

કોડ સ્વરાજ

માનક સત્યાગ્રહની
ફિલ્ડ નોટ્સ

કાર્લ મલામુદ
સામ પિત્રોડા

કોડ સ્વરાજ

માનક સત્યાગ્રહની
ફિલ્મ નોટ્સ

પ્રારંભિક વિષય

આ પ્રકાશનનો કોઈ અધિકાર સુરક્ષિત નથી રાખવામાં આવ્યો અને એને સાર્વજનિક ડોમેનમાં મૂકવામાં આવ્યું છે.

‘ધ વાયર’ ને આપવામાં આવેલો ઈન્ટરવ્યૂ એમની અનુમતિથી પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યો છે. આરોન સ્વાટ્ઝનો લેખ સૌથી પહેલાં 2009 માં એમના બ્લોગમાં પ્રકાશિત થયો હતો અને પછી લોરેન રુમા અને ડેનિયલ લૈશ્નોપ દ્વારા સંપાદિત ‘ઓપન ગવર્નમેંટ’, ઓ રેયલી મીડિયા (સેબેસ્ટોપોલ, 2011) માં પ્રકાશિત થયો.

લેખકો આ લેખોનાં ઉપયોગી રિવ્યૂઝ માટે માર્ટિન આર. વ્યુક્સ, ડોમિનિક વૃજાસ્તિક, બેથ સિમોન નોવૉક, દર્શન શંકર, અનિરુદ્ધ દિનેશ અને એલેક્ઝાંડર મૈકગિલિવ્રેનો આભાર પ્રગટ કરે છે.

ક્વર ડિઝાઈન અને નિર્માણમાં સહાયતા: પોઈન્ટ બી. સ્ટુડિયો દ્વારા.

આ પુસ્તક અજ્ઞપૂર્ણ એસ.આઈ.એલ. ફોન્ટમાં છાપવામાં આવ્યું છે. આ પુસ્તક એચ.ટી.એમ.એલ 5 માં લખવામાં આવ્યું છે અને સી.એસ.એસ.સ્ટાઈલ શીટ્સ (CSS style sheets) અને પ્રિન્સ એક્સ.એમ.એલ. (Prince XML) પ્રોગ્રામનો ઉપયોગ કરીને પી.ડી.એફ. (PDF) માં બદલવામાં આવ્યું છે.

ગાંધીજીનાં ફોટાઓ ‘ક્લેક્ટેડ વર્ક્સ ઓફ મહાત્મા ગાંધી’ (CWMG) માંથી લેવામાં આવ્યાં છે. એની ઈલેક્ટ્રોનિક આવૃત્તિને ઉપલબ્ધ કરાવી આપવા માટે લેખકો સાબરમતી આશ્રમનો આભાર પ્રગટ કરે છે. બધાં ઐતિહાસિક ફોટાઓ ભારત સરકારના માહિતી સચિવાલય પાસેથી લેવામાં આવ્યાં છે અને આ બધાં જ ફોટાઓ ઓનલાઇન ઉપલબ્ધ કરાવી આપવા માટે લેખકો સચિવાલયનો આભાર વ્યક્ત કરે છે.

આ પુસ્તકનો સોર્સ કોડ : <https://public.resource.org/swaraj>

પ્રકાશક : Public.Resource.Org, Inc., સેબેસ્ટોપોલ, કેલિફોર્નિયા. 2018. કોઈ અધિકાર સુરક્ષિત નથી.

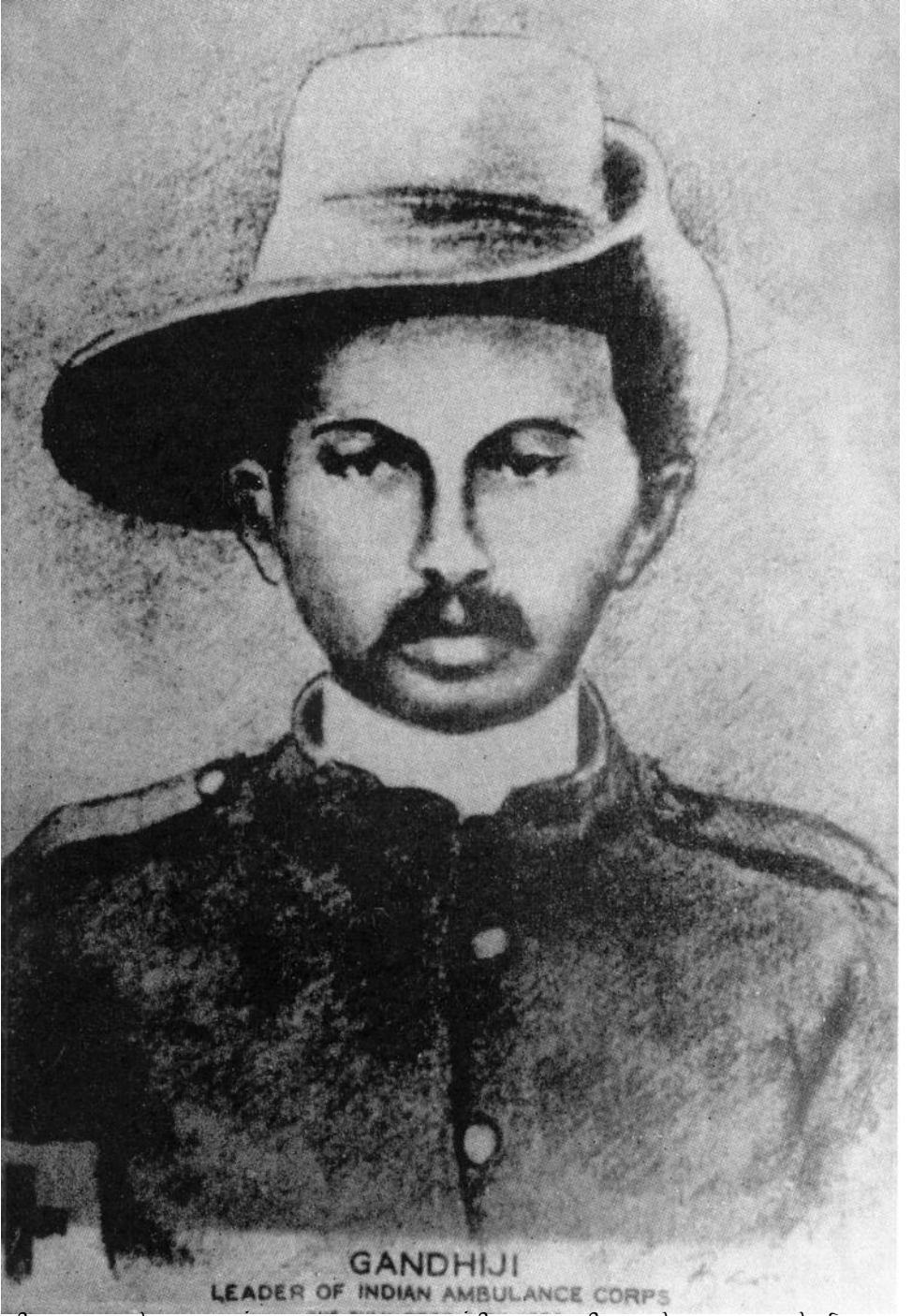
ISBN 9978-1-892628-09-1 (પેપરબેક આવૃત્તિ)

10 9 8 7 6 5 4 3 2 1

કોડ સ્વરાજ

માનક સત્યાગ્રહની
ફિલ્ડ નોટ્સ

કાર્લ મલામુદ
સામ પિત્રોડા

સીડબલ્યુ. એમ.જી., ખંડ 5, પૃષ્ઠ 368, ગાંધીજી, ભારતીય 'એમ્બ્યુલન્સ કોર્પ્સ'ના નેતા, 1906

વિષય-સૂચિ

વાચકો માટે	1
3 ઓક્ટોબર 2016, અમદાવાદ, ધ ઇન્સ્ટિટ્યુટ ઓફ એન્જિનિયર્સ (ઇન્ડિયા) સમક્ષ ભાષણ પછીની અતિરિક્ત ટિપ્પણીઓ.....	9
5 ઓક્ટોબર 2016, એર ઇન્ડિયા 173 ફ્લાઈટમાં. સાબરમતી આશ્રમની મુલાકાત વિશે નોંધ.....	19
14 જૂન, 2017, ધ ઇન્ટરનેટ આર્કાઈવ, સૈન ફ્રાન્સિસ્કો અમેરિકા અને ભારતમાં જ્ઞાન સુધી સાર્વત્રિક પહોંચ, ડૉ.સામ પિત્રોડાની ટિપ્પણીઓ	35
ભારત અને અમેરિકામાં જ્ઞાન સુધી સાર્વત્રિક પહોંચ, કાર્લ મલામુદની ટિપ્પણીઓ.....	47
8 જુલાઈ, 2017, નવી દિલ્હી ડિજિટલ યુગમાં સત્યાગ્રહ : એક વ્યક્તિ શું કરી શકે?.....	61
15 ઓક્ટોબર, 2017, બેંગલુરુ માહિતીનો અધિકાર, જ્ઞાનનો અધિકાર. ડૉ.સામ પિત્રોડાની ટિપ્પણીઓ	69
માહિતીનો અધિકાર, જ્ઞાનનો અધિકાર : કાર્લ મલામુદની ટિપ્પણીઓ	83
26 ઓક્ટોબર, 2017, નવી દિલ્હી રૂબરૂ મુલાકાત: આ નાના યુ.એસ.બી.માં 19,000 ભારતીય માનકો છે. એ બધાં સાર્વજનિક કેમ ન કરવાં જોઈએ?.....	101
ડિસેમ્બર 4-25, 2017, સેબ્સ્ટોપોલ 'કોડ સ્વરાજ' પર નોંધ.....	123
પરિશિષ્ટ : જ્ઞાન સંબંધી દિવદ્સ.....	199
પરિશિષ્ટ : પારદર્શિતા ક્યારે ઉપયોગી થાય?.....	205
યુનંદા વાંચન	219
લિંકનું કોષ્ઠક	227

સીડબલ્યુ. એમ.જી., ખંડ 5 (1905-1906), ફ્રંટિસપીસ, તારીખ નથી

વાચકો માટે

છેલ્લા બે વર્ષો દરમિયાનનાં અમારા ભાષણો અને વક્તવ્યોનો રેકૉર્ડ આ ફિલ્ડ નોટ્સમાં સંકલિત કરવામાં આવ્યો છે. આ ભાષણોમાં લગભગ નહીવત્ સુધારા કરવામાં આવ્યાં છે.

અમે સાથે મળીને જે મુદ્દે કામ કર્યું છે, એટલેકે ભારતીય માનક (standards) તેની આ રેકૉર્ડમાં ચર્ચા કરવામાં આવી છે. આ પ્રકારના માનક દસ્તાવેજોની સંખ્યા 19000 છે અને આ બધાં જ ભારત સરકાર દ્વારા પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યાં છે. આ માનકોમાં એ ટેકનિકલ જ્ઞાનનો સમાવેશ છે જે આપણા વિશ્વને સુરક્ષિત રાખવાની પદ્ધતિને નિયંત્રિત કરે છે. આ સુરક્ષા સંબંધિત કાનૂનો છે.

ભારતીય માનકોમાં આધુનિક ટેકનિકલ દુનિયાનાં ઘણાં બધાં મુદ્દાઓનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે : સાર્વજનિક અને નિજી દુભારતોની સુરક્ષા, જંતુનાશકોથી બચાવસુરક્ષા, કારખાનાઓમાં વસ્ત્ર ઉદ્યોગનાં યંત્રોની સુરક્ષા, જોખમકારક સામગ્રીના પરિવહન, ખાદ્ય પદાર્થો અને મસાલાઓમાં બેળસેળ, સિંચાઇ અને પૂરનિયંત્રણની પદ્ધતિઓ વગેરે.

ભારતમાં પણ વિશ્વના અન્ય દેશોની જેમ આ માનકોનો ઉપયોગ સીમિત રૂપે જ થતો હતો અને જરૂરિયાતમંદો માટે એ ઉપલબ્ધ નહોતાં. એ માનક કોપીરાઈટને આધીન રાખવામાં આવ્યાં છે, અનુચિત રૂપે એ વેચવામાં આવે છે અને ટેકનિકલ સાધનો વડે સખ્તાઈથી એમના પર અંકુશ લગાવવામાં આવ્યો છે. અમે એ માનકોને ખરીદ્યાં અને ઈન્ટરનેટ પર નિશુલ્ક અને અપ્રતિબંધિત ઉપયોગ માટે પોસ્ટ કરી દીધાં છે. ભારત સરકારને અમે અમારા આ પગલાં વિષે પહેલાં પત્ર દ્વારા અને પછી ઔપચારિક ચાલિકા દ્વારા સૂચિત કરી દીધી છે.

જ્યારે સરકારે માનકોની નવી આવૃત્તિઓ આપવાની મનાઈ ફરમાવી દીધી તો અમે નવી દિલ્હીની માનનીય ઉચ્ચ ન્યાયાલયમાં એક જનહિત ચાલિકા દાખલ કરી. અમે આ પગલું સત્યાગ્રહ, “આત્માના સત્ય” ની શોધ સમજીને ભર્યું છે, આ એક અહિંસાત્મક પ્રતિરોધ છે. અમે નિસંકોચ સ્વીકાર કરીએ છીએ કે અમે મહાત્મા ગાંધીનાં શિષ્ય છીએ અને ભારત તથા સંયુક્ત રાજ્ય અમેરિકામાં ન્યાય અને લોકશાહીના સંઘર્ષના ઇતિહાસની પરંપરાનાં અનુયાયીઓ છીએ.

ભારતમાં ઈજનેરોના શિક્ષણને આગળ ધપાવવા, શહેરોને સુરક્ષિત રાખવા માટે, નાગરિકોને સૂચિત કરવા માટે, અમે આ પગલું ભર્યું છે. આને માટે અમને કોઈ અફસોસ નથી. આ દસ્તાવેજોને લાખો લોકો વાંચી ચૂક્યા છે. એટલે સ્પષ્ટ છે કે આ બહુમૂલ્ય જાણકારી ના પ્રસારની જરૂરત હતી.

એક વિશેષ કારણસર અમે આ પુસ્તકને “કોડ સ્વરાજ” નામ આપ્યું છે. જ્યારે અમે “કોડ” ની વાત કરીએ છીએ તો અમારો મતલબ સોર્સ (source) કોડ, જેનાથી કમ્પ્યુટર ચાલે છે, અથવા એ પ્રોટોકલ્સ

(protocols), જેના આધારે ઈન્ટરનેટ ચાલે છે, થી પણ વધારે વ્યાપક છે. કોડથી અમારો મતલબ છે, કોઈપણ નિયમપુસ્તક . બલે એ ઈન્ટરનેટના પ્રોટોકોલ્સ હોય કે પછી લોકશાહીનાં નિયમો અને કાયદાઓ હોય. એજ પ્રમાણે , સ્વરાજ એટલે સ્વશાસનનો સિદ્ધાંત છે. એનો અર્થ છે કે સરકાર જનતાની છે અને જનતાની સહિયારી ઈચ્છા મુજબ કામ કરશે. કોડ સ્વરાજનો અર્થ નિયમોનું બુલ્લું પુસ્તક છે, જે બધાં લોકો માટે હશે અને જેની જાણકારી બધાં લોકોને હશે.

બુલ્લા નિયમપુસ્તક વિનાનું આજનું ઈન્ટરનેટ વાસ્તવમાં બહુ અલગ હશે. અમારું માનવું છે કે બધી આધારસામગ્રી (ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર) બુલ્લા અને પારદર્શી નિયમો પર આધારિત હોવી જોઈએ, જે દરેકને એ સમજવાની અનુમતિ આપે કે સિસ્ટમ કેવી રીતે કામ કરે છે અને આપણે એને કેવી રીતે વધારે સારી બનાવી શકીએ. આવો સિદ્ધાંત લોકશાહીનો એક પ્રમુખ સિદ્ધાંત છે. આને અમે ‘માહિતીને લોકતાંત્રિક બનાવવી’ કહીએ છીએ, જેમાં લોકોને એની માહિતી મેળવવામાં કોઈ રોક ન હોય.

અમારું માનવું છે કે સાચા કોડ સ્વરાજથી જ સમાજ આગળ વધી શકે છે અને દરેક પ્રકારના માનવ-જ્ઞાન માટે સાર્વત્રિક પહોંચ (universal access) જેવા મહત્વાકાંક્ષી લક્ષ્યોને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. ઈન્ટરનેટે આપણને શીખવ્યું છે કે એક ઓપન સિસ્ટમ આપણને સ્વપ્નોથી પણ આગળ લઈ જઈ શકે છે. અને આ બોધ વધુ વ્યાપક રૂપમાં લાગૂ કરવો જોઈએ.

ગાંધીજીનું આંદોલન માત્ર ભારતના સ્વાતંત્ર્ય માટે જ નહિ, બલકે સંપૂર્ણ વિશ્વમાં સ્વશાસન, લોકશાહી અને રાજનૈતિક સ્વાતંત્ર્ય (decolonization) નાં સિદ્ધાંતો સ્થાપિત કરવા માટે હતું. ગાંધીજી અને એમના અનુયાયીઓની વિચારધારામાં બધાં માટે સમાન અવસરોની સુલભતા , માહિતીનું લોકશાહીકરણ, ટ્રસ્ટીશિપ અને સાર્વજનિક કલ્યાણના સિદ્ધાંતો ઊંડે સુધી સમાયેલાં છે.

અમે જે ટેકનિકનો ઉપયોગ કરી રહ્યા છીએ, એ અમારી અગાઉ કામ કરી ચૂકેલાં લોકોથી પ્રેરિત છે. આમ તો અમે જે વ્યક્તિગત જોખમ ઉઠાવ્યું છે, એ એટલું ખતરનાક નથી પરંતુ અમે સતત સંઘર્ષના બોધને ગંભીરતાથી લીધો છે. સત્યાગ્રહના પ્રકાર અને વિધિઓને નાનીમોટી બધી સમસ્યાઓ પર લાગૂ કરી શકાય છે. પરંતુ મૂળ વાત એ છે કે આપણે બધા આપણી લોકશાહીને વધારે સારી બનાવવાનો પ્રયાસ કરીએ. લોકશાહીમાં સરકાર આપણા માટે હોય છે અને જ્યાં સુધી આપણે સાર્વજનિક કાર્યોમાં સામેલ ન થઈએ , અને જ્યાં સુધી આપણને પોતાને તથા આપણા શાસકોને શિક્ષિત નહિ કરીએ, ત્યાં સુધી આપણે આ વિશ્વના ટ્રસ્ટી તરીકેની ફરજનું પાલન નહિ કરી શકીએ.

અમે આ પુસ્તકમાં ઘણાં બધાં ફોટાઓ પણ મૂક્યા છે. આ પુસ્તક એક સંમિશ્રણ છે. એનું કારણ એ છે કે આપણે ફોટાઓથી પ્રેરણા લઈએ છીએ. આપણને “ક્લેક્ટેડ વર્ક્સ ઓફ મહાત્મા ગાંધી” અને સૂચના મંત્રાલયના અભિલેખાગાર (archive)માં જૂના ફોટાઓ જોવાં ગમે છે. અગાઉથી ઉપલબ્ધ જ્ઞાનને આધારે જ જ્ઞાનનો વિસ્તાર થાય છે. અને

વાચકો માટે

અમે ઈન્ટરનેટ પર ઉપલબ્ધ એ વર્તમાન સામગ્રીનો ઉપયોગ કરીને આ પુસ્તક લખ્યું છે, જે સામગ્રીને કોઈ પણ વ્યક્તિ વાંચી શકે છે.

અમને એ આશા પણ છે કે તમે આ અદ્ભૂત સંસાધનો નું અન્વેષણ કરવા માટે અને પોતાના કામમાં એનો ઉપયોગ કરવા માટે સમય ફાળવશો. જ્ઞાનની સાર્વભૌમિક પહોંચ માનવીનો અધિકાર છે પરંતુ આપણે જ્ઞાનનો કેવળ ઉપયોગ જ નથી કરવાનો, બલકે એથી વધારે ફંદા કરવાનું છે. આપણે બધાંએ સામાજીક જ્ઞાનપુંજમાં પોતાનું યોગદાન પણ કરવું જોઈએ.

અમે બંને ટેકનિકલ ક્ષેત્રના વ્યક્તિ છીએ. અમે આખી જિંદગી દૂરસંચાર અને કમ્પ્યુટરનું કામ કર્યું છે. ઈન્ટરનેટ એક એવો ચમત્કાર છે, જેણે દુનિયાને બદલી નાખી છે. પણ એની ક્ષમતા હજી ઘણી વધારે છે. અમારા જેવાં અનેક ટેકનિકલ લોકોને અમે જોઈએ છીએ, જેઓ નવી એપ (app) બનાવવામાં દિવસો વીતાવે છે અથવા જાહેરબજારોની ક્લિક્કો (Ad Clicks) વધારવા મંડી પડ્યા છે.

જેમ જેમ વેપારની દુનિયા મદ્યસ્થતા (arbitrage) અને એકાધિકાર (monopoly) દ્વારા નિજી ફાયદો વધારતી જાય છે, તેમ તેમ દુનિયા વધુ ને વધુ અસમાન થતી જાય છે. અમે આશા રાખીએ છીએ કે અમારા ક્ષેત્રમાં કામ કરતા સહકર્મચારીઓ, સાર્વજનિક કામ કરવા માટે સમય ફાળવશે અને ગાંધીજીના વિચારોથી પ્રેરિત થઈને આપણી દુનિયાને વધારે સારી જગ્યા બનાવવામાં મદદ કરશે; એક એવી દુનિયા જ્યાં સાર્વજનિક હિત કેન્દ્રમાં હોય, નિજી લાભ નહિ.

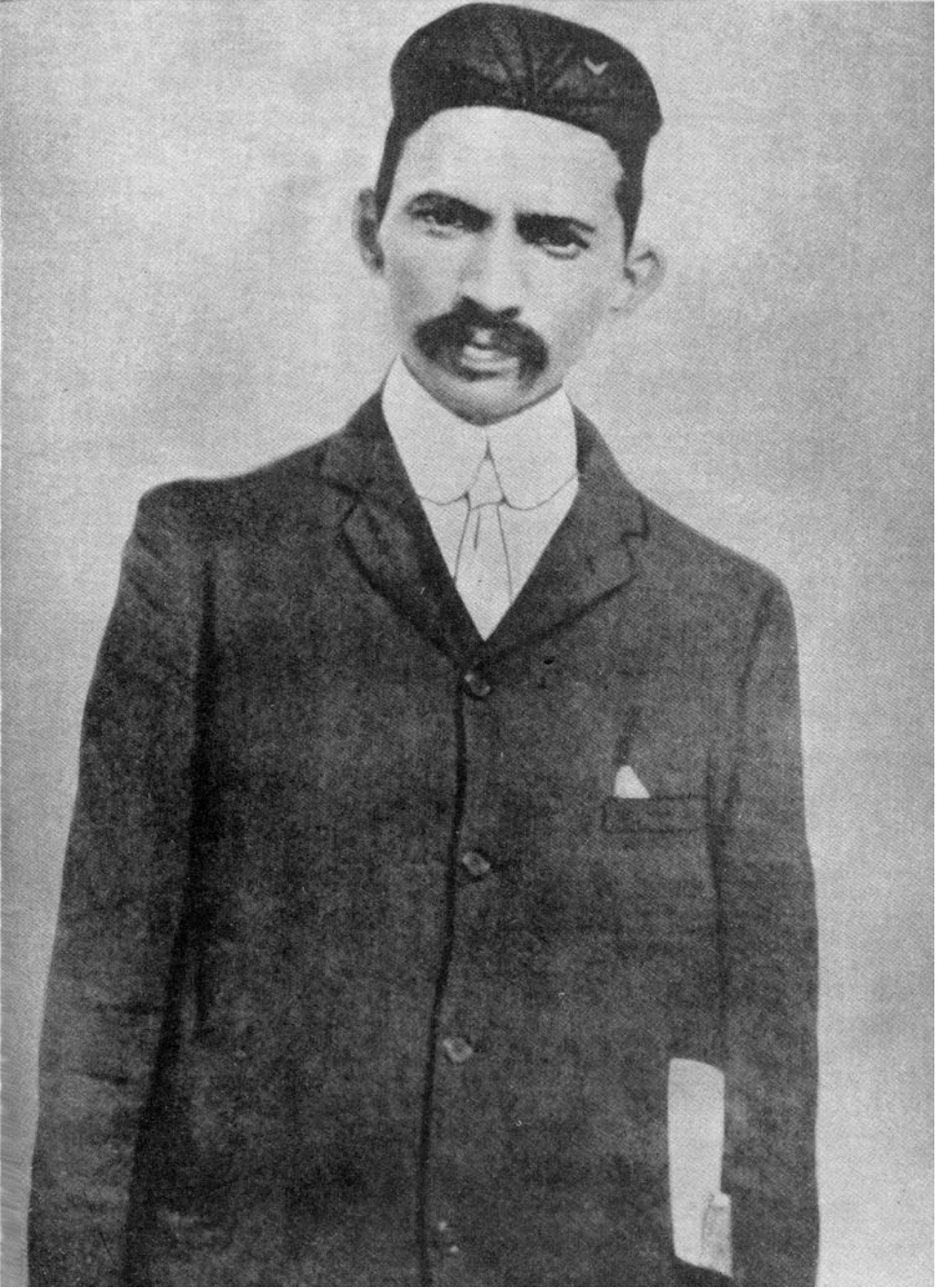
અમુક લોકોને માહિતીનું લોકશાહીકરણ કરવું, એ હવામાં વાત કરવા જેવું લાગી શકે, જે આજની મુશ્કેલ ઘડીમાં સમજદાર લોકો દ્વારા કરવામાં આવે, એવું મહત્વપૂર્ણ નથી. કોઈ સંશયી સંપાદક પૂછી શકે છે કે જ્યારે લોકો ભૂખ્યા છે અને આપણો ગ્રહ નષ્ટ થઈ રહ્યો છે તો આપણે કોમ્પ્યુટર અને નેટવર્ક પર કેવી રીતે દયાન આપી શકીએ?

અમારી પાસે એના બે જવાબ છે. પહેલો એ કે કમ્પ્યુટર અને નેટવર્ક અમારું કાર્યક્ષેત્ર છે. આપણી દુનિયામાં આપણે બધાં જે કરી શકીએ, એ કરીએ છીએ. પરંતુ અમારો બરો જવાબ એ છે કે “જ્ઞાન સુધી પહોંચ” (access to knowledge) વિકાસની ઇમારતની આધારશિલા છે, માહિતીને સાર્વજનિક કરીને વિકાસના ઉદ્દેશ્યને પૂરા કરવાનું સાધન છે, જેના પાયામાં વિકાસની ઇમારત ઊભી કરી શકાય છે.

જો આપણે આ પાયો બરાબર નાખીએ, તો અમારું માનવું છે કે આપણે આપણી દુનિયાનું પુનર્નિર્માણ કરી શકીએ, જેવી રીતે સદીઓથી આપણી અગાઉ ઘણાં લોકોએ પોતાની દુનિયા બદલી હતી. આપણે આપણી નાણાંકીય વ્યવસ્થાની ગંભીર ત્રુટિઓને દૂર કરી શકીએ છીએ, જે સાર્વજનિક કલ્યાણને બદલે માત્ર થોડા લોકો પાસે બધાં સંસાધનો જમા કરવામાં મદદ કરે છે. આપણે સ્વાસ્થ્ય, પરિવહન, ખોરાક અને આશ્રય પ્રદાન કરવાની પદ્ધતિઓમાં ક્રાંતિકારી પરિવર્તન લાવી શકીએ છીએ. આપણે

આપણાં બાળકોને અને પોતાને શિક્ષિત કરવાની પદ્ધતિઓમાં ક્રાંતિકારી પરિવર્તન લાવી શકીએ છીએ. આપણી સરકારોની કાર્યપદ્ધતિઓમાં પરિવર્તન લાવી શકીએ છીએ. આપણે આપણા ગ્રહની સંભાળ રાખવાની શરૂઆત કરી શકીએ છીએ. માહિતીને સાર્વજનિક (ડેમોક્રેટાઇઝ) કરવાથી દુનિયા બદલી શકાય છે. જ્ઞાનને સંસ્થાનવાદથી સ્વતંત્ર (ડિકોલોનાઇઝ) કરવાથી દુનિયા બદલી શકાય છે. આવો, આ યાત્રામાં આપણે સાથે જઈએ.

કાર્લ મલામુદ અને સામ પિત્રોડા

સીડબલ્યુ. એમ.જી., બંડ 3 (1898-1903), ફંટિસપીસ. સન્ 1900 માં જોહાનિસબર્ગ

સીડબલ્યુ. એમ.જી. , અંડ 9 (1908-1909), ફ્રંટિસપીસ, ગાંધીજી લંડનમાં, 1909.

સી.ડબલ્યુ. એમ.જી., અંક 20 (1921), ફ્રંટિસપીસ, ગાંધીજીસન્ 1921 માં.

ધ ઇન્સ્ટિટ્યુટ ઓફ એન્જિનિયર્સ (ઇન્ડિયા) સમક્ષ ભાષણ પછીની અતિરિક્ત ટિપ્પણીઓ.

સામ પિત્રોડા, અમદાવાદ, 3 ઓક્ટોબર 2016.

ભાષણ સમાપ્ત.

આભાર!

તાળીઓ.

મારાં એક મિત્ર છે, જે છેલ્લા 25-30 વર્ષોથી ઇન્ટરનેટ પર કામ કરી રહ્યાં છે. કાર્લ જ એ વ્યક્તિ હતાં, જેમણે ઇન્ટરનેટ પર પહેલું રેડિયો સ્ટેશન બનાવ્યું હતું.

તાળીઓ.

કાર્લ એક સક્રિય કાર્યકર્તા પણ છે. તેઓ સરકારી માહિતી એકઠી કરે છે અને આ માહિતીને સાર્વજનિક કરે છે. સરકાર નથી ઈચ્છતી કે એની માહિતી સાર્વજનિક હોય, એટલે કાર્લ એક સ્વતંત્ર બિનલાભદાયક સંસ્થા ચલાવે છે.

દાખલા તરીકે, ભારતમાં નિર્મોણ, સુરક્ષા, બાળકોનાં રમકડાં અને ચંત્રો માટે ભારતીય માનક બ્યુરો તરફથી 19000 માનકો (ધોરણો) છે. આ માનકો ભારતીય માનક બ્યુરો દ્વારા પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે પણ એ જનતા માટે ઉપલબ્ધ નથી. તમારે એ ખરીદવાં પડે છે.

અમે આ માનકોને સંપૂર્ણ વિશ્વમાં સાર્વજનિક કરવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યાં છીએ. અમે ભારતમાં અમુક માનક ખરીદી લીધાં અને કાર્લ એ બધાં ઇન્ટરનેટ પર મૂકી દીધાં. આથી ભારત સરકારે ગભરાઇને કહ્યું, “તમે આમ ન કરી શકો. આ કૉપીરાઇટનું ઉલ્લંઘન છે.” આ માનકો ઉપલબ્ધ છે. આ તમારાં માનકો નથી. જનતાએ આમાં પૈસા ખર્ચ્યા છે એટલે આ સાર્વજનિક માનકો છે. અને જનતાને આની માહિતી હોય, એ અપેક્ષિત છે.

તેઓ સહમત નથી. એ કહે છે, “ તમે આવું ન કરી શકો. આને માટે તમારે ચૂકવણી કરવી પડશે.” જો તમે કોઈ નિર્મોણ માનક ખરીદવા ઈચ્છો છો તો તમારે 16,000 રૂપિયા ચૂકવવા પડશે. જો તમે ભારતની બહાર રહીને ભારતીય નિર્મોણ માનક ખરીદવા ઈચ્છો છો તો 160,000 રૂપિયા ચૂકવવા પડશે.

જો હું સિવિલ એન્જિનિયરીંગનો છાત્ર હોઉં અને નિર્મોણ માનકો વિશે જાણવા ઈચ્છું તો મારે ભારત સરકાર પાસેથી આ માનકો ખરીદવા પડશે. અમે કહીએ છીએ, “ના, આ માહિતી જનતાની છે.” કાર્લે હવે ભારત

સરકાર સામે કેસ કચી છે. મામલો હજી પણ ન્યાયાલયને વિચારાધીન છે. અમે કહીએ છીએ, “આ સ્થિતિ બધે જ છે અને આ હકીકત છે. અમેરિકામાં પણ આ હકીકત છે કેમ કે સરકાર ઈચ્છતી જ નથી કે તમે આ બધાં વિષે માહિતી મેળવો.”

આ લડત પ્રત્યેક સ્તર પર ચાલી રહી છે. અમે અમેરિકામાં અને યુરોપમાં પણ આ લડત ચલાવી રહ્યા છીએ.

તાળીઓનો ગડગડાટ.

ડિજિટલ ડેવલપમેન્ટના આ યુદ્ધમાં સામેલ થવા માટે અમને આવાં લોકોની જરૂર છે. ડિજિટલ ડેવલપમેન્ટ, માત્ર હાર્ડવેર ચા સોફ્ટવેર નથી, બલ્કે આવાં પ્રયાસો પણ એમાં સામેલ છે. તમારા સ્વાસ્થ્ય- ડેટા પર કોનું સ્વામિત્વ હોય છે? આ મુદ્દો વૈશ્વિક સ્તર પર બહુ મોટો મુદ્દો છે. તમે તમારા સ્વાસ્થ્ય- ડેટાની ગોપનીયતા અને ચોરી (piracy)ના મુદ્દે શું કરશો? પરંતુ મુખ્ય પડકાર સિસ્ટમને સાર્વજનિક બનાવવાનો છે; ઓપન સરકાર, ઓપન ડેટા, ઓપન પ્લેટફોર્મ્સ, ઓપન સોફ્ટવેર.

કાલે આખો દિવસ મેં ગાંધી આશ્રમમાં અહિંસા પર વાત કરી, અને ગાંધીજી ઓપન ગવર્નમેંટ પ્લેટફોર્મને પસંદ કરત. ગાંધીજી ઓપન -સોર્સ સોફ્ટવેરને વિશેષ મહત્વ આપતા હતાં. આજે ગાંધીજી ટવીટ કરત અને ફેસબુક પર પણ હોત. ગાંધીજીએ બ્લોગ લખ્યો હોત કેમ કે આ મીડિયા, પ્રકાશન, પ્રિન્ટિંગ અને સમાચારપત્રથી જોડાયેલો મુદ્દો છે.

અમે કહીએ છીએ કે સરકાર આ માહિતીઓને કેવી રીતે દબાવી રાખી શકે? આપણે આની વિરુદ્ધ લડવું પડશે. ગાંધીજીના અભિગમ, સત્યાગ્રહને ડિજિટલ દુનિયામાં અપનાવવો પડશે. સત્યાગ્રહનો અર્થ છે; કોર્ટમાં કેસ દાખલ કરવો, ચાલિકા દાખલ કરવી અને સરકારને સ્પષ્ટ કહેવું કે, “તમે બોટું કરી રહ્યા છો, જનતા સાચી છે. આ માહિતીઓ જનતાની છે, તમારી પોતાની નહીં.” આ પણ ડિજિટલ ડેવલપમેન્ટ નો એક ભાગ છે. ઘણાં લોકો આ મુદ્દો બહુ સારી રીતે સમજે છે, મારી આ વાત પર બરોસો રાખો.

સંપૂર્ણ વિશ્વમાં મુઠ્ઠીબર લોકો જ આ મહત્વપૂર્ણ મુદ્દાને સમજી શકે છે. દરેક વ્યક્તિ એક નાનું કામ કરે છે. અમારા મિત્રોનો એક સમૂહ છે, જેમાં હું ‘વર્લ્ડ વાઈડ વેબ’ ના બોર્ડમાં છું. આ બોર્ડમાં મારી સાથે વેબના શોધક ટિમ બર્નર્સ-લી પણ છે. હું એમની સાથે વેબના પ્રચાર -પ્રસારને આગળ ધપાવવામાં કાર્યરત છું.

બીજા એક મિત્ર, જેઓ અમારી સાથે કામ કરે છે, વિન્ટન સર્ફ, તેઓ ઈન્ટરનેટના જનક છે. ટિમ બર્નર્સ-લી વેબના જનક છે, તો વિન્ટન ઈન્ટરનેટના જનક છે.

તમારે આ બધાં લોકો સાથે કામ કરવાની જરૂર છે. તમારે આ બધાં મુદ્દાઓને સારી રીતે સમજવા માટે પણ એમની સાથે કામ કરવાની જરૂર

ધ ઇન્સ્ટિટ્યુટ ઓફ એન્જિનિયર્સ (ઈન્ડિયા)

છે. અને આ બધું કામ મનપસંદ હોવું જોઈએ. આ કોઈ નોકરી નથી. કોઈ તમને વિન્ટન સર્ફ સાથે કામ કરવાની નોકરી નહીં આપે. કોઈ સરકારી નોકરી એવી નથી, જે કહે, “ જાઓ, હવે તમે વેબના આવિષ્કારકને તમારા દોસ્ત બનાવો.” પણ તમારે આવું કરવું પડશે. કોઈકે તો આ કામ કરવું જ પડશે.

કાર્લ અને મેં લાંબો સમય સાથે ગાળ્યો છે. તેઓ છેલ્લાં 6-7 વર્ષો થી મારી સાથે છે. ભારતમાં કેસ દાખલ કરવો, એ એમનું કામ નથી. તેઓ અહીં આવીને કેસ લડવા નથી માંગતાં. પણ કોઈકે તો આ કરવું જ પડશે.

લોકહિત માટે આ કરવું પડશે. જાહેર મુકદ્દમો કરવો પડશે. પણ અહીં એવું કામ નથી થઈ રહ્યું. ડિજિટલ ઇન્ડિયાને સાકાર કરવા માટે આપણને આવાં ઘણાં વધારે ગાંધીવાદી સત્યાગ્રહીઓની જરૂર છે. આભાર.

કાર્લ, તમે અહીં આવી શકો? કોઈ તમને કંઈક આપવા માંગે છે.

તાળીઓ .

ચાદ આવ્યું, કાર્લ પાસે આ નાનું પેકેટ પણ છે. આ ડિસ્કમાં ભારતનાં સ્વાતંત્ર્ય યુગનાં 90,000 ફોટોઓ છે.

તાળીઓ.

ગાંધીજીની સાથે નહેરુ, સુભાષચંદ્ર બોઝ જેવાં બધાં મહાનુભાવો. વળી સ્વરાજ ઇન્ડિયા પર 400,000 પૃષ્ઠોનાં દસ્તાવેજો છે.

તાળીઓ.

19,000 ભારતીય માનક પણ છે.

તાળીઓ.

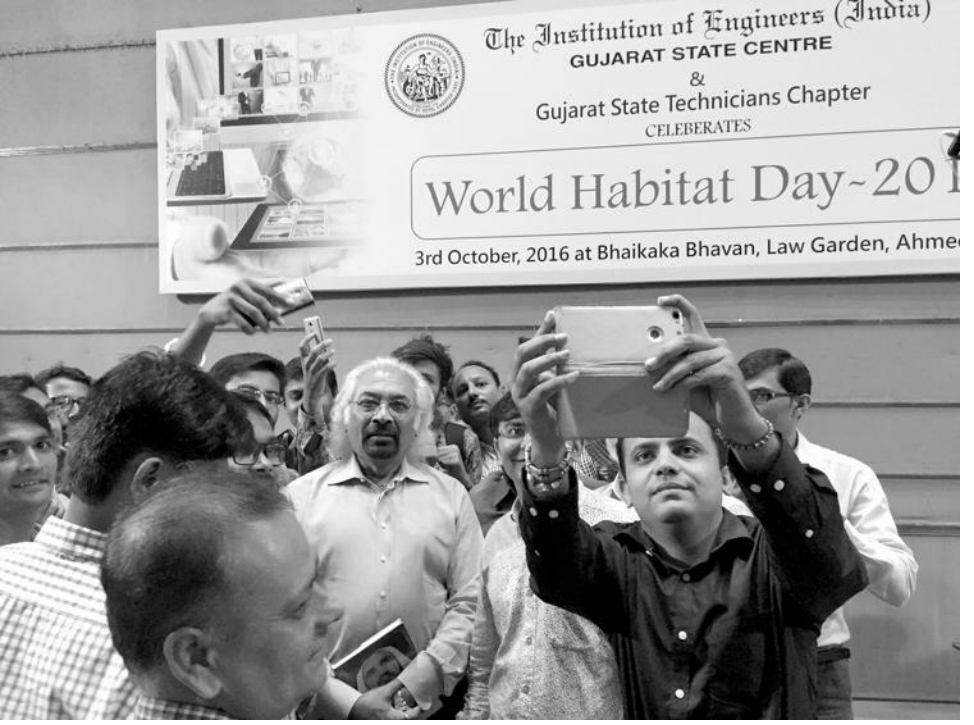
435 ગીગાબાઇટ મેમરીમાં. હું ઈચ્છું છું કે કાર્લ એ બધાંને આ બેટસ્વરૂપ આપે.

તાળીઓ.

[સંસ્થાને આ ડિસ્ક ટ્રાઈવ બેટ સ્વરૂપ પ્રદાન]

કાર્લને પુષ્પગુરુની બેટ

[સભામાં પ્રશ્નેતરના અંતિમ સત્રમાં કાર્લને અન્ય આદરણીય મહેમાનોની સાથે મંચ પર બેસવા માટે આમંત્રિત કરવામાં આવ્યા.]

ધી ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ એન્જિનિયર્સ (ઈન્ડિયા) માં પરિચર્યા પછી સામ પિત્રોડાએ ફોટા પડાવ્યા.

ચર્યા પછી અનોખી ભીડ જામી

સામની પાસે એક ટેરાબાઈટ ડિસ્ક ટ્રાઈવ છે, જેમાં “હિંદ સ્વરાજ” ના સંકલનની સાથે 19,000 ભારતીય માનકો પણ છે.

“ગાંધી ટ્રાઈવ” નાં 10 ટ્રાઈવમાંથી 4 ટ્રાઈવ તૈયાર કરવામાં આવી રહી છે. પ્રત્યેક એક ટેરાબાઈટ વેસ્ટર્ન ડિજિટલ ટ્રાઈવમાં 19,000 માનક, મહાત્મા ગાંધીનો લેખન સંગ્રહ, 129 એર ઈન્ડિયા બ્રોડકાસ્ટ્સ ** અને 12,000 ફોટા પણ સામેલ છે.**
[ઓલ ઈન્ડિયા રેડિયો બ્રોડકાસ્ટ્સ ?]

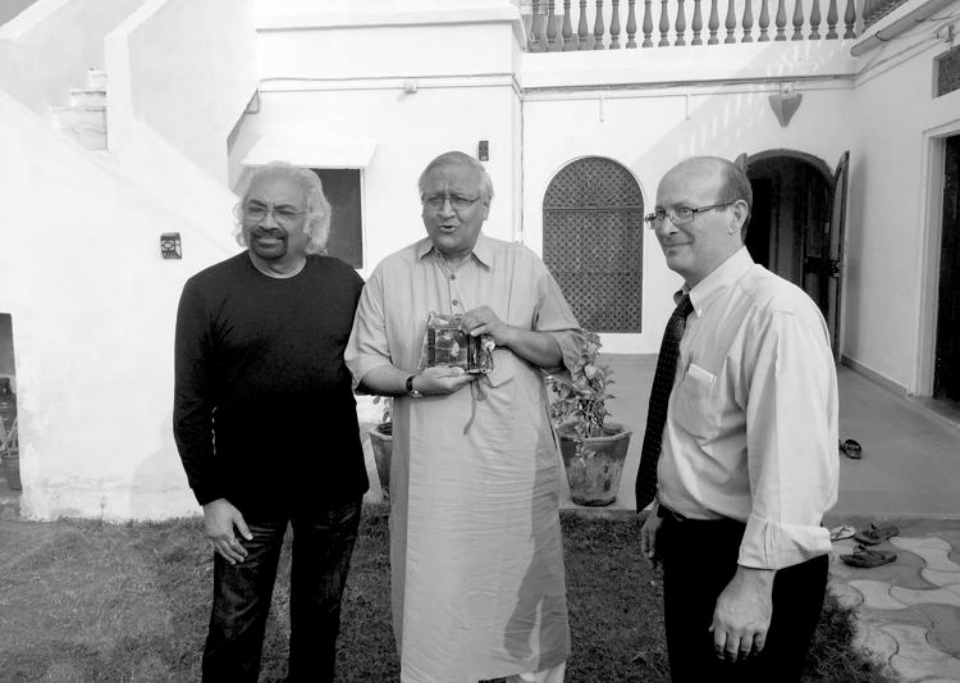
પ્રત્યેક ઢાઘવ સુતરાઉ કપડામાં લપેટેલી છે, જેની ઉપર ગાંધીજીની પદચાત્રાનો ફોટો છપાયેલો છે, અને પછી એને પ્રમાણિત લાલ ટેપ લગાડીને સુરક્ષિત બનાવવામાં આવી છે.

કાર્લ મલાશુદે ગુજરાત વિદ્યાપીઠના કુલપતિ અનામિક શાહને 'ગાંધી ડિસ્ક ટ્રાઇવ' બેટ આપી

રાજસ્થાન કેન્દ્રીય વિશ્વવિદ્યાલયનાં ઉપ- કુલપતિને ભેટ આપવામાં આવી

'બેયરફ્રૂટ કોલેજ'નાં સંસ્થાપક શ્રી બુંકર રાયને ભેટ આપવામાં આવી

સાબરમતી આશ્રમનાં દીના પટેલ 'ગાંધી ડિસ્ક ટ્રાઈવ' સાથે.

સાબરમતી આશ્રમની મુલાકાત વિશે નોંધ.

કાર્લ મલામુદ, 5 ઓક્ટોબર 2016, એર ઈન્ડિયા 173 ફ્લાઈટમાં.

અમારી કાર ભારતના અમદાવાદમાં સ્થિત સાબરમતી આશ્રમ તરફ આગળ વધી રહી હતી. આ એ જ આશ્રમ છે, જ્યાં ગાંધીજી રહેતા હતાં. અહીંથી જ એમણે સમૃદ્ધ તટ સુધી પોતાની ઐતિહાસિક યાત્રા શરૂ કરી હતી અને સરકારના આદેશોનું ઉલ્લંઘન કરીને નમક બનાવ્યું હતું. અહીંથી જ 18 વર્ષ સુધી ચાલેલી સ્વતંત્રતાની લડત શરૂ થઈ, જેથી અંતતઃ ભારતને સ્વરાજ મળ્યું.

અમારી કારમાં ટ્રાઇવરની બાજુની સીટ પર હિંમાશુ વ્યાસ બેઠાં હતાં, જેઓ ગુજરાતમાં કાંગ્રેસ પાર્ટીનાં અધિકૃત પ્રવક્તા છે. ગુજરાત એ રાજ્ય છે, જ્યાં અમદાવાદ સ્થિત છે. પાછળની સીટ પર મારી સાથે દિનેશ ત્રિવેદી બેઠાં હતાં, જેઓ એક સાંસદ છે અને અગાઉ રેલ્વે પ્રધાન હતાં. એમની બાજુમાં સુપ્રસિદ્ધ સામ પિત્રોડા બેઠાં હતાં, જેઓ દેશમાં પ્રમુખ પ્રોદ્યોગિકી અધિકારી હતાં અને બે વડા પ્રધાનોને આધીન ક્રેબિનેટ પ્રધાન રહી ચૂક્યાં છે. આ એ જ વ્યક્તિ છે, જેમણે ભારતના પ્રત્યેક ગામમાં એક ટેલિફોન લગાવીને ભારતમાં દૂરસંચાર ક્રાંતિ લાવી દીધી હતી.

આશ્રમના ગેટ પર બહુ સખ્ત સુરક્ષા વ્યવસ્થા હતી. એ દિવસ 2 ઓક્ટોબર, એટલે ગાંધીજીનો જન્મદિવસ અને રાષ્ટ્રીય રજા પણ હતી. અંદર ગુજરાતનાં રાજ્યપાલ અને આખા દેશનાં પદાધિકારીઓ એમનાં જન્મદિવસે આયોજિત પરંપરાગત પ્રાર્થના સભામાં હાજર હતાં.

જેવી અમારી કાર આશ્રમના ગેટ તરફ વળી કે તરત જ પોલીસે અમને ઘેરી લીધાં. તેઓ અમારી કારની છત પર જોરજોરથી ઠોકવા માંડ્યા અને ચીસો પાડીને કહેવા લાગ્યાં કે અમારે કાર પાછી વાળવી પડશે. હિંમાશુએ પોતાની બારીનો કાચ નીચે કચી અને જોરથી કહ્યું, “સામ પિત્રોડા! દિનેશ ત્રિવેદી! સંસદ સભ્યા!”

જલદીથી ગેટ ખુલી ગયો અને અમારી કાર ઝડપથી કાદવવાળા પાર્કિંગ સ્થાનથી પસાર થઈને બિલ્ડિંગની નજીક જઈને ઊભી રહી, જ્યાં પ્રાર્થના સભા સમાપ્ત થઈ રહી હતી.

રાજ્યપાલને આશ્રમમાંથી બહાર લઈ જવા માટે એમની કાર અને સેનાનાં એક ડઝન વાહન આશ્રમના પ્રવેશ દ્વાર પર તૈયાર ઊભાં હતાં. અમે અમારી કારમાંથી બહાર નીકળ્યાં અને સામ અને દિનેશને તરત જ લોકોના ટોળાએ ઘેરી લીધાં. તેઓ એમની સાથે સેલ્ફી લેવા માંડ્યાં અને જૂનાં મિત્રો એમને મળવા માટે દોડી આવ્યાં.

સામ અને દિનેશ બંને મહામુસીબતે આ બીડમાંથી બહાર નીકળ્યાં અને રાજ્યપાલ, જેઓ બહાર નીકળી રહ્યાં હતાં, તેમનું અભિવાદન કરવા ઝડપથી આગળ વધ્યાં. હું એમને વળગીને જ રહેતો હતો, જેથી

સુરક્ષાકર્મીઓ મારો રસ્તો ન રોકે. રાજ્યપાલનું અભિવાદન કર્યો પછી, જબરજસ્ત બીડે સામ અને દિનેશને ઘેરી લીધાં. એ લોકો એમની સાથે ફોટાઓ પડાવવા માંડ્યાં અને એમનું અભિવાદન કરવા લાગ્યાં.

આ શુભ દિવસે આશ્રમમાં આવવાનો અમારો ઉદ્દેશ્ય અને સામ દ્વારા મને ભારત લાવવાનું કારણ હતું, “ગાંધીજી : હિંસા પર સંવાદ” વિષય પર એક કાર્યશાળા , જેમાં અમારે ભાગ લેવાનો હતો. બે મહિના પહેલાં એક મોડી સાંજે સામે મને ફોન કર્યો, તેઓ વ્યાકુળ તથા પરેશાન હતાં. એમણે આતંકવાદીઓ દ્વારા કરાયેલાં બોમ્બ વિસ્ફોટો અને અનેક રાજ્યો દ્વારા એમનાં પોતાના જ લોકો પર કરાવાયેલાં હુમલાઓ અને લોકોમાં એકબીજાં પ્રત્યે વધતી જતી હિંસાની ભાવના વિશે વાત કરી. એમણે કહ્યું, “આપણે જરૂર કંઈક કરવું જોઈએ.” એમણે આ કાર્યશાળા ગાંધી આશ્રમમાં આયોજિત કરવાનો નિર્ણય કર્યો. એઓ જાણવા માંગતાં હતાં કે શું હું એમની સાથે ભારત આવી શકું?

સામે સમજાવ્યું કે તેઓ ઈરછે છે કે આ કાર્યશાળા સામાન્ય વાતચીત અને દુનિયાની સ્થિતિ માટે દુઃખ વ્યક્ત કરવાથી કંઈક વધારે હોય. તેઓ ઈરછતાં હતાં કે આ કાર્યશાળા શાંતિ માટે એક આંદોલનની શરૂઆત કરે, એવું આંદોલન જે આધુનિક દુનિયામાં જે કાંઈ બોદું થઈ રહ્યું છે, એને ઠીક કરવા માટે, ગાંધીજીની પદ્ધતિ અને ઉપદેશો પર આધારિત હોય.

જ્યારે સામ મને કંઈ પણ કરવા માટે કહે છે, ત્યારે હું ચોક્કસ ‘ હા’ જ કહું છું. બીજા દિવસે સામે આશ્રમમાં ફોન કરીને પૂછ્યું કે શું એ લોકો અમારી યજમાની કરશે અને અન્ય લોકોને ફોન કરીને પૂછવા માંડ્યાં કે શું તેઓ અમારી સાથે જોડાશે? મેં મારા વીઝા આવેદન પર કામ કરવાનું શરૂ કરી દીધું.

...

જ્યારે સામ અને દિનેશ પોતાના પ્રશંસકોને મળી રહ્યાં હતાં, તો હું આસપાસ જોવા લાગ્યો. આશ્રમમાં શાળાનાં સૈકડો બાળકો હતાં, જેઓ અનેક સમૂહોમાં વહેંચાઈને બધી બિલ્ડિંગોની આસપાસ ફરી રહ્યાં હતાં. એક બિલ્ડિંગની બહાર અનેક સંગીતકાર ગોઠવાયેલાં હતા. તેઓ પારંપરિક ભજન (પ્રાર્થના ગીત) ગાઈ રહ્યાં હતાં, ખાસ કરીને એ ભજનો જે ગાંધીજીને પ્રિય હતાં. વિદ્યાર્થીઓ જમીન પર બેસીને સૂતર કાંતી રહ્યાં હતાં. ગાંધીજીને શ્રદ્ધાંજલી આપવા માટે એમના નિવાસસ્થાનની બહાર આગતુકોનો બહુ મોટો સમૂહ જમા થયો હતો.

હું ઉભો હતો ,ત્યાં લાલ રંગનું શર્ટ પહેરેલ એક ઉંચો યુવાન મારી પાસે આવ્યો અને પોતાનો પરિચય આપ્યો. એ શ્રીનિવાસ કોડાલી હતાં, જેમને હું ક્યારેય વ્યક્તિગત રૂપે નહોતો મળ્યો, પરંતુ હું એમની સાથે ઘણાં વર્ષોથી ઈન્ટરનેટ પર કામ કરી રહ્યો હતો. શ્રીનિવાસ એક યુવા પરિવહન એન્જીનિયર છે, જે ભારત સરકાર વિરુદ્ધ મુકદ્દમો ચલાવવામાં મારી સાથે સહ -વાદીના રૂપે જોડાયાં હતાં. મેં ગર્મજોશીથી એમનું

સાબરમતી આશ્રમની મુલાકાત વિશે નોંધ.

સ્વાગત કર્યું અને એમને કહ્યું કે તેઓ મારી સાથે જ રહે, જેથી છૂટાં ન પડી જાય.

દિનેશની કોણી પકડીને સામ પોતે બીડમાંથી બહાર નીકળ્યાં અને મને કહ્યું, “ચાલો જઈએ”. શ્રીનિવાસ કોડાલી સાથે અમે આશ્રમ તરફ જવાં નીકળ્યાં. અમે ગાંધીજીનું ઘર અને આશ્રમની પુસ્તકોની દુકાન જોઈ તથા એ ગલીમાં પણ ગયા, જ્યાં ઇડલી અને ઉપમાનો નાસ્તો પીરસવામાં આવી રહ્યો હતો.

નાસ્તો કરીને અમે પ્રશાસનિક બિલ્ડિંગમાં ગયાં, જ્યાં અમે કાર્યશાળા યોજવાનાં હતાં. ફર્શ પર ગાદલાં બિછાવવામાં આવ્યાં હતાં અને આગળની કાર્યવાહી જોવા માટે બાલ્કનીમાં વિદ્યાર્થી અને મહેમાન મોજૂદ હતાં. સામ ઓરડાની વચોવચ ફર્શ પર બેસી ગયાં. દિનેશ અને હું એમની બંને બાજુએ જઈને બેસી ગયાં. જગ્યા બહુ નાની હતી પણ ભાગ લેનારાંઓની સંખ્યા ડઝનબંધ હતી.

મારી બિલકુલ સામે અમારા યજમાન કાર્તિકેય સારાભાઈ હતાં, જેઓ પોતે એક પ્રસિદ્ધ પર્યાવરણવિદ અને ભારતના અંતરિક્ષ કાર્યક્રમના સર્જકનાં પુત્ર છે. આશ્રમના એક ટ્રસ્ટી તરીકે, કાર્તિકેયજી એ દિવસે અમારા યજમાન હતાં. મેં ચારે બાજુ નજર ફેરવી, તો કેટલાંય પ્રતિષ્ઠિત ગાંધીવાદી વિદ્વાનો, કાર્યકર્તાઓ અને ઈતિહાસકારોને જોયાં.

ઓરડાની બીજી બાજુ, પારંપરિક અને ઘરમાં વણેલી સફેદ બાદીમાં સજ્જ, અમૃત મોદી હતાં, જેઓ સન્ 1955થી આશ્રમમાં જ રહે છે. તેઓ વિનોબા ભાવેની સંપૂર્ણ ભારત ભ્રમણની યાત્રામાં એમની સાથે હતાં. એમની પાસે પ્રસિદ્ધ ઈલા ભટ્ટ બેઠાં હતાં, જેમણે સન્ 1972માં ‘સેલ્ફ-એમ્પ્લોયડ વીમેન એસોસિએશન ઓફ ઇન્ડિયા’ની સ્થાપના કરી અને ડેસમંડ ટૂટુ (Desmond Tutu) અને અન્યોની સાથે “ધ એલ્ડર્સ”ના સભ્ય તરીકે જોડાયાં.

ઈલાજીની બાજુમાં દીના પટેલ બેઠાં હતાં, જેમના પિતાએ 40 વર્ષો સુધી “કલેક્ટેડ વર્ક્સ ઓફ મહાત્મા ગાંધી” ના 100 ખંડોના લેખનસંગ્રહ (collected works) ના 56,000 પૃષ્ઠોના સંકલનમાં મદદ કરી હતી. છેલ્લાં સાત વર્ષોથી દીના આ લેખનસંગ્રહની ઇલેક્ટ્રોનિક આવૃત્તિ બનાવવા અને એના ઓપ્ટિકલ ફેરેક્ટર રિકોગ્નિશન (ઓ. સી. આર.) બનાવવા અને પછી મૂળ આવૃત્તિઓમાં બધી જ ત્રુટિઓને સુધારીને, મહાત્મા ગાંધીના લેખનસંગ્રહની એક વાસ્તવિક આવૃત્તિ બનાવવા માટે બહુ મહેનત કરી રહ્યાં છે.

ગાંધીવાદી વિચારધારાના દુનિયાના અગ્રણી વિદ્વાનોમાં દીના એક એવાં મહિલા છે, જેઓ ઘણાં સમયથી ગાંધીજીના લેખન પર કામ કરી રહ્યાં છે. તેમણે સંકલિત સંગ્રહનો પ્રત્યેક શબ્દ અક્ષરશઃ વાંચ્યો છે. થોડાં દિવસો પહેલાં હું એમને દિલ્હીમાં મળ્યો હતો. એમણે ગાંધીજીના જીવનનાં અનેક ક્રિસાઓ સંભળાવીને મને એકદમ આશ્ચર્ય યજિત કરી દીધો હતો. એમણે મને અમુક પુસ્તકો વાંચવાનો આગ્રહ કર્યો, જેના વિષે હું જાણતો જ

નહોતો . દીના , ગાંધીજીનો જીવનો જાગતો વિશ્વકોશ છે અને તેઓ આ ક્રિસ્સાઓ જોશપૂર્વક તથા બહુ આકર્ષક રીતે કહે છે.

આશ્રમમાં એક દિવસ પહેલાં થોડાં લોકો આ વિષય પર ચર્ચાની શરૂઆત કરવા માટે મળ્યાં હતાં, ત્યારે સામ અને હું રાજસ્થાનમાં જ હતાં. સામ રાજસ્થાન ક્ષેત્રીય વિશ્વવિદ્યાલયના કુલપતિ છે અને તેમણે ત્યાં દીક્ષાંત સમારંભની અદ્યક્ષતા કરી હતી. કાર્તિકેયજીએ આપણી દુનિયામાં હિંસાના વિષય પર આગલા દિવસે થયેલી ચર્ચાનો સારાંશ પ્રસ્તુત કરીને સવારની સભાની શરૂઆત કરી.

અમારો મૂળ ઉદ્દેશ્ય આપણી દુનિયામાં હિંસાના મૂળ કારણ પર ચર્ચા કરવાનો અને ગાંધીજીનાં ઉપદેશોથી આપણે શું શીખી શકીએ, એ સમજીને આંદોલન શરૂ કરવા માટે કર્યાં પગલાં લેવાં, એ નક્કી કરવાનો છે. અમે અહીં એક જ દિવસમાં હિંસાની સમસ્યાનું સમાધાન શોધવા માટે એકઠાં નહોતાં થયાં, અમે ત્યાં એ વિચારવા માટે એકઠાં થયાં હતાં કે વ્યક્તિગત રીતે લાંબે ગાળે અમે શું કરી શકીએ અને અમારો અવાજ વધુ મજબૂત કરવા માટે શું અમે સમુદાય રૂપે એકત્રિત થઈ શકીએ.

હું નર્વસ હતો. જ્યારથી સામે એ રવિવારે મોડી સાંજે મને ફોન કર્યો, ત્યારથી આ મહત્વપૂર્ણ વાતથી બહુ પરેશાન હતો, જે મારા દૈનિક કામ, સરકારી માહિતીને એક ડિસ્કમાંથી બીજી ડિસ્કમાં કૉપી કરવાથી એકદમ જુદી હતી. જો કે હું કાયદાનું શાસન તથા વિશ્વશાંતિ અને હિંસા પર રોક જેવાં વ્યાપક મુદ્દાઓનો વર્ષોથી વિસ્તારપૂર્વક વિચાર કરતો આવ્યો છું. પરંતુ ગાંધીજીનાં ઉપદેશો મારા આરામદાયક ક્ષેત્ર (comfort zone)થી કોસો દૂર હતાં. મારી પાસે ન તો કોઈ સરળ ઉત્તર હતો, ન કોઈ સ્પષ્ટ અંતર્દિષ્ટ.

કાર્તિકેયજીની આગલા દિવસની ચર્ચાના સારાંશમાં ત્રણ મુદ્દાઓ મુખ્ય હતાં. પહેલો મુદ્દો, આપણે સહનશીલતા શીખવી જોઈએ અને વિવિધતાને ખરેખર પ્રોત્સાહિત કરવી જોઈએ. બીજો મુદ્દો, આપણે સહનશીલતા શીખવી જોઈએ અને અસહમતિને પ્રોત્સાહન આપવું જોઈએ. ત્રીજો મુદ્દો, જો આપણે ખરેખર પ્રભાવ પાડવા ઈચ્છતાં હોઈએ તો નીડરતાની આવશ્યકતા સમજવી પડશે. આ ત્રણેય મુદ્દાઓ ગાંધીજીનાં ઉપદેશોનું હાર્દ છે.

પછી સામ પિત્રોડાએ એ દિવસની ચર્ચાની શરૂઆત કરી અને સમજાવ્યું કે અમને એકસાથે કેમ બોલાવવામાં આવ્યાં છે. હું આમાંના ઘણાં વિષયો ઇલ્લા થોડાં મહિનાઓથી સાંભળી રહ્યો છું કારણ કે તેઓ જે પુસ્તક લખી રહ્યાં છે, એ વિષે ચર્ચા કરી છે અને ઘણી વાર એમનું ભાષણ સાંભળ્યું છે. સામની થીસિસ છે કે આપણે આ દુનિયાની ફરીથી રચના (રિઝાઈન) કરવી પડશે. ઇલ્લી વાર આ દુનિયાની રચના ફરીથી ત્યારે થઈ હતી, જ્યારે દ્વિતીય વિશ્વયુદ્ધ પછી સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘ, આંતરરાષ્ટ્રીય નાણાંકીય ભંડોળ અને અન્ય સંસ્થાઓની સ્થાપના થઈ, જેમના વિષે આજે આપણે જાણીએ છીએ. એ દુનિયા અમુક અમીર અને શક્તિશાળી દેશો પર આધારિત હતી. અને ઉપનિવેશો તથા ગરીબ, બિનલોકશાહી દેશોનું

સાબરમતી આશ્રમની મુલાકાત વિશે નોંધ.

“તૃતીય વિશ્વ” પણ કથિત રૂપે વાસ્તુકારની આ રચના આકલનનો હિસ્સો હતું .

પરંતુ કીન્સ (Keynes), માર્શલ (Marshall) અને અન્ય બધાં લોકોએ જેનો વિચાર નહોતો કર્યો; એ હતાં, ગાંધી. ગાંધીજીનાં પ્રયત્નોથી માત્ર ભારતને જ આઝાદી નથી મળી, બલકે વૈશ્વિક સ્તરે પણ ઉપનિવેશ-વિરોધી (anti-colonization) આંદોલનોનો પ્રસાર થયો હતો.

આજે સોવિયેત સંઘ નથી. યુરોપીય સંઘે ગ્રેટ બ્રિટેન ખોડ્યું છે. ભારત અને ચીન બહુ ઝડપથી વિકસિત થઈ રહ્યાં છે. છતાંય, આપણી દુનિયા બરાબર નથી ચાલી રહી. સામ કહે છે કે દુનિયા ખંડિત થઈ ગઈ છે કેમ કે એ દુનિયા ભિન્ન સમય માટે રચવામાં આવી હતી, ભિન્ન દુનિયા.

ભારત આવશ્યકતાથી વધારે(surplus) અન્ન પેદા કરે છે, છતાં પણ ભારતની લોકસંખ્યાનો બહુ મોટો હિસ્સો આજે પણ ભૂખે મરે છે. આખી દુનિયામાં આવકની અસમાનતા ઘટવાને બદલે વધી છે. રોગ, અપર્યાપ્ત જળ અને ગરીબી દુનિયાને બહુ જ વ્યથિત કરી રહ્યાં છે.

અને વળી, અહીં હિંસા વ્યાપ્ત છે. એક દેશ અન્ય દેશો વિરુદ્ધ અને પોતાના જ લોકો વિરુદ્ધ પણ હિંસાનો આશરો લે છે. આતંકવાદ અને સમુદાયોમાં એકબીજા વિરુદ્ધ હિંસા ચોંકાવનારી છે. બળાત્કાર, હત્યા અને દુર્વ્યવહાર જેવાં વ્યક્તિગત હિંસાનાં અનેક સ્વરૂપો પણ ફેલાઈ રહ્યાં છે.

સામ ટેકનોલોજી પ્રત્યે આશાવાદી છે. એમનું માનવું છે કે આપણને આધુનિક યુગમાં એક અનોખો અવસર મળ્યો છે. આપણે અનેક રોગોનો ઈલાજ કરી શકીએ છીએ. આપણે શુદ્ધ પાણી મેળવી શકીએ છીએ. આપણે ઈન્ટરનેટની ગતિ અને સાર્વત્રિકતા વધારી શકીએ છીએ . આપણે ઈન્ટરનેટ મફત ઉપલબ્ધ કરાવી શકીએ છીએ. આપણે ગ્લોબલ વાર્મિંગને રોકી શકીએ છીએ.

પરંતુ, આ બધાંમાંથી કંઈ પણ કરવા માટે, આપણે શાસનવ્યવસ્થા ફરીથી રચવી પડશે, અર્થાત્ આપણે દુનિયા કેવી રીતે ચલાવીએ છીએ, એ સમજવું પડશે. સામ વારંવાર કહે છે કે આપણે સંપૂર્ણપણે માનવાધિકારો પર જ દયાન કંદ્રિત ન કરવું જોઈએ, બલકે માનવીય જરૂરતો પર પણ દયાન આપવું જોઈએ.

જ્યારે સામે પોતાની વાત પૂરી કરી, તો દિનેશ ત્રિવેદીએ પોતાનું બાષણ શરૂ કર્યું. દિનેશ ત્રિવેદી ઘણા સમયથી સાંસદ રહ્યાં છે અને બહુ આદ્યાત્મિક તથા ધાર્મિક વ્યક્તિ છે. સામ અને હું દિલ્હીમાં એમના ઘરે જ રોકાયાં હતાં અને હું એમની બહુ પ્રશંસા કરવા લાગ્યો હતો.

દિનેશે કહ્યું કે આપણી આધુનિક દુનિયાની મુખ્ય સમસ્યા એ છે કે દરેક સમુદાય અન્ય સમુદાયોને વિના કારણ જ નફરત કરે છે. આને લીધે નફરત વ્યક્તિ વિશેષ નથી રહેતી બલકે દરેક એમ માનવા લાગે છે કે એમની કોઈ જવાબદારી નથી કારણકે નફરત નો નિર્ણય સર્વસંમતિથી

લેવાયો છે. આવી હિંસાના શિકાર બનેલા લોકો અલગ અલગ મનુષ્ય નથી રહેતાં, બલ્કે ફક્ત નફરતનાં પાત્ર બની રહે છે.

આ હિંસા ઘણી વાર રાષ્ટ્રવાદ અથવા જાતિભેદોથી પેદા થાય છે પણ અવાર નવાર એ ધર્મની ભિન્નતાને કારણે પણ પેદા થાય છે. દિનેશે કહ્યું કે આપણે પોતાની અંદર ડોકિયું કરવું જોઈએ કે દુનિયામાં જરૂરત ધર્મ પર દયાન ક્રેન્દિત કરવાની નથી પણ આદ્યાત્મિકતા પર ક્રેન્દિત કરવાની છે. પોતાની જાતને બદલવી, એ આપણા જ હાથમાં છે, ત્યાર પછી જ અન્ય લોકો બદલાશે.

પછી દીના પટેલે વાત કરી. એમણે કહ્યું કે હિંસા રોકવાનો ઉપાય એ છે કે તમે પોતે હિંસા રોકો. એમણે એક યુવકની કહાણી સંભળાવી, જેણે વિરોધનામના યુદ્ધમાં ફરજિયાત જવાનું હતું. એણે આઈન્સ્ટાઈને પત્ર લખીને પૂછ્યું કે એણે શું કરવું જોઈએ. આઈન્સ્ટાઈને પત્રનો સરળ જવાબ આપતા લખ્યું કે, “ગાંધીની જેમ કરો.”

યુવક પરેશાન થઈ ગયો. એણે આઈન્સ્ટાઈનને ફરીથી પત્ર લખ્યો અને પૂછ્યું કે આનો શું અર્થ થાય? આઈન્સ્ટાઈને જવાબ આપ્યો, “કાયદાની અવમાનના કરો.” (Disobey the law). એ યુવક ત્રણ વર્ષ જેલમાં રહ્યો. એનું નામ જીન શાર્પ (Gene Sharp) હતું, જે અહિંસાનાં પ્રમુખ પ્રચારકોમાંનો એક હતો અને જેના કામથી સંપૂર્ણ વિશ્વની શાંતિપૂર્ણ ક્રાંતિઓ પ્રભાવિત થઈ છે.

વાતચીત ધીમેધીમે આગળ વધી. મેં થોડી નોંધ લખી, ફોટોગ્રાફ્સ લીધાં અને અમુક ખાસ સંક્ષિપ્ત મુદ્દાઓ ટવીટ કરવાની કોશિશ કરી, જેથી દુનિયા ભરનાં લોકોને આ કાર્યવાહીની જાણકારી મળે. હું એ વાતથી પણ પરેશાન હતો કે હું શું બોલીશ, હું હસ્તલિખિત કાગળમાં નોંધ ચીતરતો હતો અને આમ કરતી વખતે એ બધા પ્રતિષ્ઠિત ઇનિહાસકારોને જોઈને બુદ્ધને દિલાસો આપી રહ્યો હતો, જેમનાં પુસ્તકોની મેં વિશ્વવ્યાપી પ્રશંસા કરી હતી.

સુષમા આયંગરે ગુજરાત રાજ્યમાં ગ્રામીણ મહિલાઓને આત્મનિર્ભર બનાવવા માટે એક સક્રિય સંસ્થાની સ્થાપના કરી છે. તેમણે પોતાના ભાષણમાં મહિલાઓ વિરુદ્ધ હિંસાનો ઉલ્લેખ કર્યો અને કહ્યું કે આપણે કેટલીય વાર ચૂપ રહીને આ હિંસાને ન્યાયસંગત બનાવી દઈએ છીએ. એમણે કહ્યું કે આપણે હિંસાના કારણોની વર્ગશ્રેણી બનાવવી પડશે, જેમાં હિંસાનાં અમુક સ્વરૂપો બાકીનાં સ્વરૂપો કરતાં વધારે ગંભીર થઈ ગયાં છે. પ્રાયઃ આપણે ચીન ઉત્પીડનને, એટલે સુધી કે બળાત્કારીને પણ ન્યાયસંગત બનાવી દઈએ છીએ. પરંતુ જ્યારે કોઈ મહિલા એની વિરુદ્ધ અવાજ ઉઠાવે તો આપણે એની તરફ જ આંગળી ચીંધીએ છીએ, એના અવાજને જ ન્યાય અસંગત કહીએ છીએ અને એને અપરાધ સમજીએ છીએ.

ગાંધીજી હિંસાને બદલે હિંસાની પ્રતિક્રિયામાં આલોચક હતાં. બ્રિટિશ શાસન દ્વારા પોતાની જ પ્રજા વિરુદ્ધ વ્યવસ્થિત હિંસા સ્વરૂપે જબરજસ્ત ફૂરતા

સાબરમતી આશ્રમની મુલાકાત વિશે નોંધ.

અને શોષણ થવા છતાં, તેઓ સન્ 1957ની ક્રાંતિનાં સમીક્ષક હતાં. કોલકતાના ભીષણ હત્યાકાંડ અને સન્ 1946માં બિહાર હુલ્લડો વખતે, જ્યારે લોકોએ એકબીજાને મારવાનું શરૂ કરી દીધું તો ગાંધીજીએ ત્યાં સુધી ઉપવાસ રાખ્યાં જ્યાં સુધી લોકોએ હિંસા રોકી નહીં. જો લોકો હિંસા ન રોકે તો ગાંધીજી પોતાના આખરી શ્વાસ સુધી ઉપવાસ ચાલુ રાખવા તૈયાર હતાં.

“ધ આફ્રિકન એલિમેન્ટ ઈન ગાંધી” (The African Element in Gandhi) ના લેખક અનિલ નૌરતિયાએ દક્ષિણ આફ્રિકાના સંદર્ભમાં હિંસાના આ ઢાંચા વિશે વાત કરી. રંગભેદની પ્રથા, સંપૂર્ણ નસ્લ પ્રત્યે ફૂર હિંસાના વિરોધમાં મંડેલા જેવા નેતાઓએ બળપ્રયોગ નો જવાબ સ્વબળથી જ આપવાનો નિર્ણય કર્યો હતો. જો કે મંડેલા આફ્રિકાના બીજા ઘણાં નેતાઓની જેમ ગાંધીજીના અનુયાયી હતાં.

ગાંધીજી પોતાના અનુયાયીઓ સાથે હંમેશા ચર્ચા કરતાં કે (અહિંસા વિશે) અડગ મતાગ્રહ હોવા છતાં શું થોડી હિંસા આવશ્યક છે? નેલ્સન મંડેલાએ લખ્યું છે કે જ્યારે એમણે ગાંધીજીનાં વિચારોનું અદ્યયન કર્યું, તો તેઓ એ નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યા કે એમણે સરળ આંદોલનથી વધુ કંઈક કરવું જોઈએ, એક અલગ પ્રકારની હિંસાની પસંદગી કરવી જોઈએ અને જાનહાનિ ઓછી થાય એ માટે તોડફોડનો વિકલ્પ અપનાવવો જોઈએ.

ત્યાર પછી , 13 લાખ મહિલા સભ્યોના “સેલ્ફ-ઇમ્પલોયમેન્ટ વિમેન્સ એસોસિએશન” નાં સંસ્થાપક ઈલા ભટ્ટે ભાષણ કર્યું. એમણે કહ્યું કે શાંતિ મહત્વાકાંક્ષી ઉદ્દેશ્ય જેવી છે. એ વાતથી કોઈ ફરક નથી પડતો કે આપણે ક્યારે એને પ્રાપ્ત કરી અથવા ક્યારેય પ્રાપ્ત કરી શકીશું . આપણે એને માટે પ્રયાસ કરતાં રહેવું જોઈએ કારણ કે અંધકાર વધારે વખત સુધી નથી રહેતો.

ઈલાએ માત્ર ગાંધી જ નહીં , માર્ટિન લ્યુથર કિંગની વાત પણ ચાદ અપાવી કે અહિંસાનો મર્મ એ નથી કે હિંસાની અનુપસ્થિતિ હોય, બલકે એ છે કે પ્રેમ ઉપસ્થિત હોય. કિંગે પોતાના ઉપદેશો અને ભાષણોમાં વારંવાર આ વિશે કહ્યું છે કે “નફરત ક્યારેય નફરતને બતમ નથી કરી શકતી, માત્ર પ્રેમ જ નફરતને બતમ કરી શકે છે.” એમના ભાષણ પછી ઢગલાબંધ ટિપ્પણીઓ કરવામાં આવી. ઈલા હંમેશા લોકોને વિચાર કરવા મજબૂર કરે છે. ત્યાં ઉપસ્થિત બધાંનું માનવું હતું કે હિંસાની જડ માળખાકીય છે અને એ બોમ્બ તથા બંદૂકથી પણ આગળ આપણા સમાજના મૂળ ઢાંચા સુધી પહોંચી ગઈ છે.

એમના પછી, ગુજરાત વિદ્યાપીઠના ઉપ-કુલપતિ અનામિક શાહે ભાષણ આપ્યું . ગાંધીજીએ સન્ 1920માં આની સ્થાપના કરી હતી અને એ “ગાંધી વિશ્વવિદ્યાલય” તરીકે જાણીતી છે. આ વિશ્વવિદ્યાલય બધાં જ પાઠ્યક્રમોમાં ગાંધીવાદી મૂલ્યોનો સમાવેશ કરે છે. વિદ્યાર્થીઓ સૂતર કાંતા શીખે છે અને શિક્ષણના એક ભાગ રૂપે નિયમિત શારીરિક શ્રમનું કાર્ય કરે છે.

પ્રોફેસર શાહું સ્વાસ્થ્યની કાળજીમાં લાપરવાહી અને આવશ્યકતા અનુસાર દવાઓ ખરીદવામાં અક્ષમ લોકોનાં મોત વિશે વાત કરી. એમણે એ પણ કહ્યું કે આની જડ આર્થિક હિંસામાં છે, જ્યાં હરદમ વધતી જતી આર્થિક અસમાનતાની દુનિયામાં માનવીય આવશ્યકતાઓનો ભોગ લેવાય છે.

અનામિકજીએ ઉદાહરણ આપ્યું કે કેવી રીતે સરકારે સ્વાસ્થ્યની લાપરવાહીની બાબત હાથ ધરી છે. લોકોની પોતા પ્રત્યેની મૂળભૂત જવાબદેહીની પુર્નરચના કરીને આ કેસમાં સંપત્તિની પુર્નવ્યાખ્યા કરી છે. જાપાનમાં પેટન્ટ પ્રણાલીમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો છે એટલે હવે સ્વાસ્થ્ય સંબંધિત પેટન્ટ્સ બિનવ્યાપારિક ઉપયોગ માટે પ્રભાવી નહીં રહે. આનો અર્થ એ કે જો સરકાર અથવા કોઈ સંસ્થા લોકોને આપવા માટે દવાનું ઉત્પાદન કરે તો એવું કરી શકે છે.

યુ. એસ. માં પેટન્ટ પર ઘણા વખતથી અદ્યયન કરવા છતાં મેં જ્ઞાનની આ ફરજિયાત ઉપલબ્ધતા વિશે ક્યારેય સાંભળ્યું નહોતું. અને મને આ વિભાવના બહુ ચોંકાવનારી લાગી. આખો દિવસ આવી જ જાણકારીઓ મને મળતી ગઈ. એક પછી એક બધાંએ ગાંધી-દર્શનની ઐતિહાસિક વાતો અને જાણકારી દયાનપૂર્વક કહી અને એમનાં સિદ્ધાંતોને આધુનિક યુગમાં લાગુ કરવા વિશે માહિતગાર કર્યો.

ગાંધીના પ્રમુખ ઇતિહાસકારોમાંના એક પ્રોફેસર સુધીર ચંદ્રે આપણી સમક્ષ મોજદુ પડકારને સંક્ષેપમાં રજૂ કર્યો. એમણે દિલ્હી શહેરનો દાખલો આપ્યો, જ્યાં ઐતિહાસિક ઘટનાઓ અને વ્યક્તિઓનાં નામ પર રાખવામાં આવેલાં રસ્તાઓ નાં નામ બદલાવીને વર્તમાન ઘટનાઓના આધારે રાખવાની શરૂઆત થઈ છે. પ્રોફેસર ચંદ્ર આ વલણને “વર્તમાનનું જતન કરનારો સમાજ” કહે છે. એમણે કહ્યું કે આપણે આપણા ઇતિહાસને પ્રાથમિક વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીની જેમ ન જોવો જોઈએ, જે દિવસના અભ્યાસના અંતે પાટીને લૂછી નાખે છે. આપણે આપણા ઇતિહાસને યાદ રાખવો જોઈએ અને એમાંથી શીખવું જોઈએ.

...

નજીકની કેન્ટીનમાં પૂરી શાક, ઢોકળાં અને ઘાસના આહવાદક ભોજન પછી, અમે આશ્રમમાં પાછા ફર્યા. મને થોડી ટિપ્પણીઓ કરવાનું કહેવામાં આવ્યું અને મેં હિંમત ભેગી કરી. મેં કંઈ જ રેકૉર્ડ નહોતું કર્યું. માત્ર બે પાનાં ભરીને હાથેથી લખેલ નોટ્સ જ મારી પાસે હતી. પરંતુ મારા ઘરથી 17 કલાકની હવાઈ યાત્રા દરમિયાન આપણી દુનિયામાં હિંસાને કાયદાના શાસનની વિભાવના સાથે જોડવાના પુનઃ પ્રયાસોને લીધે હું અહીં બોલી શક્યો.

સન્ 1963માં જોન એફ. કેનેડી લેટિન અમેરિકન રાજદૂતોનાં એક સમૂહને સંબોધિત કરી રહ્યાં હતાં, ત્યારે તેમણે કહ્યું હતું, “જો આપણે શાંતિપૂર્ણ રીતે ઘનારી ક્રાંતિને અસંભવ બનાવી દઈએ તો ક્રાંતિ માટે હિંસાપૂર્ણ માર્ગ જ અવશ્યંભાવી હશે.”

સાબરમતી આશ્રમની મુલાકાત વિશે નોંધ.

જોન એફ, કેનેડી એક પાગલ વ્યક્તિના હિંસક કૃત્યથી માર્યા ગયા હતાં. પરંતુ એમનાં શબ્દોને માર્ટિન લ્યૂથર કિંગે પાંચ વર્ષ પછી ફરી યાદ કર્યા, જ્યારે તેઓ વિરોધનામ યુદ્ધ વિરુદ્ધ બોલી રહ્યાં હતાં. કિંગે કહ્યું કે વિરોધનામ યુદ્ધ વિરોધનામના લોકો વિરુદ્ધ ચોંકાવનારું હિંસક કૃત્ય હતું.

એમણે એમ પણ કહ્યું કે અમેરિકા નાં યુવક-યુવતીઓ વિરુદ્ધ પણ હિંસાનું આ ચોંકાવનારું કૃત્ય હતું, જેમને એક એવા યુદ્ધમાં પણ ધકેલવામાં આવ્યાં હતાં, જે યુદ્ધને ન તો તેઓ સમજતાં હતાં, ન સમર્થન કરતાં હતાં. કિંગે એ વાત પણ ભાર આપીને કહી કે અમેરિકન રાજ્યમાં એક અન્ય પ્રકારની હિંસા વ્યાપ્ત છે, જે યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં અશ્વેત સ્ત્રી-પુરુષો વિરુદ્ધ થઈ રહી હતી.

કિંગે કહ્યું કે આપણે કેનેડીની વાતોના તાત્પર્યને ભૂલી ગયાં છીએ. એમણે “મૂલ્યોમાં ઉચ્ચ ક્રાંતિ”ની આવશ્યકતા જણાવી. એમણે કહ્યું કે આપણે સમાજની મૂળભૂત સમસ્યાઓ દૂર કરવી હોય તો આપણે “વસ્તુલક્ષી સમાજથી વ્યક્તિલક્ષી સમાજ” તરફ જવું જોઈએ. કિંગે કહ્યું કે આપણે દુનિયાની પુનર્ચના કરવી જોઈએ.

આજે દુનિયામાં જે માળખાકીય પરિસ્થિતિઓ છે, એને બદલવા માટે આપણે પોતાની જાતને બદલવાની જરૂર છે. આપણે કાયદાના શાસનને આહવાન કરીને આમ કરી શકીએ. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં ગુલામીના અંતની શરૂઆત ત્યારે જ થઈ જ્યારે મુક્તિની ઘોષણા (Amancipation Proclamation) કરવામાં આવી અને બંધારણમાં 13મો સુધારો કરવામાં આવ્યો.

યુ. એસ.માં ગુલામીનો તથાકથિત ઔપચારિક અંત બહુ જલ્દીથી ખેતરમાં ભાગીદારી પ્રથા વિરુદ્ધ સંઘર્ષમાં બદલાઈ ગયો. ભારતમાં ગણીનાં ખેડૂતો ભાગીદારીમાં કામ કરતાં હતાં અને દક્ષિણ આફ્રિકામાં ભારતીય મજૂરો વિદેશ કરાર હેઠળ કામ કરતાં હતાં, જેની વિરુદ્ધ ગાંધી લડ્યાં. આવી અનૈરિદ્ધક ગુલામીનો અંત ભારતમાં ત્યારે જ થયો, જ્યારે ગિરમિટ તરીકે ઓળખાતી કૂર પ્રથા સન 1917માં ‘ઈન્ડિયન ઈમીગ્રેશન એક્ટ 1917’ હેઠળ આખરે ગેરકાનૂની જાહેર કરવામાં આવી.

મતાધિકારનો સંઘર્ષ ત્યારે જ ખતમ થયો, જ્યારે મત આપવાનો અધિકાર મળ્યો. યુ.એસ.માં 1964ના ‘નાગરિક અધિકાર નિયમ’ (Civil Rights Act) હેઠળ ભેદભાવના અંતની શરૂઆત ત્યારે જ થઈ, જ્યારે દક્ષિણ આફ્રિકામાં રંગભેદ સમાપ્ત થયો. પ્રત્યેક સંઘર્ષનો અંત થયો અને એક નવો સંઘર્ષ શરૂ થયો.

કોઈ પણ રીતે આ બધી સમસ્યાઓને સંપૂર્ણપણે ખતમ કરી શકાઈ નથી, પણ આપણે આને નિરંતર ચાલી રહેલા સંઘર્ષના એક હિસ્સો માનવો જોઈએ. આપણી દુનિયામાં ગુલામી હજી પણ પ્રવર્તે છે. યુ. એસ. સાર્વજનિક મતાધિકારનો દાવો કરે છે પરંતુ મતદાન કર (Poll Tax) નું સ્થાન ભેદભાવયુક્ત મતદાર ઓળખાણ કાયદાઓ (Voter Identification Laws) એ લઈ લીધું છે, જે બનાવટી મતદાર દ્વારા છેતરપિંડીની સમસ્યાને

ઘટાડવા માટે કોઈ રીતે ઉપયોગી નથી, બલ્કે એથી વિપરીત લોકોને મતદાન કરવા માટે સક્રિય રૂપે હતોત્સાહ કરે છે.

આમ તો આપણે ક્યારેય આ દુનિયાને એકદમ દુરસ્ત નહીં બનાવી શકીએ, કેમ કે એક પછી એક અનિષ્ટ હુમેશાં આવતું રહશે, તો પણ આપણે ઉપલબ્ધ સાધનોનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ અને એમાંથી સૌથી વધારે શક્તિશાળી છે, કાયદાનું શાસન. લોકતાંત્રિક સમાજમાં આપણે જ આપણી સરકારના સ્વામી છીએ. પ્રજા તરીકે આપણે જ આપણા નિયમો અને દાશિત્વોની વ્યાખ્યા કરીએ છીએ. આમ તો આપણી સરકારો ઘણી વાર આપણાથી દૂર અને લાપરવાહ લાગતી હોય છે (અને ઘણી વાર ખરેખર દૂર અને લાપરવાહ હોય છે), આવા સમયે આપણે પોતાના સ્વામિત્વનો દાવો કરીને કાયદાનાં નિયમોનો ઉપયોગ કરીએ, જેથી હકીકતમાં બદલાવની શરૂઆત થઈ શકે.

કાયદાના શાસનના ત્રણ સિદ્ધાંત છે. પહેલો એ કે કાયદો અગાઉથી જ લખેલો હોવો જોઈએ, સમયની સાથે સાથે કાયદાઓ બનાવતા જઈને અથવા ભૂતકાળમાં થયેલાં કાચીને પચાદવતી ગેરકાનૂની ઘોષિત ન કરી શકાય. આ સિદ્ધાંતની જોન એડમ્સે (John Adams) બહુ હોશિયારીથી વ્યાખ્યા કરતાં કહ્યું હતું કે “આપણે કાયદાઓનું સામ્રાજ્ય છીએ, મનુષ્યોનું રાષ્ટ્ર નહીં.” (We are an empire of laws, not a nation of men.)

એનો બીજો સિદ્ધાંત એ છે કે કાયદાઓ સાર્વજનિક કરવાં જોઈએ. એવી દુનિયામાં જ્યાં કાયદાઓ વિશે અણસમજ ક્ષમાપાત્ર નથી, આ સિદ્ધાંત સ્પષ્ટ અને સરળ લાગે છે, પરંતુ હું મારા કપરા અનુભવથી શીખ્યો છું કે કાયદાને જાહેર કરવાની આવશ્યકતાનું ઉલ્લંઘન કરવામાં આવે છે.

આ પહેલા બે સિદ્ધાંતો, અર્થાત્ કાયદો લખવાનો અને એને પ્રકાશિત કરવાનો, અનિવાર્ય છે પરંતુ પર્યાપ્ત નથી. કોઈ એવો કાયદો પણ હોઈ શકે, જેમાં એમ કહેવામાં આવ્યું હોય કે અશ્વેત લોકો દક્ષિણ અમેરિકામાં શ્વેત લોકોના લંચ કાઉન્ટર પર ભોજન નહીં લઈ શકે. આ વાત વ્યાપક રૂપે પ્રકાશિત કરી શકાય જેથી આ બંને સિદ્ધાંતોની પુષ્ટિ થઈ જાય . પરંતુ આ માત્ર કાયદાનો નિયમ થયો, કાયદાનું શાસન નહીં.

ત્રીજો સિદ્ધાંત એ છે કે કાયદાઓ સામાન્ય હોવાં જોઈએ, એ માત્ર કોઈ એક વિશિષ્ટ વ્યક્તિ કે સમૂહ પર લાગૂ નહીં થવા જોઈએ. “ભારતીયો અને ઍશિયાઈ મૂળનાં લોકોએ પોતાની નોંધણી કરાવવી પડશે, એક પાઉન્ડ નોંધણી કર આપવો પડશે અને હુમેશાં પોતાનાં નોંધણીના પેપર્સ સાથે રાખવાં પડશે” , આમ કહેવું એ કાયદાના શાસનનું, મૂળભૂત રીતે ઉલ્લંઘન છે. આની વિરુદ્ધ જ ગાંધીજીએ દક્ષિણ આફ્રિકામાં સત્યાગ્રહની લડત ચલાવી હતી.

સાબરમતી આશ્રમની મુલાકાત વિશે નોંધ.

આધુનિક દુનિયામાં આજે પણ હિંસા મોજૂદ છે. આપણે એની વિરુદ્ધ સંઘર્ષ કરવો પડશે. એ હિંસા, જેને વિશે સામ પિત્રોડાએ વાત કરી હતી; રાજ્ય દ્વારા હિંસા, આતંકવાદની હિંસા, આપણાં પાડોશી અને પરિવારના સભ્યો વિરુદ્ધ હિંસા. પરંતુ શારીરિક હિંસાથી પણ વધારે, અન્ય અનેક પ્રકારની હિંસા હોય છે. જેમ કે ગ્લોબલ વર્મિંગ અને પ્રદૂષણ દ્વારા આપણા ગ્રહ વિરુદ્ધ થતી આઘાતજનક હિંસા. વળી રોગો દ્વારા થતી હિંસા, જળની અછતથી થતી હિંસા અને અન્ન અધિશેષ (surplus) હોવા છતાં દુકાળથી થતી હિંસા.

કાયદાના શાસન અનુસાર , કાયદો બધાં માટે સમાન છે, પણ વર્તમાન સમયમાં આવું નથી થતું. આપણે આ દુરસ્ત કરવું પડશે, પણ આપણે આનાથી વધુ કંઈક કરવું પડશે. આપણે બધાં માટે આર્થિક અને રાજનૈતિક અવસરોમાં સમાનતા લાવવાની જરૂર છે. આપણી સરકારો જે રીતે કામ કરે છે, એને બદલીને અને દુનિયાને નવું સ્વરૂપ આપવાની કોશિશ કરીને જ આપણે એ સમસ્યાઓ દૂર કરી શકીશું, જેમનો સામનો આજે આપણે કરી રહ્યા છીએ.

ઈન્ટરનેટની આપણી આ દુનિયામાં આપણે હજી એક મુદ્દા પર ધ્યાન આપવું પડશે, અને એ છે ‘જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે સમાન અવસર’. ઈન્ટરનેટની આ મુખ્ય સંભાવના હોવા છતાં આપણે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતા પહેલાં જ્ઞાનને ઘણી વાર ક્રિલ્લેબંધ ઘેરામાં જકડી લઈએ છીએ, જ્યાં પ્રાઈવેટ પાર્ટીઓ પાસેથી લાયસન્સ લેવાં પડે છે. ‘જ્ઞાનની સાર્વત્રિક પહોંચ’ એ આપણા સમયની મહાન સંભાવના છે અને આપણી પેઢી સમક્ષ મોટો પડકાર છે. આ આપણા માટે એક અવસર છે, ભવિષ્યનો વારસો છે. આ મુદ્દે સમાજનાં વિભિન્ન સ્તરોને સમતલ કરવા માટે પાલો નાખી શકે છે, જેથી આપણે બધાં મળીને વિચાર કરીએ કે લોકતાંત્રિક સમાજ તરીકે આપણે પોતાને કેવી રીતે પ્રશાસિત કરી શકીએ.

...

સન્ 2016ના અંતમાં સામ સાથે કરેલી યાત્રાએ મારી આંખો ખોલી નાખી. અમેરિકામાં મારા 10 વર્ષીના સંઘર્ષનો માનો, આ વિષનાશક ઉપાય હતો, જ્યાં કાયદા સંબંધી પોસ્ટ માટે મારા પર કેસ ચલાવવામાં આવ્યો, જેમાં સંઘીય ન્યાયાધીશો દ્વારા સાર્વજનિક સુરક્ષા કોડ બતાવવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો. ભારતની આ યાત્રાએ મારી આંખો ખોલી નાખી પણ મને વિશ્વાસ થઈ ગયો કે જો આપણે સંઘર્ષ કરીએ તો દુનિયાને બદલી શકીએ છીએ.

ગાંધી આશ્રમની મુલાકાત, રાજસ્થાનમાં ભાષણો, દિલ્હીમાં સાંસદો સાથે મુલાકાત જેવાં અનુભવોનું હું જતન કરું છું. પહેલી વાર દિલ્હીમાં આવ્યો ત્યારે મને ખબર હતી કે આ યાત્રા વિશેષ હશે. સામ થોડાં કલાક પહેલાં જ પહોંચી ગયાં હતાં. પ્લેનના દ્વાર પર એક પ્રોટોકોલ અધિકારી મળ્યાં અને તરત જ કસ્ટમ્સની ઔપચારિકતા પતાવી દીધી. હું દિનેશ ત્રિવેદીના સરકારી બંગલે પહોંચ્યો અને પહેલી વાર દિનેશને મળ્યો. ત્યાં એક આકર્ષક ઉદ્યોગપતિ માનવ સિંહ પણ હાજર હતાં. તેઓ ઘણી

વિમાનન કંપનીઓના માલિક હતાં, જેમાં એર એમ્બ્યુલન્સ સેવા પણ સામેલ હતી. તેઓ દિનેશ અને સામના જૂના મિત્ર હતાં. માનવ અમને ડિનર માટે તાજ હોટેલના જાપાની રેસ્ટોરાંમાં લઈ ગયાં. ત્યાં ‘ માત્સૂતેક’ સૂપ અને ‘સુશી’નું ભોજન કરતાં કરતાં વાતચીતમાં મધર ટેરેસા વિશે વાત નીકળી.

માનવે ઉદ્ગાર કાઢ્યો, “ઓહ! એમની તો વાત જ કંઈ ઓર હતી.” મેં પૂછ્યું કે એઓ તેમને મળ્યાં હતાં. માનવે સ્મિત કર્યું અને મને કહ્યું કે મધર ટેરેસા એમના નામકરણ સમારંભનાં અદ્યક્ષ હતાં. મેં પૂછ્યું કે શું એઓ કેથોલિક છે. એમણે હસીને કહ્યું, ‘ના, પણ એથી કોઈ ફરક નથી પડતો. મધર ટેરેસા બહુ જૂના પારિવારિક મિત્ર હતાં.” એમણે ઝટ દઈને પોતાનું પર્સ કાઢ્યું અને એમાંથી એક ફોટો કાઢીને બતાવ્યો, જેમાં સ્મિત કરી રહેલા મધર ટેરેસા સાથે એક બાળક હતું, જે એઓ પોતે જ હતાં.

હું બહુ પ્રભાવિત થયો. પછી સામે કહ્યું, “ હા, તેઓ સતત કામ કરતાં. મને યાદ છે, એક વાર પ્લેનમાં તેઓ મારી પાસે આવ્યાં અને કહ્યું, સામ, તમારે આ વાંચવું જોઈએ”. પછી તેમણે સામ પિત્રોડાને એક કાર્ડ આપ્યું, જેમાં બાઈબલનાં અમુક શબ્દો લખ્યાં હતાં. સામે કહ્યું કે તેઓ આવાં કાર્ડ ઘણી વાર આપતાં હતાં. સામ પાસે આજે પણ એમનાં કાર્ડ્સ છે.

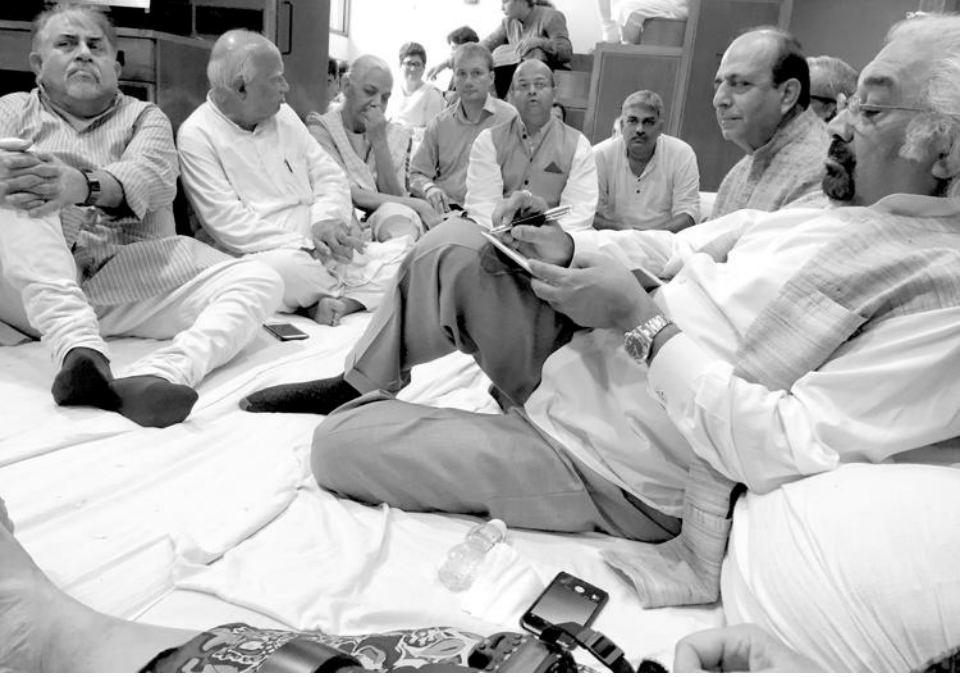
મેં દિપ્પણી કરી કે આ સાચે જ હકીકતમાં બહુ ઉલ્લેખનીય છે કે, અહીં અમે ચાર જણાં ડિનર કરી રહ્યાં હતાં અને એમાંથી બે જણાં મધર ટેરેસાને ઓળખતાં હતાં. આ સાંભળીને સામ અને માનવ હસવાં માંડ્યાં.

દિનેશ કોલકત્તાથી સાંસદ છે,જ્યાં મધર ટેરેસાનું મુખ્યાલય હતું. દિનેશે સ્મિત ફરકાવતા સમજાવ્યું કે એઓ એમની પત્ની સાથે પોતાની નાની કારમાં મધર ટેરેસાને લઈને આખા શહેરમાં ફરતાં. તેઓ આગળની સીટ ઉપર બેસતાં અને દિનેશ અને એમની પત્નીને સૂચના આપતાં કે કેવી રીતે ટ્રાઈવ કરવું અને કયાં ટ્રાઈવ કરવાનું છે. નોબેલ શાંતિ પુરસ્કાર પ્રાપ્ત કરીને તેઓ પાછાં ફર્યાં ત્યારે દિનેશ દિલ્હીથી કોલકત્તા એમની સાથે ગયાં અને એમનાં ઘરે પરત લઇ ગયાં. દિનેશે કહ્યું, “એમની ઈચ્છાશક્તિ અત્યંત દૃઢ હતી.”

ડિનર માટે હાજર ચારમાંથી ત્રણ જણાં મધર ટેરેસાને વ્યક્તિગત રીતે જાણતાં હતાં. હું પ્રભાવિત થયો. બરેબર, હું ભારત પાસેથી ઘણું શીખી શકું છું. આ વાતથી જ સત્યાગ્રહ આંદોલનની સંભાવિત સફળતા વિશે મારી આશા ફરી જન્મી. યુ. એસ. અને યુરોપમાં કાનૂની આક્રમણને કારણે મારી આશા ધૂંધળી થતી જતી હતી, અને ભારતમાં જાણે અંધારી સુરંગને અંતિમ છેડે આશાનું ફિરણ દેખાતું હતું. ભારતમાં લોકો આ વાત કદાચ સાંભળશે, એમ વિચારીને મેં વારંવાર અહીં આવવાનું નક્કી કર્યું. હું આ કરવા ઈચ્છતો હતો, જેમ કે ન્યાયાધીશ રાનડેએ યોગ્ય જ કહ્યું છે, ‘મારી જાતને શિક્ષિત કરવા માટે અને મારાં શાસકોને પણ શિક્ષિત

સાબરમતી આશ્રમની મુલાકાત વિશે નોંધ.

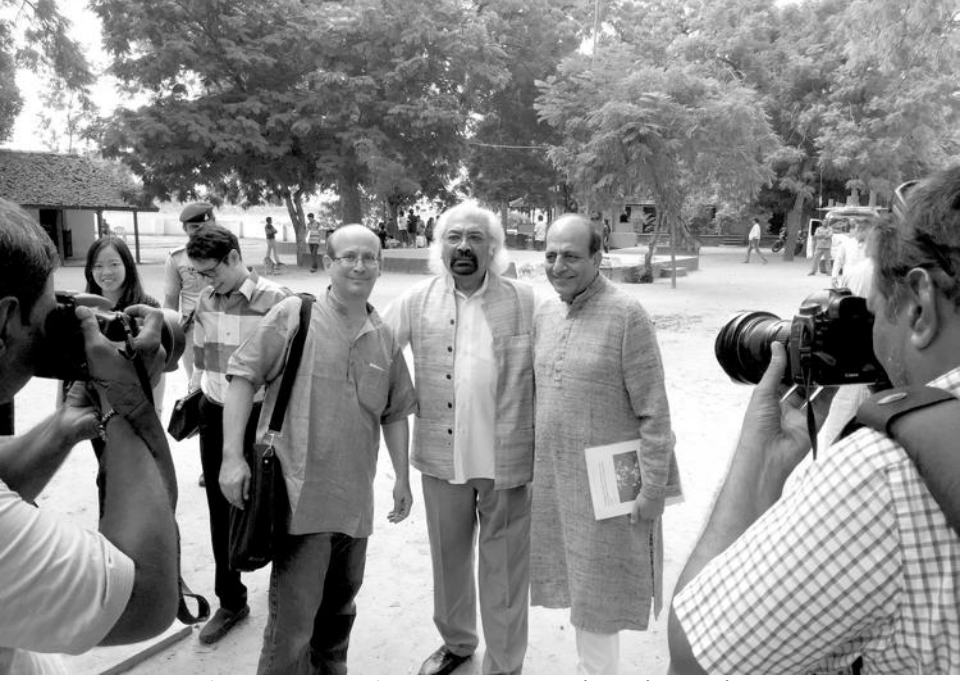
કરવા માટે'. જ્ઞાનનો સાર્વત્રિક પહોંચ આપણા યુગની મહાન સંભાવના છે અને આ સંભાવનાને હકીકતમાં બદલવો, એ આપણા યુગનો મોટો પડકાર છે. મારાં પ્રયત્નો ચાલુ રાખવાનો દ્વંદ્વ નિર્ણય કરીને હું ભારતથી પાછો ફર્યો.

સાબરમતી આશ્રમમાં કાર્યશીળા દરમ્યાન મહત્વપૂર્ણ મુદ્દાઓની નોંધ કરી રહેલાં સામ પિત્રોડા.

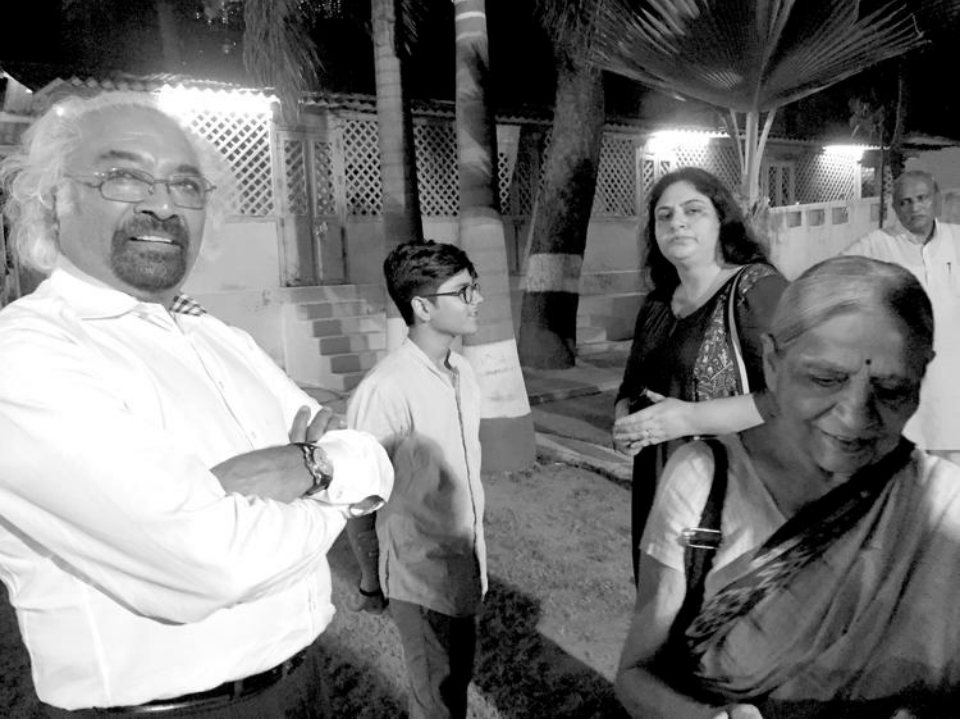
સાબરમતી આશ્રમમાં સારાભાઈ નાસ્તો કરતી વખતે(ફ્રીલ્ડર પકડીને ઊભેલાં)

સાબરમતી આશ્રમમાં ફોટો પડાવતાં કાર્લ, સામ અને દિનેશ ત્રિવેદી

કોચરબ આશ્રમમાં સૂતર કાંતતા વિદ્યાર્થીઓ.

કોચરબ આશ્રમમાં ગાંધીજીના પોસ્ટકાર્ડ્સ જોઈ રહેલાં ઈલા ભટ્ટ.

સાબરમતી આશ્રમમાં એકઠાં થયેલાં વિદ્યાર્થીઓ.

અમેરિકા અને ભારતમાં જ્ઞાન સુધી સાર્વત્રિક પહોંચ, ડૉ.સામ પિત્રોડાની દિપ્પણીઓ

14 જૂન,2017, ધ ઈન્ટરનેટ આર્કાઇવ, સૈન ફ્રાન્સિસ્કો

રાજદૂત વેંકટેશન અશોક; મારાં મિત્ર કાર્લ, જેમને હું ઘણાં વર્ષોથી ઓળખું છું અને અમે ભારત અને અમેરિકામાં સાથે કામ કરતાં રહ્યાં છીએ તથા અમારા યજમાન શ્રી. કાહલે . ભાઈઓ અને બહેનો. નમસ્તે.

બરેબર આ મારું સૌભાગ્ય છે કે હું આ વિશેષ અવસર પર આપની સાથે ભારત અને અમેરિકાનાં સહિયારા જ્ઞાન વિશે વાત કરવાનો છું.

આ યોજનામાં મને સ્પષ્ટ ત્યારે જ રસ પડ્યો, જ્યારે હું સન્ 2006ના લગભગ મધ્યમાં ડૉ. મનમોહન સિંહ દ્વારા સ્થાપિત રાષ્ટ્રીય જ્ઞાન આયોગની અદ્યક્ષતા કરી રહ્યો હતો. એ સમયે અમને એવી સંસ્થાઓ અને બુનિયાદી માળખાના નિર્માણમાં રસ હતો, જેની ભારતને એકવીસમી સદીમાં જ્ઞાન આધારિત અર્થવ્યવસ્થા ચલાવવા માટે જરૂર પડવાની હતી.

અમે મૂળભૂત રીતે જ્ઞાન સુધી સાર્વત્રિક પહોંચ ઉપર દયાન કેંદ્રિત કર્યું, જેમાં પુસ્તકાલય, નેટવર્ક, અનુવાદ, હકારાત્મક કાર્યવાહી કાર્યક્રમ, અનામત, ક્વોટા(quotas), બ્રોડબેન્ડ નેટવર્ક સામેલ છે. અમે બધાં જ પ્રકારના શિક્ષણ , જેમ કે પ્રાથમિકથી માધ્યમિક વિદ્યાલય સુધીનું શિક્ષણ , વ્યાવસાયિક શિક્ષણ , વિશ્વવિદ્યાલયીન શિક્ષણ , ચિકિત્સા શિક્ષણ, દૂરસ્થ શિક્ષણ, ઓપન સોર્સવેયર અને શિક્ષકોના પ્રશિક્ષણ પર દયાન આપ્યું.

પછી અમે જ્ઞાનના સર્જન પર પણ વિચાર કર્યો; જ્ઞાનનું સર્જન કોણ કરે છે, જ્ઞાનનું સર્જન કેવી રીતે થાય છે. સાથે સાથે અમે કૃષિ, સ્વાસ્થ્ય અને લઘુ તથા મધ્યમ ઉદ્યોગોમાં બૌદ્ધિક સંપત્તિ (Intellectual Property) , પેટેન્ટ્સ, ક્રોપીરાઈટ, ટ્રેડમાર્ક્સ અને જ્ઞાનના ઉપયોગ પર પણ દયાન આપ્યું. અંતતઃ શાસનમાં જ્ઞાનની ભૂમિકા પર પણ દયાન આપ્યું. આ પહેલના કૃણસ્વરૂપે, અમે નેશનલ નૉલેજ નેટવર્ક વિકસાવ્યું.

અમે પર્યાવરણ, ઉર્જા, જળ અને શિક્ષકોના પ્રશિક્ષણ માટે ઘણાં પોર્ટલ તૈયાર કર્યાં છે. પછી અંતે અમે મહાત્મા ગાંધી પર એક વિશાળ પોર્ટલ તૈયાર કર્યું.

બચપણમાં હું દસ વર્ષની ઉમરે ગાંધીવાદી શાળામાં જતો હતો . અમારી દૈનિક જીવનચર્યામાં ગાંધીવાદી મૂલ્યો દૃઢતાપૂર્વક રોપવામાં આવ્યાં હતાં. ઓરિસામાં રહેનારા એક ગુજરાતી પરિવાર તરીકે મારાં માતાપિતા માટે ગુજરાત સાથેનું એકમાત્ર જોડાણ ગાંધી જ હતાં. અમે ગાંધીને અમારા વિચારોમાં અને અમારા રોજ-બ-રોજના જીવનમાં સતત જીવંત રાખતાં.

જ્યારે અમે ગાંધી પોર્ટલ પર કામ કરી રહ્યાં હતાં, લગભગ ત્યારે જ મેં કાર્લનું કામ જોયું અને અમે એકબીજાના સંપર્કમાં આવ્યાં. કાર્લનું મિશન હતું –સરકારી દસ્તાવેજોમાંથી માનકો લઈને ઈન્ટરનેટ પર મૂકવાનાં. મને લાગ્યું કે આ બહુ મહત્વપૂર્ણ પહેલ હતી, પણ દર વખતે જ્યારે કાર્લ એમ કરવાની કોશિશ કરી, એમના પર સરકારો દ્વારા કોર્ટ કેસ દાખલ કરવામાં આવ્યાં.

બધી જ સરકારોને એવું લાગે છે કે સાર્વજનિક માનકો, પછી ભલે એ સુરક્ષા, આગ કે પછી બિલ્ડિંગ કોડ હોય, એ બધાં સરકારની સંપત્તિ છે. સરકારો કહે છે કે કાર્લ આ બધાં દસ્તાવેજોને ઈન્ટરનેટ પર મૂકીને બૌદ્ધિક સંપત્તિ (Intellectual Property IP) ના કાયદાઓનું ઉલ્લંઘન કરી રહ્યાં છે.

જ્યારે મેં એ વિશે સાંભળ્યું, તો હું હજી વધારે ઉત્તેજિત થઈ ગયો, કારણ કે મારે માટે તો આ સત્યાગ્રહની ગાંધીવાદી પદ્ધતિ હતી. મેં કહ્યું, “કાર્લ, આપણે આ લડત લડવાની જરૂર છે. એ લોકો કાનૂની રીતે સાચાં હોઈ શકે છે , પરંતુ નૈતિક રીતે ખોટાં છે.”

હર્ષદવનિ

હકીકતમાં આ બધાં જ માનકો સાર્વજનિક સુરક્ષા અને બધાંની ભલાઈ માટે છે. તો પછી તમે જનતાને આ માનકો સુધી પહોંચવાની અનુમતિ કેમ નથી આપતાં? મારા ઘરમાં ઇલેક્ટ્રિક વાયરો માટે મારે શા માટે માનકો ખરીદવા પડે, જ્યારે મને ખબર છે કે ખરાબ વાયરોથી આગનું જોખમ હોય છે?

સરકાર તમને આવું કરવાની અનુમતિ નથી આપતી. કાર્લ આખી દુનિયામાં, યુ. એસ., જર્મની, ભારત, બધે જ કોર્ટ કેસનો સામનો કરી રહ્યા છે.

અમારું કામ મુખ્ય રૂપે આની સામે નૈતિક આધાર પર લડવાનું છે, કે આ સાર્વજનિક માહિતી છે અને એને સાર્વજનિક કરવી જોઈએ. કોઈએ પણ સરકારનાં જૂનાં , કાળગ્રસ્ત (Obsolete) કાયદાઓ પર દયાન ન આપવું જોઈએ.

જ્યારે હું ઈન્ટરનેટ અને ઈન્ટરનેટની ક્ષમતા જોઉં છું, તો મને લાગે છે કે જ્ઞાન અને ઈન્ટરનેટનાં અવસરોનો લાભ લેવા માટે આપણી માનસિકતા બહુ જૂની છે. ભારતમાં મેં ઘણી વાર કહ્યું છે કે આપણી માનસિકતા 19 મી સદીની છે, આપણી પાસે 20 મી સદીની પ્રક્રિયાઓ છે અને 21 મી સદીના માહિતી યુગનાં અવસરો છે.

કાર્લ આ માનકો સાથે જે ખરેખર કરવા માગે છે; એ છે, તેઓ જનતાના દયાનમાં લાવવા માંગે છે કે આપણે આપણાં કાયદાઓને બદલવાં જ જોઈએ.

ડૉ.સામ પિત્રોડાની ટિપ્પણીઓ

જ્યાં પણ તમે જોશો તો તમને દેખાશે કે બધી જ પ્રક્રિયાઓ કાળગ્રસ્ત છે. ક્યાંય પણ તમને કોઈ નહીં દેખાય, જે જૂની પ્રક્રિયાઓ વિરુદ્ધ ઊભા થઈને કહે કે, “આને બદલવાની જરૂર છે અને આપણે નવી પ્રક્રિયાઓની, નવા કાયદાઓની આવશ્યકતા છે.” થોડો બદલાવ થઈ રહ્યો છે પણ જેટલી ઝડપથી થવો જોઈએ તેટલી ઝડપથી નથી થઈ રહ્યો.

જો આપણે જ્ઞાનની અર્થવ્યવસ્થા(knowledge economy) જોઈએ તો સમજાય છે કે જ્ઞાન વાસ્તવમાં ભવિષ્યની લોકશાહીનો ચોથો સ્તંભ છે. વર્તમાનમાં, લોકશાહીના ત્રણ સ્તંભ છે : કાર્યપાલિકા, ન્યાય પાલિકા અને વહીવટી તંત્ર.

અમને ખાતરી છે કે જ્ઞાન અને માહિતી ભવિષ્યની લોકશાહીની ચાવી છે. જો કે આ સંદેશ મોટા ભાગના લોકો સુધી નથી પહોંચ્યો. આજે, એક તરફ આપણી પાસે એ જ બધાં કાયદાઓ છે, જે અદ્યતન અર્થવ્યવસ્થા પર આધારિત છે, જ્યારે આપણે એવી દુનિયામાં રહીએ છીએ, જ્યાં આપણી અર્થવ્યવસ્થા પ્રચુરતાની છે.

તમને એક દાખલો આપું, ભારતમાં આપણે બહુ અધિક માત્રામાં ખાદ્ય પદાર્થોનું ઉત્પાદન કરી શકીએ છીએ. આ વાત બહુ સમય પહેલાંની નથી, જ્યારે લોકોને કહેવામાં આવતું કે ભારત 60 કરોડ લોકોનું પેટ નહીં ભરી શકે. ભારતને ‘ બેસ્કેટ કેસ ’ (Basket Case) દેશ માનવામાં આવતો હતો. પરંતુ આજે ભારત ન કેવળ 120 કરોડ લોકોનું પેટ ભરી શકે છે, બલકે ભારતમાં અતિરિક્ત અનાજ છે. તેમ છતાં ભારતમાં 20 કરોડ લોકો ભૂખ્યાં રહે છે કારણ કે આપણે લૉજિસ્ટિક્સ (માલને એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ પહોંચાડવા) માં સૂચના પ્રોદ્યોગિકીનો ઉપયોગ યોગ્ય લોકોને યોગ્ય સમયે અનાજ પહોંચાડવા માટે નથી કર્યો.

આ એવાં પડકારો છે ,જેને માટે નવી માનસિકતા અને નવી વિચારણાની આવશ્યકતા છે.

આ વાત સાચે જ મને એ દિશામાં દોરી જાય છે, જ્યાં હું થોડા સમયથી કામ કરી રહ્યો છું. મારું માનવું છે કે દુનિયાની પુનર્રચના અનિવાર્યપણે કરવાની જરૂર છે.

કાર્લ અને હું લગભગ બે વર્ષથી આ બાબત વાતચીત કરી રહ્યાં છીએ. છેલ્લી વાર આ દુનિયાની પુનર્રચના દ્વિતીય વિશ્વયુદ્ધ પછી યુ. એસ. દ્વારા કરવામાં આવી હતી, જ્યારે સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘ ; વિશ્વ બેંક; અન્તર્રાષ્ટ્રીય મુદ્રા કોષ; નાટો; વિશ્વ વેપાર સંગઠન.; સકળ ઘરેલું ઉત્પાદન ; સકળ રાષ્ટ્રીય ઉત્પાદન ; વ્યક્તિત્વિય આવક; લેણદેણનું સરવેયું; વેપારમાં બાધ અને આવાં અનેક સૂચકો તૈયાર કરવામાં આવ્યાં હતાં.

આ રચના તૈયાર કર્યા પછી તરત 20 વર્ષોના સંક્ષિપ્ત ગાળામાં દુનિયામાંથી ઉપનિવેશવાદ સમાપ્ત થઈ ગયો. દેંગ શિયાઓપિંગ આવ્યાં અને કહ્યું, “હું પૂંજીવાદ અને સામ્યવાદને ભેગાં કરવાનો છું.” ગોબીચેવ આવ્યાં અને સોવિયેટ સંઘની જરૂરતોથી એકદમ વિપરીત બોલ્યાં. એઓ પોતાના દેશમાં

આ પ્રયોગમાં અસફળ રહ્યાં, પણ આ પ્રયોગ દ્વારા ઘણાં બધાં નાના દેશોની ઉર્જા બહાર લાવવામાં એઓ સફળ રહ્યાં.

આ બધાં લોકો લોકશાહી, મુક્ત બજાર, પૂંજીવાદ, માનવાધિકારની એ જ આકાંક્ષાઓ સાથે નવી રચના લઈ આવ્યાં, જે જૂની રચનાનાં જ મૂળભૂત સિદ્ધાંતો હતા. આ રચના યુ. એસ. માટે બહુ સારી નીવડી. પણ દુનિયાનાં ઘણાં દેશો માટે આ રચના માપનીય , વાંછનીય અને વ્યવહારિક નથી.

માહિતી (Information) આપણને એક નવી રચના તૈયાર કરવાનો અવસર પ્રદાન કરે છે, જે સર્વસમાવેશ, મનુષ્યની જરૂરતો, નવા આર્થિક ઉપાયો, પુનર્સંચારક્ષમ અર્થવ્યવસ્થા, પર્યાવરણ અને ઉપભોગને સ્થાને સંરક્ષણ પર અને અંતતોગત્વા, અહિંસા પર વધારે કેંદ્રિત છે.

તાળીઓ.

વળી, આ કાર્ય પણ ગાંધીવાદી વિચારો સાથે જોડાયેલું છે. મારું માનવું છે કે આજે દુનિયામાં ગાંધી અધિક પ્રાસંગિક છે, એટલા ઈતિહાસમાં પહેલાં ક્યારેય નહોતાં.

ઈન્ટરનેટના માધ્યમ વડે આપણે વાસ્તવમાં ગાંધીવાદી વિચારોને યુવાઓના એક બહુ મોટા વર્ગ સુધી પહોંચાડી શકીએ છીએ. આજે આપણી પાસે દુનિયામાં જે બધું છે; નવી ટેકનોલોજી અને સંભાવનાઓ ; એટલે કદાચ લડવાનું કોઈ કારણ જ નથી. કારણ કે આવતાં 20 વર્ષોમાં દીર્ઘાયુ જીવન, ઉત્પાદન, અન્ન, પરિવહન, સંચાર, ચિકિત્સા, પર્યાવરણ, ઉર્જાનાં ક્ષેત્રોમાં ઘણાં પરિવર્તનો થવાનાં છે.

આને લીધે આપણા સમાજને પુનર્ગઠિત કરવાનો એકદમ નવો જ માર્ગ મળશે.

આજે દુનિયાને નવું સ્વરૂપ આપવા વિશે બહુ જ ઓછી ચર્ચા થાય છે. દરેક વ્યક્તિ જૂની રચનામાં જ કેદ છે. દરેક વ્યક્તિ એમ જ વિચારે છે કે આપણે યુ. એસ. ની નકલ કરવી જોઈએ અને એ જ કરવું જોઈએ જે યુ. એસ. એ 70 વર્ષ પહેલાં કર્યું હતું. હું એવાં લોકોમાનો એક છું, જેઓ દૃઢતાપૂર્વક માને છે કે એ રચના હવે બિલકુલ કામ નથી આવતી.

મને લાગે છે કે કાર્લ, ઈન્ટરનેટ આફ્રીઈવ અને બીજાં બધાં લોકો એક રીતે તો માહિતીને લોકતાંત્રિક બનાવવા માટે, લોકોને સક્ષમ બનાવવા માટે, એમના પોતાના ભાવિ પર વધારે અધિકાર આપવા માટે અને લોકશાહીમાં ભાગ લેવા માટે પ્રેરિત કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યાં છે.

આજે ઘણાં દેશોમાં લોકશાહી છે, પણ કોઈ કાર્ય કરવા માટે બહુ આઝાદી નથી.

ડૉ.સામ પિત્રોડાની ટિપ્પણીઓ

ઈન્ટરનેટ આર્કાઈવ અને ઈન્ટરનેટ આ પ્રકારનાં દસ્તાવેજો અધિકતર જનતા સુધી પહોંચાડે છે, જેથી આ દસ્તાવેજો ગમે તે સમયે, ગમે ત્યાં ઉપલબ્ધ હોય, સુલભ હોય, અને લગભગ મફત હોય . આનાથી દુનિયાને વાસ્તવમાં વિભિન્ન આચામો પ્રાપ્ત થશે.

હું આ સંભાવના વિશે બહુ ઉત્સાહિત છું. હું પણ એમાં સામેલ થવા ઈચ્છું છું. મને ખુશી છે કે મને આજે તક મળી છે કે હું કાર્લ સાથે અહીં છું.

કાર્લ અને હું ગયા વર્ષે ઓક્ટોબરમાં ભારત ગયાં હતાં. 2જી ઓક્ટોબરે ગાંધી આશ્રમમાં અમારો મુખ્ય કાર્યક્રમ હતો, જેમાં મેં લગભગ 100 લોકોને બોલાવ્યાં હતાં.

અમે બધાંએ એક દિવસ એ વિચારવામાં ગાળ્યો કે આપણે ગાંધીવાદી વિચારોને કેવી રીતે ફેલાવી શકીએ? કેવી રીતે આપણે ઘરો, સમુદાયો, શહેરો, રાજ્યો, દેશો અને વિભિન્ન દેશો વચ્ચે આપસમાં અહિંસા પહોંચાડી શકીએ?

કમનસીબે દુનિયામાં અહિંસા માટે ભાગ્યે જ કોઈ સંસ્થા કામ કરી રહી છે. ટેબલ પર શાંતિની ચર્ચા કરનારાં બધાં લોકો મૂળ રૂપે સૈન્યના છે. એમને અહિંસામાં કોઈ રસ નથી. અહિંસા ક્યારેય શીખવી નથી શકાતી.

હું શિકાગોમાં રહું છું. હું 53 વર્ષ શિકાગોમાં રહ્યો છું. હું તમને કહેવા માંગુ છું કે બધી ટેકનોલોજી અને સંપત્તિ હોવા છતાં, દરેક પ્રકારની કુશળતા હોવા છતાં, શિકાગો 53 વર્ષોમાં બિલકુલ બદલાયું નથી. શિકાગોમાં ચારે બાજુ પહેલાથી વધારે ગોળીબાર થાય છે.

આ બધાંની પાછળ કોઈ કારણ પણ નથી.

તમને આ જાણીને નવાઈ લાગશે કે યુ. એસ.માં કુલ વસ્તીના લગભગ 1 ટકા લોકો જેલમાં છે. દર સો વ્યક્તિએ સૌથી વધારે કેદીઓ યુ. એસ.માં છે. મને જાણકારી આપવામાં આવી છે કે વિશ્વની સરેરાશ દર હજાર વ્યક્તિએ એક કેદી છે, જ્યારે યુ. એસ. માં દર સો વ્યક્તિએ એક કેદી છે, જે અકલ્પનીય છે.

મને લાગે છે કે માહિતી ટેકનોલોજીના માધ્યમથી આજે અમે જે કંઈ કરી રહ્યાં છીએ, એ જ્ઞાન વધારેમા વધારે લોકો સુધી પહોંચાડવાની જરૂર છે. એમને યોગ્ય સાધનો વડે સજ્જ કરવાની જરૂર છે, અને અહીં અમે એ જ કરવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યાં છીએ.

ભારતનાં 500,000 પુસ્તકો લઈને ઈન્ટરનેટ આર્કાઈવ પર મૂકવાં, એ બહુ મોટું કામ છે. મને ખબર છે કે ભારતીય ભાષાઓ, જેમ કે ગુજરાતી, બંગાળી, ઓડિયા, તમિળ, હિંદીમાં ઘણાં મહાન પુસ્તકો છે, જે આખી દુનિયાનાં વાચકોને વાંચવા નથી મળતાં.

એમને એ પણ ખબર નથી કે આ સાહિત્ય સાર્થક છે. જ્યારે પણ લોકો સાહિત્ય વિશે વાત કરે છે , તો કેવળ અંગ્રેજી સાહિત્ય વિશે જ વાત કરે છે. તમિળ સાહિત્ય વિશે તો કોઈ વિચાર પણ નથી કરતું.

બે મહિના પહેલાં , હું મારાં એક મિત્રને મળ્યો. એમણે કહ્યું કે તામિલનાડુના એક પુસ્તકાલયમાં એમને એક પુસ્તક મળ્યું, જે 600 વર્ષ જૂનું હતું. એમણે જણાવ્યું કે આ પુસ્તકમાં એમણે બાળ-ઉછેર પર એક પ્રકરણ વાંચ્યું. એમણે કહ્યું , “ જો હું આજે આ પ્રકરણ અંગ્રેજીમાં અનૂદિત કરું તો બધાં ડોક્ટરો અચંબામાં પડી જશે.” પરંતુ કોણ જાણે કેમ, આ સાહિત્ય લુપ્ત થઈ ગયું કારણ કે એ સ્થાનિક ભાષામાં લખાયેલું હતું.

આપણને મશીનની અનુવાદ-ક્ષમતાઓની જરૂર છે, જે આ વિભિન્ન ભાષાઓમાંથી ઘણાં સારાં પુસ્તકોને અંગ્રેજીમાં અનૂદિત કરી શકે. કાર્લે અમુક ભારતીય ભાષાઓના પુસ્તકોને ઈન્ટરનેટ આર્કાઈવ પર મૂકવાની જે અજમાયેશ કરી છે, એ એક મહાન યોગદાન છે. આ એક સારી શરૂઆત છે અને મને આશા છે કે અન્ય ભારતીય ભાષાઓનાં વધુ ને વધુ પુસ્તકો ઈન્ટરનેટ આર્કાઈવ પર ઉપલબ્ધ થશે.

કાર્લ, તમે કરેલાં સખત પરિશ્રમ માટે હું તમારો આભાર માનું છું અને તમે જે કર્યું છે, એની ખરેખર પ્રશંસા કરું છું. હું ઈચ્છું છું કે તમે ઈન્ટરનેટ આર્કાઈવ અને જે પુસ્તકો તમે ઈન્ટરનેટ પર મૂક્યાં છે, એ વિશે અમને કંઈક વધુ જણાવો તથા જે કંઈ ચાલી રહ્યું છે ,એ વિશે અમને થોડા વધુ શિક્ષિત બનાવો.

ઈન્ટરનેટ આર્કાઈવ પર હાજર રહેવાની મને ખુશી છે. આ સાચે જ કોઈ મંદિરમાં આવવા જેવું છે. મારા માટે આ બહુ મહત્વપૂર્ણ છે, કેમ કે આ જ્ઞાનનું મંદિર છે. આ બિલ્ડિંગ વિશે મને કંઈજ ખબર નહોતી. મેં એને વિશે વાંચ્યું હતું. કાર્લ પાસેથી મેં આને વિશે સાંભળ્યું હતું. પણ હું અહીં આવીને બહુ ખુશ છું.

હું આશા કરું છું કે અહીં વારેવારે આવું, તમારા બધાં સાથે કામ કરું અને વાસ્તવમાં અહીં જે થઈ રહ્યું છે , એ વિશે થોડું શીખી શકું. આ સાથે જ, ફરી એક વાર, હું આપ સહુનો આભાર માનું છું.

હું પેનલના મારા સાથીઓનો આભાર માનું છું. હું થોડાં પ્રમુખ લોકોની ઓળખ કરાવીને એમનાં નામ કહેવા માંગુ છું, કારણ કે એઓ મારાં ગાદ મિત્રો અને પરિવારજનો છે અને અહીં હાજર છે. સૌથી પહેલાં, મારી પૌત્રી, આરીયા અહીં છે, એ વાતની મને ખુશી છે.

તાળીઓ.

આ પહેલી વાર જ એણે મારું ભાષણ સાંભળ્યું છે. એ હંમેશા મને પૂછતી રહે છે, એણે પૂછ્યું, “દાદા”. દાદા એટલે ગ્રાન્ડ ફાધર. એણે કહ્યું , “તમે શેના વિશે વાત કરવાના છો?” મેં કહ્યું, “મને ખબર નથી.”

ડૉ.સામ પિત્રોડાની ટિપ્પણીઓ

એણે પૂછ્યું, “શું તમે નોટ્સ તૈયાર કરી છે?”. મેં કહ્યું, “નહી.”

હાસ્ય

એણે પૂછ્યું, “શું તમે ભારતમાં તમારા ટેલિફોન સંબંધી કાર્ય વિશે વાત કરવાના છો?”. મેં કહ્યું, “ના”.

એણે ફરી પાછું પૂછ્યું, “તો પછી તમે શેના વિશે વાત કરવાનાં છો ?”. મને ખુશી છે કે એ અહીં છે.

મારી દિકરી પણ અહીં છે અને જ્યારે હું સાર્વજનિક ભાષણો આપું છું, તો એને વિશે ચિંતામાં રહું છું કે એને કેવી રીતે ખુશ કરું. જો હું સારું ભાષણ ન આપું તો એ કહેશે, “ડેડ, આ સારું નહોતું.”

હાસ્ય

મારી પત્ની અને મારી પુત્રવધૂ પણ અહીં છે. મારાં બહુ નજીકના મિત્ર, ભારતનાં સાંસદ, દિનેશ ત્રિવેદી સપરિવાર, પત્ની અને પુત્ર સાથે, અહીં હાજર છે.

તાળીઓ

મારાં અન્ય એક મિત્ર, રજત ગુપ્તા પણ અહીં છે. અહીં આવવા માટે ધન્યવાદ.

તાળીઓ

અંતમાં, મારાં અન્ય એક મિત્ર, નિશીથ દેસાઈ અને એમનો આખો પરિવાર મુંબઈથી અહીં આવ્યો છે. આભાર, નિશીથભાઈ.

અને આપ સૌનો પણ અહીં આવવા માટે આભાર અને અમારા યજમાન બનવા માટે ધન્યવાદ. આભાર.

જૂન 2017ના કાર્યક્રમ વખતે આ અવસર નિમિત્તે બિલ્ડિંગની બહાર ગાંધીના પોસ્ટર લગાવવામાં આવ્યા હતાં. ડેવિડ ગ્લેનરીન હાઈ દ્વારા લેવાયેલો ફોટો.

સમોસા, નાન, ફેરીની લસ્સી અને મુંબઈથી મંગાવવામાં આવેલાં વિવિધ અથાણાં તથા મસાલેદાર ટ્રાય ફ્રુટ્સ પીરસવામાં આવ્યાં. ડેવિડ ગ્લેન રીનહાર્ટ દ્વારા લેવાયેલો ફોટો.

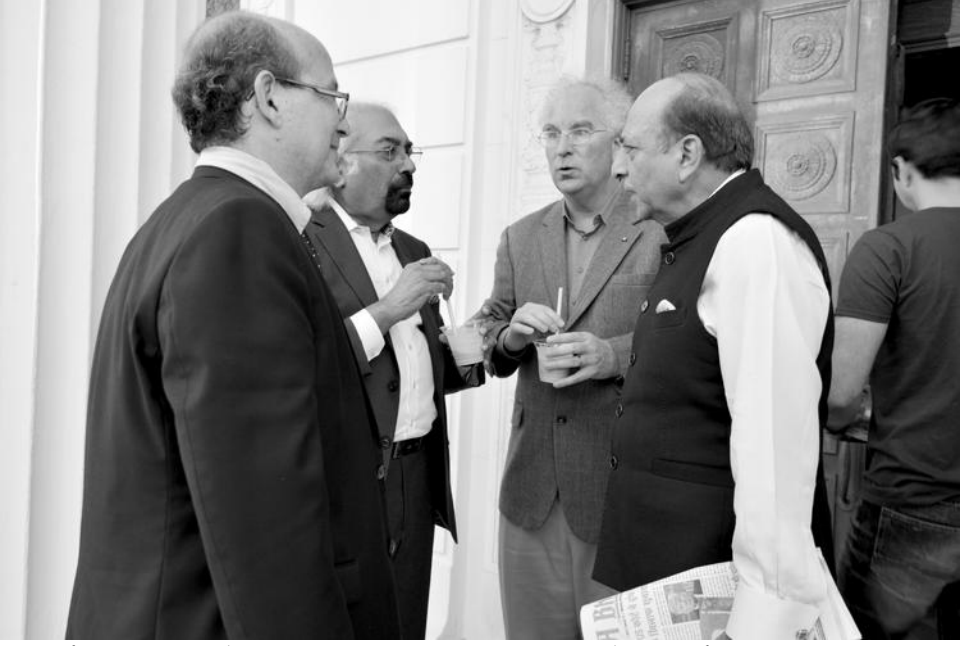
ઈન્ટરનેટ આફાઈવમાં, દિનેશ ત્રિવેદી(ડાબી બાજુએ) કાર્યક્રમ પહેલાં અથાણાં તેમ જ સમોસાની લિજ્જત માણી રહ્યાં છે. ડેવિડ ગ્લેન રીનહાર્ટ દ્વારા લેવાયેલો ફોટો.

બ્રિવસ્ટર કાહલે(Brewster Kahle) અને સામ પિત્રોડા કાર્યક્રમ પહેલાં વિચારવિમર્શ કરી રહ્યાં છે. ડેવિડ ગ્લેન રીનહાર્ટ દ્વારા લેવાયેલો ફોટો.

દિનેશ ત્રિવેદી અને એમનો પરિવાર ભાષણ સાંભળી રહ્યાં છે. ડેવિડ ગ્લેન રીનહાર્ટ દ્વારા લેવાયેલો ફોટો.

ઇન્ટરનેટ આફ્રીઇવમાં, કાર્યક્રમ પૂરો થયા પછી પગથિયાં પર ફેરીની લસ્સીની લિજ્જત માણતાં. ડેવિડ ગ્લેન રીનહાર્ટ દ્વારા લેવાયેલો ફોટો.

ઇન્ટરનેટ આફ્રીઇવમાં, માનનીય રાજદૂત વેંકટેશન અશોક પૂજાના ઘંટનું મહત્ત્વ સમજાવતાં. ડેવિડ ગ્લેન રીનહાર્ટ દ્વારા લેવાયેલો ફોટો.

ઇન્ટરનેટ આર્કાઇવ, જ્ઞાનનું મંદિર છે, જે એક પરિવર્તિત રીતમાં બનાવવામાં આવ્યું છે. એને માટે 20 પાઉન્ડના એક પૂજાઘંટની અર્પણવિધિના કાર્યક્રમની અદ્યક્ષતા કરી રહેલાં રાજદૂત અશોક. ડેવિડ ગ્લેન રીનહાર્ટ દ્વારા લેવાયેલો ફોટો.

ભારત અને અમેરિકામાં જ્ઞાન સુધી સાર્વત્રિક પહોંચ,
કાર્લ મલામુદની દિપ્પણીઓ.

14 જૂન, 2017, ધ ઇન્ટરનેટ આર્કાઇવ, સૈન ફ્રાંસિસ્કો

આભાર સામ ! હું બહુ ખુશ છું કે ઓક્ટોબર મહિના દરમિયાન આખા ભારતમાં સામ સાથે જ જતો હતો, જ્યાં જ્યાં એઓ વિચારમંથન માટે જતાં હતાં. અમે ગાંધીજીના જન્મદિવસે સાબરમતી આશ્રમમાં વ્યાખ્યાન આપ્યાં, ઈન્ડિયન ઇન્સ્ટિટ્યુશન ઓફ એન્જિનિયરિંગમાં ભાષણો આપ્યાં, મેયો બૉયલ કોલેજમાં, રાજસ્થાન ક્ષેત્રીય વિશ્વવિદ્યાલયમાં ભાષણો આપ્યાં અને બધે જ પ્રશંસકોના ટોળાએ એમને ઘેરી લીધાં હતાં. અમે જયારે ગાંધી આશ્રમમાં કારની બહાર નીકળ્યાં, તો લગભગ 100 લોકો સેલ્ફી લેવા માટે એમને ઘેરી વળ્યાં હતાં.

છેલ્લાં 50 વર્ષોથી એઓ ભારતમાં પોતાનું યોગદાન આપી રહ્યાં છે. દરેક ગામમાં ટેલિફોન પહોંચાડવાથી માંડીને હાલમાં બાદ્ય બેંક અને એવી ઘણી બાબતોમાં વડાપ્રધાનોને સલાહ આપવામાં એમનું વિપુલ યોગદાન છે. આજે રાત્રે અમારી સાથે હાજર રહેવા માટે તમારો આભાર.

હું મારા ભાષણનો નિષ્કર્ષ કરું તો પહેલાં અમુક લોકોનો આભાર માનવા ઈચ્છું છું, જેમના પ્રયાસોને લીધે આજે રાત્રે આપણે અહીં એકઠાં થયાં છે. ‘ડિજિટલ લાયબ્રેરી ઓફ ઈન્ડિયા’ કાર્નેગી મેલન વિશ્વવિદ્યાલય અને મિલિયન બુક્સ પ્રોજેક્ટના અગ્રદૂત પ્રોફેસર રાજ રેડ્ડી અને ડીન ગ્લોરિયા સેંટ. કલેચરનાં સ્વપ્નદર્શી પ્રયાસો વિના સંભવ ન થઈ શકી હોત.

ભારતમાં ડિજિટલ લાયબ્રેરી પરિયોજનાનાં અદ્યક્ષ પ્રતિષ્ઠિત કોમ્પ્યુટર વૈજ્ઞાનિક, પ્રોફેસર નારાયણસ્વામી બાલકૃષ્ણન છે. ડિજિટલ લાયબ્રેરી ઓફ ઈન્ડિયા હવે ભારત સરકારની પરિયોજના છે અને દેશભરમાં એના 25 સ્કેન સેંટર છે. આ એક વિશાળ ઉપક્રમ છે.

લાયબ્રેરીમાં 550,000 પુસ્તકો સ્કેન કરીને રાખવામાં આવ્યાં છે અને ઇન્ટરનેટ આર્કાઇવમાં 400,000 કરતાં પણ વધારે સ્કેનિંગ ઉપલબ્ધ છે. અમે આ પરિયોજના સાથે ઘનિષ્ઠતાથી જોડાયાં છીએ, એનો અમને બહું આનંદ છે.

આ સંગ્રહ ખરેખર ઉલ્લેખનીય છે, ખાસ કરીને ભારતીય ભાષાઓના સંદર્ભમાં. એમાં લગભગ 45,000થી પણ વધારે પુસ્તકો હિંદીમાં, 33,000 સંસ્કૃતમાં, 30,000 બંગાળીમાં અને અન્ય ભાષાઓમાં પણ પુસ્તકો છે. એકંદરે 50 વિભિન્ન ભાષાઓમાં પુસ્તકો ઉપલબ્ધ છે.

જયારે ઇન્ટરનેટ પર પુસ્તકો મૂકવામાં આવે છે, તો તમે જોઈ શકશો કે મૂળ પી.ડી.એફ. ફાઈલ ઉપરાંત એ બધાંને ઓપ્ટિકલ કેરેક્ટર રેકગ્નિશનમાંથી પણ પસાર કરવામાં આવે છે.

ઓપ્ટિકલ કેરેક્ટર રેકગ્નિશન ઉપરાંત , આ પુસ્તકો એવાં ફોર્મેટમાં રૂપાંતરિત કરવામાં આવે છે જે તમારા ઈ-બુક રીડર, તમારા ક્રિંડલ અને તમારા ટેબ્લેટમાં પણ કામ કરી શકે. અતિ વિકસિત માપદંડોનો ઉપયોગ કરીને તમે આ સંગ્રહમાંથી કોઈ પણ પુસ્તક શોધી શકો છો અને પુસ્તકની અંદર સુધ્ધાં કંઈ પણ શોધ કરી શકો છો.

પુસ્તકોના આ સંગ્રહમાં અમે જે કાંઈ કરવા ઈચ્છીએ છીએ, એમાંથી એક છે, મેટા ડાટાને સુધારવાની કોશિશ. ઈન્ટરનેટ આર્કાઈવનાં અમારાં એક એન્જિનિયર શીર્ષકો, રચનાકારો અને અન્ય મેટાડેટા ફિલ્ડ્સના ફઝી મેચિંગ(fuzzy matching) નાં પ્રયોગો કરી રહ્યાં છે, જેથી પ્રત્યેક પુસ્તક આઈ. એસ. બી. એન.(ISBN) સંખ્યા અને ઓપન લાયબ્રેરી કાર્ડ ક્રેટેલોગ સાથે લિંક કરી શકાય.

ડિજિટલ લાયબ્રેરી ઓફ ઈન્ડિયાના પ્રત્યેક વિષયની નીચેના ભાગમાં “સમીક્ષા”માટે જગ્યા રાખવામાં આવી છે. અલબત્ત વિશ્વવિદ્યાલયના પ્રતિષ્ઠિત સંસ્કૃત વિદ્વાન પ્રોફેસર ડોમિનિક વુજાસ્ટિક (Dominik Wujastyk) આ જગ્યાનો ઉપયોગ કરીને પોતાની જાણકારી અનુસાર ઘણાં પુસ્તકોમાં અધિક સારો મેટાડેટા ઉમેરી રહ્યાં છે.

તમે પણ આ કામ કરી શકો છો. દાખલા તરીકે, જો તમે ગુજરાતી જાણતા હો, તો તમે ગુજરાતીના 13,000 મૂળ લખાણોમાંથી અમુક વાંચી જુઓ અને ‘સમીક્ષા’ માટેના સ્થાનનો ઉપયોગ કરી અમને જણાવો કે કોઈ વધારે સારું શીર્ષક અથવા લેખક છે; કે પછી કદાચ અમે બધું ખોટું કર્યું છે! અમને તમારી મદદની જરૂર છે.

અમારો બીજો સંગ્રહ ‘હિંદ સ્વરાજ’ છે. આ યોજનાનું કામ કરતી વખતે મને બહુ મજા આવી. થોડા વખત પહેલાં જ્યારે હું સૈમને મળવા ગયો હતો, ત્યારે આની શરૂઆત થઈ. વાતચીત દરમ્યાન એમણે પોતાનું લેપટોપ બહાર કાઢ્યું અને મને પૂછ્યું , “તમારી પાસે પેન ટ્રાઈવ છે?”

મેં એમને એક યુ.એસ.બી.ટ્રાઈવ આપ્યું અને અમે વાતચીત કરતાં રહ્યાં. અંતમાં એમણે મને 9 ગીગાબાઈટ્સની પી.ડી.એફ. ફાઈલ્સ આપી. મેં પૂછ્યું, આ શું છે? એમણે કહ્યું, “ મહાત્મા ગાંધીના લેખનસંગ્રહનાં 100 બંડો, નવી ઈલેક્ટ્રોનિક આવૃત્તિમાં.” હું દંગ રહી ગયો.

સાહિત્યસંગ્રહના 100 બંડોનું સર્જન સાબરમતી આશ્રમમાં કરવામાં આવ્યું, ખાસ કરીને દીના પટેલ દ્વારા. એમણે સ્વયંસેવકોની ટીમ સાથે મળીને વધીની મહેનત પછી આ સ્થાયી ઈલેક્ટ્રોનિક આવૃત્તિ તૈયાર કરી છે. વાસ્તવમાં આ કાળજરી સિદ્ધિ છે! હવે તેઓ આ 100 બંડોની હિંદી આવૃત્તિનું સર્જન કરવા માટે સંસાધનો એકઠાં કરી રહ્યાં છે અને હું આ કામ પૂર્ણ થયેલું જોવા ઉત્સુક છું. એમની સાથે કામ કરવું, એ ખરેખર મારા માટે એક લ્હાવો છે.

જ્યારે મેં આ સાહિત્યસંગ્રહ ઈન્ટરનેટ પર પોસ્ટ કર્યો, તો એવાં જ અન્ય સંગ્રહો નેટ પર શોધવા લાગ્યો. સરકારી સર્વર પર મને

કાર્લ મલામુદની ટિપ્પણીઓ.

જવાહરલાલ નેહરુનો સંપૂર્ણ લેખનસંગ્રહ મળ્યો, પણ એ બહુ ઉપયોગી ફોર્મેટમાં નહોતો. મેં એ બધાંને પી.ડી.એફ. ફાઈલ્સમાં એકત્રિત કર્યાં. એમાં ત્રણ ખંડો નહોતાં જડતા. એમાંથી બે ખંડો મેં શોધી કાઢ્યાં અને એમને સ્કેન કરીને ક્રમબદ્ધ કર્યાં. 78 ખંડોમાંથી 77 ખંડો અમે લગભગ પૂરા કરી લીધાં છે.

એ જ રીતે , સરકારી વેબસર્વર પર ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકરનાં લેખનસંગ્રહના શરૂઆતનાં 20 ખંડો પણ હતાં. અને હું આ જણાવતાં બહુ હુર્ષ અનુભવું છું કે અમે આ સંગ્રહમાં આખરી 6 ખંડો ઉમેરી દીધાં છે ,જે પહેલા ઉપલબ્ધ નહોતાં. એટલે હવે આ સેટ પૂરો થઈ ગયો છે.

આ સંગ્રહમાં પુસ્તકો ઉપરાંત પણ ઘણું બધું છે. ગાંધીજીએ આકાશવાણી પર આપેલાં ભાષણોની 129 ઓડિયો ફાઈલ્સ પણ આમાં છે. આમાંની પ્રત્યેક ફાઈલ સાથે, મેં લેખનસંગ્રહમાંથી અંગ્રેજી અનુવાદ અથવા રિપોર્ટ કાઢીને ,એની સાથે સંલગ્ન કરી દીધો છે. ભાષણ સાંભળ્યા પછી તમે એનો અનુવાદ પણ વાંચી શકો છો. વળી , લેખનસંગ્રહ પર ક્લિક કરીને ગાંધીજીએ બીજે દિવસે અથવા આગલા દિવસે શું કહ્યું હતું, એ પણ તમે જાણી શકો છો, જેથી એમના અદ્ભુત જીવનનાં અંતિમ વર્ષમાં આપેલાં સાર્વજનિક ભાષણો વિસ્તૃત રૂપે જાણી શકો.

ગાંધીજીની ઓડિયો ફાઈલ્સ ઉપરાંત નહેરુ , રવિન્દ્રનાથ ટાગોર, રાજીવ ગાંધી, ઇન્દિરા ગાંધી, નેતાજી સુભાષચંદ્ર બોઝ, પ્રોફેસર રાધાક્રિશ્નન, સરદાર પટેલ અને અન્ય ઘણાં મહાનુભાવોની ઓડિયો ફાઈલ્સ છે.

હું સાચે જ બહુ ખુશ છું કે આ સંગ્રહમાં સન્ 1988માં દૂરદર્શન દ્વારા નિર્મિત કાર્યક્રમ “ભારત - એક ખોજ”નાં બધાં જ 53 એપિસોડ પણ છે. આ કાર્યક્રમ ભારતના ઇતિહાસ વિશે નેહરુએ લખેલા અસાધારણ પુસ્તક ‘Discovery of India’ પર આધારિત છે, જે એમણે પોતાની જેલ યાત્રા દરમ્યાન લખ્યું હતું.

આ બધાં જ 53 એપિસોડનાં સબટાઈટલ અંગ્રેજીમાં છે અને અમે હૈંદરાબાદની એક નવીન સ્ટાર્ટ-અપ કંપની ઈ-ભાષા લૅંગ્વેજ સર્વિસેસ સાથે કામ કરી રહ્યાં છીએ. છ એપિસોડનાં , જેમાં ગાંધીના બંને અને રામાયણના બંને એપિસોડ સામેલ છે, સબટાઈટલ્સ માત્ર અંગ્રેજીમાં જ નહીં, હિંદી, ઉર્દૂ, પંજાબી અને તેલુગુ ભાષામાં પણ ઉપલબ્ધ છે. અમે આશા કરીએ છીએ કે બધાં જ 53 એપિસોડને આ રીતે સબટાઈટલ કરી લઈએ, જેથી આખા ભારત અને આખી દુનિયાનાં વિદ્યાર્થીઓ માટે ભારતનો ઇતિહાસ ઉપલબ્ધ થઈ શકે.

અમારી પાસે ભારતને લગતા બે વધું સંસાધન છે.

સૌથી પહેલાં મને માહિતી મંત્રાલયના સર્વર પર એવાં 90,000 ફોટોગ્રાફ્સ મળ્યાં, જે સાર્વજનિક રૂપે જોઈ શકાતાં હતાં, પરંતુ એ પ્રક્રિયા બહુ અનુકૂળ નહોતી. મેં આ બધાં ફોટોગ્રાફ્સમાંથી 12,000 ફોટોગ્રાફ્સ ચૂંટી કાઢ્યાં, જે ઉચ્ચ ગુણવત્તાયુક્ત અને ઐતિહાસિક મહત્વનાં હતાં. પછી આ

બધાંને વગીકૃત કરીને ફ્લિકર (Flickr) પર મૂક્યાં . જો તમે ટ્રેનો, મંદિરો, ગ્રામીણ ભારત, ક્રિકેટ, નેહરુ અને નાની બાળકીના સ્વપ્નાં ઇન્દિરા ગાંધીના ફોટા જોવા ઈચ્છો તો એ બધું અહીં ઉપલબ્ધ છે.

અંતમાં, એક સંગ્રહ એવો છે જેને માટે મેં સૌથી વધુ સમય આપ્યો છે; અને એ છે, ભારતનાં ટેકનિકલ પબ્લિક સેક્ટરી સ્ટાન્ડર્ડ; 19,000 થી પણ વધારે સરકારી ભારતીય માનકો. આ બધાં માનકો તમે ઈન્ટરનેટ આર્કાઇવ પર જોઈ શકો છો અને મારા સર્વર law.resource. org પર પણ જોઈ શકો છો.

આપણી દુનિયા આજે ટેકનિકલ દુનિયા છે. ટેકનિકલ પબ્લિક સેક્ટરી સ્ટાન્ડર્ડ્સમાં નેશનલ બિલ્ડિંગ કોડ ઓફ ઈન્ડિયા, જંતુનાશકોના સુરક્ષિત ઉપયોગનાં માનકો, મસાલા અને ખાદ્યપદાર્થોની પ્રક્રિયાનાં માનકો , ટેક્સટાઇલ મશીનની યોગ્ય કામગીરીનાં માનકો, પુલો અને રસ્તાઓની સુરક્ષાનાં માનકો વગેરે સામેલ છે.

આમાંથી ઘણાં માનકો કાયદા માટે આવશ્યક છે અથવા એમને જ કાયદામાં પરિવર્તિત કરવામાં આવ્યાં છે. એ બધાં જ કાયદાઓ છે. એવાં ઘણાં ઉત્પાદનો છે, જે તમે ભારતમાં ત્યાં સુધી ન વેચી શકો, જ્યાં સુધી એ વિશિષ્ટ ભારતીય માનકો અનુસાર ન હોય; જેમ કે સિમેન્ટ, ઘરગથ્થુ ઈલેક્ટ્રોનિક્સ ઉપકરણો, ખાદ્યપદાર્થો અને વાહનોની સહાયક સામગ્રીઓ.

ભારતમાં અને આખી દુનિયામાં વ્યવસાય કરવા માટે એવાં કાયદાની જાણકારી અનિવાર્ય છે, જે કારખાનાઓ અને ઉત્પાદનોને સુરક્ષિત રાખે. જો નિયમો અનુસાર ન બનાવો, તો ભારતમાં તમે એ ન બનાવી શકો. આ કોડ જ કાયદાઓ છે.

પરંતુ આ અર્થવ્યવસ્થાની જ વાત નથી, એથી પણ વિશેષ છે. ભારતીય માનકો એ સ્પષ્ટ કરે છે કે ભારતીય શહેરો અને ગામડાંઓ સુરક્ષિત કેવી રીતે રાખી શકાય, જોખમકારક વસ્તુઓનું પરિવહન કેવી રીતે થઈ શકે, આગ લાગે તો શાળાઓ અને સાર્વજનિક ઈમારતોમાંથી સલામત રીતે બહાર નીકળવાની સુવિધા કેવી રીતે આપી શકાય, ઇલેક્ટ્રિક વાયરો સુરક્ષિત કેવી રીતે રાખી શકાય. પ્રત્યેક શહેરી અધિકારી, શાળાના હેડમાસ્ટર, ઈમારતના માલિક અને સંબંધિત નાગરિકને આ મહત્વપૂર્ણ સરકારી માહિતી મેળવવાનો હક હોવો જોઈએ.

આ વાત માત્ર અર્થવ્યવસ્થા અને સાર્વજનિક સુરક્ષા વિશે જ નથી, શિક્ષણ વિશે પણ છે. ભારતીય માનકો ભારતની ટેકનિકલ દુનિયાના શ્રેષ્ઠ સંહિતાબદ્ધ જ્ઞાનનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે. આ માનકો પ્રતિષ્ઠિત એન્જિનિયરિંગ, સરકારી અધિકારીઓ અને પ્રોફેસરો દ્વારા નિર્મીત કરવામાં આવ્યાં છે, જેમણે સ્વેચ્છાએ પોતાનો સમય આપીને આ કામ કર્યું છે. આ માનકો મહત્વપૂર્ણ શૈક્ષણિક સાધનો છે, જેમનો ઉપયોગ 60 લાખ એન્જિનિયરિંગ વિદ્યાર્થીઓ કરે છે.

કાર્લ મલામુદની ટિપ્પણીઓ.

ભારતીય માનકો માટે અમે દસ્તાવેજોને સ્કેન કરીને પોસ્ટ કરવા ઉપરાંત પણ ઘણું કામ કર્યું છે. અમે લગભગ 1000 મુખ્ય માનકોને મોડર્ન HTMLમાં બદલી નાંખ્યાં છે. અમે આકૃતિઓને ફરીથી ઓપન SVG ફોર્મેટમાં દોરીને મૂકી છે, અમે કોષ્ઠકોને ફરીથી સુરોજિત કર્યા છે. એનો અર્થ એ થયો કે તમે આ માનકો તમારા મોબાઇલ ફોન પર જોઈ શકો છો. સાથે જ ઉચ્ચ ગુણવત્તાયુક્ત આકૃતિઓ અને ટેક્સ્ટને તમારા લેખ અથવા સોફ્ટવેર પ્રોગ્રામમાં કટ અને પેસ્ટ કરી શકો છો, આ રીતે આ માનકો વધારે ઉપયોગી બની ગયાં છે.

માત્ર ભારતમાં જ નહીં, બલ્કે આખી દુનિયામાં ટેકનિકલ સાર્વજનિક સુરક્ષા માનકો બહુ વધારે ક્ષિંપ્તમાં વેચાયા છે અને નક્કલ રોકવા માટે આમાંથી ઘણાં સાથે સખત નોટિસ હોય છે. દાખલા તરીકે , નેશનલ બિલ્ડિંગ કોડ ઓફ ઈન્ડિયાનો ભાવ ₹ 13,760, એટલે કે \$213. એક પુસ્તિકા માટે! ભારતમાં! અને જો તમે એ ભારતની બહાર ખરીદવા ઈચ્છો તો વિદેશમાં ભાવ ₹1.4 લાખ. \$2000. એક અનિવાર્ય બિલ્ડિંગ કોડ માટે!

કોઈ પણ આ વાત સમજી શકે છે કે આ દસ્તાવેજો, જેની પાછળ કાયદાની તાકાત છે અને જે સમાજની સુરક્ષા સુનિશ્ચિત કરે છે, એ બધાં જ સહજ ઉપલબ્ધ હોવાં જોઈએ, પરંતુ આખી દુનિયામાં આ સાર્વજનિક સુરક્ષા માનકો ગંભીર શરતો સાથે અને બહુ ઉંચી ક્ષિંપ્ત વેચવામાં આવે છે. આ એક વૈશ્વિક સમસ્યા છે, એવી સમસ્યા જે પક્ષીય રાજકારણ અને રાજનૈતિક પક્ષોની હુદની બહાર છે.

આ પરિસ્થિતિ બદલવા માટે મેં દસ વર્ષ પહેલાં શરૂઆત કરી હતી અને આ બહુ લાંબી યાત્રા રહી છે. ભારતમાં, અમે આ સરકારી દસ્તાવેજોના સાર્વજનિક વિતરણ માટે અમારો કેસ એક ઔપચારિક યાચિકા દ્વારા મંત્રાલય માં દાખલ કરી હતો. આ યાચિકામાં મારી સાથે સૈમ, વિન્ટ સર્ફ-ઈન્ટરનેટના જનક- અને ભારતભરનાં એન્જિનિયરિંગનાં પ્રખ્યાત પ્રોફેસરોનાં સોગંદનામા પણ સંલગ્ન હતાં.

જ્યારે આ યાચિકા અસ્વીકાર કરવામાં આવી, તો અમે નવી દિલ્હીની માનનીય હાઈકોર્ટમાં એક જનહિત મુકદમાનો દાવો રજૂ કરી છે. આ મુકદમો હજી ચાલુ છે. ભારતમાં દાયર આ મુકદમામાં મારી સાથે મારાં બે ભારતીય મિત્રો, પરિવહન એન્જિનિયર શ્રી. શ્રીનિવાસ કોડાલી અને ડૉ.સુશાંત સિંહા, જેઓ ‘ઈન્ડિયન કાનૂન’ (Indian Kanoon) નાં સ્થાપક છે, અરજદાર તરીકે જોડાયાં છે. ઈન્ડિયન કાનૂન એક નિશુલ્ક સાર્વજનિક વ્યવસ્થા છે, જે બધી કોર્ટનાં બધાં અભિપ્રાયો અને કાયદાઓ ઉપલબ્ધ કરાવી આપે છે.

હાઈકોર્ટમાં અમારું પ્રતિનિધિત્વ શ્રી.નિશીથ દેસાઈ અને એમની કંપની તથા ભૂતપૂર્વ કાયદાપ્રધાન તેમ જ ભૂતપૂર્વ વિદેશ પ્રધાન માનનીય શ્રી. સલમાન બુશીદ કરી રહ્યાં છે. હું બહુ યુશ છું કે શ્રી. દેસાઈ આજે સાંજે આપણી સાથે છે.

કાયદાની ઉપલબ્ધતા માત્ર ભારતનો જ પ્રશ્ન નથી, બલકે આ એક વૈશ્વિક પડકાર છે. આવો જ એક કેસ અમે યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની કોર્ટ ઓફ અપીલ્સમાં કરી છે. યુરોપમાં અમે જર્મનીની કોર્ટમાં નાગરિકો માટે યુરોપિયન યુનિયન દ્વારા માન્યતાપ્રાપ્ત સુરક્ષા માનકો નિશુલ્ક વાંચન અને પોસ્ટ કરવા માટે લડત લડી રહ્યાં છીએ. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સના કેસમાં અમારું પ્રતિનિધિત્વ ડિસ્ટ્રિક્ટ ઓફ કોલંબિયામાં EFF અને ફ્રેન્ચિઝ & વેસ્ટ કરી રહ્યાં છે. અને હું પ્રસન્ન છું કે EFFનાં મિત્ર સ્ટ્રોલ્ડઝ પણ આજે અહીં દર્શક-વર્ગમાં હાજર છે.

આ વૈશ્વિક કાનૂની અભિયાનમાં એ વાત ઉલ્લેખનીય છે કે શ્રી. દેસાઈ અને શ્રી. યુશીદ સમેત બધાં જ વકીલો નિશુલ્ક (Pro-bono) કામ કરી રહ્યાં છે. આખી દુનિયામાંથી નવ કાનૂની કંપનીઓ સરકારોને યાચિકા દાયર કરવામાં અમારી સહાયતા કરી રહી છે અને હજારો કલાકોની કાનૂની સહાયતા નિશુલ્ક આપી રહી છે.

એનું કારણ એ છે કે તેઓ માને છે કે કાયદાના શાસન વડે ચાલતા દેશોમાં કાયદાઓ ઉપલબ્ધ હોવા જોઈએ કારણ કે કાયદાની અનભિજ્ઞતા કોઈ બહાનું ન હોઈ શકે. કાયદાઓ બધાંને વાંચવા માટે ઉપલબ્ધ હોવા જોઈએ, કારણ કે લોકશાહીમાં કાયદાઓ પર લોકોનું સ્વામિત્વ છે, સરકાર આપણા માટે કામ કરે છે. આપણે જ કાયદાના સ્વામી છીએ. જો આપણે માહિતગાર નાગરિક બનવું હોય તો આપણને આપણાં અધિકારો અને દાયિત્વોની જાણકારી હોવી જોઈએ. લોકશાહી આના પર જ નિર્ભર છે.

જ્યારે ગાંધીજી દક્ષિણ આફ્રિકામાં હતાં, તો એક વકીલથી કંઈક વધું હતાં. એઓ પ્રકાશક પણ હતાં. કોર્ટ અને યાચિકાઓ દ્વારા એઓ દુનિયા બદલવા ઈચ્છતાં હતાં, સાથે સાથે એમણે એ સમયના સોશિયલ મીડિયાનો પણ ઉપયોગ કર્યો. એઓ બ્લોગર હતાં, સમાચાર સિન્ડિકેટર હતાં. પ્રકાશન ટેકનોલોજીના પ્રયોગમાં એઓ એ સમયના અગ્રણી હતાં.

એમણે જ્યારે ફીનિક્સ આશ્રમની સ્થાપના કરી, તો સૌથી પહેલું કામ જે કર્યું, એ હતું, ડરબનના છાપખાનાને તોડી પાડવાનું. ચાર વૈગનોમા ભરીને છાપખાનાનો બધો સામાન એક વેરાન જગ્યાએ ઢસડી ગયાં. દરેક વૈગનમાં 16 બળદો જોતરાયેલા હતાં.

એઓ ફીનિક્સની નવી જગ્યાએ પહોંચ્યા, તો ત્યાં હજુ કોઈ ઈમારત નહોતી. સૌથી પહેલી ઈમારત એમણે છાપખાનાની બનાવી. ઈમારત તૈયાર થઈ ત્યાં સુધી એઓ બહાર છાવણી નાંખીને રહ્યાં. ફીનિક્સમાં બધાંએ ટાઈપસેટ કરતાં શીખી લીધું હતું અને બધાં જ લોકો છાપખાનામાં થોડો સમય વિતાવતાં હતાં.

ગાંધીજી આને ‘બ્રેડ લેબર’ કહેતાં હતાં, અર્થાત્ રોજ પોતાના હાથેથી કોઈ કામ કરવું. Genesis 3:19 માં કહેવામાં આવ્યું છે કે “ માથાનો પરસેવો પાડીને તમારું પેટ ભરો.” (by the sweat of your brow you will eat

કાર્લ મલામુદની ટિપ્પણીઓ.

your food .) આ જ વાત એમના તત્વજ્ઞાનનો મૂળ સિદ્ધાંત બની ગયો. ગાંધીજીએ કહ્યું છે:

“બુદ્ધિશાળી ઉત્પાદક શ્રમ (બ્રેડ લેબર) કોઈ પણ સમયમાં સૌથી ઉચ્ચ પ્રકારની સામાજિક સેવા છે. આનાથી વધું સારું શું હોય શકે કે કોઈ વ્યક્તિ પોતાના વ્યક્તિગત શ્રમ વડે દેશની ઉપયોગી સંપત્તિમાં વૃદ્ધિ કરી રહ્યો હોય. આપણું ‘અસ્તિત્વ’ જ ‘કાર્ય કરવા માટે’ છે.”

આ કથન ઉલ્લેખનીય છે, જેના પર આપણે ધ્યાન આપવું જોઈએ. આપણે બધાંએ ઉત્પાદક શ્રમ (બ્રેડ લેબર) કરવો જોઈએ અને આપણે બધાંએ ગાંધીજી ના શબ્દોમાં ‘સામાજિક કાર્યકર્તા’ બનવું જોઈએ, એટલે કે એવાં લોકો જે આપણા સમાજને વધુ સારો બનાવે. એને ગાંધીજી, “ પોતાનો સ્વાર્થ નહિ, પણ સેવાભાવ” કહે છે. ઉત્પાદક શ્રમ (બ્રેડ લેબર) અને સામાજિક કાર્ય , આ બંને ગાંધીના તત્વજ્ઞાનનાં બે બુનિયાદી પાયાઓ છે. આ ઉપદેશોએ જ લોકોને પ્રેરિત કર્યા અને એક સહિયારા લક્ષ્ય માટે સંગઠિત થવા સક્રિય બનાવ્યાં.

આજનું વિશ્વ પેચીદું થતું જાય છે. હું વૉશિંગ્ટન ડી. સી.માં 15 વર્ષોથી કામ કરી રહ્યો છું અને મેં અમારી સરકારને આટલી ગૂંચવણમાં ક્યારેય નથી જોઈ. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ એકમાત્ર દેશ નથી ,જ્યાં આવી અસાજકતા છે, જોકે અમે અસાજકતા ચોક્કસ જ એવા સ્તરે પહોંચાડી દીધી લાગે છે, જે પહેલાં અકલ્પનીય હતું.

આખી દુનિયામાં યુદ્ધ ચાલી રહ્યાં છે, રાજ્યોમાં આપસમાં હિંસા થાય છે; એટલું જ નહીં, રાજ્ય દ્વારા પ્રજા વિરુદ્ધ હિંસા, લોકોમાં આપસી હિંસા, સ્ત્રીઓ અને બાળકો વિરુદ્ધ હિંસા, માત્ર અલગ હોવાને કારણે પણ હિંસા થાય છે. વળી, આતંકવાદનાં આઘાતજનક અને ભયાનક કૃત્ય પણ થઈ રહ્યાં છે.

અહીં દુકાળ અને રોગો છે , જેમને આપણે ત્યારે જ રોકી શકીશું,જ્યારે આપણી ઈચ્છાશક્તિ હોય.

આપણાં ગ્રહ વિરુદ્ધ પણ ચોંકાવનારી હિંસા થઈ રહી છે. એવી હિંસા ,જે અતીતમાં કદાચ અજ્ઞાનતાને કારણે આપણે કરી હતી પરંતુ આજે આપણી બેદરકારીનાં પરિણામોની સંપૂર્ણ જાણકારી હોવા છતાં પણ કરીએ છીએ.

વ્યક્તિગત રૂપે પોતાની દિનચર્યામાં મગ્ન રહેવું , આપણા સામર્થ્ય બહારની સમસ્યાને નજરઅંદાઝ કરવી, સાર્વજનિક જીવનમાં સહભાગિતાથી દૂર ભાગવું, આપણાં નેતાઓને જવાબદાર ન ઠરાવવાં, આ બધું લોભામણુ લાગે છે પણ એ ખોટું છે.

જોન એફ. કેનેડીએ એક વાર કહ્યું હતું કે જો આપણે ક્રાંતિના શાંતિપૂર્ણ ઉપાયો અસંભવ બનાવી દઈએ તો ક્રાંતિના હિંસક ઉપાયો અવશ્યભાવી બની જાય છે. હું આપ સહુને એ કહેવા માંગુ છું કે આપણી દુનિયામાં અસાજકતા હોવા છતાં આશા પણ છે. ઈન્ટરનેટ વૈશ્વિક

સંચારને સંભવ બનાવે છે અને બધાં જ પ્રકારના જ્ઞાનને સાર્વજનિક બનાવે છે. આ ક્રાંતિના શાંતિપૂર્ણ સાધનો છે, પણ જો આપણે એમને અપનાવીએ તો જ.

શિક્ષણ વડે જ આપણે સમાજને બદલી શકીએ છીએ. આપણે પોતાના બાળકોને શિક્ષિત કરવા જોઈએ. આપણે આપણાં શાસકોને પણ શિક્ષિત કરવાં જોઈએ. આપણે સ્વયં પણ શિક્ષિત બનવું જોઈએ.

જોન એડમ્સ (John Adams) લખ્યું હતું કે અમેરિકન ક્રાંતિ એટલે જ સંભવ થઈ કારણ કે એનાં ઘડવૈયા એવા સ્ત્રી-પુરુષ હતાં, જેમને ઈતિહાસની જાણકારી હતી. એમણે કહ્યું હતું, “અજ્ઞાનતા અને અવિવેક, એ બંને માનવજાતિના વિનાશનાં ગંભીર કારણો છે.” એમણે કહ્યું કે જો નાગરિકો માહિતગાર ન હોય તો લોકશાહી કામ નહીં કરી શકે. એમણે કહ્યું કે આપણે “કોમળતા અને સહજતાથી જ્ઞાનનાં સાધનોને પુષ્ટ બનાવવા પડશે. આવો, આપણે વાંચવા, વિચારવા,બોલવા અને લખવાનું સાહુસ કરીએ. પ્રત્યેક વર્ગ અને શ્રેણીનાં લોકોએ જાગૃત બનાવીએ. અને પોતાની વાતને મક્કમતાથી રજૂ કરવા દઈએ.”

ભારતમાં સ્વરાજ માટે જે સાહસિક અને દીર્ઘ સંઘર્ષ ચાલ્યો, જેને અંતે નવા રાષ્ટ્રનો જન્મ થયો; એવો સંઘર્ષ, જેણે નિયતિ સાથે આપણો મેળાપ કરાવ્યો; એ સંઘર્ષ , જેણે આખી દુનિયાને સક્રિય બનવા પ્રેરણા આપી; એ સંઘર્ષ પણ માહિતગાર નાગરિકો દ્વારા જ થયો હતો. ગાંધીજીએ ન્યાયાધીશ રાનડેને ઉદ્દત કરતાં કહ્યું હતું કે આપણે સ્વયંને શિક્ષિત કરવા જોઈએ, જેથી આપણે આપણાં શાસકોને પડકારી શકીએ.

જે પુરુષો અને મહિલાઓ ભારતને આધુનિક વિશ્વમાં દોરી ગયાં, એઓ વિદ્વાન અને ઈતિહાસકાર ઉપરાંત નેતા પણ હતાં. નેહરુએ જેલમાં લખેલાં અદ્ભૂત પુસ્તકો જુઓ. ડૉ. આંબેડકરની અતિ વિદ્વતા જુઓ, જેમણે દેશના બંધારણનો મુસદ્દો તૈયાર કરવામાં પ્રમુખ ભૂમિકા ભજવી. પ્રોફેસર રાધાકૃષ્ણનની વિશ્વવિખ્યાત પ્રતિષ્ઠા જુઓ, જેઓ એક સન્માનીય નેતા હતાં અને પોતાના કાર્યકાળ દરમિયાન સૌથી વધુ સર્જનાત્મક લેખક હતાં.

ભારત અને અમેરિકા આપણી દુનિયાનાં સૌથી મોટાં લોકશાહી દેશ છે, એ દેશોનાં નાગરિક તરીકે આપણી વિશેષ જવાબદારી છે કે આપણે માહિતગાર હોઈએ. આપણે બધાંએ સક્રિય નાગરિક બનવું જોઈએ, આપણે બધાંએ ઉત્પાદક શ્રમ (બ્રેડ લેબર) કરવી જોઈએ. આપણે બધાંએ સામાજિક કાર્યકર્તા બનવું જોઈએ.

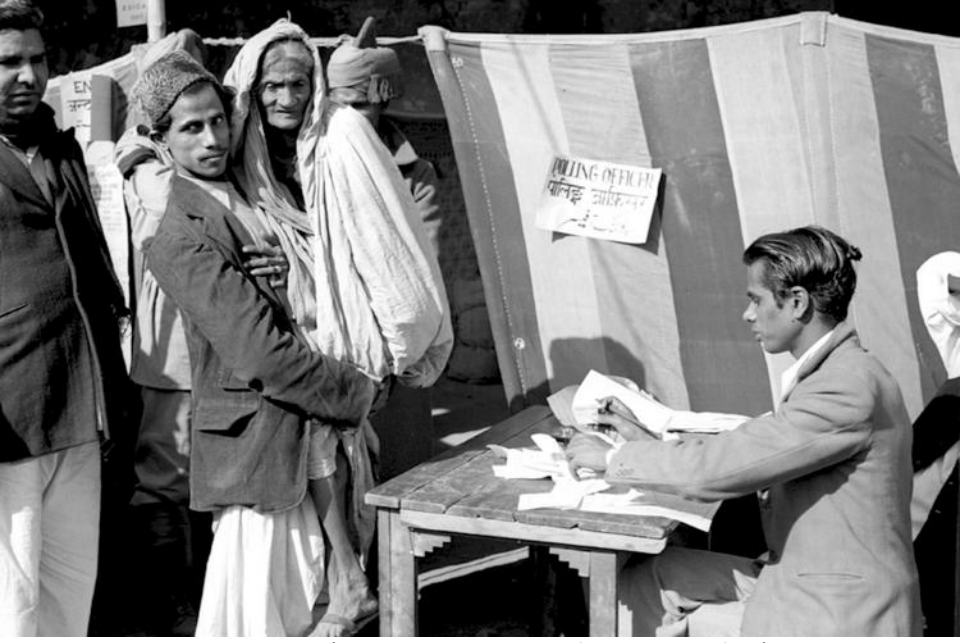
જ્ઞાન સુધી સાર્વત્રિક પહોંચ, એ આપણા યુગની મહાન સંભાવના છે, જે હજુ પૂરી નથી થઈ. આપણે પોતાને માહિતગાર બનાવીને, આપણાં બાળકોને શિક્ષિત કરીને, કાળ આપણને ઉદાસીનતાના ગર્તમાં ઘસડી જાય એ પહેલાં આ વિશ્વને બદલવા માટે સંઘર્ષ કરીને, આપણે બધાં સાથે મળીને પ્રગતિની રાહ પર ચાલી શકીશું. માર્ટિન લ્યુથર કિંગ જે વાત વારંવાર કહેતાં હતાં, “વાંચાચૂકા રસ્તાઓ સીધાં બનાવીશું અને ખાડાં-

કાર્લ મલામુદની ટિપ્પણીઓ.

ટેકરાવાળાં રસ્તાઓ સમતલ બનાવીશું.” આપણે ત્યાં સુધી કદમથી કદમ મિલાવીને ચાલતાં જઈશું, જ્યાં સુધી આપણે ખુશહાલ દુનિયામાં પહોંચી ન જઈએ. એવી દુનિયા જેમાં પુસ્તકાલયમાં બધાં જ પ્રકારનાં જ્ઞાન સુધી સાર્વજનિક પહોંચ હોય, નિશુલ્ક પુસ્તકાલય હોય, એવું પુસ્તકાલય જે આપણે આગામી પેઢીઓને ભેટમાં આપી શકીએ.

કૃપા કરીને આ પુસ્તકાલયનું નિર્માણ કરવામાં અમારી મદદ કરો. આ ઉત્પાદક શ્રમ (બ્રેડ લેબર) છે. આ જન કાર્ય છે.

જયહિંદ! ઈશ્વર અમેરિકા પર કૃપા કરે. આભાર.

એક બુરગુ મુસ્લિમ મહિલાને મતદાનપત્ર આપવામાં આવી રહ્યું છે, જામા મસ્જિદ પાસે, દિલ્હી, જાન્યુઆરી 1952.

દિલ્હીમાં કેંદ્રીય વિધાનસભા ચૂંટણી માટે મતદાન કેંદ્ર. 1946.

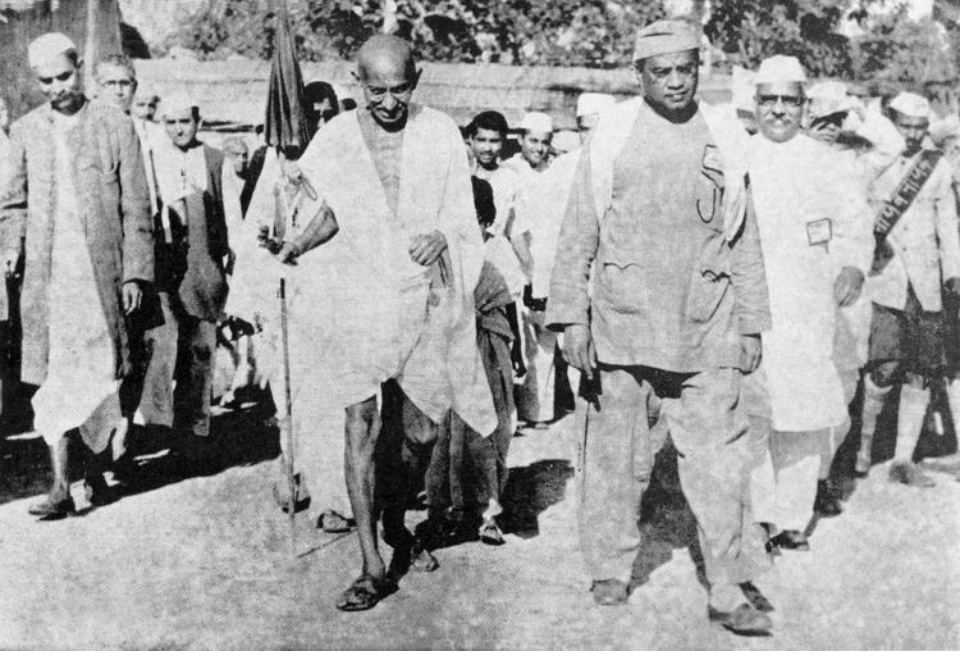
દિલ્હી નગરપાલિકા સંટૂણી, 15 ઓક્ટોબર, 1951.

ભૂસાઈ નહીં એવી શાહી લગાવવામાં આવી રહી છે, દિલ્હી, જાન્યુઆરી 1952.

દિલ્હી નજીક નાગલોઈનાં ગામવાસીઓને મતદાન સ્તીપ આપવામાં આવી રહી છે.
સપ્ટેમ્બર 1951.

સીડબલ્યુ. એમ.જી., ખંડ 71 (1939-1940), પૃ.337, રામગઢ કોંગ્રેસમાં ડૉ.રાજેન્દ્રપ્રસાદ સાથે.

સીડબલ્યુ. એમ.જી., ખંડ 72 (1940), ફ્રન્ટિસપીસ, જમનાલાલ બજાજ સાથે દિલ્હીમાં.

ડિજિટલ યુગમાં સત્યાગ્રહ : એક વ્યક્તિ શું કરી શકે?

કાર્લ મુદ, નેશનલ હેરાલ્ડ, 8 જુલાઈ, 2017, 75 વર્ષીની વિશેષ સ્મારક આવૃત્તિ.

ઈન્ટરનેટે આપણી પેઢીને નિશુલ્ક અને સુલભ જ્ઞાન પ્રદાન કરવાનો અનોખો અવસર આપ્યો છે. અમેરિકા અને ભારતની સરકારોથી ક્ષુબ્ધ થઈને લેખક આ કેવી રીતે થઈ શકે, એ જણાવે છે.

આજે આખી દુનિયામાં અશાંતિ ફેલાયેલી છે. દુનિયામાં બધી જ બાજુએ યદાકદા હિંસા અને આતંક ફેલાયો છે, જો આપણે કોઈ કાર્યવાહી નહીં કરીએ (અને આપણે નથી કરતાં) તો દુનિયાએ આબોહવાની આપદાનો સામનો કરવો પડશે. આવકની અસમાનતા વધતી જશે અને ભૂખમરો તથા દુકાળ વ્યાપક બનતાં જશે. આવી આપદાનો સામનો વૈયક્તિક રૂપે કોઈ કેવી રીતે કરી શકે?

હું માનું છું કે આનો જવાબ એ મહાપુરુષોની શિક્ષામાં છે, જેઓ આપણી આગળ ચાલતી મશાલ સમાન છે. એમણે દુનિયામાં જે કંઈ બોલ્યું, જોયું, એને સુધારવા માટે દશકો સુધી સંઘર્ષ કર્યો. આધુનિક દુનિયાનાં બે સૌથી મોટાં અને મહાન લોકશાહી દેશો, ભારત અને અમેરિકામાં આપણે એવાં મહાપુરુષો જોઈ શકીએ છીએ. ભારતમાં ગાંધી અને નહેરુ તથા અન્ય સ્વતંત્રતા સેનાનીઓની શિક્ષા હંમેશા પ્રેરણા આપે છે. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં, આપણે માર્ટિન લ્યુથર કિંગ, થુર્ગુડ માર્શલ(Thurgood Marshall) અને અન્ય એ બધાંને પ્રેરણારૂપ જોઈ શકીએ છે, જેઓ લાંબી અને મુશ્કેલ લડત લડ્યાં.

નિરંતર દ્રઢતા અને લગન, એ આપણી વૈયક્તિક કાર્યવાહીની કુંજ છે. નિરંતર દ્રઢતાનું તાત્પર્ય છે: વિશ્વમાં પરિવર્તન લાવવું, એ ફેસબુક યા ટ્વીટની એકાદ ક્ષણથી ઘણું વધારે છે. નિરંતર દ્રઢતાનો અર્થ છે, અનુચિતને ઉચિત બનાવવામાં, પોતાને શિક્ષિત બનાવવામાં અને આપણાં નેતાઓને શિક્ષિત બનાવવામાં દાયકાઓ વીતી શકે છે. ગાંધીજીએ દક્ષિણ આફ્રિકાના તેમ જ ભારતમાં કાંગ્રેસનાં પોતાના અનુચારીઓને સ્વયંને શિક્ષિત કરવાની અને નૈતિકતા, આચાર અને ચરિત્ર પર દયાન કંદ્રિત કરવાની શીખ આપી. જે લોકો આજના યુગમાં નેતૃત્વ કરવાની ઈચ્છા ધરાવે છે, એમણે આ શીખ આત્મસાત કરવી જોઈએ.

ગાંધીજી અને અમેરિકાનાં માર્ટિન લ્યુથર કિંગની એક સૌથી મહત્વપૂર્ણ સલાહ પણ દયાન કેન્દ્રિત રાખવાની છે. કોઈ એવી વિશેષ બાબત, જે જરૂરી હોય; એને બદલવાની કોશિષ કરો. કંઈક નક્કર કાર્ય કરો. લક્ષ્યને વિશિષ્ટ બનાવો: જેમ કે નમકના કરની નાબૂદી, કાઉન્ટર પર બપોરનું જમણ લેવાનો અધિકાર, શાળામાં ભણવા જવાનો અધિકાર, ચૂંટણીમાં મત આપવાનો અધિકાર, ખેતીમાં બાગીદારી-પ્રથાની સમાપ્તિ.

મેં એક દશકથી એક વિશિષ્ટ લક્ષ્ય, કાયદાના શાસનની વ્યાપકતા વધારવા પર દયાન કેંદ્રિત કર્યું છે. જહોન એફ. કેનેડીએ એક વાર કહ્યું હતું કે જો આપણે શાંતિપૂર્ણ ક્રાંતિના ઉપાયો અસંભવ બનાવી દઈશું, તો અનિવાર્ય રૂપે ક્રાંતિ હિંસક બની જશે. ન્યાયસંગત સમાજ અને વિકસિત લોકશાહીમાં આપણે, અર્થાત પ્રજા, એવાં નિયમો જાણીએ છીએ, જેમના દ્વારા આપણે સ્વયંને શાસિત કરી શકીએ અને આપણી દુનિયાને બહેતર બનાવવા માટે આ નિયમોને બદલવાનું સામર્થ્ય પણ ધરાવીએ છીએ.

>સાર્વજનિક સુરક્ષા કોડસ સુધી પહોંચ સીમિત કેમ છે?

આપણી આધુનિક દુનિયામાં અમુક વિશિષ્ટ પ્રકારનાં નિયમ છે અને એ સાર્વજનિક સુરક્ષા કોડ તરીકે ઓળખાય છે. આ ટેકનિકલ માનક છે, જે વિભિન્ન કાર્યોને નિયંત્રિત કરે છે. જેમ કે, આપણે સુરક્ષિત ઘરો અને ઓફિસોનું નિર્માણ કેવી રીતે કરી શકીએ, કારખાનાઓમાં યંત્રોથી શ્રમિકોની સુરક્ષા કેવી રીતે કરી શકાય, જંતુનાશકોનો યોગ્ય ઉપયોગ, ઓટોમોબાઇલ્સની સુરક્ષા, આપણી નદીઓ અને સમુદ્રોની સ્વચ્છતાની સુરક્ષા વગેરે. આ આપણાં અમુક અત્યંત મહત્વપૂર્ણ કાયદાઓ છે.

થોડાં અપવાદોને છોડી દઈએ, તો આખી દુનિયામાં કાયદાનું અમલીકરણ (force of law) થાય, એવાં સાર્વજનિક સુરક્ષા કોડ જાણીજોઈને પ્રતિબંધિત કરી દેવાયાં છે. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં ગૈરસરકારી સંગઠનોની એવી શ્રંખલા છે જે અમારા બિલ્ડિંગ અને આગનાં કોડ નિર્ધારિત કરે છે અને પછી એમનો કાયદારૂપે અમલ થાય છે. છતાં પણ આ કોડ્સની પ્રત્યેક પ્રતિની કિંમત સૈકડો ડોલર હોય છે અને, સૌથી વધું મહત્વપૂર્ણ વાત એ કે આમાં કોપીરાઈટ લાગૂ કરવામાં આવે છે જેથી કોઈ પણ વ્યક્તિ, એક નિજી પાર્ટી પાર્સેથી લાયસન્સ લીધા વગર કોઈને પણ કાયદા વિશે જાણકારી ન આપી શકે.

ભારતમાં પણ એ જ થયું છે, પરંતુ અહીં સરકાર જ મહત્વપૂર્ણ સાર્વજનિક સુરક્ષા માહિતીનું વિતરણ પ્રતિબંધિત કરે છે. ભારતીય માનક બ્યુરો(Bureau of Indian Standards) આ કોડ્સ પર કોપીરાઈટ લાગૂ કરે છે અને નેશનલ બિલ્ડિંગ કોડ ઓફ ઈન્ડિયાની પુસ્તિકાના ₹ 13760 વસૂલ કરે છે. બ્યુરોનું કહેવું છે કે આ મહત્વપૂર્ણ સાર્વજનિક સુરક્ષા માનક એમની નિજી સંપત્તિ છે અને જેને પણ આ કોડ્સ વાંચવા હોય અથવા એને વિશે બોલવું હોય, તો એણે લાયસન્સ લેવું પડશે અને શુલ્ક ભરવું પડશે. આનાથી પણ વધું મહત્વપૂર્ણ એ કે કોઈ પણ વ્યક્તિ આ કોડ્સની અધિક ઉપયોગી આવૃત્તિ એમની અનુમતિ વિના નહીં બનાવી શકે અને એ અનુમતિ બ્યુરો ક્યારેય નહીં આપે.

મને જાણકારી મળી છે કે સરકારી આપદા તૈયારી ટાસ્ક ફોર્સની બેઠક મળી હતી. ત્યારે જે સરકારી અધિકારીઓ પર આપાતકાળમાં સુરક્ષાની જવાબદારી છે, એમને આ મહત્વપૂર્ણ સુરક્ષા કોડની પ્રતિ આપવાનું સૂચન કરવામાં આવ્યું. તો બ્યુરોએ અધિકારીઓને જણાવ્યું કે આ પ્રતિ એમને

ડિજિટલ યુગમાં સત્યાગ્રહ

ત્યારે જ મળશે, જ્યારે પ્રત્યેક અધિકારી લાયસન્સ કરાર (license agreement) કરશે અને એની ફી ₹13,760 ચૂકવશે. આ પ્રતિની નકલ પણ તેઓ નહીં કઢાવી શકે.

એક દશક પહેલાં મેં આ પરિસ્થિતિ બદલવાનું કામ શરૂ કર્યું. મેં એક નાનું ગૈરસરકારી સંગઠન શરૂ કર્યું. એના માધ્યમથી મેં દુનિયાભરનાં કાયદાકીય સુરક્ષા કોડ બરીદવાનું શરૂ કર્યું. યુ. એસ.માં મેં 1000 થી અધિક, સંઘ દ્વારા અનિવાર્ય સુરક્ષા માનકોને બરીદ્યા, સ્કેન કર્યા અને પોસ્ટ કર્યા. ભારતમાં મેં બધાં જ 19,000 ભારતીય માનકો બરીદ્યાં અને ઇન્ટરનેટ પર પોસ્ટ કરી દીધાં.

અમારું કામ આ કાગળની પ્રતિઓ માત્ર બરીદીને સ્કેન કરવા સુધી સીમિત નહોતું. અમે ઘણાં મુખ્ય દસ્તાવેજોને ફરીથી ટાઈપ કરીને આધુનિક વેબ પેજોમાં પરિવર્તિત કર્યાં, બધી આકૃતિઓ ફરીથી દોરી અને મુદ્રણ (typography) આધુનિક રીતે કર્યું. અમે આ માનકોનું સાંકેતિક લિપિમાં રૂપાંતર કર્યું, જેથી દ્રષ્ટિહીન લોકો આ દસ્તાવેજો પર વધારે અસરકારક રૂપે કામ કરી શકે. અમે આ માનકોને ઈ-બુકના રૂપમાં મૂક્યાં, સંપૂર્ણ ટેક્સ્ટને સર્ચ કરી શકાય, એવી સુવિધા કરી. અમે બુક-માર્કર્સ આપ્યાં અને વેબસાઇટ સુરક્ષિત પણ કરી દીધી.

> યુ. એસ. અને ભારતની સરકારો આનાથી ખુશ નથી.

અધિકારીઓ ખુશ નથી. યુ.એસ.માં અમારી ઉપર છ વાદીઓ સાથે મુકદમો ચાલી રહ્યો છે. કાયદો જણાવવાના અધિકાર માટે અમારો કેસ યુ. એસ.ની કોર્ટ ઓફ અપીલ્સમાં ચાલી રહ્યો છે. ભારતમાં બ્યુરોએ અમને અન્ય કોઈ પણ દસ્તાવેજ વેચવાનો ઇન્કાર કરી દીધો છે. મંત્રાલયે ‘રિલિફ’ની યાચિકા નામંજૂર કરી, પછી અમે ભારતના સહયોગીઓ સાથે મળીને એક જાહેર હિતનો મુકદમો દાખલ કર્યો, જે વર્તમાનમાં માનનીય દિલ્હી ઉચ્ચ ન્યાયાલય સમક્ષ છે. અમારા બધાં વકીલો નિશુલ્ક પોતાનો સમય આપે છે, બલ્કે અમારા કાર્યને સમર્થન આપવા માટે તેમણે લગભગ 1 કરોડથી પણ વધુની નિશુલ્ક કાનૂની મદદ કરી છે.

અમે ન્યાયાલયમાં ન્યાયની માંગ કરી રહ્યાં છીએ, સાથે સાથે અમે દર વર્ષે આ દસ્તાવેજોને લાખો દર્શકો માટે ઇન્ટરનેટ પર ઉપલબ્ધ કરાવી રહ્યાં છીએ. ભારતીય માનકો ભારતનાં એન્જિનિયરિંગ સંસ્થાનોમાં વિશેષ લોકપ્રિય છે. અહીંના વિદ્યાર્થીઓ અને પ્રોફેસરો ખુશ છે કેમ કે એમના શિક્ષણ માટે આવશ્યક માનકો સહેલાઈથી મળી શકે છે.

પ્રત્યેક પેઢીને તક મળે છે. ઇન્ટરનેટે આપણી દુનિયાને સાચે જ એક અદ્ભુત તક આપી છે: બધાં લોકો માટે જ્ઞાનની સાર્વભૌમિક પહોંચ. હું સરકારનાં અધ્યાદેશો, આપણી મહાન લોકશાહીનાં કાયદાઓ સુધી પહોંચ પર દયાન કન્દિત કરું છું પરંતુ આ તો વિસ્તૃત વાચદાનો એક નાનો હિસ્સો જ છે.

આપણાં વિચારો ઉંચા હોવા જોઈએ. આધુનિક દુનિયામાં વિદ્વાનોનું સાહિત્ય, ટેકનિકલ દસ્તાવેજો, કાયદાઓ અથવા જ્ઞાનનાં અન્ય બંડારો સુધી પહોંચવાની પ્રક્રિયાને પ્રતિબંધિત કરવાનું કોઈ બહાનું ન હોવું જોઈએ. ભર્તૃહરિએ નીતિશતકમ્ માં જેમ કહ્યું છે, “જ્ઞાન એ બજાનો છે, જેને કોઈ ચોરી નથી શકતું.” જ્ઞાન બધાં માટે નિશુલ્ક હોવું જોઈએ, સાધન ભલે ગમે તે હોય.

જ્ઞાન અને કાયદાના શાસન સુધી સાર્વભૌમિક પહોંચ જ એ ઉપાય છે, જેનાથી આપણે દુનિયાનાં એ બધાં દુર્ગમ અવરોધો દૂર કરી શકીશું, જેનો સામનો આજે આપણે કરી રહ્યાં છીએ. પરંતુ, આ ત્યારે જ સંભવ છે, જ્યારે આપણે સાર્વજનિક કાર્ય કરીએ, જેવું ગાંધીજીએ ઘણીવાર આપણને કરવાનું કહ્યું છે. અને એ ત્યારે જ સંભવ થશે જ્યારે આપણે બધાં વિશિષ્ટ લક્ષ્યો પર દયાન કેંદ્રિત કરીશું અને એ પણ સતત અને વ્યવસ્થિત રૂપે.

માર્ટિન લ્યુથર કિંગે આપણને શીખવ્યું કે પરિવર્તન અનિવાર્યતાનાં પૈડાઓ ઉપર બેસીને સ્વયં નથી આવતું, એ તો માત્ર સતત સંઘર્ષથી જ આવે છે. આપણે દુનિયાને બદલી શકીએ છીએ પણ આપણે સંઘર્ષ કરવો પડશે. જો આપણે એમ કરીશું, તો આપણે એ માર્ગે પહોંચી જઈશું, જે આપણને બધાંને જ્ઞાન સુધી પહોંચાડશે અને એવી દુનિયા વસાવી શકીશું, જ્યાં ન્યાય પાણીની જેમ સહજ હોય અને સરચાઈ શક્તિશાળી પ્રવાહ જેવી હોય.

28 ઓક્ટોબર, 1954ના દિવસે શાંઘાઈમાં 'ચંગ પાયોનિયર્સ પેલેસ'ની મુલાકાત.

16 ડિસેમ્બર, 1956ના દિવસે પેન્સિલવેનિયામાં રાષ્ટ્રપતિ આઈઝેનહૉવરના કાર્મમાં.

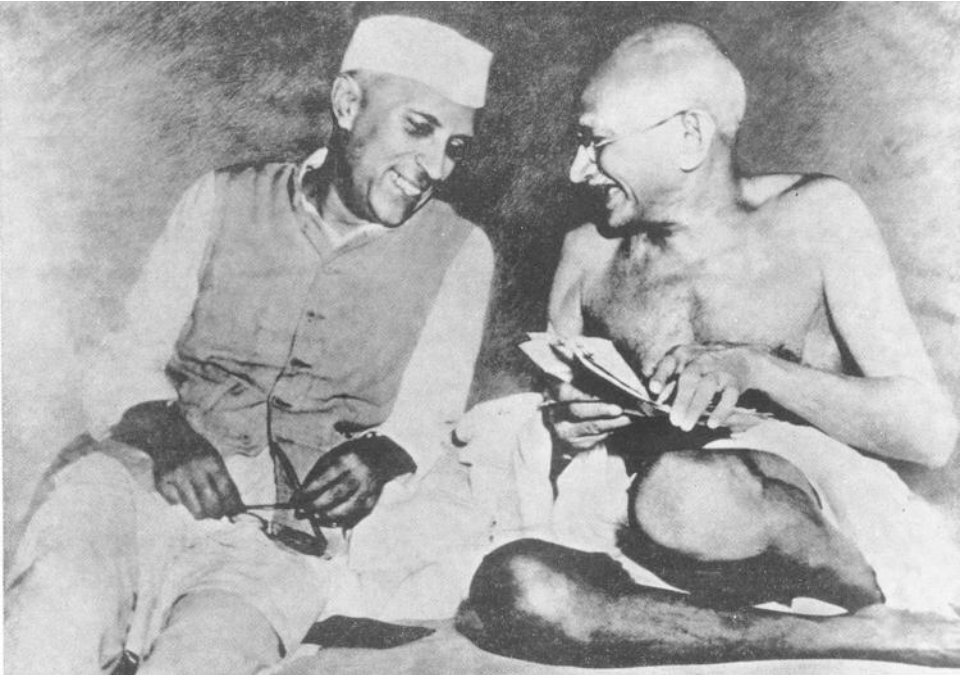
14 નવેમ્બર, 1957ના દિવસે નવી દિલ્હીમાં બાલ દિવસ સમારંભમાં વડાપ્રધાન નેહરુ.

16 સપ્ટેમ્બર, 1958ના દિવસે વડાપ્રધાન એ મજૂરો સાથે, જેમણે એમની ભૂટાનચાત્રા માટે રસ્તો બનાવ્યો.

CWMG, ખંડ 73, (1940-1941), ફ્રંટિસપીસ, વાઈસરોયને મળવા જતાં, શિમલા.

CWMG, ખંડ 84 (1946), પૃષ્ઠ 81, જવાહરલાલ નહેરુ સાથે.

માહિતીનો અધિકાર, જ્ઞાનનો અધિકાર. ડૉ. સામ પિત્રોડાની દિપ્પણીઓ

(સાર્વજનિક ભાષણ: અતિથિ કોમ્પ્યુટર વિદ્વાન દ્વારા) , NUMA બેંગલુરુ, 15 ઓક્ટોબર, 2017.

ગુડ આફ્ટરનૂન, મિત્રો! બરેબર , તમને બધાંને મળવાનો મને વિશેષ લાભ મળ્યો છે.

મને ખ્યાલ નહોતો કે હું શેની સાથે જોડાઈ રહ્યો છું. જ્યારે હું અહીં આવ્યો, તો કાલે મને કહ્યું કે આજે બપોરે આપણી એક મિટિંગ છે. કાલે એમણે મને થોડી પૃષ્ઠભૂમિ સમજાવી હતી કે અમે શું કરવાનાં છીએ, એટલે હું અહીં NUMA માં આવ્યો અને પૂછ્યું, “તમને ખાતરી છે કે આપણે યોગ્ય જગ્યાએ આવ્યાં છીએ?”

પણ હું તમને બધાંને મળીને બહુ ખુશ છું. આજે ભારતમાં તમે યુવા વર્ગનાં લોકો જે કરી રહ્યાં છો, એ જોઈને હું આશ્ચર્યચકિત છું. મને તમારા પર બહુ ગર્વ છે. હું એક વ્યક્તિને મળ્યો, જે આદિવાસી લોકો પર કામ કરી રહ્યાં છે. અન્ય એક ‘કાનૂન’ પર કામ કરી રહ્યાં છે. હું તમારા જેવાં ઘણાં લોકોને મળું છું, જે વાસ્તવમાં નવા ભારતના નિર્માણમાં ઘણો રસ લે છે.

જ્યારે હું તમારા જેવાં અમુક લોકોને મળું છું, તો ભારતના બવિષ્ય વિશે બહુ ઉત્સાહી બની જાઉં છું. મારી જીવનચાત્રા ઘણી લાંબી રહી છે. મારો જન્મ 1942 માં થયો. હવે હું 75 વર્ષનો થવા આવ્યો છું અને એ દિવસો ભારતની સ્વતંત્રતાનાં પ્રારંભિક દિવસો હતાં.

જેમ જેમ અમે મોટાં થતા ગયાં, ગાંધી, નહેરુ, પટેલ, કલામ આઝાદ, સુભાષચંદ્ર બોઝ અમારા અસલી આદર્શ વ્યક્તિ બનતાં ગયાં. અમે ગાંધીનાં આદર્શો વચ્ચે મોટાં થયાં છીએ અને અમને હુની-મળીને રહેવાની તથા સત્ય, અરસપરસ વિશ્વાસ, આત્મનિર્ભરતા, સાદગી, ત્યાગ અને સાહસની શિક્ષા આપવામાં આવી હતી.

બાળપણમાં આ બધાં શબ્દોનું અમારે મન બહુ મહત્ત્વ હતું. મારાં પિતા બણેલા નહોતાં. પણ અમારા ઘરમાં આ પાંચ નેતાઓની મોટી તસવીરો હતી; આટલી મોટી; અને ભારત વિશેની એમની વિભાવના જ સ્કૂલ-કોલેજોનાં દિવસોમાં અમારાં મનમાં પ્રમુખ રૂપે કંડારાયેલી હતી.

હું સન્ 1964 માં યુ. એસ. ગયો હતો અને 60ના દશકમાં હું ત્યાં જો કંઈ શીખ્યો, એનાથી મને સમજાયું કે ભારતમાં ત્રણ મુખ્ય મુદ્દાઓ છે: અસમાનતા, જનસાંખ્યિકી અને વિકાસ. વળી મને એ પણ સમજાયું કે આ સમસ્યાઓને સમાપ્ત કરવા માટે સૌથી પહેલાં આપણે પરસ્પર સંપર્કનાં સાધનો (કનેક્ટિવિટી) ની જરૂર છે.

1979 માં હું દિલ્હી આવ્યો, ત્યારે શિકાગોમાં મારી પત્ની સાથે ફોન પર વાત ન કરી શક્યો, એ પણ એક ફાઈવ સ્ટાર હોટલમાંથી !

એટલે, મેં કંઈક મગસૂરીમાં અને બહુ અજાણતાં કહ્યું, “હું આ વાહિયાત ચીજ દુરસ્ત કરીને જ રહીશ.” અને ત્યાર પછી મારા જીવનનાં 10 વર્ષ મેં ભારતની ટેલિફોન વ્યવસ્થા દુરસ્ત કરવામાં વિતાવ્યાં.

રાજીવ ગાંધીએ મને રાજનૈતિક ઇચ્છાશક્તિ આપી અને મને લાગ્યું કે કનેક્ટિવિટી વિના, કંઈ નહીં થઈ શકે. પછી અમે વીસ લાખ ટેલિફોન જોડાણ આપ્યાં, એ અગાઉ એક ટેલિફોન જોડાણ માટે 15 વર્ષ લાગી જતાં હતાં. કદાચ તમને ખ્યાલ નહીં હોય, પણ તમારા દાદા જરૂર જાણતાં હશે, કદાચ તમારા પિતા પણ નહીં જાણતાં હોય. અને આજે આપણે ત્યાં 1.2 અબજ ટેલિફોન જોડાણ છે. આજે આપણાં દેશનાં 100 કરોડ લોકો એકબીજાં સાથે જોડાયેલાં છે.

મૂળ પ્રશ્ન એ છે કે આ કનેક્ટિવિટીનો આપણે કઈ રીતે ઉપયોગ કરીએ છીએ?

બીજો પડકાર જ્ઞાનનો છે. જ્ઞાનને સાર્વજનિક અધિકાર ક્ષેત્ર (ઓપન ડોમેન)માં લાવવા માટે, આ કનેક્ટિવિટીનો ઉપયોગ કરીને માહિતીનું લોકશાહીકરણ જરૂરી છે. એટલે અમે જ્ઞાન આયોગ, માહિતીનો અધિકાર, જ્ઞાનનો અધિકાર વગેરેની શરૂઆત કરી. જે લોકો સાથે અમે કામ કરી રહ્યાં હતાં, એમને માટે આ બધી વાતોનું કોઈ મહત્વ નહોતું. એમને જરા પણ ખ્યાલ નહોતો કે અમે શેની વાત કરી રહ્યાં છીએ. મને યાદ છે, જ્યારે મેં ટેલિફોન પર કામ શરૂ કર્યું, તો ભારતમાં પ્રથમ પૃષ્ઠનાં સમાચારોમાં ટીકા કરવામાં આવી હતી કે વિદેશથી પરત ફરેલાં આ લોકો ભારતમાં અજ્ઞ અને કૃષિની ચિંતા કરવાને બદલે ટેલિફોનના જોડાણ પાછળ કેમ પડ્યાં છે?

અને એમને મારો જવાબ હતો, “ મને કૃષિની સમસ્યાઓનું સમાધાન બબર નથી, એના માટે કોઈ અન્યને શોધો. મને મારું પોતાનું કામ કરતાં આવડે છે. હું ટેલિફોનની સમસ્યા દુરસ્ત કરવાની કોશિશ કરી શકું છું. પણ હું ખાતરી નથી આપતો કે હું કરી જ શકીશ. પરંતુ ભારતમાં દરેક નાની કોશિશ પણ મહત્વપૂર્ણ છે. તમે એ કામ કરો, જે તમે સૌથી વધુ સારી રીતે કરી શકો છો, બીજું કોઈ બીજા કોઈ કામમાં નિપુણ હશે. એવી રીતે આપણે બધાં પોતપોતાનું થોડું યોગદાન આપીએ, તો આશા છે કે વ્યાપક ઉદ્દેશ પ્રાપ્ત થશે.”

ઘણાં વર્ષો પહેલાં આપણે જે સ્વપ્નો જોયાં હતાં, તમે એ હકીકતમાં સાકાર કરી રહ્યાં છો. તમારા સહયોગ વિના અમારું બધું કામ વ્યર્થ જશે. એ કોઈ નહીં સમજી શકે.

મારા માટે પારદર્શક સરકાર મહત્વપૂર્ણ છે. ઓપન ડેટા એનો પાયો છે. એટલે જ્યારે ઓબામા અહીં આવ્યાં હતાં, મને અડધો કલાક એમની સાથે વિતાવવાનો અવસર મળ્યો, અને મેં એમને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો

ડૉ. સામ પિત્રોડાની ટિપ્પણીઓ

કે અમે ભારતમાં ગ્રામીણ પ્રદેશોની કનેક્ટિવિટી માટે વધુ ફાઇબર લગાવી રહ્યાં છીએ. અમે એમને રાજસ્થાન સાથે કનેક્ટ કરી, અને જ્યારે મેં એમને સમજાવ્યું કે અમે ઘણાં પ્રકારનાં પ્લેટફોર્મ બનાવી રહ્યાં છીએ; જેમ કે કનેક્ટિવિટી પ્લેટફોર્મ, જી. આઈ.એસ., યુ. આઈ. ડી., ડેટા સેન્ટર્સ, સાઈબર સિક્યોરિટી એપ્લિકેશન્સ, તો તેઓ દંગ થઈ ગયાં.

એમણે પૂછ્યું, “સામ, તમે બધાં આવી બધી ચીજો વિશે કેવી રીતે વિચારી લો છો?” અને મારો ઉત્તર હતો, “જો અમે આવી રીતે ન વિચારીએ તો અમે નવા ભારતનું નિર્માણ નહીં કરી શકીએ.” નવા ભારતનું નિર્માણ જૂનાં સાધનોથી કરવું, એ બહુ મુશ્કેલ છે.

આપણી એકમાત્ર આશા છે; નવાં સાધનોનો ઉપયોગ અને આપણી યુવા પ્રતિભા. ભારતની યુવા પ્રતિભા પર મારો દૃઢ વિશ્વાસ છે. જ્યારે મેં 1984માં CDOT (Centre for Development of Telematics) શરૂ કર્યું, ત્યારે સંગઠનમાં ભરતી કરાવેલાં લોકોની સરેરાશ ઉંમર 23 વર્ષ હતી. તેઓ સૌથી વધારે પ્રતિભાશાળી, મહેનતુ, નિષ્ઠાવાન, પ્રામાણિક, પ્રતિબદ્ધ, સાહુસિક, સમર્પિત, રાષ્ટ્રવાદી હતાં અને એમણે જ બધું સાકાર કર્યું.

લોકો પૂછતાં હતાં, “તમે માત્ર યુવાઓને જ કેમ લો છો?” હું કહેતો, “કારણ કે તેઓ નવાં છે, ઉર્જાવાન છે, ઉત્સાહી છે અને માનસિક રીતે ભ્રષ્ટ નથી.”

ભારતમાં ઘણી સમસ્યાઓ છે, વળી ઘણાં પડકારો પણ છે. એટલે જ્યારે લોકો મને ભારતની સમસ્યાઓ વિશે પૂછે છે, તો હું એમને કહું છું, “ભારતમાં સમસ્યાઓ ઓળખવા માટે તમારે વિશેષ પ્રતિભાની જરૂર નથી.” ન તો સમસ્યાઓને ઉકેલવા માટે માટે પ્રતિભાની જરૂર છે. ખરેખર તો તમને એવાં સાહુસિક લોકોની જરૂર છે, જેઓ કંઈક આપવા માટે તૈયાર છે, પાછાં આવીને ભારતનાં લોકો માટે કંઈક કરવા તૈયાર છે.

હજી આપણે ઘણી લાંબી મજલ કાપવાની છે. આવનારાં પચાસ વર્ષોનાં કામો બાકી છે. છેલ્લાં ચાલીસ વર્ષોથી હું કહેતો આવ્યો છું, “ દુનિયાનાં સૌથી વધુ પ્રતિભાશાળી લોકો અમીરોની સમસ્યાઓના નિવારણમાં વ્યસ્ત છે, જેમની વાસ્તવમાં કોઈ સમસ્યા જ નથી.”

પરિણામ સ્વરૂપ, ગરીબોની સમસ્યાઓના નિવારણ માટે યોગ્ય પ્રતિભા નથી મળતી. ભારતમાં એવાં પ્રતિભાશાળી લોકો છે, જેમની સરખામણી દુનિયાની કોઈ પણ પ્રતિભા સાથે થઈ શકે છે અને જેઓ ગરીબોની સમસ્યાઓનું નિરાકરણ કરવા માટે થોડી સંવેદના ધરાવે છે. ભારત જ એકમાત્ર દેશ છે જ્યાં ગરીબોની રેખા નીચે જીવતાં 40 કરોડ લોકોનું જીવનસ્તર સુધારવા માટે ઉપાયો શોધી શકાશે અને આ ઉપાયો દુનિયાના અન્ય ભાગોમાં લાગૂ કરી શકાશે.

આપણો દેશ વિરોધાભાસોનો દેશ છે. હું ભારત વિશે કંઈ કહું, તો તમે એનાથી બિલકુલ વિરોધી વાત કહી શકો છો અને છતાં તમે 100% સાચાં હોઈ શકો છો. અને આ જ ભારતની વિશેષતા છે. નવોત્થાન (innovations)

માટે વિવિધતા એક ફળદ્રુપ ભૂમિ છે અને આપણો દેશ દુનિયાનો સૌથી વધુ વિવિધતાપૂર્ણ દેશ છે. કદાચ ભારતનાં અમુક રાજ્યોનાં લોકો સામાન્ય ભારતીય જેવાં ન પણ દેખાતાં હોય.

મને યાદ છે, એક વાર હું મેક્સિકોમાં ભારતીય રાજદૂતને મળવાની રાહ જોઈ રહ્યો હતો. 500 લોકોની સભામાં હું પ્રમુખ વક્તા હતો અને કોઈકે કહ્યું, “ભારતીય રાજદૂત આવી રહ્યા છે.” એટલે હું એમને મળવા ગયો, પણ એ મળ્યાં નહીં. આખરે મેં પૂછ્યું, “તેઓ ક્યાં છે?” એક વ્યક્તિએ કહ્યું, “ઓહ, તેઓ તમારી રાહ જોતાં હતાં, તેઓ આગળની પંક્તિમાં બેઠાં છે.”

અને હું ત્યાં ગયો, તેઓ ચીની જેવાં દેખાતાં હતા, કેમ કે તેઓ ઉત્તર-પૂર્વનાં હતાં. અને મારાં આટલાં અનુભવ છતાં પણ મેં લગભગ માની લીધું હતું કે ભારતનાં રાજદૂત છે, તો તેઓ મારા જેવાં જ દેખાતાં હોવાં જોઈએ.

આ જ ભારતની વિશેષતા છે. ભારતમાં એવું ઘણું છે જે વખાણવા યોગ્ય છે પણ આજે હું ભારતને જોઉં છું તો ઘણી વાર મને ચિંતા થાય છે.

આજે લોકો માહિતીને પહોંચામાં સુરક્ષિત રાખવા માંગે છે, સોશયલ મીડિયા પર જૂઠાણાંઓ ફેલાવે છે, સ્વતંત્રતા પર હુમલા કરે છે, તો બહુ અસર પડે છે. ત્યારે જ તમારે બધાંએ સક્રિય થવું પડશે. પ્રત્યેકની પ્રગતિ માટે, તમારે વાસ્તવમાં આ બરોસો કાયમ રાખવો પડશે, ક્રમ સે ક્રમ સાઈબર સ્પેસમાં. અહીં અસ્પૃશ્યતા નથી, બેદબાવ નથી. પ્રોગ્રામ કોઈ પણ ક્ષેત્રવિશેષનો હોય કે જાતિવિશેષનો; બ્રાહ્મણ, હિંદુ, અથવા મુસ્લિમ હોય , આપણને કોઈ ફરક નથી પડતો.

આપણે બધી રીતે સમાવેશક (inclusive) છીએ. માહિતી પ્રત્યેક વ્યક્તિ માટે છે. ભારતમાં આજકાલ જે ચર્ચાઓ થઈ રહી છે, એ બહુ નિમ્ન સ્તરની છે. બરેબર આપણે ભારતમાં ચર્ચાઓનું સ્તર ઊંચું લાવવાની જરૂર છે.

હું આજકાલ એક પુસ્તક લખી રહ્યો છું. થોડાં વર્ષો પહેલાં મેં મારા જીવન વિશે એક પુસ્તક લખ્યું હતું. એ પુસ્તક મેં મારી પૌત્રી માટે લખ્યું હતું, કારણ કે મારી છ વર્ષની પૌત્રી, જે સાનફ્રાન્સિસ્કોમાં રહે છે, ક્યારેક મોટી થઈને પૂછશે, “આ બુદ્ધો માણસ કોણ છે, જે 100 વર્ષ પહેલાં, 75 વર્ષ પહેલાં અમેરિકા આવ્યો હતો?”

અને એના પિતા, જેનો જન્મ અને ઉછેર અમેરિકામાં થયો છે, એને જે કંઈ પણ કહેશે , એ બધું બહુ અલગ હશે; કારણ કે એના પિતાને એ ગરીબીનો જરા પણ ખ્યાલ નથી, જે મેં જોઈ છે. એ તો સમજી પણ નથી શકતો કે હું ભારતના એક નાના એવા ગામડામાં જન્મ્યો, જ્યાં મારી માતાએ આઠ બાળકોને ઘરમાં જ જન્મ આપ્યો. કોઈ ડૉક્ટર નહીં, કોઈ નર્સ નહીં, હોસ્પિટલ નહીં, દવાની દુકાન નહીં, કંઈ જ નહીં. શાળા પણ નહીં. અને જો હું આ વાત કહું, તો પણ તેઓ એમ માનશે કે મેં વાત ઉપજાવી કાઢી છે.

ડૉ. સામ પિત્રોડાની ટિપ્પણીઓ

હુંવે આ વાસ્તવિકતા બદલવી પડશે. આ ભારતને આપણે બદલવું પડશે. જો આપણે ગરીબીની રેખા નીચે જીવતાં 40 કરોડ લોકોને ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરીને થોડું સન્માનજનક જીવન ન આપી શકીએ, તો એનો અર્થ એ કે આપણે આપણું કામ નથી કર્યું.

અમે એવા ભારતનું નિર્માણ નથી કરવા માંગતા, જ્યાં વધારે અરબપતિ હોય. અને જો હોય, તો બલે વધારે શક્તિશાળી હોય. હું એમની વિરુદ્ધ નથી. પરંતુ હું ભારતમાં ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ દરેક ચીજને બદલવા માટે કરવા માંગુ છું, અને એ માત્ર જ્ઞાન વડે જ સંભવ છે.

તમારા જેવાં લોકો જ આ કરી શકે છે. એ માત્ર નિખાલસતાથી જ સંભવ છે. હું માનું છું કે માહિતીથી નિખાલસતા, પહોંચ, દાસિત્વ, નેટવર્ક, લોકશાહીકરણ, વિકેન્દ્રીકરણ આવે છે. આ બધાં જ મૂલ્યો ગાંધીવાદી છે.

જો આજે ગાંધીજી હોત, તો તમને મળીને બહુ ખુશ થાત. પરમ દિવસે હું અમદાવાદમાં ભાષણ આપવાનો છું. અસલમાં, હું અને કાર્લ ગયા વર્ષે 2 ઓક્ટોબરે સાબરમતી આશ્રમમાં હતાં અને અમે આજના માહિતી યુગમાં ગાંધીનાં વિચારોના પ્રચાર પર દયાન કૅન્દ્રિત કરવાનો પ્રયાસ કરી અને લોકોને એ બતાવવાનો પ્રયત્ન કરી કે માનવજાતિના ઇતિહાસમાં ગાંધીજીનાં વિચારો આજે જેટલાં પ્રાસંગિક છે, એટલાં અગાઉ ક્યારેય નહોતાં.

અગાઉ મારા બીજા પુસ્તકની વાત કરતી વખતે હું ભૂલી ગયો. હું દુનિયાની પુર્નરચના પર પુસ્તક લખી રહ્યો છું. આપણે જે દુનિયા રચી છે, એ એકદમ જૂની થઈ ગઈ છે. છેલ્લી રચના દ્વિતીય વિશ્વયુદ્ધ પછી યુ.એસ. દ્વારા નિર્માણ કરવામાં આવી હતી. યુ. એન., વિશ્વ બેંક, નાટો, આઈ. એમ.એફ., જી. ડી. પી., જી. એન. પી., વ્યક્તિગત વાર્ષિક આવક, લેણદેણનું સરવૈયું, લોકશાહી, માનવાધિકાર, મૂડીવાદ, ઉપભોગ અને યુદ્ધ જેવાં સિદ્ધાંતો અને સંગઠનોની સ્થાપના કરવામાં આવી.

આ બધી ચીજોનો હુંવે કોઈ અર્થ નથી રહ્યો. જી. ડી. પી. હુંવે મહત્વપૂર્ણ નથી રહ્યું. પણ આપણે હજી એનો ઉપયોગ કરીએ છીએ. આજે બધાં પરિમાણો (measurements) બિગ ડેટા, ક્લાઉડ કોમ્પ્યુટિંગ અને એનાલિટિક્સથી લાભ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. ત્યારે એ સંભવ નહોતું, એટલે કોઈએ જી. ડી.પી. કહ્યું, અને બધાં સહમત થઈ ગયાં. આજે તમે કેટલી બધી નાની નાની વિગતો સુધી પહોંચી શકો છો કારણ કે તમારી પાસે વિશ્લેષણ માટે વિશાળ ડેટા છે.

હું બહુ ખુશ છું કે અહીં કોઈ કોર્ટમાંથી ડેટા લઈને વેબ પર મૂકી રહ્યું છે. હું સાત વર્ષો સુધી આપણાં બધાં મુખ્ય ન્યાયાધીશો સાથે લડતો રહ્યો. દર વખતે જ્યારે મુખ્ય ન્યાયાધીશની નિમણૂક થતી, તો હું બીજે જ દિવસે એમને ફોન કરીને એમના ઘરે પહોંચી જતો. અમે ચા પીતાં અને હું એમને દૃઢપણે સમજાવવાની કોશિશ કરતો કે ન્યાય મેળવવા માટે 15 વર્ષ કેમ લાગે છે? કેમ આપણે બધાં રિપોર્ટ્સ કોમ્પ્યુટરાઇઝ ન કરી શકીએ, અને કેમ ન્યાય ત્રણ વર્ષમાં ન મળી શકે? અને તેઓ કહેતાં, “ બિલકુલ, સામ, હું તમારી વાતથી સહમત છું. મિ. પિત્રોડા, અમે

બધાં તમારી સાથે છીએ. શાનદાર વિચાર છે. ચાલો આપણે કરીએ.” પણ અંતે કંઈ જ ન થાય.

સરેરાશ દર આઠ મહિને નવા મુખ્ય ન્યાયાધીશ આવે છે. તો ફરી હું એમની પાસે જતો. વળી એઓ કહેતાં, “ તમે એકદમ સાચું કહ્યું છો. આ વખતે આપણે આ કરીશું.” એમનો ઇરાદો તો સારો હતો. એઓ સારું કરવા ઈચ્છતા હતાં પણ કંઈ કરી નહોતાં શકતાં.

ભારતમાં એક કોર્ટ કેસ પૂરો થવામાં 15 વર્ષ કેમ લાગે છે? તમારી પાસે જે પ્રકારનાં નિષ્ણાત વિશેષજ્ઞો છે , આ કામ એક વર્ષમાં થઈ શકે, કદાચ બે વર્ષમાં, અથવા કદાચ ત્રણ વર્ષમાં થઈ શકે. મતલબ કે તમારે દરેક જગ્યાએ પરિવર્તન માટે આઈ. ટી.નો ઉપયોગ કરવાની જરૂર પડશે. તમે આ સમાજનું પોત બદલવા માટે તૈયાર છો. ઘરમાં, ઓફિસમાં, પુલિસમાં, કોર્ટમાં, સરકારમાં, શિક્ષણમાં, સ્વાસ્થ્ય સેવામાં, કૃષિમાં, અને તમારા મૂળભૂત સાધનો છે, માહિતી, માહિતી, માહિતી ! માહિતીને જ્ઞાન, ડહાપણ, કર્મ સાથે જોડીને સાહસિક યુવાઓ કંઈ પણ કરવા માટે સજ્જ હશે.

ભારતમાં તમે 45 થી વધારે ઉંમરના લોકોને છોડી શકો છો, મારા સહિત. એ લોકો આ દુનિયાને સંભાળવા માટે સજ્જ નથી. ભારતમાં હર કોઈ ભૂતકાળની વાતો કરે છે. કોઈ ભવિષ્યની વાત નથી કરતું. અહીં રામના ઈતિહાસની બહુ વાતો થાય છે. તો તરત વળી કોઈ હનુમાન વિશે બોલવા માંડશે, કોઈ બીજું વળી અન્ય દેવની વાત કરશે. બધાં કહેશે કે આ અમારો વારસો છે.

કોઈ જ ભવિષ્યની વાત નથી કરતું. આપણો વારસો મહત્વપૂર્ણ છે. અમને આપણા વારસા, આપણી કળા, આપણી સંસ્કૃતિ, આપણું સંગીત , બધાં પર ગર્વ છે અને અમે એમાંનું ઘણું બધું કોમ્પ્યુટરાઇઝડ કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યાં છીએ.

15 વર્ષ પહેલાં અમે 10 લાખ પાંડુલિપિઓ લઈને એમને ડિજિટાઇઝ કરી. 40 વર્ષ પહેલાં કે 37 વર્ષ પહેલાં, અમે ઇન્દિરા ગાંધી સંસ્થાનમાં કપિલા વાત્સ્યાયન સાથે મળીને આપણી બધી કળાઓ માઈક્રોફિલ્મમાં સ્ટોર કરી હતી. આ બધી કૃતિઓ હવે સુરક્ષિત અને સાર્થક સ્વરૂપમાં છે. અગાઉ આપણી પાસે યોગ્ય સાધનો નહોતાં. પણ હવે સ્ટોર કરવું બહુ જ સસ્તું થઈ ગયું છે.

તમને એક દાખલો આપું. મેં 16 બીટ RAM 16 ડૉલરમાં ખરીદ્યું હતું. આશા છે કે તમારામાંથી થોડાં લોકો આ સમજી શકશે. મેં ચાર ઇનપુટ NAND ગેટ્સ ખરીદ્યા હતાં, પ્રત્યેકની કિંમત 37 ડૉલર હતી. જ્યારે ઇન્ટેલે (Intel) પહેલા માઇક્રોપ્રોસેસરનું નિર્માણ કર્યું,ત્યારે હું ત્યાં હતો. ઇન્ટેલનાં બધાં સ્થાપકો, બૉબ નૉસે, લેસ્ટર હોગન , ગોર્ડન મૂર મારા મિત્રો છે. પહેલું ચાર બિટ પ્રોસેસર મેં ટેલિકોની માટે વાપર્યું હતું.

ડૉ. સામ પિત્રોડાની દિપ્પણીઓ

અમને થયું કે આ એક ચમત્કાર છે. અને અમે વિચાર્યું, “હે ભગવાન, આ કેટલું શક્તિશાળી ચંત્ર છે.”

અને હવે જુઓ , આજે તમારી પાસે શું છે? તમારી પાસે તમારા સેલ ફોનમાં જ ગીગા બિટ્સ અને ટેરા બિટ્સ અને એટલો પ્રોસેસિંગ પાવર છે, જે ભારતને બદલી રહ્યો છે. પરંતુ એ બદલાવ એવી રીતે જ થવો જોઈએ, જેવી રીતે તમે ઈરછો છો .એવી રીતે નહીં કે જેમ યુ.એસ.માં બેઠેલો કોઈ બદલવા ધારે. આપણને સ્થાનિક વિષયવસ્તુ, સ્થાનિક એપ્લિકેશન્સ, સ્થાનિક ઉકેલો અને વિકાસની ભારતીય આવૃત્તિની આવશ્યકતા છે, પશ્ચિમી આવૃત્તિની નહીં.

આ એકદમ ખોટી વાત છે કે હર કોઈ યુ. એસ. જેવું બનવા માંગે છે. આ મોડેલ ન તો વ્યાપક સ્તર પર ઉપયોગી છે, ન ટકાઉ છે, ન એને પુર્નરચિત્ત કરી શકાય છે, ન તો એને દુરસ્ત કરી શકાય છે. આપણે વિકાસનું ભારતીય મોડેલ ઘડવાની જરૂર છે અને અહીં જ ગાંધી આપણને માર્ગદર્શન આપે છે.

યુવાઓ સાથે વાત કરતી વખતે મેં એમને કહ્યું, “શું તમે દરેક જીલ્લાનો ડેટા સેટ લાવી શકો છો?” હું ઈરછું છું કે બધાં જીલ્લાઓની બધી જ માહિતી ઓનલાઇન ઉપલબ્ધ હોય. કોર્ટ કેસ, પુલિસ, અદ્યાપક, સ્કૂલ, હોસ્પિટલ, ડૉક્ટર વગેરે બધી જ. હું ભારતના રાષ્ટ્રીય ડેટા બેઝની પરવા નથી કરતો. ચોક્કસ, એ મહત્વપૂર્ણ છે, હું એમ નથી કહેતો કે એ મહત્વપૂર્ણ નથી. પણ હું જીલ્લા સ્તર પર કામ કરવા માંગુ છું. જીલ્લામાં જો મને 500 અદ્યાપકોની આવશ્યકતા હોય, તો મારે દિલ્હી જઈને પૂછવાની જરૂર ન હોવી જોઈએ કે, “ હું એમની નિયુક્તિ ક્યાંથી કરું?” મારે એમની નિયુક્તિ ત્યાંથી (જીલ્લામાંથી) જ કરવી પડશે.

આપણે વ્યાપક સ્તર પર વિકેંદ્રીકરણ કરવાની જરૂર છે. આજે ભારતમાં સત્તા બે લોકો પાસે છે, વડાપ્રધાન અને મુખ્યમંત્રી.

આજે સવારે મારી મિટિંગ બેંગલુરુના મેયર સાથે હતી. ત્યારે મેં કહ્યું, “ જુઓ. પહેલું કામ જે આપણે કરવાનું છે, તે એ કે મેયરને વધુ સત્તા આપીએ.” મેયરને ભારતમાં કોઈ સત્તા નથી. કોઈને ખબર નથી હોતી કે મેયર કોણ છે? તેઓ માત્ર એક વર્ષ માટે મેયર બને છે. નવાઈની વાત છે. એક વર્ષમાં તો એ પણ જાણ નથી થતી કે બાદરૂબ ક્યાં છે. લગભગ ત્રણથી ચાર વર્ષ લાગે છે, એ સમજવામાં કે તમારું કામ શું છે. પણ, આ એક વર્ષનું કારણ એ છે કે અમે તમને બધી ચીજો સમજવાનો સમય નથી આપવા માંગતા. જેથી અમે એ કરી શકીએ, જે અમે કરતાં રહ્યાં છીએ. એટલે જ બધી ચીજો એવી ને એવી જ છે. તો મેં તેમને આ વાત કહી, કોશિશ કરો કે મેયરની મુદત પાંચ વર્ષની હોય. એવી જ રીતે જીલ્લામાં પણ આ લાગૂ થાય. જીલ્લાનો પ્રમુખ કોણ હોય છે? કલેક્ટર. જીલ્લા સ્તરે કોઈ નિર્વાચિત સભ્ય નથી હોતો. તમે જે પણ કામ કરો છો, એ બધામાં બરેબર (સત્તાના) વિકેંદ્રીકરણ માટે આપણે જીલ્લા સ્તરનું વિકાસ મોડેલ કેમ ન અપનાવી શકીએ?

હું તમારો વધુ સમય નહીં લઉં, પણ મારી પાસે ઘણાં આઇડિયા છે, જે હું તમને કહુંવા માંગુ છું, હું તમારી સાથે જોડાઈ રહેવા માંગુ છું. તમે જે કરી રહ્યા છો, એને માટે સાચે જ મને ગર્વ છે, હું તમારી મદદ કરવા માંગુ છું. હું જાણું છું કે હું વીતી ગયેલા સમયનો માણસ છું, હું એનું સન્માન કરું છું. છતાં પણ હું કામ કરવા માંગુ છું અને વ્યસ્ત રહેવા માંગુ છું. એટલે રોજ મારો દિવસ સવારે આઠ વાગ્યે શરૂ થાય છે અને દરરોજ શનિવારે, રવિવારે રાતના 11, 12 વાગ્યા સુધી કામ કરું કારણ કે એ જ કામ મને કરતા આવડે છે. મેં ક્યારેય રજા નથી લીધી, 50 વર્ષોમાં ક્યારેય વેકેશન નથી લીધું કારણ કે અહીં ભારતમાં ઘણું કામ છે. સમુદ્રકિનારે જઈને શરાબ પીવામાં મને કોઈ આનંદ નથી મળતો. એનાથી મને રોમાંચ નથી થતો..

રવિવારે બપોરે તમને મોટી સંખ્યામાં આવેલાં જોઈ મને ખૂબ આનંદ થયો. અને હું ખરેખર બહુ કદર કરું છું કે રવિવારે બપોરે તમે અહીં આવ્યા, કેમ કે એ જ સમય મારા માટે ઉપલબ્ધ હતો. એટલે મેં કાર્લને કહ્યું, કાર્લ મારાં મિત્ર છે અને એક દિલચસ્પ વ્યક્તિ છે. મને ખબર નથી, તમે કાર્લને ઓળખો છો કે નહીં, પણ તમારે એમને ગૂગલ પર સર્ચ કરવાં જોઈએ. કાર્લ મારો બહુ ગાઢ મિત્ર છે અને અમે બંને ઘણી ઝનૂની ચીજો કરતાં રહીએ છીએ.

અમે હાલમાં જ સાનફ્રાન્સિસ્કોમાં બ્રિઉસ્ટર કાહલે સાથે મળીને એક ઈન્ટરનેટ આર્કાઈવ શરૂ કર્યું છે, જ્યાં અમે ભારતની 4,50,000 પુસ્તકોને નેટ મૂકી છે. તો ભારત સરકારે ગભરાઈને કહ્યું, “થોભો, તમે આ કેવી રીતે કરી શકો? આ હજુ કૉપીરાઇટને આધીન છે.” અમે કહ્યું, “ચિંતા ન કરો. એમને અમારી સામે કેસ કરવા દો, અમે નિર્ણય લઇશું. એ અમારી ચિંતાનો વિષય હશે.” કારણ કે ભારત સરકાર અમને એ ન કહી શકે કે અમારે શું વાંચવું અને શું ન વાંચવું.

તમારે એવાં લોકોની જરૂર છે જે આખી દુનિયામાં સિસ્ટમનો સામનો કરે. એક વાર મેં અને કાર્લે ભારતીય માનક બ્યુરોનો બધો ડેટા ઓનલાઇન મૂકવાનો નિર્ણય કર્યો. મને ખબર નથી કે તમે જાણો છો કે નહીં, પણ ભારતીય માનક બ્યુરોનું એક માનક ભારતમાં 14,000₹ માં મળે છે અને વિદેશીને 1.4 લાખમાં મળે છે. આ આપણાં સુરક્ષા માનકો છે, અગ્નિ માનકો છે, આ આપણાં કાયદાઓ છે, અને એક નાગરિક તરીકે, તમારી પહોંચ ત્યાં સુધી નથી પણ તમારી પાસેથી અપેક્ષા રખાય છે કે તમે એનું પાલન કરો. આ બહુ વિચિત્ર છે.

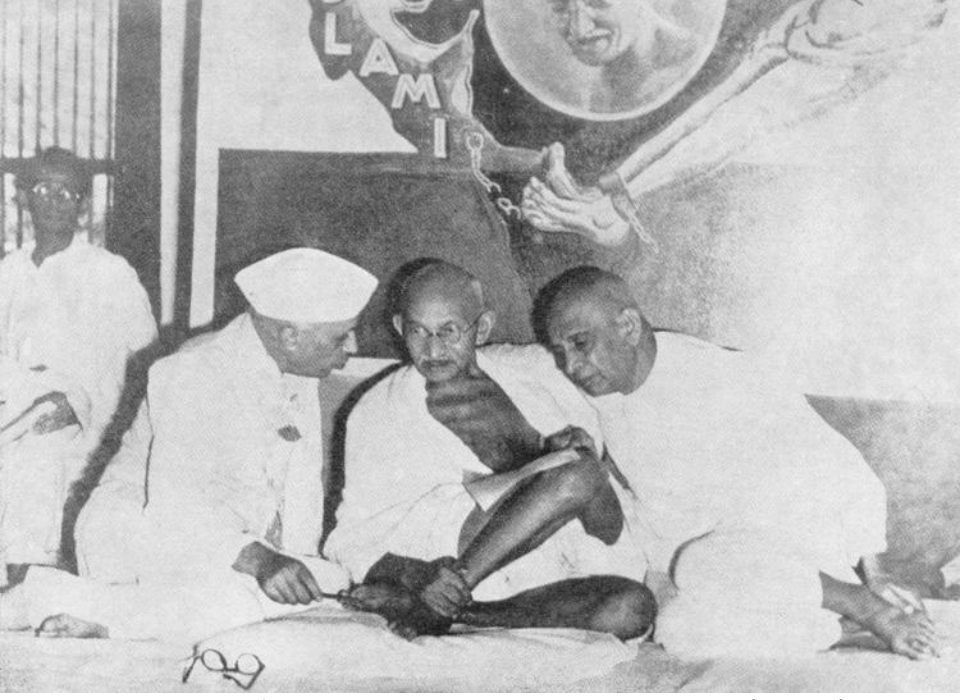
અને જ્યારે તમે એને ઓનલાઇન મૂકો, સરકાર કહે છે, “અરે, થોભો, તમે આ ન કરી શકો.” આનો ઉત્તર દુર્ભાગ્યપૂર્ણ છે. અમે એ કરવા જઈ રહ્યાં છીએ.

આ જ વલણ તમે અપનાવો, એમ હું ઈચ્છું છું. હું ઈચ્છું છું કે તમે યોદ્ધાઓ જેવું વર્તન કરો. પોતાને કોઈથી પણ ક્રમતર ન સમજો. કોઈને એમ ન કહુંવા દો કે તમે અમુક કામ નહીં કરી શકો. એવી રીતે લડો, જેવી રીતે ગાંધી લડ્યાં.

ડૉ. સામ પિત્રોડાની ટિપ્પણીઓ

ફરક માત્ર એટલો જ છે કે તમે તમારા ભાઈઓ (દેશવાસીઓ) સાથે લડી રહ્યાં છો, એથી એ લડત વધારે મુશ્કેલ છે. તમને સહુને શુભેચ્છાઓ , મને આ સમય આપવા માટે આભાર.

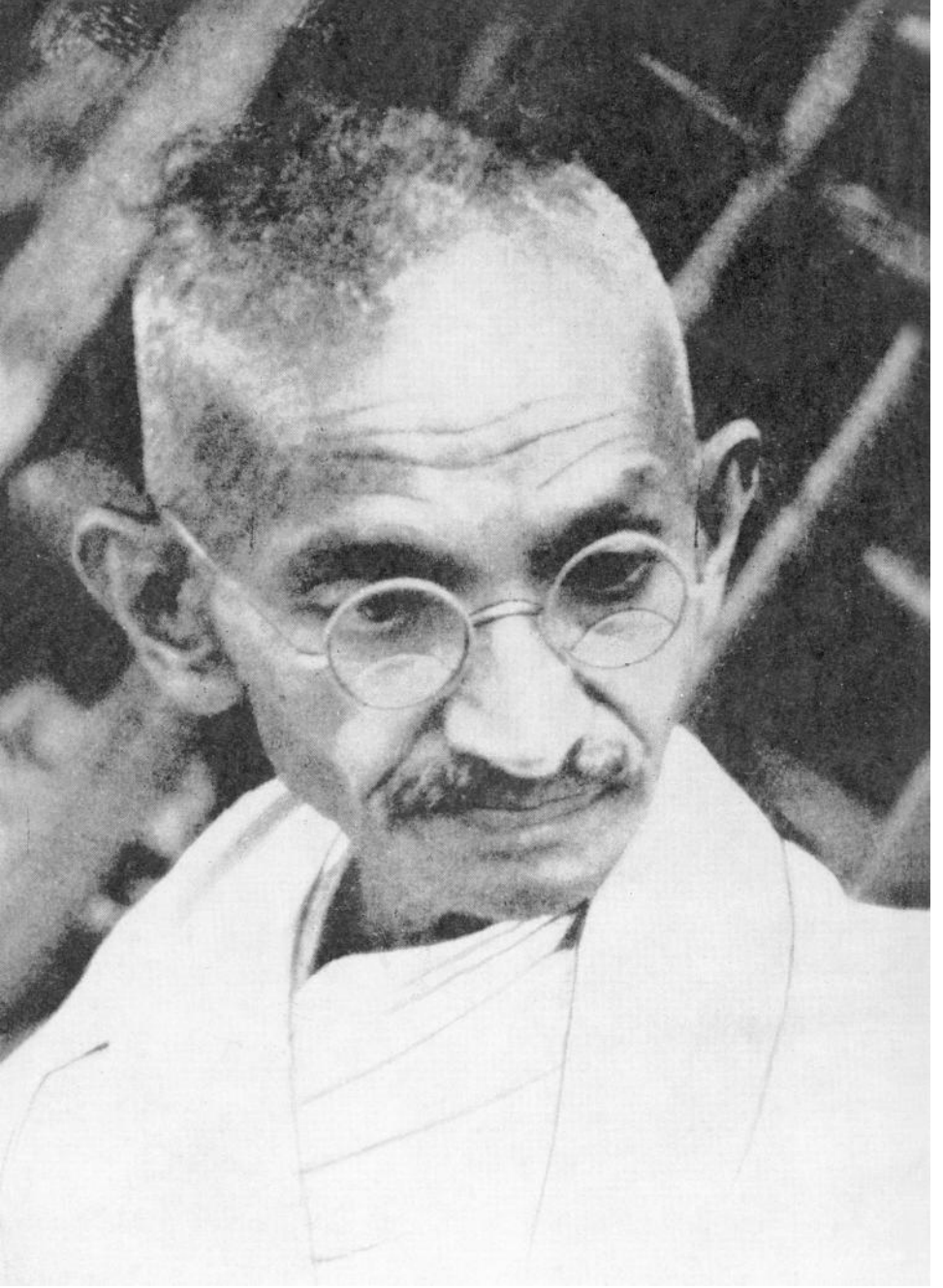
હું કાર્લને સાંભળવાની રાહ જોઈ રહ્યો છું, પછી આપણે વિસ્તૃત ચર્ચા કરીશું. હું જાણું છું કે મને 15 મિનિટ આપવામાં આવી હતી, સંભવ છે કે મેં પાંચ મિનિટ વધારે લીધી. પણ તમારાં જેવાં દર્શકો મને ક્યાં મળશે? તમને ખૂબ ખૂબ સ્નેહ !

સીડબલ્યુ. એમ.જી., ખંડ 84 (1946), પૃષ્ઠ 161, જવાહરલાલ નહેરુ અને સરદાર પટેલ સાથે.

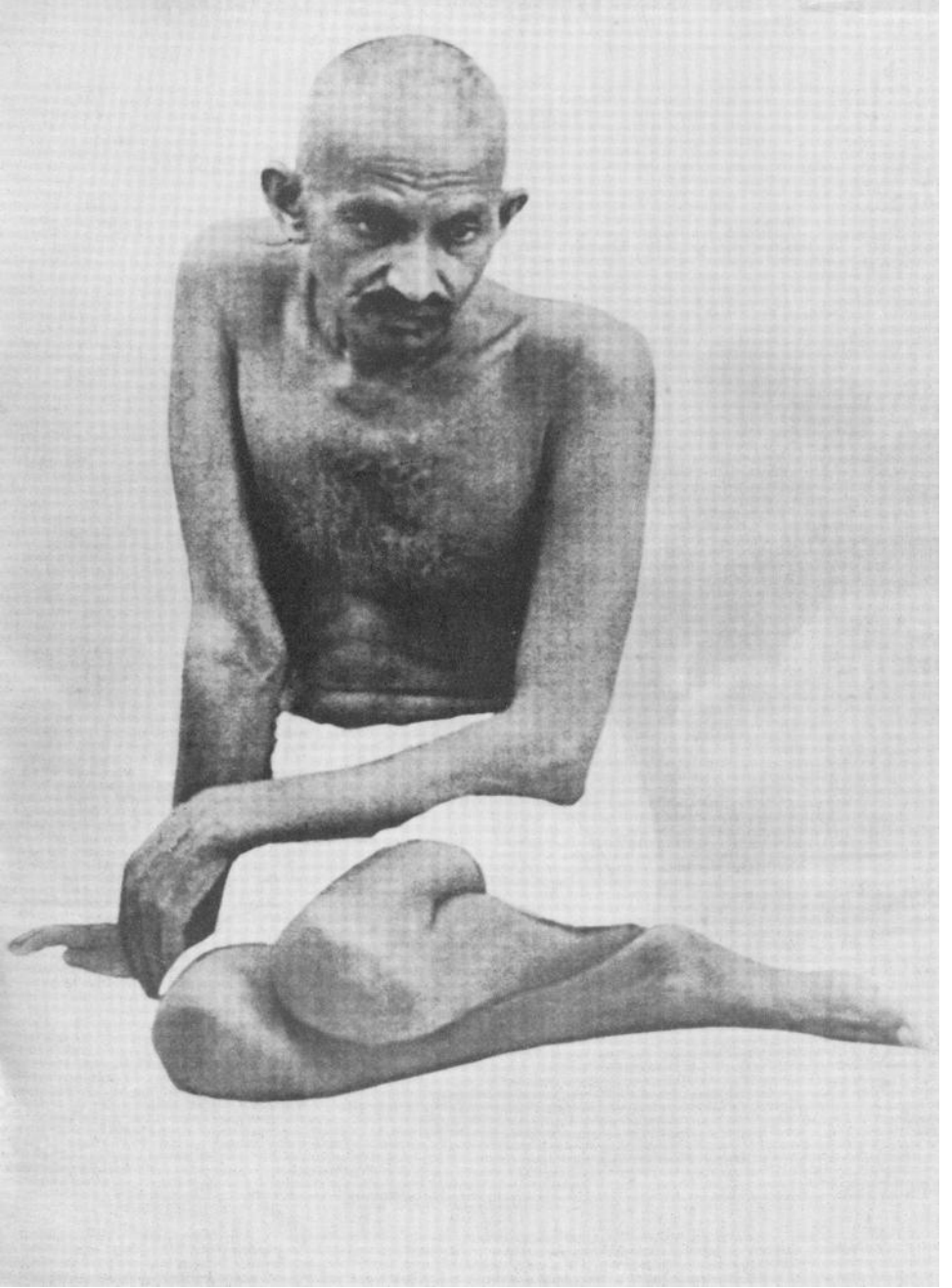
સીડબલ્યુ. એમ.જી., ખંડ 86 (1947), પૃષ્ઠ 224, ખારા પાણીના સરોવર ઉપર વાંસના પુલ પર.

સી.ડબલ્યુ. એમ.જી., ખંડ 38 (1928-1929), ફંટિસપીસ.

સીડબલ્યુ. એમ.જી, ખંડ 86 (1946-1947), ફ્રંટિસપીસ, ક્રૅશન રીડ્સ “એકલા ચાલો”.

સી.ડબલ્યુ. એમ.જી., બંડ100, ફંટિસપીસ, "ગાંધી, ચિંતનની મુદ્રામાં" , સાબરમતી આશ્રમ, 1931.

માહિતીનો અધિકાર , જ્ઞાનનો અધિકાર : કાર્લ મલામુદની ટિપ્પણીઓ

“હૈજગિક ગિકઅપ” (અતિથિ કોમ્પ્યુટર વિદ્વાન દ્વારા સાર્વજનિક ભાષણ), NUMA બેંગલુરુ, 15 ઓક્ટોબર, 2017.

આભાર, સામ. મને સાંભળી શકો છો? બહુ સરસ. આ સારી સગવડ છે.

અમારી યજમાની કરવા માટે હું ન્યુમા (NUMA)નો આભાર માનું છું અને હૈજગિકનો વિશેષ આભાર, આ કાર્યક્રમ આયોજિત કરવા માટે. સંદ્યા રમેશે , ખાસ કરીને ,બધું સારી રીતે સંયોજિત કર્યું છે. પ્રણેશ, બહુ સરસ પરિચય આપવા બદલ આભાર, અને શ્રીનિવાસ અને ટી.જે., તમારો પણ આભાર, તમારા બોધદાયક પ્રસ્તુતિકરણ માટે. અને નિશ્ચિત જ , સામનો પણ આભાર, મને ફરી ભારત ખેંચી લાવવા માટે.

અહીં આવવા બદ્દલ હું બહુ ખુશ છું.

તો, મારો વ્યવસાય વિચિત્ર છે. હું સાર્વજનિક પ્રિંટર છું.

તમે નિજી પ્રિંટર વિશે સાંભળ્યું હશે, બરાબર? તેઓ હોલિવુડમાં નવલકથાઓ લખે છે અને પ્રકાશનનું કામ કરે છે.

સાર્વજનિક પ્રિંટિંગની શરૂઆત બહુ વધી પહેલાં થઈ છે. એ સમયે એક સાર્વજનિક પ્રિંટર હતો, જેનું નામ અશોક હતું. આ લોકપ્રિય સમ્રાટે થાંભલાઓ પર સરકારના આદેશો અંકિત કરાવ્યાં અને આખા ભારતમાં પ્રસારિત કર્યાં. એમણે આવું એટલા માટે કર્યું ,જેથી લોકો કાયદાઓ અને ધર્મ વિશે જાણી શકે, એ પણ જાણી શકે કે પ્રાણીઓ સાથે રોગ્ય વ્યવહાર કરવો જોઈએ. એ પણ સમજી શકે કે વિભિન્ન ધર્મો સાથે સહિષ્ણુતાપૂર્ણ વ્યવહાર કરવો જોઈએ.

થોડી શતાબ્દીઓ પહેલાં, રોમમાં લોકોએ પોતાના શાસકો વિરુદ્ધ વિદ્રોહ કરી અને કહ્યું, “ તમારે કાયદાઓ લખી રાખવા પડશે. દર વખતે જ્યારે અમે કોર્ટમાં જઈએ ત્યારે તમે કાયદો ન બનાવી શકો.” એમણે રોમન કાયદાઓનાં 12 કોષ્ટકો લીધાં, એમને કાંસા અને લાકડાનાં પાટિયાં ઉપર કોતરાવીને રોમ સામ્રાજ્યની દરેક બજારમાં મૂકી દીધાં, જેથી લોકોને એમના કાયદાની જાણકારી મળે.

આવું એટલા માટે કરવામાં આવ્યું, કારણ કે સાર્વજનિક પ્રિંટિંગ એવી ચીજ છે જે આપણાં બધાંની છે. એ નિજી પ્રિંટિંગથી અલગ છે, જ્યાં તમે પૈસા કમાવા માટે કંઈક કરો છો, અને પછી, કદાચ 70 વર્ષો કે 150 વર્ષો પછી, એ જ દિવસે એ સાર્વજનિક બની જાય છે. પણ સાર્વજનિક પ્રિંટિંગ એવી વસ્તુ છે જે આપણાં બધાની છે. અને હું છેલ્લાં 37 વર્ષોથી યુ. એસ. માં આ કરી રહ્યો છું, બધી જ ચીજો, સાંસ્કૃતિક પુરાલેખોથી માંડીને કાનૂની દસ્તાવેજો સુધી.

મેં 6000 સરકારી વીડિયો લીધાં, જે સરકારે ઓનલાઇન મૂક્યાં હતાં . એ બધાં કૉપી કર્યાં અને યુ-ટ્યુબ પર મૂક્યાં, અને 5 કરોડથી પણ વધુ લોકોએ જોયાં. આ બધાં વીડિયો ત્યાં ફાજલ પડ્યાં હતાં.

દાખલા તરીકે, ‘ધ સિક્યોરિટીઝ એન્ડ એક્સચેન્જ કમિશન’ માંથી કોઈ પણ સાર્વજનિક નિગમનો આઇ.પી.ઓ. રિપોર્ટ પ્રાપ્ત કરવા માટે 30\$ ની કિંમત ચૂકવવી પડે છે. અમે એને નિશુલ્ક રાખ્યું છે. હવે લાખો લોકો આ જાણકારીનો ઉપયોગ કરે છે.

લગભગ પાંચ વર્ષ પહેલાં મેં ભારતીય ડેટા પર કામ કરવાનું શરૂ કર્યું. મેં યુ.એસ. માં કામ ચાલુ રાખ્યું પણ હવે યુ. એસ. અને ભારત બંને જગ્યાએ હું કામ કરું છું અને પાંચ સંગ્રહો જાળવવાનું (maintenance) કામ કરું છું.

પહેલો સંગ્રહ ફોટોગ્રાફસનો છે: માહિતી મંત્રાલય પાસે ફોટોગ્રાફસનો વિશાળ સંગ્રહ છે, જે ઓનલાઇન છે પણ તમે એ જોઈ નહીં શકો. એ hidden છે. તમે ઈડેક્સ પૃષ્ઠ જુઓ તો હજારો ફોટોગ્રાફસ જોવાં મળશે. અસલી ફોટો જોવા માટે તમારે ત્યાં ફિલ્મ કરવું પડશે. એટલે મેં 12,000 ફોટોગ્રાફસ પસંદ કરીને ફ્લિકર (Flicker) પર મૂકી દીધાં. આ ફોટોગ્રાફસ અદ્ભુત છે. આમાં નહેરુનાં 1947, 1948, 1949નાં, ગણતંત્ર દિવસ સમારંભનાં, ક્રિકેટ રમતાં લોકોનાં, ઓલિમ્પિક્સ, પ્રાણીઓ, ભારતનાં મંદિરો, બધાં ખૂબ સુંદર છે. હજી વધુ ફોટોગ્રાફસ હોવાં જોઈએ અને એ પણ ઉચ્ચ રિઝોલ્યુશનમાં હોવાં જોઈએ.

બીજો સંગ્રહ ભારતીય માનક બ્યુરોનો છે: ભારતીય બિલ્ડિંગ કોડ, કિંમત 14,000₹. પ્રતિ વર્ષે 6,50,000 જેટલાં એન્જિનિયરિંગનાં વિદ્યાર્થીઓ આ દસ્તાવેજોમાંથી માહિતી મેળવવી પડે છે. આ માટે એમણે પુસ્તકાલયમાં જવું પડે છે અને CD-ROM લેવી પડે છે અથવા એ ખાસ પુસ્તક લેવું પડે છે. અમે એ બધું ઓનલાઇન મૂકી દીધું અને એને પ્રતિ માસ લાખોની સંખ્યામાં વ્યૂઝ (views) મળે છે.

અસલમાં , ભારત સરકારે અમારા ઉપર કોઈ કેસ નથી કર્યો. યુ.એસ. અને યુરોપમાં વિભિન્ન માનક સંગ્રહનો દ્વારા અમારા ઉપર કેસ કરવામાં આવ્યો છે. ભારતીય માનક બ્યુરોએ અમને હવે વધુ માનક વેચવાની મનાઈ કરી દીધી છે. એનું કારણ એ કે મેં એમને પત્ર લખ્યો છે. મેં માનકો માટે એક વર્ષના 5,000₹ ચૂકવ્યાં અને લગભગ બે વર્ષ સુધી ચલાવ્યાં. પછી એમણે મને નવીનીકરણની (renewal) નોટિસ મોકલી. મેં કહ્યું, “જરૂર, મને નવીનીકરણ કરવું ગમશે. અલબત્ત, મારી પાસે બધાં માનકો છે, શું એ સારી વાત નથી? શું હું આપને આ માનકો એચ.ટી.એમ.એલ. (HTML) માં મોકલી આપું?”

કેમ કે આમાંના ઘણા માનકો, જે ભારતનાં છે, એમને HTML માં ફરી ટાઈપ કર્યાં, રેખાકૃતિઓ ફરીથી SVGમાં દોરી, ફોર્મુલાઓને MathMLમાં કોડ કર્યાં. જેથી તમે એ તમારા સેલફોન પર જોઈ શકો, વધારે મોટાં કરી શકો અને તમારા દસ્તાવેજોમાં ચોટાડી (paste) શકો.

કાર્લ મલામુદની ટિપ્પણીઓ

હવે, અમે ભારત સરકાર ઉપર જાહેર હિતનો મુકદમો કરી છે. શ્રીનિવાસ કોડાલી મારા એક સહ-અરજદાર છે. મારા મિત્ર સુશાંત સિન્હા પણ અહીં હાજર છે, જેઓ ન્યાયાલયમાં બધાં મામલાઓની સેવા ‘ઇન્ડિયન કાનૂન’ યલાવે છે, એઓ મારા સહ-અરજદાર છે. નિશીથ દેસાઈ અને સહયોગીઓ દિલ્હી ઉચ્ચ ન્યાયાલયમાં નિશુલ્ક રૂપે અમારું પ્રતિનિધિત્વ કરી રહ્યાં છે. સતમાન બુશીદ આ કેસમાં અમારા વરિષ્ઠ વકીલ છે.

ફરીથી અમારે નવેમ્બર મહિનામાં કોર્ટમાં હાજર થવાનું છે. આ સંબંધમાં બધું પેપરવર્ક તૈયાર છે અને કેન્દ્ર સરકાર યોથી વાર પ્રતિક્રિયા આપવામાં નિષ્ફળ રહી છે. અમને આશા છે કે મૌખિક ચર્ચા પછી અમે આ કેસ જીતી શકીશું કારણ કે ભારતમાં સરકારી માહિતીનો અધિકાર બંધારણ પર આધારિત છે, અને આ માનકો સરકારી દસ્તાવેજો છે, જેને કાયદાનું બળ પ્રાપ્ત છે.

ત્રીજો સંગ્રહ, સરકારી રાજપત્રો (gazette) નો છે, જેને વિશે શ્રીનિવાસે હમણાં જ વાત કરી. અમે આના પર કામ શરૂ કર્યું છે. ભારતનાં રાજપત્રો અમે ઓનલાઇન મૂકી દીધાં છે. હવે મારી પાસે કર્ણાટક, ગોવા, દિલ્હી અને અન્ય રાજ્યોના રાજપત્રો પણ અપલોડ કરવા માટે તૈયાર છે. અને અમે બાકીનાં રાજપત્રો મેળવવાની કોશિશ કરી રહ્યાં છીએ.

ચોથો સંગ્રહ છે, “હિંદ સ્વરાજ”. એક દિવસ હું સામ પિત્રોડાને મળવા ગયો, ત્યારે એમણે મને પૂછ્યું, “તમારી પાસ પેનડ્રાઇવ છે?”

“શું ?” અને મેં એમને યુ.એસ.બી. ડ્રાઇવ આપી. એમણે એ કોમ્પ્યુટરમાં લગાવી અને લગભગ 15 મિનિટ પછી મને પાછી આપી. મેં પૂછ્યું, “આ શું છે?”

એમણે જવાબ આપ્યો, “મહાત્મા ગાંધીનો લેબનસંગ્રહ છે, કુલ 100 બંડો, 50,000 પૃષ્ઠ.” મેં પૂછ્યું, “સરસ, તમે આ ક્યાંથી પ્રાપ્ત કર્યો?”

“ઓહ, આ મને આત્રમે આપ્યો.”

“અરણ, આનું શું કરશે એ લોકો?”

સામે કહ્યું, “એ લોકો આને વેબસાઇટ પર મૂકશે.”

અને એટલે, મેં ફરી પેનડ્રાઇવ જોઈ અને પૂછ્યું, “અરણ, શું હું આને વેબસાઇટ પર મૂકી શકું?”

સામે આત્મવિશ્વાસથી કહ્યું, “હા, જરૂર! ”

“એ લોકો નારાજ નહીં થાય?”

“ના, કોઈ આની પરવા નહીં કરે.”

અને એટલે, મેં એ ઓનલાઇન મૂકી દીધો. મેં આ નિર્ણય પણ ત્યારે લીધો હતો, જ્યારે અમે આ સંગ્રહના કુલ 100 ભાગો પર કામ કરી રહ્યાં હતાં, કે તમે આને સર્ચ કરી શકો, ઇ-બુકની જેમ ડાઉનલોડ પણ કરી શકો. હું બીજા સરકારી સર્વર પર ગયો અને મને જવાહરલાલ નહેરુનાં ચુંદા લખાણો મળ્યાં. પરંતુ એમાં ત્રણ ખંડ ગાયબ હતાં, જે મેં શોધીને બધાં ઓનલાઇન મૂક્યાં.

હવે અમારી પાસે નહેરુજીનાં લખાણોનો સંપૂર્ણ સંગ્રહ છે. ડૉ. ભીમરાવ આંબેડકરનાં લખાણોનો સંપૂર્ણ સંગ્રહ મહારાષ્ટ્રના સર્વર પર હતો. પણ એમાંય છ સૌથી વધુ પ્રચલિત ખંડો ગાયબ હતાં. મેં સર્વર પરથી દસ્તાવેજો લીધાં, બાકીનાં ખંડો ખરીદ્યાં. હવે અમારી પાસે આંબેડકરનો સંપૂર્ણ સાહિત્યસંગ્રહ ઈન્ટરનેટ આર્કાઇવ પર “હિંદ સ્વરાજ સંગ્રહ”માં ફરી ઉપલબ્ધ છે.

મહાત્મા ગાંધીનાં આકાશવાણી દ્વારા પ્રસારિત 129 ભાષણો પણ ઉપલબ્ધ છે. ગાંધીજી પોતાના જીવનના અંતિમ વર્ષમાં લગભગ દરરોજ પ્રાર્થના પછી ભાષણ આપતાં હતાં. તો તમે વાસ્તવમાં એમના અદ્ભુત જીવનના અંતિમ વર્ષ દરમ્યાન આપેલાં ભાષણો સાંભળી શકો છો. તમે એમનાં લેખન સંગ્રહને જોઈ શકો છો. એમના ભાષણની અંગ્રેજી આવૃત્તિ પણ જોઈ શકો છો. અને પછી બીજા દિવસ પર જઈને એમણે લખેલાં પત્રો જોઈ શકો છો. બીજે દિવસે એમણે આપેલાં ભાષણો સાંભળી શકો છો. એમના જીવનને નજીકથી જોવાનો આ અદ્ભુત ઉપાય છે.

અમે દૂરદર્શનનો આર્કાઇવ પણ જોયો. એમાં નહેરુ દ્વારા લિખિત “ધ ડિસ્કવરી ઓફ ઈન્ડિયા” પર આધારિત, 1980ના દશકની સીરિયલ “ભારત એક બોજ” પોસ્ટ કરી. હવે એના બધાં જ એપિસોડ ઓનલાઇન ઉપલબ્ધ છે. એમાંના ઘણાં એપિસોડમાં અમે તેલુગુ અને ઉર્દૂ ભાષામાં ઉપશીર્ષક (subtitles) તૈયાર કર્યાં છે. હવે અમારી પાસે પાંચ ભાષાઓમાં એમનાં ઉપશીર્ષક તૈયાર છે. બાકી બધું કામ પણ અમે આ જ રીતે કરવા માંગીએ છીએ.

પણ હું ‘ડિજિટલ લાયબ્રેરી ઓફ ઈન્ડિયા’ વિશે કહેવા માંગુ છું કારણ કે આ વર્તમાન સમયનો સૌથી મહત્વપૂર્ણ મુદ્દો છે, જેના પર અમે કામ કરી રહ્યાં છીએ. ત્યાં એક એવું સરકારી સર્વર છે, જેમાં 5,50,000 પુસ્તકો છે. ક્રમસે ક્રમ, એમણે તો એવું કહ્યું હતું.

એક વર્ષ પહેલાંની વાત છે. હું સામ સાથે બેઠો હતો. અમે ભારતભરમાં એક સપ્તાહ સુધી વ્યસ્ત ભ્રમણ પુરું કર્યું હતું અને યુ.એસ. પાછાં જવા માટે મોડી રાતની ફ્લાઇટ માટે રાહ જોઈ રહ્યાં હતાં અને હું બીમાર હતો. સામ ઘણી મિટિંગોમાં વ્યસ્ત હતાં અને એમને મળવા બહુ લોકો આવી રહ્યાં હતાં. હું નેટ પર સર્ફિંગ કરી રહ્યો હતો, ત્યાં મેં આ ડિજિટલ લાયબ્રેરી ઓફ ઈન્ડિયા જોઈ.

મેં જોયું તો મને લાગ્યું કે ત્યાંથી અમુક ચીજો લઈ શકાય છે. ત્યાં ઘણાં પુસ્તકો હતાં પણ એ બહુ સરળતાથી જોઈ નહોતાં શકાતાં. એટલે

કાર્લ મલામુદની ટિપ્પણીઓ

મેં એક નાની એવી સ્ક્રીપ્ટ લખી અને એ કામ કરી ગઈ. હવાઈ યાત્રા પૂરી કર્યા પછી અમે જ્યારે ઘરે ગયાં, તો મેં સર્વર જોયું. નિશ્ચિત જ, અમને થોડાં પુસ્તકો મળી ગયાં હતાં. પછી ત્રણ મહિનામાં, મેં એમનાં પુસ્તકોને મારા સર્વર પર ઉતારી લીધાં.

આ કામમાં થોડો સમય લાગ્યો. આ ડેટા લગભગ 30 ટેરાબાઈટનો હતો. હું એમનાં 4,63,000 પુસ્તકો પ્રાપ્ત કરવામાં સફળ રહ્યો. અમુક મને ન મળ્યાં, અને અમુકનાં URL અધૂરા હતાં, પણ અમને 4,63,000 PDF ફાઈલો પ્રાપ્ત થઈ.

આ ગયા ડિસેમ્બરની, એટલે કે 2016ની વાત છે અને જાન્યુઆરીમાં મેં ઈન્ટરનેટ આર્કાઈવ અપલોડ કરી અને એ બધાં પુસ્તકો અપલોડ કર્યાં. જ્યારે તમે આટલું મોટું કામ કરતાં હો, તો આટલો સમય લાગે છે. હવે આ સંગ્રહને હું ઝીણવટથી જોઈ રહ્યો છું. જ્યાં સુધી મને વાસ્તવમાં ડેટા ન મળે ત્યાં સુધી હું બરેબર કંઈ જ ન કહી શકું.

અહીં 50 વિભિન્ન ભાષાઓનાં પુસ્તકો ઉપલબ્ધ છે. મારું માનવું છે કે અહીં 30,000 પુસ્તકો સંસ્કૃત ભાષામાં છે. ગુજરાતી, બંગાળી, હિંદી, પંજાબી અને તેલુગુ – તમે કોઈ પણ નામ લો, બધાં પુસ્તકો અહીં છે. આ સંગ્રહમાં લગભગ અડધાં પુસ્તકો અંગ્રેજી, ફ્રેન્ચ અને જર્મન ભાષાઓમાં છે, પણ છતાં એ અનોખો સંગ્રહ છે.

હજી એમાં ઘણી સમસ્યાઓ હતી. જ્યારે મેં આ બધું જ્યારે “મિરર સર્વર” પર કૉપી કર્યું, તો સર્વરે કોડ 500 સિસ્ટમ એરર્સ બતાવી. અનેક વાર પ્રોગ્રામ બંધ પડી ગયો અને એને કારણે મારી સ્ક્રિપ્ટ પણ વળી બીજે દિવસે હું સ્ક્રિપ્ટ શરૂ કરતો, તો અમુક ડેટા મળી જતો. પાછો એમનું DNS કામ બંધ કરી દેતું. એમનું DNS સર્વર હંમેશા ડાઉન થતું રહેતું.

એટલે જ્યારે તમે DNS ને નામથી શોધશો, તો એ કહેશે, “હોસ્ટ નોટ ફાઉન્ડ” અને એવું જ કંઈક. મેં આઈ.પી. એડ્રેસને હાર્ડ કોડિંગ કરવાનું શરૂ કર્યું, કારણ કે મારી પાસે દસ્તાવેજો પ્રાપ્ત કરવાની આ જ એકમાત્ર રીત હતી. બરાબ હોસ્ટિંગ (hosting) સિવાય અન્ય આમીઓ પણ હતી. મેટાડેટા અવ્યવસ્થિત છે. અધિકાંશ શીર્ષક ખંડિત છે. સ્કેનિંગ પણ અમુક બરાબર છે, અમુક બરાબર નથી.

અહીં અનેક પ્રતિલિપિઓ બે વાર મૂકવામાં આવી છે, પણ તે છતાં આ સંગ્રહ અનોખો છે. મેં એ પણ જોયું કે ત્યાં એવાં પુસ્તકો છે, જે કૉપીરાઈટના આધાર પર બહુ રોચક લાગે છે. મેં એ જોઈને કહ્યું, “ઓહ, તમે જાણો છો, આમાં નાં ઘણાં પુસ્તકો હાલમાં છપાયેલાં છે.” પણ જ્યારે મેં નીચે કૉપીરાઈટના સ્થાને જોયું, તો લખ્યું હતું, “કૉપીરાઈટ નથી.” મેં વિચાર્યું, “તેમને જાણા હશે જ કે તેઓ શું કરી રહ્યાં છે.”

હું આર્કાઈવ પર એવું કરું છું કે અમે એ ઇન્ટરનેટ પર મૂકી દઈએ. પછી જો લોકો ફરિયાદ કરે તો કહેવાનું કે, “ઠીક છે, હું એ હટાવી લઉં છું.” એમ મેં એને ઇન્ટરનેટ પર મૂકી દીધું છે અને એ આ વર્ષના ફેબ્રુઆરી મહિનાથી એ ઓનલાઇન થઈ ગયું છે. મને લાગે છે કે આ સંગ્રહને પંચાસી લાખ લોકોએ જોયો છે.

તો આમ આ સંગ્રહ ઓનલાઇન છે. ગૂગલે આને જોવાનું શરૂ કરી દીધું છે, લોકો પણ એ જોઈ રહ્યાં છે. લગભગ છ લોકોએ અમને લખીને જણાવ્યું છે કે, “ઓહ, તમારી પાસે મારું પુસ્તક છે!” જો કોઈએ યુ.એસ.ના ડી.એમ.સી.એ. (DMCA) માનક વિશે વાંધો ઉઠાવશે તો ઠીક છે. અમે એ બધાં પુસ્તકો હટાવી લઇશું.

યુનિવર્સિટી ઓફ નોર્થ કેરોલીના પ્રેસે અમને એક પત્ર મોકલ્યો. એમણે 35 પુસ્તકોની સૂચી સાથે બહું સુંદર પત્ર લખ્યો જેમાં લખ્યું કે, “અમને એ વાતનો વાંધો નથી કે તમે અમારાં પુસ્તકો પહેલાં જ ઓનલાઇન મૂકી દીધાં છે. પણ અમે અમારાં જૂનાં પુસ્તકો ઓનલાઇન મૂકવાનું અને વેચવાનું શરૂ કરી રહ્યાં છીએ, એટલે અમે ઈચ્છીએ છીએ કે તમારી પાસે એ ન હોય.”

અમે સૂચી જોઈ અને પછી અમારો ડેટાબેઝ સર્ચ કર્યો અને બીજા થોડાં પુસ્તકો પણ શોધ્યાં, જે એમણે નહોતાં જોયાં. અમે એમને એક સરસ પત્ર લખીને જણાવ્યું, “અમે જરૂર સહયોગ કરીશું. જો તમારી કોઈ બીજી સમસ્યા હોય તો અમને જાણ કરો.” બધાં મળીને લગભગ 127 પુસ્તકો અમે હટાવી દીધાં છે, જે કોઈ બહુ મોટી વાત નથી.

રશિયાના એક માણસને ઇન્ટરનેટ આર્કાઈવ પર પોતાના પિતાનું એક પુસ્તક મળ્યું. એ ‘ડિજિટલ લાયબ્રેરી ઓફ ઇન્ડિયા’ માં સામેલ એક પ્રોફેસરને ઓળખતો હતો. એ ગુસ્સે થયો અને કેસ કરવા તૈયાર થઈ ગયો. એ બહુ, બહુ જ ગુસ્સે થયો અને એના પરિણામે જે વરિષ્ઠ પ્રોફેસરોએ આ પ્રોજેક્ટ શરૂ કર્યું હતું, તેઓ ડરી ગયાં અને સરકાર પણ પરેશાન થઈ ગઈ. મને પણ એવાં પત્રો મળવા લાગ્યાં, જેમાં લખ્યું હતું, “તમારે આ બધાં પુસ્તકો ડિલીટ કરવાં જ પડશે. તમારે એ હટાવવાં જ પડશે.”

મેં વિચાર્યું, “ના, અમે એવું નહીં કરીએ.” અને પછી વાસ્તવમાં એમણે પોતાનું સર્વર ડાઉન કરી દીધું. એટલે હવે અમારી પાસે ઇન્ટરનેટ પર “ડિજિટલ લાયબ્રેરી ઓફ ઇન્ડિયા” ની એકમાત્ર આવૃત્તિ છે. મેં ફરીથી એનું નામકરણ કર્યું કારણ કે તેઓ ચિંતિત હતાં કે અમે એની સાથે કોઈ પણ રીતે જોડાયેલાં છે, એવું લાગતું હતું. મેં કહ્યું, “ઠીક છે, આ અમારી ‘પબ્લિક લાયબ્રેરી ઓફ ઇન્ડિયા છે.” એટલે તેમણે બધાં પુસ્તકો હટાવી લીધાં, જેથી હવે તમે મેટાડેટાને સર્ચ કરી શકો છો પણ પુસ્તક પ્રાપ્ત નહીં કરી શકો.

પછી એમણે નીચે એક નોટિસ મૂકી હતી. એમાં લખ્યું હતું કે, “કૉપીરાઇટ અતિક્રમણને કારણે હમણાં આ ઉપલબ્ધ નથી. જલ્દી ઉપલબ્ધ

કાર્લ મલામુદની ટિપ્પણીઓ

હશે.” અને મેટાડેટા ફરી ઉપલબ્ધ થઈ ગયો પણ સર્વર એકદમ ગાયબ થઈ ગયો અને કૉપીરાઈટ નોટિસ ફરી આવી ગઈ અને આ હવે ફરી ગાયબ છે. નેટ પરથી એ સંપૂર્ણપણે ગાયબ છે.

હું આ વિશે જે સમજ્યો, તે એ કે સરકારી અધિકારીઓનો એક સમૂહ આ દસ વિભિન્ન લાયબ્રેરીમાં, સ્કેનિંગ સેન્ટરમાં પહોંચી ગયાં , જ્યાં તેઓ પુસ્તકો પ્રાપ્ત કરી શકે. એઓ આ સૂચીને દયાનથી જોઈને નિર્ણય લઇ રહ્યાં છે કે એમાંથી કયાં પુસ્તકો ઉપલબ્ધ હશે અને કયાં નહીં? એમણે કહ્યું કે એઓ અમને જાણ કરશે કે કયાં પુસ્તકો ઉપલબ્ધ હોવાં જોઈએ.

જ્યારે એઓ નારાજ થયાં, તો મેં સિસ્ટમ પર દયાનથી નજર નાંખી મને અંદરથી એમ લાગતું હતું કે અમારે કંઈ પણ ન હટાવવું જોઈએ. મેં કહ્યું, “ના, અમે પ્રતિ માહુ એક મિલિયન વ્યુઝ અને 5,00,000 પુસ્તકો હટાવીશું નહીં . અમે બિલકુલ એવું નહીં કરીએ.”

એમણે કહ્યું, “ઠીક છે. સન 1900 પછીનું બધું હટાવી લો.” આમ કરવાથી અમારી પાસે 60,000 પુસ્તકો બચ્યાં. મેં કહ્યું, “સન 1900 જ કેમ?” એમણે કદાચ એમ જ એક અંતિમ તારીખ નક્કી કરી લીધી હતી. એટલે મેં કહ્યું, “ઠીક છે. હું સન 1923 પછીનું બધું હટાવી લઈશ.” અને હવે અમારી પાસે 2,00,000 પુસ્તકો બચ્યાં છે.

પછી મેં બાકી બચેલાં 2,50,000 પુસ્તકો જોયાં અને એ સૂચીને દયાનથી જોઈ. એમાંનાં ઘણાં આધિકારિક રાજપત્રો હતાં . અથવા મહાત્મા ગાંધીનાં બધાં લખાણો હતાં, જેના વિશે આપણે જાણીએ છીએ કે એમનાં કૉપીરાઈટ નથી. અથવા અન્ય ચીજો પણ હતી.

એમ, આ સૂચીને દયાનથી જોયાં પછી, મને કુલ 3,14,000 પુસ્તકો મળ્યાં. આ બધાં હવે તમે જોઈ શકો છો. એઓ હજી પણ અમને કહેવા માંગે છે કે બધું નેટ પરથી હટાવી લો. પણ મને નથી લાગતું કે આ સરકારનું કામ છે કે એ આપણને કહે કે શું વાંચવું અને શું ન વાંચવું .

અહીં કંઈક વધું મહત્વપૂર્ણ વાત છે: કૉપીરાઈટ એ દ્વિગુણી (binary) વાત નથી. દાખલા તરીકે, હું એ બધાં પુસ્તકો દૃષ્ટિહીન વ્યક્તિ માટે ઉપલબ્ધ કરાવી શકું છું. કારણ કે એક એવી આંતરરાષ્ટ્રીય સંધિ છે કે જેમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે જો તમે પુસ્તકો દૃષ્ટિહીન વ્યક્તિ માટે ઉપલબ્ધ કરાવી આપો તો એના પર કૉપીરાઈટ લાગૂ નહીં થાય. કૉપીરાઈટ કાયદામાં પ્રગતિશીલ વાતોમાંથી આ એક છે. અમુક સમયે તો કૉપીરાઈટ નહીં હોય કારણ કે કૉપીરાઈટની અવધિ સમાપ્ત (expires) થાય છે. મને ખબર નથી, એ ક્યારે થશે. એટલે અમે એ હટાવી નથી રહ્યાં કારણ કે અંતતઃ અમે એ ઉપલબ્ધ કરાવી શકીશું.

તમે કદાચ દિલ્હી યુનિવર્સિટીના કેસથી પરિચિત હશો. દિલ્હી યુનિવર્સિટીનો મામલો કૉપીરાઈટ અધિનિયમ સાથે સંબંધિત છે, જે કહે છે કે તમે

શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં શિક્ષણ માટે, શિક્ષક અને વિદ્યાર્થીઓ માટે ઉપલબ્ધ કરાવી શકો છો. એટલે કે અમે આ બધાં પુસ્તકો વિશ્વવિદ્યાલયના પરિસરમાં ઉપલબ્ધ કરાવી શકીએ છીએ.

પુસ્તકો હટાવી લેવાં(ડિલીટ કરવાં) ,એ સાચો ઉત્તર નથી. મેટાડેટાને વ્યવસ્થિત કરીને બહેતર બનાવવાનો છે. અમે અનુવાદ પર કામ કરી રહ્યાં છીએ. વધારે સારું ઓ. સી. આર. તૈયાર કરી રહ્યાં છીએ કારણ કે અમે અમુક ભાષાઓનું (OCR) કરી શકીએ છીએ પણ અમુકને નથી કરી શકતાં. આને બહેતર બનાવવું છે. કૉપીરાઈટ મામલાની પ્રતિક્રિયા આપવાની છે.

જ્યારે ડિજિટલ લાયબ્રેરી ઓફ ઈન્ડિયા (DLI) નું સર્વર ઓનલાઇન હતું અને એ બધાંને મિરર કરતી વખતે , મેં વાસ્તવમાં એ બધું લખવાની કોશિશ કરી. મને કોઈ જવાબ ન મળ્યો. અંતમાં એક વિખ્યાત પ્રોફેસર મારી પાસે આવ્યાં અને કહેવા લાગ્યાં, “ અરજી, તો તમે અમારી સલાહ લીધાં વિના જ આ કરી નાંખ્યું.” મેં કહ્યું, “જુઓ, આ ડેટા સન્ 2015થી અહીં છે.

અમે અનુમાન કર્યું કે ત્યાં કોઈ જોવાવાળું નથી. અમે કોઈની સાથે વાત કરવા તૈયાર હતાં પણ કોઈએ વાત ન કરી. એટલે જ હું આગળ વધ્યો અને હાંસિલ કરી લીધું.”

એટલું જ નહીં, આ પુસ્તકો છે. એક વાર આ ઈન્ટરનેટ પર હોય તો હું તમારા સર્વરને હેક ન કરી શકું, પરંતુ જો આ સાર્વજનિક ડેટા હોય - અને સાર્વજનિક ડેટાનું સંચાલન સરકાર દ્વારા કરવામાં આવે છે-- એટલે મને એ પ્રાપ્ત કરવાનો અને જોવાનો અધિકાર છે. હવે જો કોઈ કૉપીરાઈટનો મામલો આવે તો દેખીતી રીતે જ હું એની જવાબદારી લેવા તૈયાર છું. અમે એવી સમસ્યાઓ સામે લડી લેવા તૈયાર છીએ. એટલે આ પુસ્તકાલયને ઓનલાઇન કરવામાં આવ્યું છે.

હવે, તમે પૂછી શકો છો કે “આ ચીજો કેમ મહત્વપૂર્ણ છે? આપણે પબ્લિક પ્રિન્ટિંગની જરૂર કેમ છે?” આજે દુનિયાની સ્થિતિ બરાબ છે. આના વિશે તમે શું વિચારો છો, એ હું નથી જાણતો. પરંતુ આવકની અસમાનતાને કારણે ગરીબી, બિમારી, ભૂખમરાની સમસ્યાઓ વધી છે. ભારતમાં સરપ્લસ ખાદ્ય છે, છતાં પણ અહીં 20 કરોડ લોકો પાસે ખાવા માટે અન્ન નથી.

આપણે આ સમસ્યાઓનો ઉકેલ લાવી શકીએ છીએ. જળવાયુ પરિવર્તન જેવાં મુદ્દાઓ આપણા ગ્રહ પ્રત્યે અપરાધ કરવા જેવાં છે. ગ્લોબલ વાર્મિંગથી આપણે આ વાત જોઈ શકીએ છીએ, આ કોઈ અવાસ્તવિક વાત નથી, હકીકત છે. આ વિજ્ઞાન છે.

અસહિષ્ણુતાનો મુદ્દો જ જોઈ લો. અન્ય ધર્મનાં લોકો પ્રત્યે હિંસાની ભાવના. અન્ય વંશીયતાનાં લોકો પ્રત્યે હિંસા. મહિલાઓ અને બાળકો

કાર્લ મલામુદની ટિપ્પણીઓ

પ્રત્યે હિંસા. અસહિષ્ણતા. વિભિન્ન વિચારો પ્રત્યે અસહિષ્ણતા. ગૌરી લંકેશની હત્યા જેવાં બયાનક કાંડ.

બનાવટી સમાચાર? ફેસબુક પર નાઝીવાદ ફેલાઈ રહ્યો છે. બનાવટી સમાચારોને લોકો ફેલાવે છે, યુ.એસ.માં અમારા રાષ્ટ્રપતિની ચૂંટણી જીતવામાં મદદ કરે છે? અને પ્રશ્ન એ છે કે આવી સ્થિતિમાં તમે શું કરી શકો છો?

મારું માનવું છે કે દરેક પેઢીને કોઈને કોઈ સ્વરૂપે અવસર પ્રાપ્ત થાય છે. જો તમે ટેકનિકથી સંબંધિત વ્યક્તિ છો અને 1960ના દશકની શરૂઆતના છો તો તમે સામની ઉંમરના છો. તમે ડીજિટલ ફોનની સ્વચ અથવા કોમ્પ્યુટરના આવિષ્કારમાં સહાયતા કરી હશે. જો તમે 1950ના દશકમાં જન્મેલા હશો તો કદાચ તમે એરોસ્પેસમાં કામ કરી રહ્યાં હશો. સામાજીક ક્ષેત્રમાં પણ આવું જ થતું હોય છે. એવી ઘણી ચીજો છે, જે આપણે કરી શકીએ છીએ. જો તમે 1880ના દશકનાં છો તો તમે અનૈરિછક દાસતા વિરુદ્ધ લડી રહ્યાં હશો. તમે ગાંધીજીના અનુયાયી બન્યાં હશો.

હું માનું છું કે આપણી તક, આપણી અધૂરી સંભાવના છે, જ્ઞાન સુધી સાર્વત્રિક પહોંચ. આ આપણે કરી શકીએ છીએ. આપણે આ પૂરી કરવાની છે. એનું મહત્વપૂર્ણ કારણ એ છે કે લોકશાહીમાં સ્વામિત્વ જનતાનું હોય છે.

નાગરિકોને બધી ચીજોથી અવગત કરાવવાં, એ લોકશાહીની કુંજી છે. અને એ જ પરિવર્તનની કુંજી છે, એવું હું માનું છું. આજે આપણે ગ્લોબલ વાર્મિંગની સમસ્યાને ઉકેલી નથી શક્યાં. પરંતુ જો આપણે સમજી જઈએ કે આપણા પર્ચોવરણ સાથે શું થઈ રહ્યું છે, તો મારું માનવું છે કે આપણે એના માટે કામ કરવાનું શરૂ કરી દેશું. હું માનું છું કે પરિવર્તન માટે બે ચીજો જરૂરી છે. ગાંધીએ આપણને કહ્યું કે પરિવર્તનની એક કુંજી પ્રેમ છે. નાઝીઓને જોઈને તમે એમને મારવા દોડી ન જાઓ. વર્તમાનમાં યુ.એસ.માં ચાલી રહેલા વાદવિવાદની એક વાત, જે મને પસંદ નથીએ છે, અતિ દક્ષિણપંથ, બરાબર ? વળી બીજી તરફ એવાં લોકો પણ છે જેઓ કહે છે, “ નાઝીઓને બતમ કરો.”

વારું, સમાધાન એ નથી, ગાંધી અને ક્રિંગ બંનેએ આપણને શીખવ્યું કે પ્રેમ જ આ સમસ્યાને બતમ કરી શકે છે. એમણે બીજું પણ કંઈક શીખવ્યું હતું કે જો આપણે દુનિયાને બદલવા ઈચ્છતા હોઈએ તો —અહીં અમે જસ્ટિસ રાનડેના કથનને યાદ કરીએ છીએ—જો આપણે દુનિયાને બદલવા ઈચ્છતા હોઈએ તો આપણે સ્વયં શિક્ષિત થવું પડશે અને આપણાં શાસકોને પણ શિક્ષિત કરવા પડશે.

ક્રિંગ અને ગાંધી, બંનેએ આ વાત સ્વીકાર કરી છે કે સત્યાગ્રહ કરતાં પહેલાં એમણે ઘણો સમય સ્વયંને અને પછી પોતાના શાસકોને શિક્ષિત કરવામાં વિતાવ્યો હતો. ગાંધીએ દાંડી જતાં પહેલાં આશ્રમમાં એક મહિનો પોતાને અને પોતાના અનુયાયીઓને પ્રશિક્ષિત કર્યા હતાં. એમણે સરકારને

ચાચિકાઓ મોકલીને કહ્યું હતું, “હું આ કરવા જઈ રહ્યો છું.” અને એટલે જ, હું માનું છું કે શિક્ષા અને પ્રેમ, એ બંને પ્રમુખ ચીજો છે. રવિન્દ્રનાથ ટાગોર પણ એમ જ માનતાં હતાં. ગાંધી જ્યારે મૂળ શિક્ષણને હટાવવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યાં હતાં, કારણ કે એમને બ્રિટિશ વિદ્યાલયો પસંદ નહોતાં, ત્યારે ટાગોરે એમનો નિબંધ ‘સત્યનું આવાહન’ પ્રકાશિત કરી અને કહ્યું, “આપણા મસ્તિષ્કે જ્ઞાનના સત્યને સ્વીકાર કરવું જોઈએ. એવી જ રીતે આપણા હૃદયે પ્રેમનું સત્ય શીખવું જોઈએ.” તમારે આ બંને કામ કરવા પડશે.

અને એટલે, હું માનું છું કે બનાવટી સમાચારોની સમસ્યાનો જવાબ જ્ઞાન છે. તમે બનાવટી સમાચારોને સેંસર કરીને એનો ઉકેલ નહીં લાવી શકો. પણ તમે વધું સારાં સમાચાર, સારાં સમાચાર લાવીને એનો ઉકેલ લાવી શકો છો. જો તમે આર્થિક અવસરની સમસ્યાઓનો ઉકેલ લાવવા માંગો છો તો આપણે મદદ કરવી પડશે, એ એની મેળે નહીં થાય.

ગાંધીજી “બ્રેડ લેબર” (bread labor) ના પ્રશંસક હતાં. આ અવતરણ બાઈબલમાંથી લેવામાં આવ્યું છે. અને એમના માટે બ્રેડ લેબર એમનું પ્રિંટિંગનું કામ હતું.

જ્યારે એઓ ફિનિક્સ આશ્રમમાં ગયાં તો બધાંએ એમના પ્રિંટિંગ પ્રેસમાં કામ કરવું પડતું હતું. દરરોજ બધાં પ્રિંટિંગ પ્રેસમાં શારીરિક શ્રમ કરતાં. ત્યાર પછી રૅટિયો ચલાવવાનું શરૂ થયું. વારુ, આજે ગાંધી કહેત કે દરરોજ ઓપન સોર્સ સૉફ્ટવેરની કોડિંગ કરવી, એ બ્રેડ લેબર છે. બરેબર એવું જ છે. આ માનવીય શ્રમ છે અને એ તમારી દુનિયાને વધું સારી બનાવી શકશે. આનાથી તમે વાસ્તવમાં કંઈક સાચું કરી શકશો.

ગાંધીએ જે બીજી વાત આપણને શીખવી છે, એ સાર્વજનિક કાર્યથી સંબંધિત છે, જેના માટે આપણે થોડો સમય જરૂર ફાળવવો જોઈએ. વ્યવસાય કરવો, એ સારી વાત છે, પૈસા કમાવા, એ પણ સારી વાત છે. પરંતુ જો આપણને આપણી પોતાની સરકાર જોઈતી હોય, અને લોકશાહીમાં આમ જ હોય છે, તો આપણે એનો હિસ્સો બનવું પડશે.

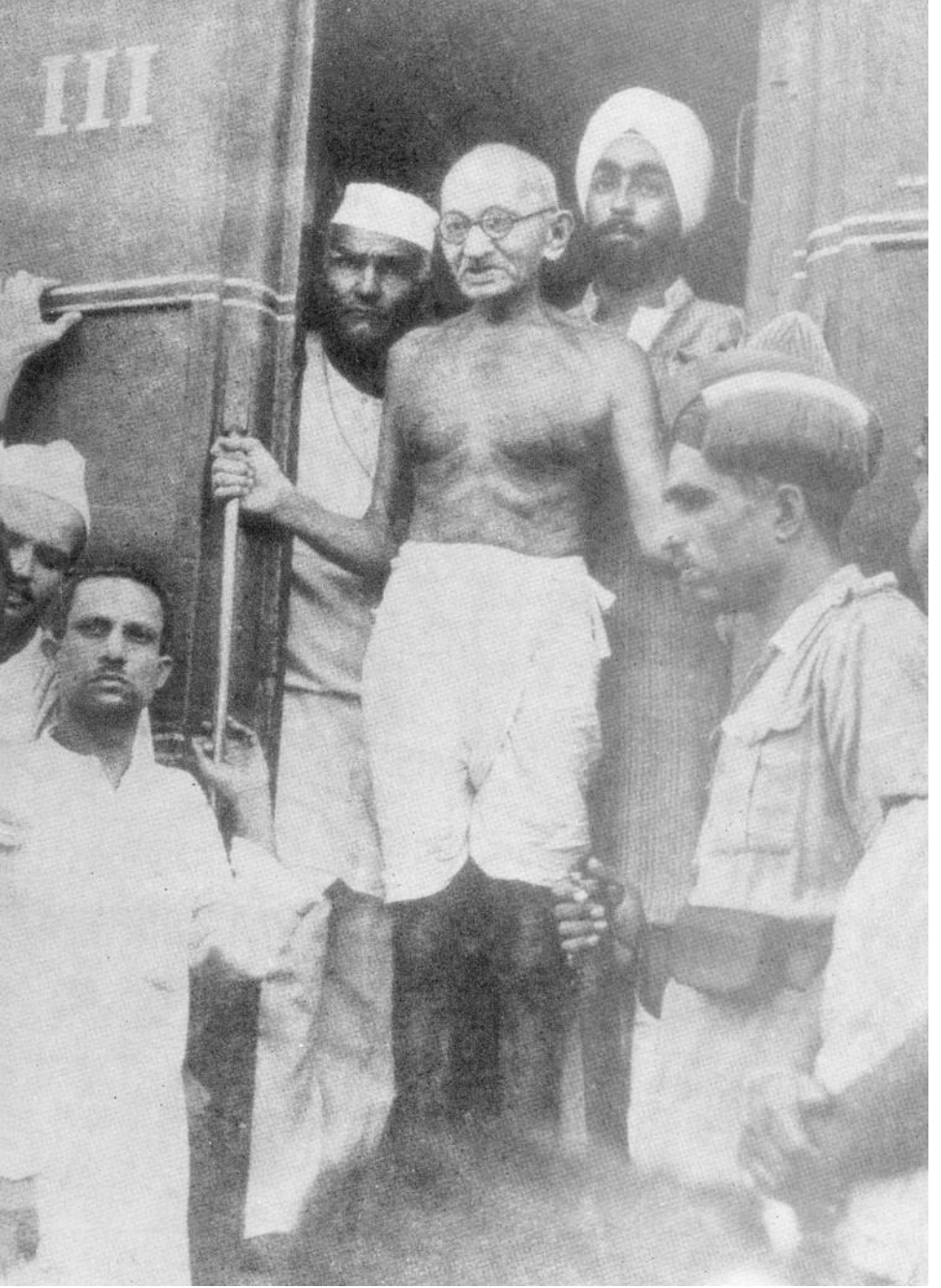
મેં જે જે માનકો પ્રકાશિત કર્યાં, એ બધાં સાથે કવર શીટ હતી. એમની ઉપર હાથીઓનાં ચિત્ર હતાં, લોંગો પણ હતાં અને સજાવટની અન્ય ચીજો પણ હતી. પણ એની નીચે ‘નીતિ શતકમ્’નું એક અવતરણ હતું, જેમાં કહેવામાં આવ્યું છે, “જ્ઞાન એવો બજાનો છે, જેને કોઈ ચોરી નથી શકતું.” અને હું આ વાતથી સંપૂર્ણપણે સહમત છું. જ્ઞાનને વહેંચવું જોઈએ અને મારું માનવું છે કે આપણા માટે આ તક છે. તમારો ખૂબ ખૂબ આભાર. હવે સામ અને હું તમારા પ્રશ્નોનાં ઉત્તર આપીશું.

સીડબલ્યુ. એમ.જી., ખંડ 87 (1947), પૃષ્ઠ 193. અબ્દુલ ગફાર ખાન સાથે સવારે ફરતી વખતે.

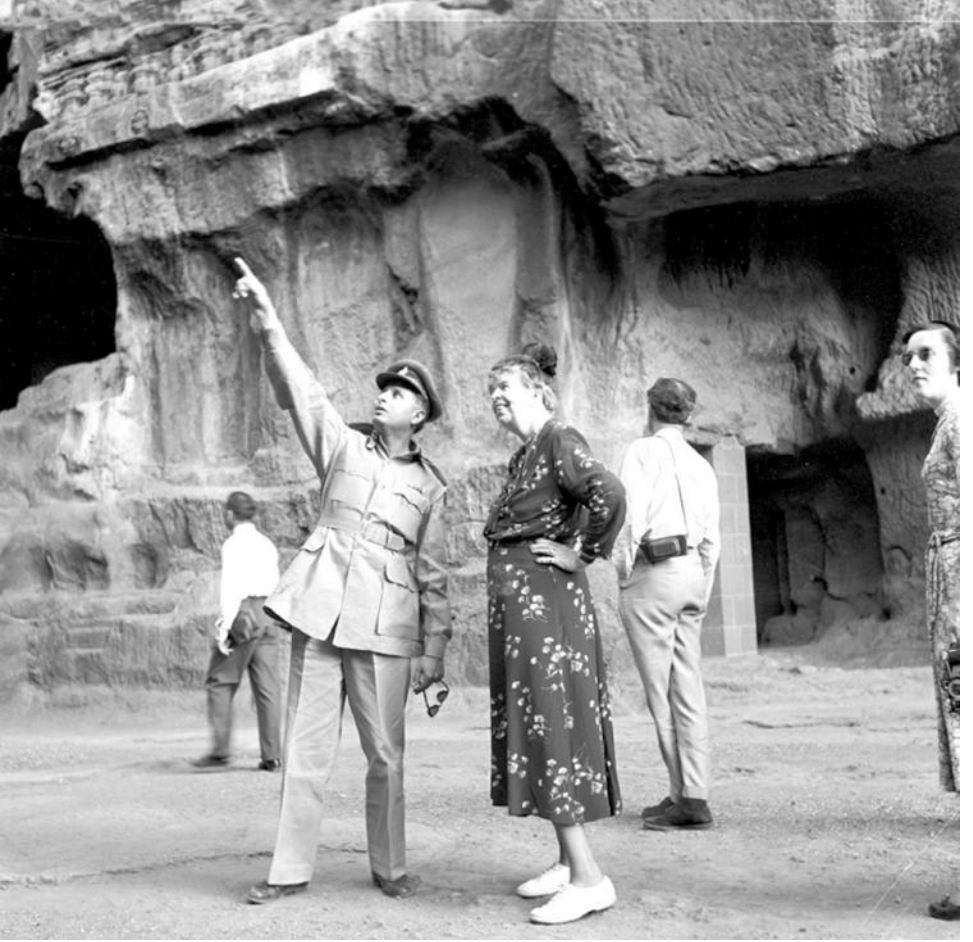
સીડબલ્યુ. એમ.જી., ખંડ 90 (1947-1948), પૃષ્ઠ 449. પ્રાર્થનાસભામાં આવતી વેળા.

સી.ડબલ્યુ. એમ.જી., ખંડ 88 (1947), ફ્રંટિસપીસ, કાશ્મીર જતી વખતે લાહોર રેલ્વે સ્ટેશન પર.

સીડબલ્યુ. એમ.જી., ખંડ 13 (1915-1917), ફંટિસપીસ, ભારતમાં આગમન વખતે, 1915.

શ્રીમતી એલનોર રુઝવેલ્ટ 9 માર્ચ 1952 ના દિવસે એલોરા ગુફાઓની મુલાકાતે.

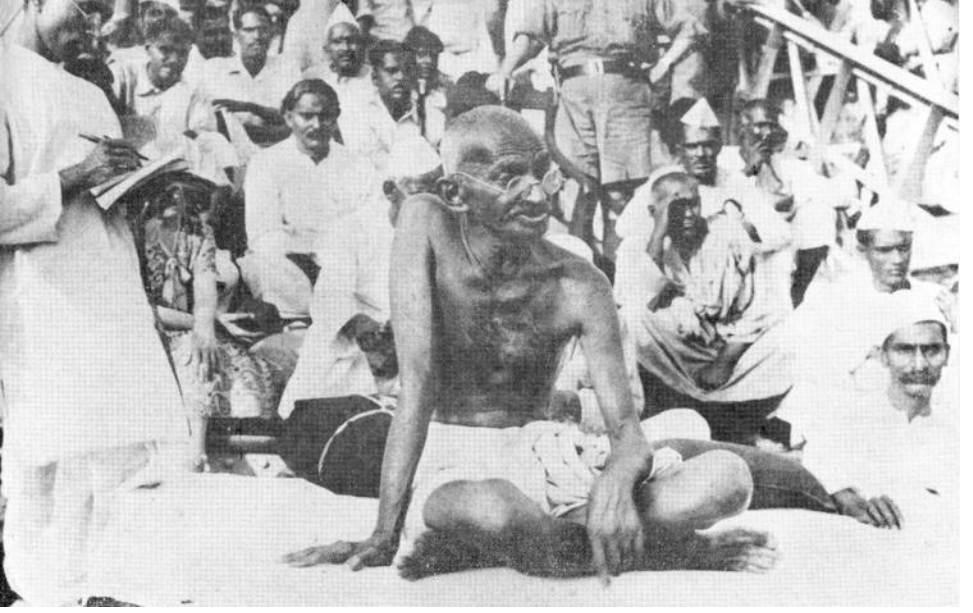
શ્રીમતી એલેનોર રુઝવેલ્ટનું મૈસુર એરપોર્ટ પર મૈસૂરના વિત અને ઉદ્યોગમંત્રી શ્રી એચ.સી દસપ્પા દ્વારા સ્વાગત .

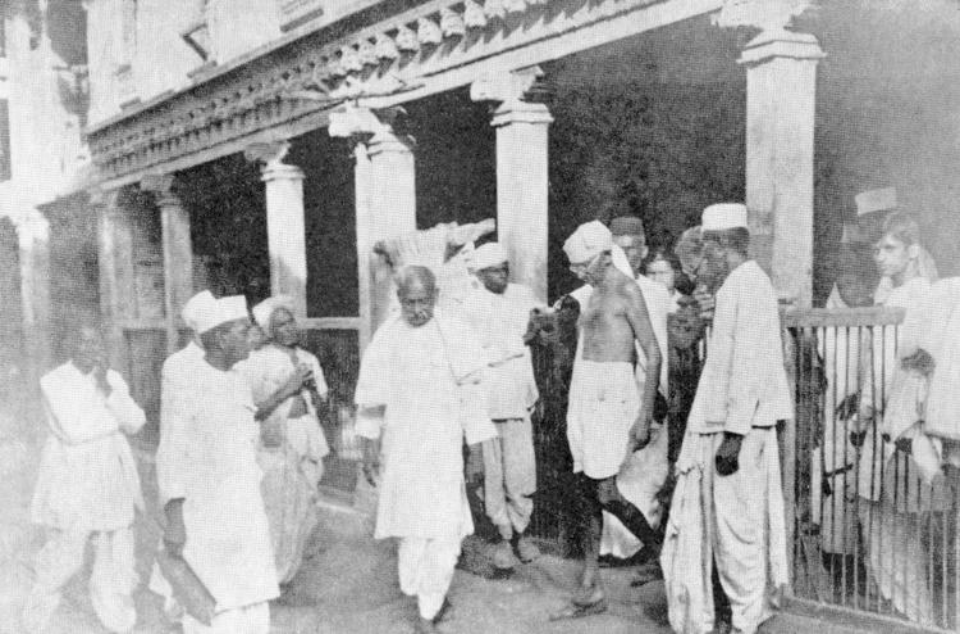
7 માર્ચ 1952ના દિવસે, શ્રીમતી એલેનોર રૂઝવેલ્ટ મૈસૂરની કેંદ્રીય ખાદ્ય પ્રોદ્યોગિક સંશોધન સંસ્થાની એક પ્રયોગશાળામાં .

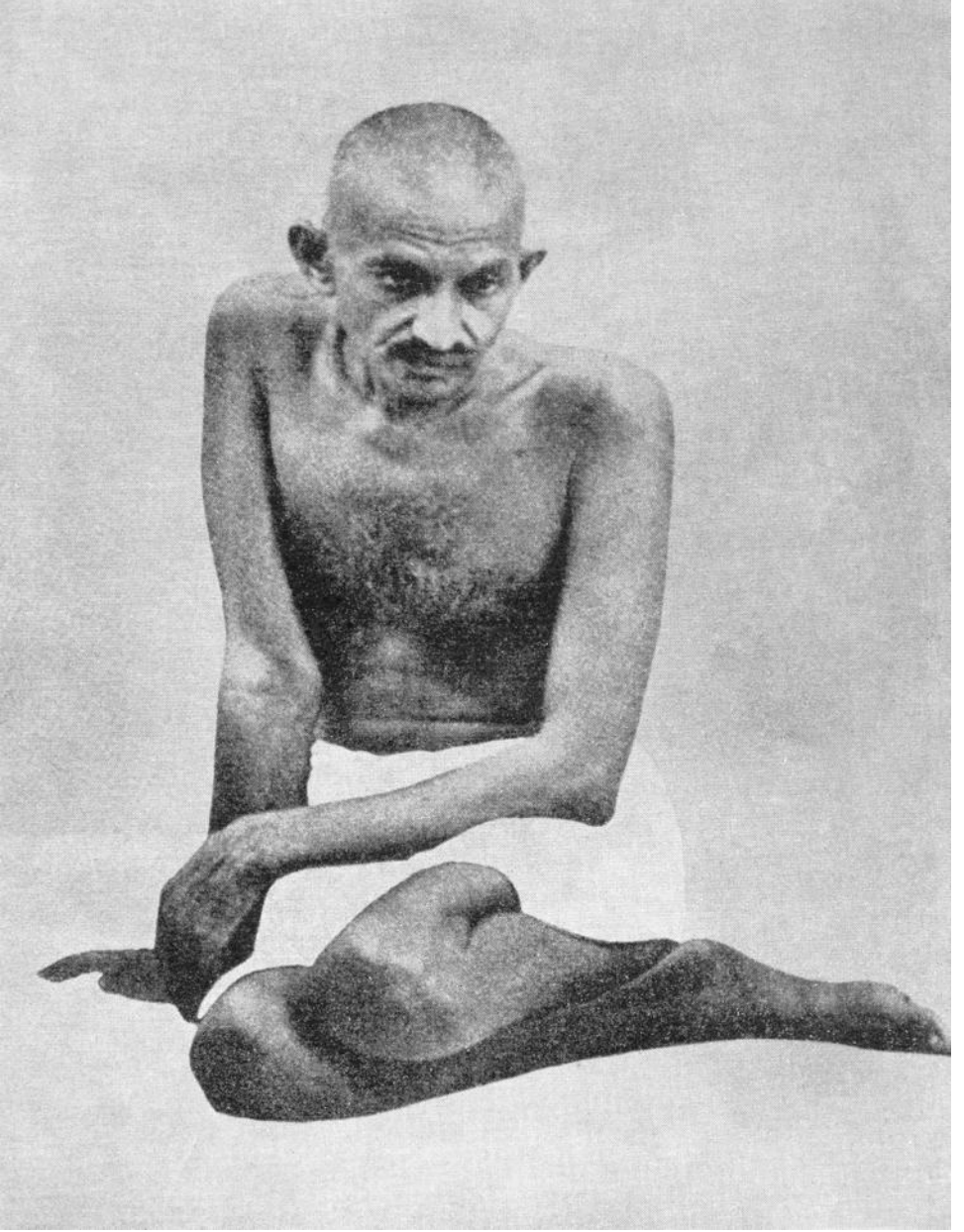
13 માર્ચ 1952ના દિવસે શ્રીમતી એલેનોર રૂઝવેલ્ટ જરાપુરની મહારાણી ગર્લ્સ સ્કૂલની મુલાકાત દરમિયાન .

સીડબલ્યુ . એમ.જી., ખંડ 57 (1934), ફ્રંટિસપીસ.

સીડબલ્યુ. એમ.જી., ખંડ 61 (1935), ફ્રંટિસપીસ. પ્લેગથી અસરગ્રસ્ત ગામની મુલાકાતે, બોરસદ.

સીડબલ્યુ. એમ.જી., પંડ 24 (1924), ફંટિસપીસ, 1924માં ગાંધીજી.

રુબરુ મુલાકાત: આ નાના યુ.એસ.બી.માં 19,000
ભારતીય માનકો છે.એ બધાં સાર્વજનિક ફેમ ન
કરવાં જોઈએ?

ધ વાયર, અનુજ શ્રીનિવાસ, 26 ઓક્ટોબર, 2017 (અનુમતિ લઈને
ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે.)

Public.Resource.Org ના સ્થાપક કાર્લ મલામુદનો ઈન્ટરવ્યુ, જેમણે ભારતીય
માનક બ્યુરો દ્વારા અધિસૂચિત કોડ અને વિનિયમોનું કાનૂની અદ્યયન
કરીને એ બધાં નિશુલ્ક રૂપે જનતા માટે ઉપલબ્ધ કરાવ્યાં.

[અનુજ શ્રીનિવાસ] નમસ્તે! આજે ‘ધ વાયર’ની યચીમાં આપનું સ્વાગત
છે. આજનો વિષય છે, ‘સાર્વજનિક જાણકારી દરેક વ્યક્તિ માટે ઉપલબ્ધ
કરાવવી.’ હું અનુજ શ્રીનિવાસ અને આજના અમારાં અતિથિ છે, કાર્લ
મલામુદ.

કાર્લનો પરિચય છે, ઈન્ટરનેટના ‘સ્વ-પ્રેરક’થી માંડીને ‘અમેરિકાના
અનૌપચારિક સાર્વજનિક પ્રિન્ટર’ સુધી. છેલ્લાં 25 વર્ષોમાં કાર્લનું મિશન છે,
ઈન્ટરનેટનો ઉપયોગ કરીને માહિતીને સાર્વજનિક બનાવવી અથવા ઉપલબ્ધ
માહિતીને વધુમાં વધુ લોકો સુધી પહોંચાડવી. છેલ્લાં દસ વર્ષોમાં, એમનું
ઘણુંબરું કામ કાયદા, કાનૂની કોડ માનકો વગેરે પર કેંદ્રિત છે. એને
લીધે તેઓ સરકારી અધિકારીઓ વિરુદ્ધ સંઘર્ષની સ્થિતિમાં આવી જાય છે,
જેઓ માહિતીનું પસંદગીયુક્ત રીતે નિયમન અથવા પ્રસારણ કરવા માગે છે.

આભાર કાર્લ, અમારી સાથે જોડાવા માટે અને આજે અહીં આવવા માટે.

[કાર્લ મલામુદ] મને પણ ખુશી છે.

[અનુજ શ્રીનિવાસ] , અમારા એ દર્શકો માટે, જેઓ તમારાં કાર્યોથી
પરિચિત નથી, તમે જણાવશો કે જે માહિતી સાર્વજનિક હોવી જોઈએ, તે
જનતા માટે વધુ ઉપલબ્ધ કેવી રીતે કરાવવી.

[કાર્લ મલામુદ] વારું, હું જે માહિતી માટે કામ કરી રહ્યો છું, તે વિશે
મોટા ભાગનાં લોકો એમ માને છે કે એ સાર્વજનિક હોવી જોઈએ, પરંતુ
કોઈ કારણસર એ સાર્વજનિક નથી. આ શુલ્કની દિવાલોમાં કેદ છે. એનું
કારણ છે, નિષ્ક્રિયતા અથવા સરકારી એજન્સીનું, સમસ્યાનો ઉકેલ લાવવા
માટે ટેકનિકલી સક્ષમ ન હોવું અથવા કોઈ વ્યક્તિ પોતે એનો વિકેતા
બનવા માંગે છે અને એ પોતે એક્સક્લુસિવ (exclusive) બનવા માંગે છે.
યુ.એસ. પેટન્ટ ડેટાબેઝની જેમ હું વિશાળ ડેટાબેઝ શોધું છું. આ
મામલામાં મેં બધો ડેટા ખરીદી લીધો. પેટન્ટ ઓફિસ આ વેચી રહી હતી.
આ ડેટા ખરીદવા માટે મેં લાખો ડોલર લોકો પાસેથી એકઠાં કર્યાં. મેં
એ ડેટા ખરીદીને ઓનલાઇન મૂકી દીધો. લાખો લોકો એનો ઉપયોગ કરવાં

માંડ્યાં , ત્યારે મેં પેટન્ટ ઓફિસનો દરવાજો ખખડાવીને કહ્યું, “શું તમે જાણો છો કે આ તમારું કામ છે? આ કામ તમારે કરવું જોઈએ.”

મારે ક્યારેય પેટેન્ટ વ્યવસાય કે બીજા કોઈ વ્યવસાયમાં જવું નથી; મારું લક્ષ્ય હંમેશા એ રહ્યું છે કે સરકારને બહેતર બનાવવી, એમને એ જણાવવું કે લોકોને ખરેખર આ માહિતીમાં રસ છે. પેટેન્ટ ડેટાબેઝ વિશે પેટેન્ટ કમિશનરે વાસ્તવમાં મને કહ્યું કે એમણે વિચાર્યું નહોતું કે સામાન્ય અમેરિકન લોકોને આ માહિતીમાં રસ હશે. એને ઈન્ટરનેટ પર મૂક્યાં પછી લાખો લોકોએ એનો ઉપયોગ કરવાનું શરૂ કરી દીધું છે.

[અનુજ શ્રીનિવાસ] અમુક મામલામાં આ માહિતી જનતા માટે ઉપલબ્ધ છે, પરંતુ એક નિર્ધારિત શુલ્ક પર. જે સરકારી એજન્સી આમાંથી પૈસા કમાય છે, એ વિશે તમે શું વિચારો છો?

[કાર્લ મલામુદ] હા, કોઈ પણ સરકારી એજન્સી અથવા ગેરસરકારી સંગઠન માટે રાજસ્વ બહુ મહત્વપૂર્ણ છે. પેટન્ટ ઓફિસના મામલામાં, તેઓ પ્રતિ વર્ષ 4 કરોડ ડોલરનાં પેટન્ટ વેચી રહ્યાં હતાં. તમે જાણો છો, પેટેન્ટનો સંપૂર્ણ ઉદ્દેશ્ય શું છે – આ એકમાત્ર ડેટાબેઝ છે, જે યુ.એસ.ના બધારણમાં વિશેષ રૂપમાં સામેલ છે. એ વેચવા માટે નથી. એઓ અન્ય કાચી કરીને ધન કમાઈ શકે છે અને વાસ્તવમાં એઓ ડેટા વેચી શકે છે. સવાલ એ છે કે એક વાર હું આ ડેટા ખરીદી લઉં, પછી શું હું એને વધુ બહેતર અને વધુ ઉપયોગી બનાવીને ફરીથી પ્રકાશિત કરી શકું. મને એ વાતનો પણ કોઈ વાંધો નથી કે માહિતી આપવા માટે કોઈ શુલ્ક હોય. સવાલ એ છે કે શું તમને અનુમતિ છે કે લાયસન્સ વિના તમે માહિતીનો ઉપયોગ કરી શકો, બહેતર બનાવી શકો, તમારાં સાથી નાગરિકોને સૂચિત કરી શકો, માહિતી સાથે કંઈ કરી શકો?

[અનુજ શ્રી નિવાસ] હા, આ સાચું છે. છેલ્લાં લગભગ બે વર્ષોમાં તમારું કામ અહીં ભારતમાં પણ વધી ગયું છે. જેમ કે, જેટલું હું જાણું છું, તમે ભારતીય માનક બ્યુરો સાથે કાનૂની લડત લડી રહ્યાં છો. આ વિશે તમે થોડી વાત કરશો અને આની શરૂઆત કેવી રીતે થઈ?

[કાર્લ મલામુદ] અહીં ઘણાં પ્રકારનાં કાનૂન, અધિકાર અને કાયદા સંબંધી સામગ્રી ઉપલબ્ધ છે. એમાં સરકારી આદેશ, લોકસભાનાં નિયમો, સરકારી નિયમો છે, પણ સુરક્ષા માનક આપણી આધુનિક દુનિયાનાં મહત્વપૂર્ણ કાયદાઓમાંનો એક છે. નેશનલ બિલ્ડિંગ કોડ ઓફ ઇન્ડિયા, ટેક્સટાઈલ મશીનોમાં માનકો, જે શ્રમિકોને સુરક્ષિત રાખે છે, અથવા જંતુનાશકોનો સુરક્ષિત ઉપયોગ. આ બધાં ભારતીય માનકો સત્તાવાર રાજપત્રોમાં જોઈ શકાય છે. એમને કાયદાની શક્તિ પ્રાપ્ત છે. ઘણાં મામલાઓમાં, તમે ભારતમાં ઉત્પાદનો ત્યાં સુધી ન વેચી શકો, જ્યાં સુધી એ પ્રમાણિત ન હોય; અને એ ઉત્પાદનો ભારતીય માનક બ્યુરો ત્યાં સુધી પ્રમાણિત નહીં કરે, જ્યાં સુધી એ માનકોનું પાલન ન થયું હોય. અને એ બધાં સરકારી પ્રકાશન છે.

આ નાના યુ.એસ.બી.માં 19,000 ભારતીય માનકો છે.

તેમ છતાં, આ માત્ર એક કૉપીરાઈટ સંબંધી નોટિસ નથી. આ નોટિસ છે કે અમારી અનુમતિ વિના આ માનકોની પ્રતિલિપિ ન લઈ શકો; અને એ લોકો એને વેચે છે. નેશનલ બિલ્ડિંગ કોડ ઓફ ઇન્ડિયાની ક્રિંમત ભારતમાં 14,000 ₹ છે . એક એવી પુસ્તિકા માટે આ ક્રિંમત બહુ વધારે છે, જે ભારતના એન્જિનિયરિંગના દરેક વિદ્યાર્થીને ભણવાની જરૂર પડે છે. જો તમે કોઈ બીજા દેશમાં એને ખરીદો, તો એની ક્રિંમત લગભગ 1.4 લાખ ₹ છે, દસગણાં વધુ! જો તમે ભારત સાથે વેપાર કરવા ઈચ્છો છો ,તો ભારતનાં સુરક્ષાસંબંધી કાયદાઓ તમારે જાણવા પડશે.

[અનુજ્ઞ શ્રીનિવાસ] હા, આ સાચું છે. સન્ 2013 માં, તમે અમુક ડેટા લીધાં અને એને સાર્વજનિક કરી દીધાં; પરંતુ ભારતીય માનક બ્યુરો આને યોગ્ય નથી માનતો.

[કાર્લ મલામુદ] હા, ભારતીય માનક બ્યુરોનું આ વાત પર દયાન નહોતું ગયું. સૌથી પહેલાં મેં ઘણાં ભારતીય માનકો ખરીદ્યાં. હું કોઈ પણ કામ છડેયોક કરું છું, ચોરીછુપે નથી કરતો. મેં શ્રી સામ પિત્રોડાને ફોન કર્યો. એ વખતે તેઓ મનમોહન સિંહની સરકાર માટે કામ કરી રહ્યાં હતાં. મેં એમને કહ્યું, “પિત્રોડાજી, હું આપને મળવા માગુ છું.” હું જઈને એમને મળ્યો અને સાથે માનકોની પ્રત પણ લીધી હતી. મેં એમને આખી પરિસ્થિતિ સમજાવી અને કહ્યું, “હું આ ઈન્ટરનેટ પર મૂકવાનો છું. આ વિશે તમારો શું અભિપ્રાય છે?” એમણે કહ્યું, “હા, આ તો સારો વિચાર છે.” મેં કહ્યું, “પણ તમે જાણો છો કે ભારતીય માનક બ્યુરો આનાથી નારાજ થઈ શકે છે.” એમનું કહેવું હતું , “આ મહત્વપૂર્ણ માહિતી છે. આ ઉપલબ્ધ હોવી જોઈએ.” એ લોકોએ દયાન ન આપ્યું. મેં બધાં 19,000 માનકો લઈ લીધાં અને ઓનલાઇન મૂકી દીધાં.મેં આ માનકોની ડીવીડી માટે એક વર્ષનું 5000 \$ શુલ્ક ચૂકવ્યું. પછી, મારા સભ્યપદના નવીનીકરણનો સમય થયો.

[અનુજ્ઞ શ્રીનિવાસ] અરછા!

[કાર્લ મલામુદ] મેં એમને એક પત્ર મોકલ્યો. મેં કહ્યું, “હા, આ ખરીદી સંબંધી ઓર્ડર છે. મારા સભ્યપદનું નવીનીકરણ કરાવીને મને ખુશી થશે. આમ તો, આ બધાં માનકોમાંથી અમે 971 લીધાં, અને અમે એ એચ.ટી.એમ.એલ.(HTML)માં બદલી નાંખ્યાં છે. અમે એસ.વી.જી. (SVG) ગ્રાફિક્સના રૂપમાં ડિઝાઇનને ફરીથી તૈયાર કરી છે. અમે સૂત્રોને પણ મેથ.એમ.એલ. (MATHML)ના રૂપમાં રિ-કોડ કર્યાં છે . શું તમે આ બધી માહિતીઓની પ્રત લેવા ઈચ્છો છો?” મને એનો જવાબ પત્ર દ્વારા મળ્યો, જેમાં મૂળ રૂપે એ લખ્યું હતું કે આ બંધ કરો, તમારે આ તરત જ રોકવું પડશે. એમણે મારા સભ્યપદનું નવીનીકરણ કરવાનો ઈનકાર કરી દીધો. એમણે માંગ કરી કે અમે એ માનકો હટાવી લઈએ.

મેં એમને પ્રત્યુત્તર મોકલ્યો અને સમજાવ્યું, કે શા માટે, મારા માનવા મુજબ, ભારત સરકારની વ્યવસ્થા હેઠળ, ભારતીય બંધારણ હેઠળ, , માહિતીના અધિકાર અધિનિયમ હેઠળ આ માહિતી સાર્વજનિક છે. એ લોકો આ વાતથી અસંમત છે. અમે મંત્રાલયમાં અરજી દાખલ કરી, જે અમારું

આગામી પગલું હતું. એકદમ કલ્પનાશક્તિથી ભરપૂર અરજી. પિત્રોડાએ શપથપત્ર (affidavit) આપ્યું હતું. ઈન્ટરનેટનાં પિતા, વિન્ટન સર્ફ પણ શપથપત્ર આપ્યું હતું. વૉટર એન્જિનિયરિંગ અને ટ્રાન્સપોર્ટેશનનાં ઘણાં પ્રમુખ પ્રોફેસરોએ શપથપત્ર પર સહી કરી હતી. અમારી પાસે એવાં ઉદાહરણો હતાં કે આ માનકો કેમ બહેતર લાગી રહ્યાં છે અને શા માટે અમે એની મહત્તા વધારી દીધી છે.

આ અરજી મંત્રાલય પહોંચી. અને થોડા સમય પછી અમને જવાબ મળ્યો. “ના, તમે આ નહીં કરી શકો.” હવે અમારું આગામી પગલું હતું, એક જાહેર હિતનો મુકદ્દમો. મારા સહકાર્યકર શ્રીનિવાસ કોડાલી, જેઓ એક યુવા પ્રતિભાશાળી ટ્રાન્સપોર્ટેશન એન્જિનિયર છે અને ડૉ.સુશાંત સિંહા,જેઓ ‘ઈન્ડિયન કાનૂન’ નાં અસાધારણ પ્રકાશક છે, એમની સાથે મળીને અમે કેસ દાખલ કર્યો. નિશીથ દેસાઈની કાનૂની કંપનીએ નિશુલ્ક અમારું પ્રતિનિધિત્વ કરવાનું સ્વીકાર કર્યું. એઓ કોઈ પણ પ્રકારની ફી નથી લેતાં. ભૂતપૂર્વ કાયદામંત્રી, સલમાન ખુર્શિદ વરિષ્ઠ વકીલ તરીકે અમારું પ્રતિનિધિત્વ કરવા સંમત થયાં. માનનીય ઉચ્ચ ન્યાયાલય દિલ્હીમાં અમારી યાચિકા દાખલ કરવામાં આવી છે.

મામલાને ઢાંકવાની કોશિશ થઈ, એ અર્થમાં કે ભારતીય માનક બ્યુરોએ અમારી ફરિયાદનો જવાબ આપ્યો છે. અમે પ્રત્યુત્તર આપ્યો. કેન્દ્ર સરકાર જવાબ આપવામાં નિષ્કુળ રહી. અમે 13 નવેમ્બરે ફરી કોર્ટમાં હાજર રહીશું અને અમને આશા છે કે મુખ્ય ન્યાયાધીશ અથવા જજ, જેઓ અદ્યક્ષતા કરી રહ્યાં હશે, તેઓ આગામી વસંતમાં મૌખિક દલીલનો આદેશ આપશે. ત્યારે અમે અમારો પક્ષ રજૂ કરીશું અને સરકાર પોતાનો પક્ષ રજૂ કરશે અને કોર્ટ ફેંસલો આપશે.

[અનુજ શ્રીનિવાસ] બરાબર. હું જે સમજ્યો છું, એ પ્રમાણે બી.આઈ.એસ.(ભારતીય માનક બ્યુરો)નો બચાવ કોપીરાઈટ પર નિર્ભર છે. બીજી વાત, બ્યુરો આ તથ્ય વિશે કરે છે કે બી.આઈ.એસ.ને આ માનકોનું નિર્માણ કરવા માટે વળતર આપવાની જરૂર છે, યુ.એસ. અને ભારત વચ્ચે ફરક એ છે કે યુ.એસ. માં માનકો, જે અંતતઃ કાયદો અને વિનિયમન (regulation) બને છે, એ બધાં નિજી સંસ્થાઓ દ્વારા ઘડવામાં આવ્યાં છે. ભારતમાં, બી.આઈ.એસ. એક વૈધાનિક સંસ્થા છે, જેમનાં અમુક, મારા માનવા મુજબ મોટા ભાગનાં માનકો અંતતઃ કાયદાની સત્તા પ્રાપ્ત કરે છે. આ માનકો કંપનીઓ, મહાવિદ્યાલયો, અને નિજી વ્યક્તિઓને વેચીને બી.આઈ.એસ. એક નિશ્ચિત સીમા સુધી રાજસ્વ પ્રાપ્ત કરે છે. તો શું તમે બી.આઈ.એસ.ના આ રાજસ્વ મોડેલનો પણ વિરોધ કરો છો? શું તમે માનો છો કે આજના યુગમાં આને સાર્વજનિક કરવાં જોઈએ અને આપણે એ બર્થની ચિંતા ન કરવી જોઈએ, જે આ માનકોને મૂળ રૂપે બનાવવામાં થયો હતો?

[કાર્લ મલામુદ] ચાલો, આપણે પહેલાં ભારતમાં આ મામલાની વાત કરીએ, પછી બાકીની દુનિયાની વાત કરીએ.

[અનુજ શ્રીનિવાસ] જરૂર.

આ નાના યુ.એસ.બી.માં 19,000 ભારતીય માનકો છે.

[કાર્લ મલામુદ] ભારતમાં, આ સરકારી દસ્તાવેજો છે. એમના કુલ રાજસ્વના 4% થી ઓછું રાજસ્વ માનકોના વેચાણથી ઉત્પન્ન થાય છે. જો તમે ભારતમાં કોઈ ઉત્પાદન વેચવા માગો છો, તો એ પ્રમાણિત હોવું જોઈએ. તમે જાણો છો, પ્રમાણપત્ર પ્રાપ્ત કરવા માટે તમે કોને ચૂકવણી કરો છો? ભારતીય માનક બ્યુરોને. એમને ઘણાં પૈસા મળે છે. એટલું જ નહીં, આ એમના મિશન માટે પણ મહત્વપૂર્ણ છે, બરાબર. આ સાર્વજનિક સુરક્ષા માટે છે. માનકો સુધી કમ પહોંચાણને કારણે, તમે એન્ટ્રાપ્રેન્યુરોને એટલાં શિક્ષિત નથી કરી રહ્યાં, જેટલાં તમે કરી શકો છો. તમે સ્થાનિક અધિકારીઓને બિલ્ડિંગ કોડ એ રીતે લાગૂ નથી કરવા દેતાં, જે રીતે એમણે લાગૂ કરવા જોઈએ, કેમ કે એમણે આમાંથી એક માનક ખરીદવા માટે 14,000 ₹ ખર્ચ કરવા પડે છે. સાર્વજનિક સુરક્ષા માહિતી સુધી મર્યાદિત પહોંચ એમના મિશનની વિરુદ્ધ જાય છે. અને ભારતીય માનક બ્યુરોએ આમાંથી પૈસા કમાવાની જરૂર નથી. એમને અન્ય ઘણી રીતે પૈસા મળી રહે છે.

હવે, બાકીની દુનિયામાં નિજી ગેરસરકારી સંગઠનો માનકો વિકસિત કરે છે, અને પછી સરકાર એમને કાયદા તરીકે અપનાવે છે. હું થોડી વાતો જણાવું. ગેરસરકારી સંગઠનો આને કાયદા બનાવવા માંગે છે. નેશનલ ઇલેક્ટ્રિકલ કોડ ઓફ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સનો આ જ સંપૂર્ણ ઉદ્દેશ્ય છે, અને એઓ બડાઈ હાંકે છે કે 50 રાજ્યો અને સમવાયી સરકારમાં આને કાયદા રૂપે લાગૂ કરી ચૂક્યા છે. એઓ આમ જ ઈચ્છે છે. એઓ આ માનકો ખૂબ મોઘા ભાવે વેચે છે. પણ શું તમે જાણો છો, એમની પાસે આ સિવાય, પ્રમાણપત્ર, માર્ગદર્શિકા(હેન્ડબુક) અને પ્રશિક્ષણનું કામ પણ છે. જ્યારે સમવાયી સરકાર કહે છે કે “નેશનલ ઇલેક્ટ્રિકલ કોડ” દેશનો કાયદો છે, તો એમને અમેરિકન લોકોની સ્વીકૃતિની મહોર મળી જાય છે. અને સાર્વજનિક સુરક્ષા માહિતીનું નિયંત્રિત વિતરણ (રેશનીંગ) કર્યા વિના, સ્વીકૃતિની આ સ્વર્ણ મહોરથી જરૂર પૈસા કમાઈ શકે છે. એઓ એવો દાવો કરે છે કે એમને પૈસાની જરૂર છે, પણ હું નથી માનતો કે આ કારણ છે. મને લાગે છે કે આ નિયંત્રણ (કંટ્રોલ) નો મામલો છે.

મને એવું લાગે છે કે એઓ હંમેશા આ રીતે જ કામ કરે છે પણ શું તમે જાણો છો, ઈન્ટરનેટે દુનિયામાં બધાં ઉદ્યોગોને પોતાના વ્યવસાય નું સ્વરૂપ બદલવા વિવશ કરી દીધાં છે. સમયની સાથે સાથે આપણાં વ્યવસાયનું સ્વરૂપ બદલાતું રહે છે. સન્ 1970 માં એક માનક વાજબી ભાવે વેચવું, એ તર્કસંગત હતું. આજના યુગમાં એક બિલ્ડિંગ કોડ, એક પુસ્તિકાનું 14,000 ₹ માં વેચાણ ! આ ચીજ, આ નાની એવી ચીજ યુ.એસ.બી.માં બધાં જ 19,000 માનકો છે. બધાં જ ! ભારતમાં દરેક વિદ્યાર્થી માટે આ ઉપલબ્ધ કેમ ન હોવાં જોઈએ; ઓછામાં ઓછું, શિક્ષણના અવાણિજ્યિક ઉપયોગ માટે. પણ મને લાગે છે , આ દરેક ઉદ્યોગ, દરેક સ્થાનિક અધિકારી માટે ઉપલબ્ધ હોવાં જોઈએ, કેમ કે આ રીતે જ આપણે સાર્વજનિક સુરક્ષાને અમલમાં મૂકી શકીએ છીએ. દરેક વ્યક્તિ કાયદો જાણે છે.

[અનુજ શ્રીનિવાસ] બરાબર, સારી વાત છે. કાર્લ, પણ તમારા મિશનનો એક હિસ્સો અને સાર્વજનિક અધિકારક્ષેત્રના હિમાયતીઓના કાર્યનો હિસ્સો કેવળ લોકો સુધી માહિતી નિશુલ્ક પહોંચાડવાનો જ નથી, બલકે આ માહિતીની પહોંચની ગુણવત્તા વધારવા અંગે પણ છે. દાખલા તરીકે તમે જાણો છો કે દસ્તાવેજો એવાં હોવાં જોઈએ કે તમે એને ઝૂમ (zoom) કરી શકો અથવા એના પ્રારુપને વધારે સૌદર્યલક્ષી બનાવી શકો, જેથી લોકો વાસ્તવમાં એનો ઉપયોગ સંશોધનમાં કરી શકે. તમારું આ પ્રકારનું કામ આગળ વધીને ડિજિટલ લાયબ્રેરી ઓફ ઈન્ડિયા સુધી પહોંચ્યું છે, અને એ કામ તમે છેલ્લાં બે વર્ષોથી કરી રહ્યાં છો; એને વિશે તમે થોડી જાણકારી આપશો?

[કાર્લ મલામુદ] હા, અમે આમાંથી ઘણાં માનકોને ફરી ટાઈપ કરીને HTMLમાં લખ્યાં, જેમાં બિલ્ડિંગ કોડ સામેલ છે. અમે આકૃતિઓ ફરીથી દોરી અને સૂત્રો (formule) ને ફરીથી કોડ કર્યાં છે. ધ ડિજિટલ લાયબ્રેરી ઓફ ઈન્ડિયા દાવો કરે છે કે સરકારી સર્વર પર 5,50,000 પુસ્તકો હતાં. આખા ભારતમાં ઘણા વખતથી પુસ્તકો સ્કેન થઈ રહ્યાં છે.

[અનુજ શ્રીનિવાસ] અને એ પુસ્તકો કયાં છે?

[કાર્લ મલામુદ] ઈલેક્ટ્રોનિક અને માહિતી ટેકનોલોજી મંત્રાલય, ભારત સરકાર આ યોજનાઓની પ્રાયોજક છે. આ ડિજિટલ લાયબ્રેરી ઓફ ઈન્ડિયા પર મારું દયાન ગયું અને મેં એ દયાનથી જોઈ. બે વાતો મારા દયાનમાં આવી. એ આસાનીથી ઉપલબ્ધ નહોતી. એને સર્ચ કરવું, પણ મુશ્કેલ હતું. એનું સર્વર બહું ધીમું હતું. DNS પણ સતત ખોવાઈ જતાં હતાં. સર્વર ગાયબ થઈ જતું હતું, એટલે મેં એને કૉપી કરીને ઓનલાઇન મૂકી દીધાં. મેં એને દયાનથી જોયાં. ડેટાબેઝમાં કૉપીરાઈટ સંબંધી અમુક મામલા હતાં. એ બધાં બેકાળજીથી મૂકાયેલાં હતાં. પણ મેટાડેટા બરાબર હતો. શીર્ષકો ખોટાં હતાં. સ્કેનિંગ પણ થોડી બેપરવાહથી કરેલું હતું. એમનાં પૃષ્ઠો વાંકા હતા એ ઉપરાંત અમુક પૃષ્ઠો ગાયબ હતાં, કયાક અડધું પુસ્તક ગાયબ હતું, તો કયાંક રિઝોલ્યુશન બહુ ઓછું હતું.

અમે એક કૉપી બનાવી છે અને માત્ર એને બહેતર બનાવવાના ઈરાદાથી ઓનલાઇન મૂકી છે. અમે એ ઈન્ટરનેટ આર્કાઈવમાં મૂકી દીધી છે. એક મહિનામાં એને લગભગ દસ લાખ લોકોએ જોઈ. આ જોવા માટે લોકોની સંખ્યા વધવા માંડી. અમને થોડી નોટિસો પણ મળી કે અમે આ હટાવી લઈએ. આવું ઉચ્ચ સ્તરની સંસ્થાઓમાં થતું હોય છે. તમને એ હટાવવાની નોટિસ મળે અને તમે એનો જવાબ આપો કે, “ઠીક છે, હું એ હટાવી લઉં છું.”

[અનુજ શ્રીનિવાસ] અમુક મામલામાં એનું પાલન કરીને તમે ખુશ છો.

[કાર્લ મલામુદ] હા, બિલકુલ. જો કોઈ વ્યક્તિ એમ કહે કે પુસ્તકોનો કૉપીરાઈટ છે, તો કંઈ વાધો નહીં. અમે એને તરત જ હટાવી લઈશું.

આ નાના યુ.એસ.બી.માં 19,000 ભારતીય માનકો છે.

આ કંઈ મોટી વાત નથી. જ્યારે તમે બ્રુવસ્ટર કાલ્હે જેવાં લાખો પુસ્તકો ઈન્ટરનેટ પર મૂકતાં હો, તો ભૂલો તો થાય જ .

સરકાર નારાજ હતી કારણ કે આ ડેટા ઈન્ટરનેટ પર ઘણાં લોકો જોઈ રહ્યાં હતાં. એમને ઘણાં લોકો તરફથી નોટિસ પણ મળી, જેમાં કહેવામાં આવ્યું હતું, “અરે ભગવાન, તમારી પાસે મારું પુસ્તક છે.” એમણે સંપૂર્ણ ડેટાબેઝ બંધ કરી દીધો. એમણે અમને પણ સંપૂર્ણ ડેટાબેઝ બંધ કરવાનું કહ્યું. મેં કહ્યું, “નહી, નહી, અમે એવું નહીં કરીએ.” એમણે કહ્યું, “ઠીક છે, સન્ 1900 પછીનાં બધાં પુસ્તકો હટાવી લો.”

[અનુજ શ્રીનિવાસ] આ સંગ્રહમાં કેવાં પ્રકારનાં પુસ્તકો છે?

[કાર્લ મલામુદ] આ સંગ્રહ 50 વિભિન્ન ભાષાઓનો શાનદાર સંગ્રહ છે. એમાંથી અડધાં પુસ્તકો અંગ્રેજી, જર્મન, ફ્રેંચ જેવી રોમાન્સ ભાષાઓ (લેટિનમાંથી નીકળેલી અનેક પ્રાદેશિક ભાષાઓ)માં છે. આમાં ઐતિહાસિક પુસ્તકો, કથાવાર્તા સિવાયનું સાહિત્ય (નોન ફિક્શન), ભારતનું રાજપત્ર વગેરે સામેલ છે. આમાં બધાં રાજ્યોનાં રાજપત્ર અને સંસ્કૃતમાં 50,000 પુસ્તકો છે. 30,000 પુસ્તકો ગુજરાતીમાં છે. આ આંકડાઓ વિશે હું ચોક્કસ નથી કહી શકતો, પણ એ લગભગ એક લાખ જેટલાં છે. પંજાબી ભાષામાં હજારો પુસ્તકો છે. તિબ્બતી ભાષામાં પણ પુસ્તકો છે. આ પુસ્તકો હજારો વર્ષ જૂના છે. આ અદ્ભુત, અનોખો સંગ્રહ દુનિયામાં બીજે કયાંય નહીં મળે. મને આખી દુનિયામાંથી ભારતીય વિદ્વાનોનાં પત્રો મળ્યાં છે, જેમાં લખ્યું છે, “ઓહ ભગવાન, આ તો બહુ મોટો સંગ્રહ છે!”

અમે આને અલગ રીતે ઉપલબ્ધ કરાવ્યું છે. તમે એને સરળતાથી શોધી શકો છો. લોકો આસાનીથી નોટિસ મોકલી શકે છે અને કહી શકે છે, “ઓહ, તમે મેટાડેટા બોટી રીતે ભર્યાં છે.” અને અમે એને ઠીક કરવા સમર્થ છીએ. અમે એને બહેતર બનાવવા પ્રયત્ન કરી રહ્યાં છીએ. સરકારે કહ્યું, “નહી, નહી, નહી. તમારે એને હટાવવાં (ઓફ લાઈન)પડશે. અને અમે તમને જણાવીશું કે કયાં પુસ્તકો રાખવા યોગ્ય છે કારણ કે અમે એક પછી એક બધાં પુસ્તકોનું પરીક્ષણ કરીશું અને નક્કી કરીશું કે કયાં પુસ્તકોનો કૉપીરાઈટ છે અને કયાં નો નથી.”

સૌથી પહેલાં તો, મને આ વાતની ચોક્કસ ખાતરી નથી, પણ હું માનું છું કે એઓ વિશેષજ્ઞ છે, જે કહી શકે કે કયાં પુસ્તકો પર કૉપીરાઈટ લાગૂ છે અને કયાં પર નથી. પરંતુ કૉપીરાઈટ કોઈ દિગુણી મામલો નથી,બરાબર. જો તમે ટ્રસ્ટિહીન હો, તો આંતરરાષ્ટ્રીય સંધિ હેઠળ, તમે કોઈ પણ પુસ્તક મેળવી શકો છો. ભારતીય કૉપીરાઈટ અધિનિયમ હેઠળ, જો શિક્ષણ અને વિદ્યાથી વચ્ચે શૈક્ષણિક હેતુ માટે હોય તો એ કાયદેસર છે. દિલ્હી વિશ્વવિદ્યાલયનો મામલો આવો જ હતો. એટલે આ દિગુણી (binary) નથી. હું એવું બિલકુલ નથી માનતો કે આ સરકારનું કામ છે કે એ આપણને કહે કે શું વાંચવું અને શું ન વાંચવું. એવી જ રીતે, આ સરકારનું કામ નથી કે મને કહે કે કયાં પુસ્તકો ઈન્ટરનેટ પર મૂકવાં જોઈએ અને કયાં નહીં.

[અનુજ શ્રીનિવાસ] હા, સારી વાત છે.

[કાર્લ મલામુદ] આનાથી કોઈ રાષ્ટ્રીય સલામતીનો મુદ્દો અથવા એવું જ કંઈક હોય તો જુદી વાત છે, નહીં તો તમે માત્ર એમ કહો કે, “અમને પસંદ નથી.” તો અમારે કહેવું પડશે, “સૌરી, હું તમારી વાતની પરવા નથી કરતો.”

[અનુજ શ્રીનિવાસ] બરાબર. હવે સ્થિતિ એ છે કે માહિતી પ્રૌદ્યોગિકી મંત્રાલયે પોતાના આ પુસ્તકાલયને ઈન્ટરનેટ પર બંધ કરી દીધું છે અને માત્ર આપની આવૃત્તિ જ છે જે લોકોને માહિતી આપી રહી છે.

[કાર્લ મલામુદ] હા, આ સારી વાત નથી. સરકાર સાથે આ લડત લડવાને બદલે મને ડેટાબેઝ બહેતર બનાવવું ગમશે, જેને માટે હું એમની સાથે કામ કરી રહ્યો હતો જ્યાં હું વધારે પુસ્તકો સ્કેન કરી રહ્યો હતો. આ જ કામ અમે અમારા હિંદ સ્વરાજ સંગ્રહ માટે કરીએ છીએ, જે બહુ જ ઉચ્ચ ગુણવત્તાની સામગ્રી છે. તમને એ વિશે વધુ જણાવું?

[અનુજ શ્રીનિવાસ] હા, જરૂર.

[કાર્લ મલામુદ] હિંદ સ્વરાજ સંગ્રહના કામની શરૂઆત મહાત્મા ગાંધીનાં લેખનસંગ્રહ, સર્વ 100 બંડોથી થઈ. આ ઓનલાઇન ઉપલબ્ધ છે, કોઈ પણ એ વાંચી શકે છે. તમે આની પી.ડી.એફ. ફાઇલ ડાઉનલોડ કરી શકો છો, ઈ-બુક આવૃત્તિ પણ ડાઉનલોડ કરી શકો છો. ભારતમાં આકાશવાણી દ્વારા પ્રસારિત ગાંધીના 129 રેડિયો કાર્યક્રમ મળ્યાં, જે એમના જીવનના અંતિમ વર્ષમાં, દર એક-બે દિવસે કરેલાં એમનાં ભાષણો છે. તમે એમના જીવનના અંતિમ વર્ષ વિશે વિસ્તૃત જાણકારી મેળવી શકો છો. આ દરેક કાર્યક્રમ માટે, મેં સંગ્રહમાંથી પ્રાસંગિક ભાગ લઈને એને HTMLમાં મૂક્યો, જેથી તમે એમને હિંદી અથવા ગુજરાતીમાં સાંભળી શકો. તમે એનો અંગ્રેજી અનુવાદ વાંચી શકો છો. વળી, તમે લેખનસંગ્રહ પર ક્લિક કરીને એ દિવસે એમણે લખેલાં પત્રોને જોઈ શકો છો. એ પણ જોઈ શકો કે એમણે બીજે દિવસે શું કર્યું, આગલા દિવસે શું કર્યું હતું, વગેરે.

અમારી પાસે જવાહરલાલ નહેરુનાં યુનંદા લેખનનો સંગ્રહ છે. એમાંનાં ઘણાં સરકારના સર્વેર પર હતાં, પણ અમુક બંડો ગાયબ હતાં. મેં એ બંડો પ્રાપ્ત કર્યા, એટલે હવે આપણી પાસે એમની એકદમ સંપૂર્ણ આવૃત્તિ છે. બીમરાવ આબેડકરનો લેખનસંગ્રહ મહારાષ્ટ્ર સરકારના સર્વેર પર હતો, પણ એમાં આખરી છ બંડો ગાયબ હતાં. એ પણ હવે પૂર્ણ છે.

“ભારત, એક ખોજ” અતિ સુંદર કાર્યક્રમ હતો, જે “ડિસ્કવરી ઓફ ઈન્ડિયા” પર આધારિત હતો. બરેબર, બહુ સારી રીતે બનાવાયો હતો. 1980ના દશકમાં દૂરદર્શન સરકારી એજન્સી તરીકે કામ કરતું હતું; એટલે અમે એને માત્ર ઓનલાઇન જ નથી મૂક્યો, બલકે વિભિન્ન ભાષાઓમાં ઉપશીર્ષક (સબ ટાઈટલ્સ) પણ મૂક્યાં. બધાં એપિસોડ માટે નહીં, માત્ર પાંચ એપિસોડ માટે, કારણ કે અમારી પાસે પૂરતાં પૈસા નહોતાં. હવે તમે હિંદી ઉપશીર્ષક વાંચી શકો છો, જે એમની પાસે નહોતાં. એમની પાસે

આ નાના યુ.એસ.બી.માં 19,000 ભારતીય માનકો છે.

અંગ્રેજીમાં હતાં. અમે ઉર્દૂ, તેલુગુ અને અન્ય ભાષાઓમાં પણ ઉપશીર્ષક મૂક્યાં. અમે આ કાર્યક્રમને વધુ સારો અને વધુ ઉપયોગી બનાવવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યાં છીએ.

[અનુજ શ્રીનિવાસ] જરૂર, જરૂર, કાર્લ. અમુક લોકો સાર્વજનિક ક્ષેત્રના સમર્થન સંબંધી કાર્ય, જે કાર્ય તમે કરી રહ્યાં છો, એ કૉપીરાઈટની એકદમ વિરુદ્ધ માને છે.જેમ કે, એઓ માને છે કે ક્યારેક તમે કૉપીરાઈટની સીમા ઓળંગીને ચોરી તો નથી કરવા ઈચ્છતા ?

[કાર્લ મલામુદ] હું કોઈ ચોર નથી, લૂંટારો પણ નથી.

[અનુજ શ્રીનિવાસ] તમે કેવી રીતે નક્કી કરો છો કે તમારે ક્યારે, કઈ યોજનામાં સામેલ થવું છે.શું આ સાર્વજનિક હિત સાથે જોડાયેલું હોય છે? શું આ કસોટી તમારી પોતાની હોય છે?

[કાર્લ મલામુદ] હા, આંશિક રૂપે એ સાર્વજનિક હિતનો મામલો હોય છે. હું બધી વાતોનો વિચાર કરું છું. સૌથી પહેલાં, મને આ કહેવા દો. હું એક વ્યવસાયિક લેબક તરીકે જીવનચાપન કરતો હતો. બરાબર? હું સંગીતકાર હતો. હું કૉપીરાઈટમાં માનું છું. મને લાગે છે કે આ અદ્ભુત ચીજ છે પણ કૉપીરાઈટનો ઉદ્દેશ્ય ઉપયોગી કલાઓનો વિકાસ કરવાનો છે ,એ યાદ રાખવું જોઈએ. જ્ઞાનને અધિક ઉપલબ્ધ કરાવવું હોય, તો અહીં કૉપીરાઈટની સીમા પણ છે અને અપવાદ પણ છે. જો તમારી પાસે નિજી સંપત્તિ હોય, તો એની વચ્ચે સાર્વજનિક પાર્કની પણ આવશ્યકતા છે. આ બંને વિના તમે શહેરની કલ્પના ન કરી શકો. તમને વેપાર-વાણિજ્ય જોઈએ, પણ તમને નાગરિક જીવન પણ જોઈશે.

મેં આ દયાનથી જોયું અને મારી જાતને પૂછ્યું, “ શું આ સરકારી ડેટા છે? શું આના ઉપર કૉપીરાઈટનો દાવો કાયદેસર છે? શું આ લોકહિતમાં છે? શું આ માહિતીની અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે? જો આ એવી સરકારી માહિતી છે, જે સાર્વજનિક સુરક્ષા અથવા નિગમોના સંચાલન અથવા સરકારનાં કાયો વિશે નાગરિકોને જણાવવાની અધિકૃત પદ્ધતિનું નિયમન કરતી હોય તો એ સ્પષ્ટ જ સાર્વજનિક છે; બિલકુલ સ્પષ્ટ સાર્વજનિક.

હું બહુ સાવધાનીપૂર્વક આનું અદ્યયન કરું છું. તમે જાણો છો, ઘણાં લોકો આ પ્રકારનું કામ કરે છે અને એઓ એમ વિચારે છે, “ઓહ, તમે હૈકર છો!” ઠીક છે, મારી પાસે ટેકનિકલ કૌશલ્ય છે,એમાં કોઈ શક નથી. પરંતુ એટલું સારું પણ નથી, જેટલું આજકાલનાં જુવાનિયાઓ પાસે છે, પણ હું ઘણા વખતથી આ કરી રહ્યો છું. હું વિશાળ ડેટાબેઝ અને શાબ્દિક સામગ્રીના મામલામાં બહુ નિપુણ છું. કોઈ પણ ચીજ ઈન્ટરનેટ પર મૂકતાં પહેલાં હું બહુ સાવધાનીથી વિચાર કરું છું. હું એનું અદ્યયન કરું છું. એ વિશે વિસ્તૃત સંશોધન કરું છું.

તમે જાણો છો, મેં ભારતીય માનકોને સીધેસીધાં નથી લીધાં. મેં એની ઉપર ઘણો સમય વિતાવ્યો છે. મેં બંધારણીય કાયદાનાં ત્રણે ખંડો લીધાં અને બહુ દયાનથી વાંચ્યાં. હું વકીલ નથી પણ મેં એ વાંચ્યાં. હું સામ

પિત્રોડા પાસે ગયો. ઘણાં લોકો સાથે વાત કરી. ત્યાર પછી જ, મેં નક્કી કર્યું, “ બરાબર, હું માનું છું કે આ સાર્વજનિક માહિતી છે.” તમે જાણો છો, જો હું ખોટો હોઉં, તો મારે એનાં પરિણામ ભોગવવાં પડશે. આ પ્રકારનું કામ કરવાનો આ બીજો પક્ષ છે. જો તમે કોઈ ભૂલ કરો, તો તમારે કદાચ દંડ પણ ભરવો પડે અને તમારે એ માટે તૈયાર રહેવાની જરૂર છે.

[અનુજ શ્રીનિવાસ] સાચી વાત, સાચી વાત છે. અહીં વાતને જરા વળાંક આપતા હું સરકાર વિશે વાત કરવા માગું છું. માત્ર ભારત સરકાર જ નહીં, આખી દુનિયામાં અન્ય સરકારો દ્વારા તમારા કામની પ્રતિક્રિયાની વાત. હાલમાં, ભારતની મોટી સરકાર અને પાછલી સરકાર; બંને સરકારો સાર્વજનિક રીતે એમ કહેતી આવી છે કે અમે ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ વધારે પારદર્શિતા માટે કરવા માગીએ છીએ, અમે ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ સાર્વજનિક માહિતી સુધી વધુ સરળ રીતે પહોંચવા માટે કરવા માગીએ છીએ. ઈ-ગવર્નન્સ અને એવું બધું, તમે જાણો છો. કોઈ વ્યક્તિ જ્યારે આ પ્રકારનું કામ કરે, તો ક્યારેક એમની પહોંલી પ્રતિક્રિયા વિરોધની હોય છે.

અમે ભારતમાં તમારા જેવાં ઘણાં લોકોને કાયદેસર નોટિસ પ્રાપ્ત કરતા જોયાં છે. તમે સ્વયં, કાનૂની લડત લડી રહ્યાં છો, જેનો તમે ઉલ્લેખ કર્યો. આ મામલે સરકાર જે સિદ્ધાંતના સમર્થનનો દાવો કરી રહી છે, એ અને સરકારની વાસ્તવિક કાર્યવાહી વચ્ચે કોઈ વિરોધાભાસ છે? અને આમાં તમે તમારી ભૂમિકા વિશે શું વિચારો છો?

[કાર્લ મલામુદ] નોકરશાહી વાસ્તવમાં આ પ્રકારની વાતો વિરુદ્ધ ઊભી થઈ જાય છે. હું સામ પિત્રોડાને મળ્યો. એમણે કહ્યું, “ આ જરૂર કરો.” પરંતુ ભારતીય માનક બ્યુરોનો જવાબ કંઈક આવો હતો, “ના, ના, ના. અમે હુંમેશા આમ જ કર્યું છે. અન્ય લોકો પણ આમ જ કરે છે.” જો તમે પારદર્શિતાના હિમાયતી તરીકે અથવા ખાસ કરીને મંત્રી તરીકે એમની પાસે જાવ, તો ભારતીય માનક બ્યુરોના 15 જેટલાં અધિકારીઓ 8 કલાક લાંબી મિટિંગમાં તમને સમજાવશે કે આનાથી આભ દૂટી પડશે. જો તમે શાસનમાં હો, તો તમારે સતર્ક રહેવું પડે. તમે કોઈ પણ નિયમનું ઉલ્લંઘન ન કરવા ઈચ્છો. એટલી હદ સુધી કે તમે જો પારદર્શિતા લાવવાની ભરપૂર કોશિશ કરો – ઓબામા પ્રશાસન આનું સારું ઉદાહરણ છે તો પણ અમુક હદ સુધી જ સફળ થઈ શકો.

નાગરિક સમાજ સાથે કામ કરવું, એ મહત્વપૂર્ણ છે અને વળી, ક્યારેક તમારે વિરોધનો સામનો કરવો પડે છે. મારું ઘણુંખરું કામ તો એ સમજાવવાનું છે કે અમે જે કરી રહ્યાં છીએ, એ શા માટે કરી રહ્યાં છીએ. શા માટે એ સાચું છે. આના સમર્થનમાં મારી એક મુખ્ય દલીલ એ છે કે આ માહિતીનો લાભો લોકો ઉપયોગ કરી રહ્યાં છે. પછી અયાનક એવું નહીં થાય કે કોઈ પારદર્શક સરકારી માણસ કહે કે “વાહ, વાહ, વાહ, તમારે આથી પણ સારું કરવું જોઈએ.” આ તો એવું છે કે “ભારતમાં એન્જીનિયરીંગનાં લાભો વિદ્યાર્થીઓ દરરોજ આ માહિતીનો ઉપયોગ કરે છે. એટલા માટે જ આ માહિતી ઉપલબ્ધ હોવી જોઈએ.

આ નાના યુ.એસ.બી.માં 19,000 ભારતીય માનકો છે.

અને જુઓ, આમ નથી ટૂટી પડ્યું, બરાબર. તમે હજુ પણ માનકો વેચી રહ્યાં છો.” તમે જાણો છો, જો હું બધાં માનકો સાર્વજનિક કરી દઉં, તો પણ એવાં ઘણાં લોકો હશે, જેમને માનકોની પ્રમાણિત કૉપીની જરૂર હશે, જેમને અગાઉની બધી આવૃત્તિઓની સંપૂર્ણ પ્રતની જરૂર હશે. હું એ મામલામાં સાવધાની રાખું છું, જેનો આશય કાનૂની હોય.

[અનુજ શ્રીનિવાસ] અરછા, તો તમે સ્વયંને એક ભાગીદારના રૂપમાં જુઓ છો, જે સરકારને એનું સાર્વજનિક પહોંચનું કામ વધુ સારી રીતે કરવામાં મદદ કરે?

[કાર્લ મલામુદ] આ જ કામ હું કરવાની કોશિશ કરી રહ્યો છું. હું પોતે વ્યવસાયથી બહાર રહેવા માગું છું. હું ભારતીય માનકો સંબંધી કામ નથી કરવા ઈચ્છતો. ભારતીય માનક બ્યુરો એને મારા કરતાં વધુ સારી રીતે સમજે છે. મારી પાસે સોર્સ કોડ (source code) નથી, બરાબર. મારે એક પી.ડી.એફ. (PDF) ફાઈલ લેવી પડે છે અને એને એચ.ટી.એમ.એલ. (HTML) માં બદલવા માટે ફરીથી ટાઈપ કરવી પડે છે. જો મારું નસીબ જોર કરે તો ડિજિટલ સ્વરૂપમાં મળી જાય છે; છતાં પણ મારે એને રિ- ફોર્મેટ કરવી પડે છે. પી.ડી.એફ.માંથી પેરાગ્રાફ માર્ક્સ (paragraph marks), ઈટેલિક્સ (italics) ફૂટનોટ્સ (footnotes), સુપરસ્ક્રિપ્ટ્સ (superscripts) ને હટાવવા પડે. આ બહુ મોટું કામ છે. જો મારી પાસે એમની મૂળ વર્ડ (Word) ફાઈલ હોય, હું ધારું છું કે એ વર્ડમાં છે, તો આ કામ એકદમ આસાન થઈ જાય. આ કામ એમનું છે. એમણે કરવું જોઈએ. એમણે અપાર જનસમૂહની પહોંચ માટે ઉપલબ્ધ કરાવવું જોઈએ, જેથી કોઈ પણ એ ડાઉનલોડ કરી શકે. પછી, ‘ઈન્ડિયન કાનૂન’, દાખલા તરીકે, પોતાના સર્ચ એન્જીનમાં સામેલ કરી શકશે. આ સારી વાત છે કારણ કે અચાનક બધાં માનકો બધી જગ્યાએ ઉપલબ્ધ થઈ જશે. દરેક વ્યક્તિ સુરક્ષા માનકો વિશે જાણકારી પ્રાપ્ત કરી લેશે; આપણી દુનિયા વધુ સુરક્ષિત હશે.

[અનુજ શ્રીનિવાસ] જરૂર. સારી વાત છે. એક સુરક્ષિત દુનિયાની સંકલ્પના સાથે આ ચર્ચા પૂરી કરીએ. સામાન્ય રીતે, તમારા અગાઉનાં ભાષણો અને વાર્તાલાપો, જે મેં સાંભળ્યાં છે, એમાં તમે સાર્વજનિક માહિતીની વધુ પહોંચ અને આજના યુગની વર્તમાન સામાજિક, આર્થિક, રાજનૈતિક સમસ્યાઓની યથાર્થ સમજ તથા એમનાં ઉકેલો વચ્ચેની કડીને સમજવાની વાત કહી છે. તમે શા માટે માનો છો કે આ બંને એકબીજાં સાથે જોડાયેલાં છે?

[કાર્લ મલામુદ] હું માનું છું કે આપણી દુનિયામાં ઘણી સમસ્યાઓ છે, જે હઠીલી જણાય છે, જે વણઉકેલી છે. જેમ કે ગ્લોબલ વાર્મિંગ. ઘણાં લોકો એ નથી માનતાં કે આ સાચું છે અથવા એઓ કોઈ કાર્યવાહી નથી કરતાં અથવા એમનું સ્વ હિત છે-“ હું કોઈ કાર્યવાહી નહીં કરું કારણ કે હું કોલસાની ખાણમાં કામ કરું છું; અને મારા માટે પ્રદૂષણ સારું છે, કારણ કે આનાથી હું વધુ પૈસા કમાઈ શકું છું.” અન્ય લોકો પ્રત્યે અસહિષ્ણુતા. ગરીબી, બરાબર! શિક્ષણથી ગરીબી દૂર થઈ શકે છે, દુકાળ અને રોગ પણ! પ્રશ્ન એ છે કે આપણે આ સમસ્યાઓને દૂર

કરવા માટે શું કરી શકીએ? હું દૃઢપણે માનું છું કે જ્ઞાન સુધી પહોંચવું, એ જ એક માત્ર ઉપાય છે, જેનાથી આપણે આગળ વધી શકીએ છીએ.

જો બધાં નાગરિકો જળ-વાયુ પરિવર્તનની સમસ્યા સમજવા માંડે તો ક્યારેક એઓ માંગ કરશે કે આપણે કોઈ પગલું લઈએ. કારણકે આ સાચે જ એક વૈશ્વિક સંકટ છે. આપણે બધાંએ આ બાબત પગલાં લેવાં જોઈએ. વધુમાં વધુ લોકોએ આ સમજવું જોઈએ- હું એ પરવા નથી કરતો કે કઈ સરકાર છે? એ બધાં રાજનેતા છે. જો પ્રત્યેક વ્યક્તિ એમ કહે, “ગ્લોબલ વાર્મિંગ ! હું ભગવાન, આપણે કંઈક કરવું જ પડશે. આ વાવાઝોડાં જુઓ, આ દાવાનળ જુઓ, આ દુકાળ જુઓ.” ત્યારે જ પરિવર્તન આવશે.

હવે શિક્ષણ મહત્વપૂર્ણ મુદ્દાઓમાંનો એક છે. રોગ, તમે એ કદાપિ નથી જાણતાં કે રોગોની સમસ્યાઓનો ઉકેલ ક્યાંથી મળશે. ઈન્ટરનેટથી હું જે શીખ્યો, એમાંથી એક એ કે જ્યારે હું અઢળક માહિતી ઓનલાઇન મૂકૂ છું, તો કોઈ અજાણી વ્યક્તિ ક્યાંકથી હુમેશાં એને બહુતર બનાવે છે. એવી વ્યક્તિ, જેને વિશે તમે વિચાર્યું પણ નહીં હોય.

મને વિશ્વાસ છે કે પ્રત્યેક પેઢીની એક સંભાવના હોય છે. આ વૈમાનિકી (એરોનોટિક્સ) ની હોય શકે છે, આ અનૈરિઈક દાસતાના ઉન્મૂલનની પણ હોઈ શકે છે, બરાબર. અથવા તો બધાં નાગરિકો માટે મતાધિકાર યા ટેકનોલોજીની અથવા તો સામાજિક પરિવર્તનની પણ હોઈ શકે છે. મને લાગે છે, આપણી મહાન સંભાવના- ઈન્ટરનેટ છે, જે કામ કરે છે. એના માદ્યમથી જે આપણે કરી શકીએ છીએ, એ છે, બધાં પ્રકારનાં જ્ઞાન સુધી સાર્વત્રિક પહોંચ; અને હું દૃઢપણે માનું છું કે આનાથી દુનિયા વધુ સારી બનશે.

[અનુજ શ્રીનિવાસ] ઠીક છે, સરસ. ધન્યવાદ, કાર્લ. તમારો સમય આપવા માટે અને-

[કાર્લ મલામુદ] તમારો ખૂબ ખૂબ આભાર.

[અનુજ શ્રીનિવાસ] અમે તમારો કેસ અને એ મુદ્દાઓ, જેનાં ઉપર તમે કામ કરી રહ્યાં છો, એમનું અનુસરણ ‘ધ વાયર’ પર કરીશું. ધન્યવાદ.

© ધ વાયર, 2017, અનુમતિથી ઉપયોગ કરાયો.

<https://thewire.in/191059/interview-little-usb-holds-19000-indian-standards-not-made-public/>

માઈક્રોફોન પર પંડિત જવાહરલાલ નહેરુ, 1947-07-20

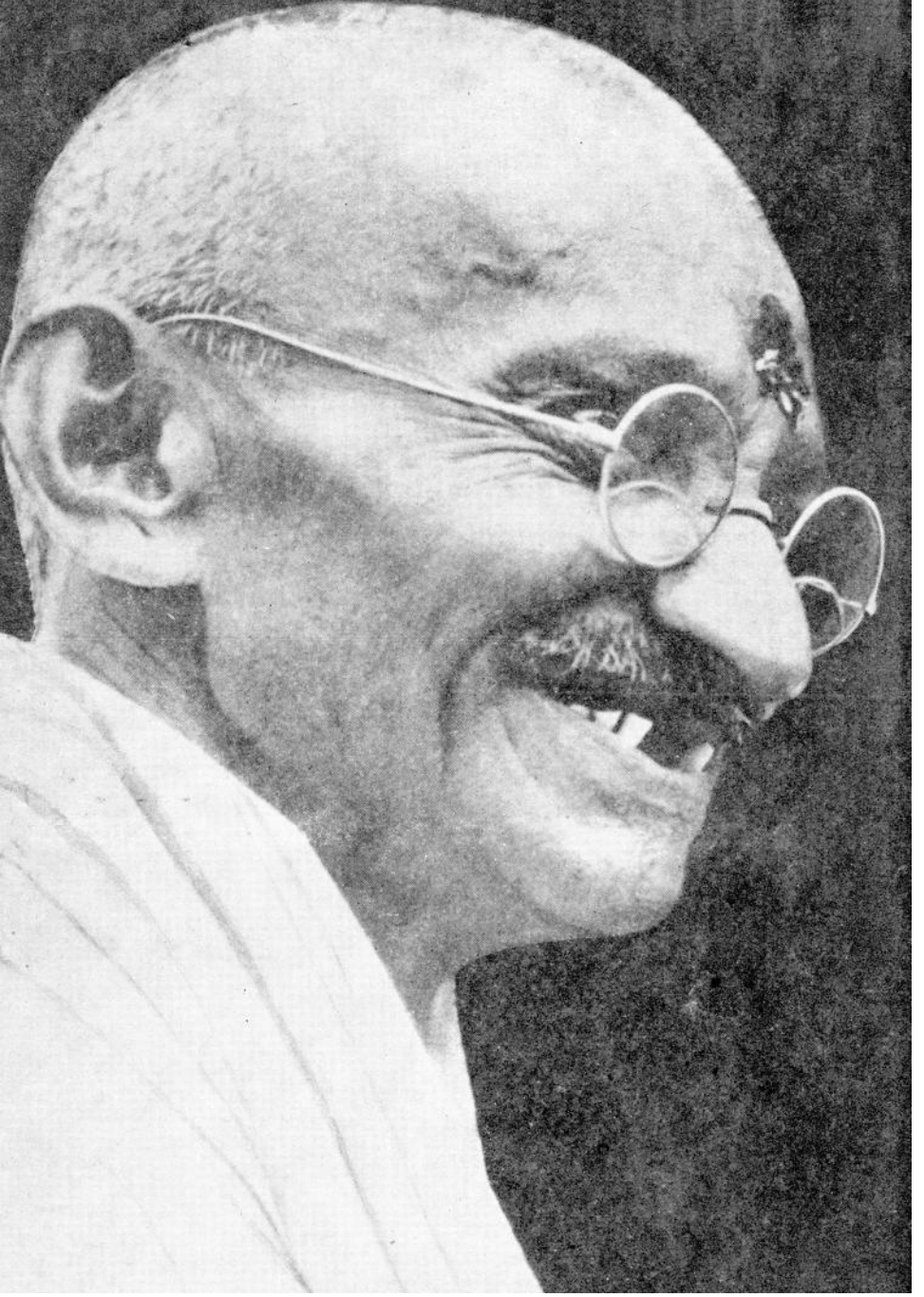
મે, 1948માં જમ્મૂમાં આર.એ.એફ. મૈસમાં અધિકારીઓ સાથે બિલિયર્ડ્સ રમતી વેળા.

મે, 1948માં, કાશ્મીરમાં નૌકા દોડ વખતે.

મે 1948માં રજાઓ દરમિયાન વાઈસરીગલ લૉજ, શિમલામાં.

સી.ડબલ્યુ. એમ.જી., ખંડ 43 (1930), પૃષ્ઠ 185. દિનાંક રહિત

ઇન્દિરા ગાંધી ભૂતાન જતી વખતે ચાક ઉપર, 20 સપ્ટેમ્બર, 1958.

6 ડિસેમ્બર, 1954 ના દિવસે ચીની પ્રતિનિધિગંડળને વળાવતી વખતે.

ભારતના વડા પ્રધાન, માનનીય પંડિત જવાહરલાલ નહેરુ, યુ.એસ.માં ભારતીય રાજદૂત માનનીય શ્રીમતી વિજયાલક્ષ્મી અને શ્રીમતી ઇન્દિરા ગાંધી સાથે 28 ઓક્ટોબર, 1949ના દિવસે એમની શિકાગો યાત્રા દરમિયાન શ્રી વિલ સ્મિથના ફાર્મેની મુલાકાતે .

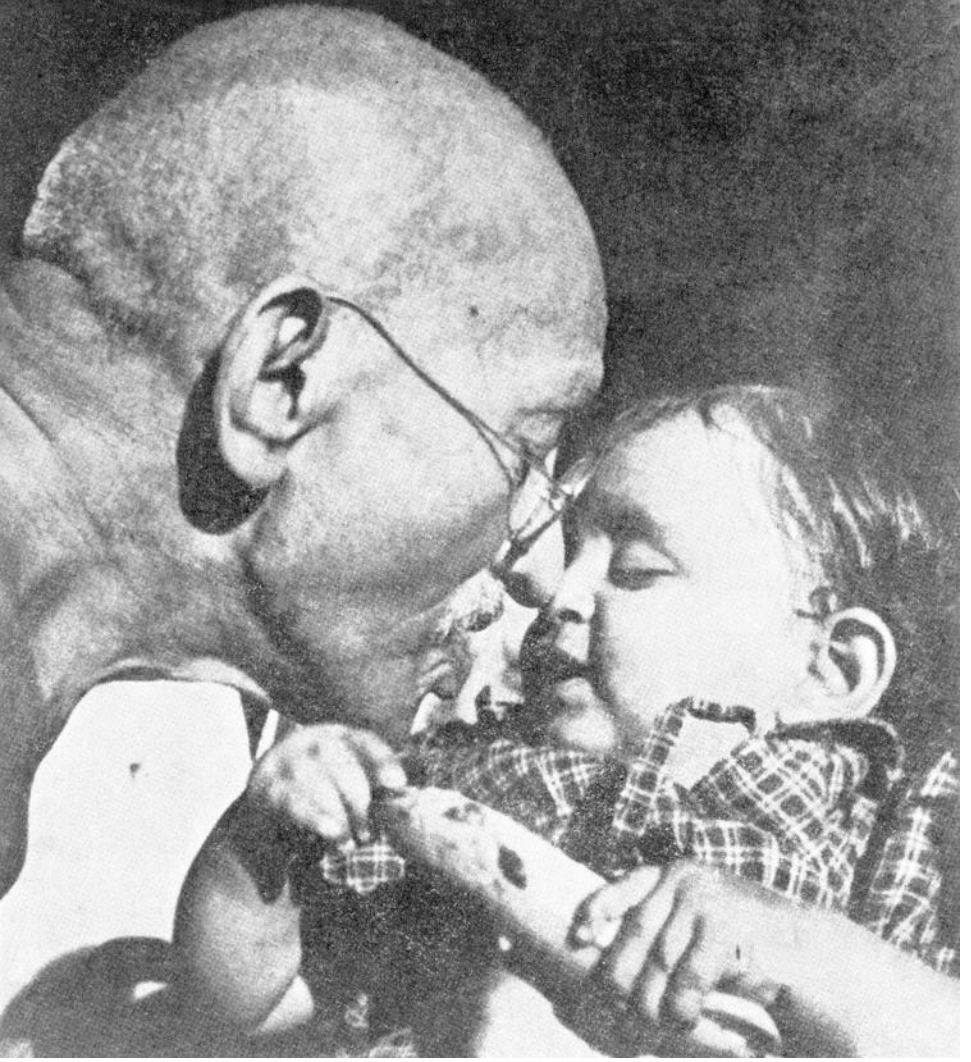
વડાપ્રધાન શ્રી જવાહરલાલ નહેરુ અને શ્રીમતી ઇન્દિરા ગાંધી ભૂતાન જતી વેળા
પિપલ્સ રિપબ્લિક ઓફ ચાઇનાના જનરલ ટૅંગ ક્વાંટ સાન (એકદમ ડાબી બાજુ)
સાથે રિયનગેંગ, તિબેટ-ભૂતાન સીમા પર. (સપ્ટેમ્બર, 1958)

શ્રીમતી ઇન્દિરા ગાંધી પ્રજાસત્તાક દિન સમારંભના, કુલ્લૂ ખીણનાં લોકનર્તકો સાથે ,
29 જાન્યુઆરી 1958.

સીડબલ્યુ. એમ.જી., ખંડ 14 (1917-1918), ફ્રંટિસપીસ, 1918માં ગાંધીજી.

સીડબલ્યુ. એમ.જી., બંડ 78 (1944), ફંદિસપીસ.

‘કોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

કાર્લ મલામુદ, ફેલિફોર્નિયા, ડિસેમ્બર 4-25,2017.

ઓક્ટોબરના અંતમાં હું ભારતથી પાછો ફર્યો. ઘણાં કામો હું અધૂરાં મૂકી ગયો હતો અને યાત્રા દરમિયાન નવાં કામો પણ બાકી રહી ગયાં હતાં. સૌથી વધુ તાકીદના તો નિશ્ચિત જ મારા કોર્ટ કેસ હતાં, એ બધાં પર દયાન આપવાની જરૂર હતી. પરંતુ સૌથી પહેલાં મેં મારી પસંદગી કામ કર્યું.

મારા કાર્યાલયની બહાર નવ મોટાં બોબાંઓ મારી રાહ જોઈ રહ્યાં હતાં, જેમનું કુલ વજન 463 પાઉન્ડ હતું. એ બધાંમાં કુલ 312 પુસ્તકો હતાં. આ એ જ પુસ્તકો હતાં, જેમનો ઉપયોગ લોર્ડ રિચર્ડ એટનબરોએ ‘ગાંધી’ ફિલ્મ બનાવવા માટે કર્યો હતો. એમના મૃત્યુ પછી, એમનાં એક નિર્માતાએ 2015 માં આ પુસ્તકો લિલામમાં ખરીદ્યા હતાં, અને હાલમાં એમણે કૉન્સલ-જનરલ, રાજદૂત અશોકનો સંપર્ક સાધ્યો અને પૂછ્યું કે શું એમને એવી કોઈ ઉપયોગી જગ્યા વિશે જાણકારી છે, જ્યાં આ પુસ્તકો દાનમાં આપી શકાય. રાજદૂતે નિર્માતાને મારે ત્યાં મોકલ્યાં અને અંતે પુસ્તકો મારી પાસે આવ્યાં.

આ સંગ્રહ વાસ્તવમાં બહુ અસાધારણ છે. એક ડબ્બામાં ફિલ્મની શૂટિંગ સ્ક્રીપ્ટની મૂળ પ્રત, સેટનું બજેટ, કૉલ-શીટ્સ અને લિલામ ઘરની રસીદ અને સૂચીપત્ર (કેટેલોગ) હતાં. એમાંથી અમુક પુસ્તકો મારી પાસે પહેલેથી હતાં, જેમ કે પ્યારેલાલ નાચરનું આઠ ખંડોનું જીવનચરિત્ર અને એમનાં સાહિત્યસંગ્રહનાં ખંડો. પણ આ બોબાંઓમાં નવજીવન ટ્રસ્ટનાં ગાંધીજી દ્વારા લિખિત અને ગાંધીજી વિશે ઘણાં પુસ્તકો હતાં, જે મેં પહેલાં ક્યારેય જોયાં નહોતાં.

મેં આ પુસ્તકોમાંથી 47 પુસ્તકો પસંદ કર્યાં, જે ચોક્કસ પોસ્ટ કરી શકાય, એવાં હતાં. એમાં ઉદ્યોગપતિ જી.ડી.બિરલાના ગાંધીજી સાથે પત્રવ્યવહારના 4 ખંડોના સંગ્રહ જેવાં અમુક રત્નો હતાં. ગાંધીજી દિલ્હીમાં શ્રી. બિરલાના ઘરે રોકાયાં હતાં, તે દરમિયાન એમની હત્યા થઈ હતી અને એઓ બંને 44 વર્ષથી એકબીજાં સાથે અવારનવાર પત્રવ્યવહાર કરતાં હતાં.

મારી ઓફિસની બહાર નહેરુનાં લેખનસંગ્રહની નવીનતમ આવૃત્તિનાં નવ ખંડો પણ હતાં, જે મેં ઓર્ડર કર્યાં હતાં. આની સાથે જ સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામના મૂળ દસ્તાવેજોનો ઘણાં ખંડોનો, દળદાર ગ્રંથોનો મોટો સેટ પણ હતો. આ દસ્તાવેજો સવ્યસારી ભટ્ટાચાર્ય સંપાદિત કર્યા છે, જે મારાં પ્રિય ઇતિહાસકારોમાંનાં એક છે. મેં આ બધાં પુસ્તકો ભેગાં કર્યાં અને એમને સ્કેન કરાવવા માટે ઈન્ટરનેટ આર્કાઈવ લઈ ગયો.

જ્યારે હું આ પુસ્તકો જમા કરી રહ્યો હતો, ત્યારે રાજદૂત અશોકે મારી ઓળખાણ એક બીજા સજ્જન સાથે કરાવી, જેમની પાસે ભારત સંબંધી

પુસ્તકોનો વિશાળ સંગ્રહ હતો અને એઓ એ દાન કરવા ઈચ્છતાં હતાં. હું એ પુસ્તકોને લાવવાનો ખર્ચ કરવા તૈયાર થયો અને થોડા સમયમાં જ 25 બોખાઓ મને મળી ગયાં, જેમાં 212 મોટાં પુસ્તકો હતાં અને વજન 763 પાઉન્ડ હતું. આટલાં બધાં પુસ્તકો રાખવા માટે મારે વધારે અલમારી ખરીદવી પડી, પણ એ ખર્ચ બહુ રોગ્ય હતો.

કોર્ટનાં મામલાઓ, જેમની ઉપર દયાન આપવાની જરૂર હતી.

નવેમ્બરમાં મારું મુખ્ય કામ કોર્ટ કેસ જોવાનું હતું. સૌથી પહેલાં ભારતનાં કેસ જોવાનાં હતાં. અમે ડિસેમ્બર 2015માં દિલ્હી હાઈકોર્ટમાં જાહેર હિતનો મુકદ્દમો દાખલ કર્યો હતો. ભારતમાં, સાધારણ રીતે બે પક્ષો વિરુદ્ધ મુકદ્દમો દાખલ કરવામાં આવે છે: સંબંધિત એજન્સી (આ કેસમાં ભારતીય માનક બ્યુરો) અને ભારત સરકાર સ્વયં. બ્યુરો જવાબ આપવામાં નિષ્ફળ રહ્યો, પણ કોર્ટના કહેવાથી જૂન 2016 માં અમારી ચારિકાનો જવાબ આપ્યો. જો કે કેન્દ્ર સરકાર વારંવાર જવાબ આપવામાં નિષ્ફળ રહી. એટલું જ નહીં, એ ન્યાયાલયમાં હાજર પણ ન રહી.

નિશીથ દેસાઈની ફર્મનાં વકીલો ઘણી વાર આ જોઈ ચૂક્યા હતાં. દર વખતે એઓ કોર્ટમાં હાજર રહેતાં અને ખબર પડતી કે કેન્દ્ર સરકારની તરફથી કોઈ હાજર ન હોય. વાસ્તવમાં, પહેલાં તો બ્યુરો તરફથી પણ કોઈ હાજર નહોતું રહેતું. મને યાદ છે, એવી સ્થિતિમાં એક વાર કોઈની હાજરી પછી ભારતથી મને ફોન આવ્યો હતો. વકીલોએ મને કહ્યું કે બરેબર સામા પક્ષ તરફથી કોઈ હાજર હતું. પણ કોર્ટે એને પૂછ્યું કે એ ભારતીય માનક બ્યુરોનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે કે કેન્દ્ર સરકારનું. એ જાણતો નહોતો, એટલે એને એ જાણકારી પ્રાપ્ત કરવા માટે પાછો મોકલી દેવામાં આવ્યો કે એ કોનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે.

13 નવેમ્બરે એક વધુ સુનાવણી થઈ. ચોથી વાર કેન્દ્ર સરકારને જવાબ આપવાનું કહેવામાં આવ્યું. અને સારું જ, ચારનો આંકડો જાદુઈ છે. કોર્ટે ફેસલો આપ્યો કે બ્યુરોનો જવાબ, કેન્દ્ર સરકારના જવાબના રૂપમાં કામ કરશે અને 27 ફેબ્રુઆરી, 2018ના દિવસે મૌખિક દલીલનો આદેશ આપવામાં આવ્યો. આ પ્રોત્સાહક હતું. બે વર્ષના પેપરવર્ક અને પ્રક્રિયાઓ પછી, અમે આખરે વિષયની ગુણવત્તાના આધારે કોર્ટમાં અમારા કેસની સુનાવણી માટે તૈયાર હતાં.

એ જ દિવસે બપોરે હું બીજા મામલા માટે અટલાન્ટા, જ્યોર્જિયા પહોંચવા વિમાનમાં બેઠો. આ મામલામાં જ્યોર્જિયા રાજ્યે મારા પર “એક પ્રકારના આતંકવાદ” નો આરોપ મૂક્યો કારણ કે મેં કોઈ પણ શુલ્ક વિના , બધાં માટે ઈન્ટરનેટ પર જ્યોર્જિયાના સરકારી માનક (કોડ) ને પોસ્ટ કર્યો હતો. રાજ્યને લાગ્યું કે આ એમના કૉપીરાઈટનું ઉલ્લંઘન છે. મેં જ્યોર્જિયાના સ્પીકરને ઘણાં પત્રો લખ્યાં કે યુ.એસ.માં કાયદા પર કોઈ કૉપીરાઈટ નથી કારણ કે કાયદા પર લોકોનું આધિપત્ય છે, પરંતુ મારા સ્પષ્ટીકરણથી અધિકારીઓ પર કોઈ અસર ન થઈ.

‘કોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

હવે આપણે સ્પષ્ટ સમજીએ. જ્યોર્જિયા વિધાનસભાનો કોઈ પણ અધિનિયમ (act) આ શબ્દોથી શરૂ થાય છે: “એક અધિનિયમ: જ્યોર્જિયાના સરકારી માનક સુધારવા માટે એક અધિનિયમ.” જ્યોર્જિયાનો એક જ કાયદો છે અને એ આ છે. કૉપીરાઈટ રાજ્યના નામે છે. એ આ દેશનો કાયદો છે. ઘણો વિચાર કર્યો પછી હું માનું છું કે આ સરકારનો આદેશ છે.

રાજ્યનું કહેવું હતું કે એમણે જ્યોર્જિયાના સરકારી માનકની વ્યાખ્યા તૈયાર કરવા માટે વિક્રેતા નો ઉપયોગ કર્યો હતો. એમણે સ્વીકાર કર્યું કે કાયદા પર કદાચ કોઈ કૉપીરાઈટ નથી, પરંતુ એમનું માનવું છે કે વ્યાખ્યા પર રાજ્યના નામે આધિપત્યના દાવાનો અધિકાર છે.

સરકારી માનકમાં ઘણાં પ્રકારની વ્યાખ્યાઓ છે, પરંતુ રાજ્યે ન્યાયાલય સમક્ષ જે મુદ્દો ઉઠાવ્યો, એ હતો, કાયદાથી સંબંધિત કોર્ટ કેસોનો સારાંશ. આ એમના વિક્રેતાએ તૈયાર કર્યો હતો અને રાજ્યનું માનવું હતું કે વિક્રેતાને સૈકડો ડૉલરમાં માનક વેચવાનો અધિકાર આપ્યા વિના, કોઈને પણ સરકારી માનકનું નિર્માણ કરવા માટે પ્રોત્સાહન નહીં મળે. અને એને લીધે, એના નિર્માણનો ખર્ચ, જે લાખો ડૉલર છે, કરદાતાઓ પર પડશે. એમનું કહેવું હતું કે નિજી પાટીને વેચાણના એકાધિકારની સવલત આપીને એમણે કરદાતાઓ માટે સારો સોદો કર્યો છે.

આમ તો આ સ્પષ્ટીકરણ જ્યોર્જિયાના સ્ટેટહાઉસની અંદર સુધી સીમિત હતું. પણ હું ટેક્સી કે બારમાં બેઠેલાં લોકો અને વિદ્યાર્થીઓ સાથે વાતચીતના અનુભવને આધારે કહી શકું છું કે રાજ્યનું આ સ્પષ્ટીકરણ કોઈને સમજાયું નહીં. તમે રાજ્યના એકમાત્ર માનકને ટુકડાઓમાં ન વહેંચી શકો, જેમાંથી અમુક વિશે તમે વાત કરી શકો અને અમુક વિશે ન કરી શકો.

રાજ્યે આ તર્ફ સમજાવવાની બહુ કોશિશ કરી કે માનક વાસ્તવમાં ઉપલબ્ધ છે કારણ કે એની પ્રત કાઉન્ટી કોર્ટહાઉસીસના અમુક કાનૂની પુસ્તકાલયોમાં રાખવામાં આવી છે. એન.બી.સી. ન્યુઝે તપાસકર્તા રિપોર્ટ તૈયાર કર્યો અને કોર્ટ હાઉસ લાયબ્રેરીઓમાં આ પ્રતો શોધી કાઢી. એમને જણાવા મળ્યું કે ઘણાંબરાં મામલાઓમાં આ પ્રતો પાછળના રૂમમાં બંધ હતી. ઘણાં બંડો ગાયબ હતાં અથવા ખરાબ થઈ ગયાં હતાં. એન.બી.સી.ને આ રિપોર્ટ માટે એમી (Emmy) પુરસ્કાર મળ્યો.

હું એકલો જ એવો નહોતો જે જ્યોર્જિયાના સરકારી માનકનો પરવાનગી વિના ઉપયોગ ન કરી શક્યો હોય. જીલ્લા ન્યાયાલયમાં દાખલ અમારા જાહેરનામાઓમાંથી એક જાહેરનામું કાનૂની પ્રદાતા ‘ફાસ્ટ કેસ’ તરફથી હતું. ‘ફાસ્ટ કેસ’ના સી.ઇ.ઓ. અને સહ-સંસ્થાપક એડ વાલ્ટર્સ , મારા બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટર્સના ઘણા લાંબા સમયથી સભ્ય છે. ‘ફાસ્ટ કેસ’ બધા 50 રાજ્યોના કાનૂની અને વૈધાનિક મામલાઓ ચકાસવાની સગવડ કરી આપે છે. આ કરવા માટે એની મુખ્ય પદ્ધતિ છે, રાજ્યનાં બાર એસોસિએશનો સાથે સોદાબાજી કરવી.

રાજ્યનાં બધાં વકીલોનું પ્રતિનિધિત્વ કરનારી સંસ્થા ‘સ્ટેટ બાર ઓફ જ્યોર્જિયા’ માટે “ફાસ્ટકેસ” ને કાયદાનો સત્તાવાર પ્રોવાઇડર બનાવવામાં આવી હતી. બધાં વકીલોને બારમાં એમના સભ્યાપદને કારણે “ફાસ્ટકેસ” સુધી નિઃશુલ્ક પહોંચ પ્રદાન કરવામાં આવી છે. ફાસ્ટકેસે રાજ્ય અને એના વિક્રેતા સાથે સંપર્ક કરી અને સત્તાવાર માનકનું લાયસન્સ કરવા માટે કહ્યું જેથી જ્યોર્જિયાના વકીલોને જ્યોર્જિયાનો એકમાત્ર અધિકૃત કાયદો વિતરિત કરી શકે. એમને કહેવામાં આવ્યું કે ફાસ્ટકેસને કોઈ પણ ભોગે જ્યોર્જિયાના અધિકૃત કાયદાઓનો ઉપયોગ કરવાની અનુમતિ નહીં આપવામાં આવે.

જીલ્લા ન્યાયાલયમાં અમે હારી ગયાં. ન્યાયાધીશે અમારી દલીલ ન માની અને ફેંસલો આપ્યો કે ન્યાયાલયના પુસ્તકાલયોમાં રાખવામાં આવેલી પ્રતો પર્યાપ્ત છે. એમણે એ વાત પર જોર આપ્યું કે જો નિજી વિક્રેતાએ કાયદાઓ લીધાં હોય, અને એના પર પોતાના ન્યાયિક (જ્યુડિશિયલ) સારાંશ લખ્યાં હોય, તો એ વાસ્તવમાં કૉપીરાઈટને આધીન હશે. ન્યાયાધીશે મને મારી સાઈટ પર સત્તાવાર કોડના વિતરણ અથવા એનો ઉલ્લેખ કરવા પર મનાઈનો આદેશ આપ્યો. એક સમવાયી મનાઈ હુકમ (federal injection) દ્વારા મને કાયદા વિશે જણાવવાથી રોકવામાં આવ્યો છે.

અમે એ વાત માની લીધી કે અદાલતના મામલાનો, નિજી રીતે નિર્મિત સારાંશ કૉપીરાઈટને આધીન હોય શકે છે. અમારી દલીલ હતી કે જ્યોર્જિયાના સત્તાવાર કોડ કોઈ અનાધિકૃત નિજી સંકલન નથી, એ કાયદાનું નિશ્ચિત અને સત્તાવાર નિવેદન છે, જે જ્યોર્જિયા રાજ્યના નામ અને સત્તા હેઠળ બહાર પાડવામાં આવ્યું છે. હુકીકતમાં, સત્તાવાર કોડની કલમ 1-1-1 માં લખવામાં આવ્યું છે કે જે લોકો કોડના અનાધિકૃત સંકલનને અનુસરે છે, તેઓ “પોતાના જોખમે” કરે છે.

હવે અમે યુ.એસ. કોર્ટ ઓફ અપીલ્સ ફોર ધ ઇલેવનથ સર્કિટ સમક્ષ ઉપસ્થિત થયા. આ કેસમાં મામલો ઝડપથી આગળ વધ્યો. 7 એપ્રિલ, 2017ના દિવસે અમે અપીલની નોટિસ દાખલ કરી. અને અમારી અપીલની બ્રિફ 17 એપ્રિલે મોકલવામાં આવી. અપીલની બ્રિફ દાખલ કર્યા પછી, જે લોકો અમારું સમર્થન કરવા ઈચ્છતાં હોય, એમણે ફેંડ્સ ઓફ કોર્ટ એટલે કે “એમિક્સ ક્યુરે”ની બ્રિફ 24 મે સુધીમાં દાખલ કરવાની હતી.

અમારી તરફથી ત્રણ બ્રિફ દાખલ કરવામાં આવી હતી. પહેલી નાગરિક સ્વતંત્રતા સમુદાય વતી, જેમાં એ. સી. એલ. યુ.એ નેતૃત્વ કર્યું અને સાથે જ ‘સર્દન પોવર્ટી લૉ સેન્ટર’ (Southern Poverty Law Center) જેવાં સમૂહ સામેલ થયાં. સ્ટેનફોર્ડ લૉ સ્કૂલના લીગલ ક્લિનિકે લાભકારી અને બિનલાભકારી પરિવર્તનશીલ (innovative) સમૂહો તરફથી એક બીજી બ્રિફ દાખલ કરી, જેઓ સામાન્ય લોકો માટે કાયદાને વધુ સુલભ બનાવવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યાં છે. ‘પબ્લિક પોલિસી’ વાશિંગટન ડી.સી.નીતિસમૂહ (policy group) કાનૂની પ્રોફેસરો, ગ્રંથપાલોના એક વિશાળ સમૂહ અને અમેરિકન લાયબ્રેરી એસોસિએશન, અમેરિકન એસોસિએશન ઓફ લૉ લાયબ્રેરીસ જેવા પુસ્તકાલય સંગઠનો વતી એક બ્રિફ દાખલ કરી. આ બહુ શક્તિશાળી પ્રદર્શન હતું. હું બહુ ખુશ થયો.

‘કોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

અમે દસ્તાવેજો જમા કર્યા પછી રાજ્યે પણ જમા કરવાનાં હતાં. એમણે 30 જૂન, 2017ના એમની હિફ દાખલ કરી દેખીતી રીતે જ, રાજ્યના સમર્થનમાં એમના કોઈ મિત્ર ન હતાં કારણ કે એમની તરફથી કોઈ એમિક્સ હિફ દાખલ ન થઈ.

એ.સી.યુ.એલ.એ મૌખિક ચર્ચામાં અમારી સાથે જોડાવા માટે અદાલતમાં એક વિશેષ પ્રસ્તાવ દાખલ કર્યો હતો. અમે તરત માની ગયાં ! એઓ અમારા વકીલ, જ્યોર્જિયાની સૌથી પ્રમુખ કાનૂની ફર્મ અલ્સ્ટન એન્ડ બર્ડ ની પ્રસિદ્ધ બૌદ્ધિક સંપત્તિ વિશેષજ્ઞ એલિઝાબેથ રેડર સાથે જોડાયાં. એલિઝાબેથ અને અલ્સ્ટનના એમના સહ- કાર્યકરોએ જિલ્લા અને એપેલેટ કોર્ટમાં આ કેસ સંભાળવા માટે ઘણો સમય આપ્યો છે અને મહેનત કરી છે. હું એમના કાર્યની બહુ પ્રશંસા કરું છું.

હું એટલાન્ટા બહુ પહેલાં જ પહોંચી ગયો હતો, જેથી અદાલતમાં બેસવાની જગ્યા મળી શકે. સાથે સાથે એ પણ જોઈ શકું કે ન્યાયાધીશ મૌખિક ચર્ચાને કેવી રીતે સંભાળે છે. કોર્ટ ઓફ અપીલ્સની સુનાવણીમાં, તમને ઘણી વાર “હોટ બેચ” (hot bench) મળે છે જેનો અર્થ છે, ન્યાયાધીશો ઘણાં સવાલો પૂછે. ક્યારેક ક્યારેક વકીલ માત્ર એટલું જ કહેવાનું શરૂ કરે કે, “કોર્ટ કદાચ આનાથી યુશ થશે” (May it please the court), ત્યાં જ ન્યાયાધીશ પ્રશ્ન પૂછવાનું શરૂ કરી દે છે, આ નિશ્ચિત જ હોટ બેચ હતી અને ત્રણ ન્યાયાધીશોએ વકીલોની જે રીતે કસોટી કરી, એ જોઈને મને મજા આવી.

16 નવેમ્બર, ગુરુવારે અમારો વારો હતો. અમે ત્રણ ન્યાયાધીશોના એક બેચની સમક્ષ હાજર થયાં. અને એઓ સંપૂર્ણ રીતે તૈયાર હતાં. એમણે અમને બહુ મુશ્કેલ સવાલો પૂછ્યા પણ જ્યોર્જિયા રાજ્યને વધારે મુશ્કેલ સવાલો પૂછ્યાં. એઓ જાણવા ઈચ્છતાં હતાં કે જો તેઓ વ્યાખ્યાઓને અધિકૃત નહોતાં કરવા ઈચ્છતાં તો સત્તાવાર માનકમાં વ્યાખ્યાઓ સામેલ શા માટે કરી છે. એમણે સત્તાવાર માનકમાંથી અમુક કલમો કાઢીને બતાવ્યું કે એ સંપૂર્ણ માનક કાયદો છે અને રાજ્યના વકીલોને ફટકારીને કહ્યું કે એ આ શબ્દોનો અર્થ સ્પષ્ટ કરે. એમણે માનકની ઉપલબ્ધતા વિશે પૂછ્યું.

અમને પણ આસાનીથી કંઈ ન મળ્યું, પણ દિવસને અંતે આ સ્પષ્ટ થઈ ગયું કે અદાલતે અમારો દ્રષ્ટિકોણ સમજી લીધો છે. કદાચ એઓ અમારી સાથે સહમત ન થાય પણ ઓછામાં ઓછું એમને એ તો સમજાયું કે અમે શું કહેવા માગતાં હતાં. એ સ્પષ્ટ નહોતું કે રાજ્યે જે પક્ષ લીધો છે એ શું કામ લીધો છે. એમણે રાજ્યને પૂછ્યું કે જો તમને એવું લાગે છે કે વ્યાખ્યાઓ આસાનીથી (છૂટથી) ઉપલબ્ધ ન હોવી જોઈએ તો તમે સત્તાવાર માનકને વ્યાખ્યાઓ વગર શા માટે પ્રકાશિત નથી કરતાં.

મૌખિક ચર્ચા એક કલાકથી પણ વધુ ચાલી , જે એ સપ્તાહમાં કોર્ટે સાંભળેલા બીજાં કોઈ પણ કેસ કરતાં બમણો સમય હતો. અંતે મુખ્ય ન્યાયાધીશ ઊભા થયાં અને કહ્યું, “દિલચસ્પ કેસ !” મેં અને સકારાત્મક સંકેતના રૂપમાં જોયું. ન્યાયાધીશોને દિલચસ્પ મામલાઓ ગમે

છે. આગળ શું થશે ,એ તો કોઈ કહી નથી શકતું, પણ કોર્ટરૂમની બહાર નીકળતી વખતે મને આશા હતી કે અમારી પાસે તક છે. બીજે દિવસે સવારે, 6 વાગ્યે હું પ્લેનમાં બેઠો અને પાછો ખાડી ક્ષેત્ર (Bay area)માં આવી ગયો.

“માનકો કાયદા છે.” એક મહત્વપૂર્ણ કેસ.

અમારે એક અન્ય કોર્ટનો મામલો લડવાનો હતો. એ હતો, કોલંબિયા ડિસ્ટ્રિક્ટની યુ.એસ.કોર્ટ ઓફ અપીલ્સમાં દાખલ માનકો સંબંધિત એક મોટો કેસ. ભારતની જેમ મેં કાનૂની કસ્ટાવેજોને સાવધાનીપૂર્વક જોયાં અને પછી ટેકનિકલ સાર્વજનિક સુરક્ષા માનકો, જેને કાયદાનું સમર્થન પ્રાપ્ત છે,એ ખરીદ્યાં અને એ બધા ઈન્ટરનેટ પર પોસ્ટ કર્યાં. મેં જોયું કે બિલ્ડિંગ કોડ, જોખમકારક સામગ્રીની સુરક્ષા, કારખાનાઓમાં કર્મચારીઓની સુરક્ષા, પાણીમાં સીસાના પરીક્ષણની પદ્ધતિઓ વગેરે , આ બધું જ યુ.એસ.માં સમવાયી સ્તર પર અથવા રાજ્ય સ્તર પર કાયદામાં સામેલ કરવામાં આવ્યું છે. મેં 1400થી અધિક આવાં કાયદાઓ પોસ્ટ કર્યાં હતાં.

આ કામ 2008 માં શરૂ થયું જ્યારે મેં ફેલિફોર્નિયા બિલ્ડિંગ કોડ પોસ્ટ કર્યો, જે મેં 979.95 ડોલરમાં ખરીદ્યો હતો. સન્ 2012 સુધીમાં મેં બધાં રાજ્યો માટે અનિવાર્ય બિલ્ડિંગ કોડની સાથે સાથે પ્લમ્બિંગ, આગ,ઇલેક્ટ્રિક , ઇંધણ અને ગેસ તથા અન્ય કોડ પોસ્ટ કર્યાં. મેં સમવાયી કાયદા માટે આવશ્યક માનકો મોટી સંખ્યામાં પોસ્ટ કરવાનું શરૂ કરી દીધું, જેમાં મેક્સિકોની ખાડી અને આર્કટિક મહાસાગરમાં તેલના રિસાવને રોકવા માટે કાનૂની આવશ્યકતા જેવાં દસ્તાવેજો, રેલ સુરક્ષાનું વિશિષ્ટ વિગતવર્ણન, રમકડાંના સુરક્ષા માનકો, બાળકો અને શિશુનાં ઉત્પાદો જેમ કે કાર સીટ્સ, ક્રિબ્સ, પ્લેપેન્સ, સ્ટ્રોલર્સ, સ્વિંગ્સ અને બાથટબ વગેરે સામેલ હતાં.

સન્ 2013 માં, ત્રણ માનક સંગઠનોએ મારા પર સેંકડો સાર્વજનિક સુરક્ષા કાયદાઓ પોસ્ટ કરવા માટે મુકદ્દમો દાખલ કર્યો. પછીના વર્ષે, વધુ ત્રણ ફરિયાદીઓએ બીજો કેસ દાખલ કર્યો. આ છ ફરિયાદીઓ અને એમની ચાર ફેન્સી વ્હાઈટ શૂ(fancy white shoe) કાનૂની કંપનીઓને કારણે અદાલતમાં ચાલી રહેલાં આ બે મામલાઓમાં બહુ પ્રગતિ થઈ હતી.

ફરિયાદીઓ અને અમારી વચ્ચે નિર્ણાયક બિંદુ પર કોઈ અસંમતિ નથી: જે દરેક કોડ માટે એમણે મારા પર કેસ કર્યો , એ બધાં દેશના કાયદા છે. જો કે ફરિયાદીઓને લાગતું હતું કે એમને જે યોગ્ય લાગે એ પ્રમાણે આ કાયદાઓના વિતરણનો વિશેષાધિકાર એમનો હોવો જોઈએ. એમનું કહેવું હતું કે જો કોઈ સાધારણ નાગરિક અથવા સરકારી અધિકારીને આ કાયદાનો ઉપયોગ કરવાની જરૂર પડે તો એમણે પહેલાં અનુમતિ લેવી પડશે. આ અનુમતિ મનસ્વી રીતે આપવામાં આવતી હતી. જેમ કે ,એમણે વિદ્યાર્થીઓને વર્ગ પ્રકલ્પો (class projects)માં સુરક્ષા કાનૂનોના સૂત્રો (formulas) સામેલ કરવાનો ઈનકાર કરી દીધો.

‘કોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

જ્યારે અમે માનકોને પોસ્ટ કર્યા તો એમને સ્કેન કરવા અને ડમ્પ રન કરવાનું કામ સરળ નહોતું. આપણી સરકાર ધીરેધીરે કામ કરે છે એટલે જો કોડ પર કાયદાનું અમલીકરણ લાગૂ થાય છે, એ બધાં માનક સંગઠનો વેચી ન શકે કારણ કે એમની નવી આવૃત્તિઓ આવી ગઈ હતી. મેં એમેઝોન, એબેબુક્સ (Abebooks) અને ઈ બે (eBay) પર જૂનાં પુસ્તકોના વિભાગમાંથી આ દસ્તાવેજોની પ્રત મંગાવી.

એક વાર દસ્તાવેજો મળી ગયાં પછી એ બધાં પોસ્ટ કરવા માટે વિસ્તૃત પ્રક્રિયામાંથી પસાર થવું પડે છે. બધાં માનકોને સ્કેન કરીને ઓપ્ટિકલ કેરેક્ટર રિકોગ્નિશન (ઓ.સી.આર.) ના માધ્યમથી ઓળખવામાં આવ્યાં અને પછી ક્વરશીટ દ્વારા કહેવામાં આવ્યું કે આ બધાં કાયદામાં સામેલ કરવામાં આવ્યા છે. એ પણ કહેવામાં આવ્યું કે કઈ એજન્સી દ્વારા આ કરવામાં આવ્યું છે. સુરક્ષાની દૃષ્ટિએ વિશેષ મહત્ત્વપૂર્ણ સેંકડો માનકોના સંપૂર્ણ કોડને અમે આધુનિક એચ.ટી.એમ.એલ.માં બદલી નાંખ્યાં, આકૃતિઓ ફરીથી દોરી, દસ્તાવેજોનું ફરીથી કોડિંગ કર્યું, જેથી દૃષ્ટિહીન લોકો વધુ સારી રીતે એનો ઉપયોગ કરી શકે. પછી આ બધાં દસ્તાવેજો અમારી સાઈટ પર અને “ઈન્ટરનેટ આર્કાઈવ” જેવાં સાર્વજનિક પહોંચના સ્થળોએ મૂક્યાં.

પછી, ઈન્ટરનેટ આર્કાઈવે પણ પોતાની સાઈટ પર અન્ય દસ્તાવેજોની જેમ આ દસ્તાવેજોમાં પણ અન્ય ઉપયોગિતાઓ સંલગ્ન કરી દીધી. એમણે આ બધાંને ઈ-બુકના સ્વરૂપમાં (ફોર્મેટ) બદલી નાંખ્યાં. ગૂગલ જેવાં સર્ચ એન્જિનમાં મૂક્યાં, જેથી એ આસાનીથી શોધી શકાય, અને પાઠક એના વિશે વધુ માહિતી સાથે પોતાના કૉમેન્ટ્સ અને રિવ્યુ પણ લખી શકે.

માનકોના સંગઠનો ખુશ નહોતાં અને મુકદ્દમો જોરશોરથી ચાલી રહ્યો હતો. સન્ 2015 માં અમારે 23 દિવસ સુધી કાનૂની જુબાની આપવી પડી હતી, જેમાંથી ત્રણ દિવસ મેં જુબાની આપી. મારી જુબાની દરમિયાન દર દિવસે 12-14 કલાકોની પૂછતાછ થતી. મારા પક્ષે ચાર વકીલ હતાં. એમના પક્ષે છ વકીલ હતાં. સાથે સાથે સ્ટેનોગ્રાફર અને વિડિયોગ્રાફર પણ હતાં. પૂછતાછ તીવ્રતાથી ચાલી રહી હતી.

જીલ્લા કોર્ટમાં અમે હારી ગયાં. મહિલા જજ અમારી દલીલ સાથે સંમત ન હતાં. એમણે માન્યું કે આ બધાં “કાયદા” છે પણ એમનું કહેવું હતું કે જો કાંગ્રેસ એમ કહેવા ઈચ્છતી હોય કે આ કાયદાઓ કૉપીરાઈટને આધીન નથી તો એમણે એવો કાયદો પાસ કરવો જોઈતો હતો. એક વાર તો જજે યુ.એસ.ની રાજધાનીની દિશામાં ઈંગિત કરીને “ટેકરી પર મોટી સફેદ ઈમારત”ના દરવાજા પર ટકોરા મારવાનું અમને સૂચન કર્યું.

અમે ફેબ્રુઆરી 2017માં અપીલની નોટિસ દાખલ કરી. પણ ડિસ્ટ્રિક્ટ ઓફ કોલંબિયામાં કામ ધીરેધીરે થાય છે. કોર્ટને શેડયુલ નિર્ધારિત કરવામાં બાસ્સો સમય લાગ્યો. આખરે અમે ઓગસ્ટમાં અમારી બ્રીફ દાખલ કરી. સપ્ટેમ્બરના અંતમાં અમારા ન્યાયમિત્ર (amicus)ની બ્રીફ દાખલ કરવામાં આવી. અમારું પ્રદર્શન બહુ શક્તિશાળી હતું. અમેરિકન લાયબ્રેરી એસોસિયેશન અને અમેરિકન એસોસિયેશન ઓફ લૉ લાયબ્રેરીસ ઉપરાંત, ઘણાં પ્રખ્યાત લૉ પ્રોફેસરો અને લૉ લાયબ્રેરીઅન્સ પણ બ્રીફમાં જોડાયાં.

આ બ્રીફમાં ઘણાં પૂર્વ અધિકારીઓના હસ્તાક્ષર પણ સામેલ હતાં, જેમાં રેમન્ડ મોસલે, જેમણે ઓફિસ ઓફ ધ ફેડરલ રજીસ્ટરમાં 18 વર્ષ કામ કર્યું હતું, અને રાષ્ટ્રપતિ જરોર્જ ડબલ્યુ. બુશ દ્વારા નિયુક્ત યુ.એસ.ના બે સાર્વજનિક પ્રિન્ટર પણ સામેલ હતાં. ઓફિસ ઓફ ફેડરલ રજીસ્ટર ગવર્નમેન્ટ પબ્લિશિંગ ઓફિસ સાથે કામ કરીને સરકારની સત્તાવાર જર્નલ્સ પ્રકાશિત કરે છે, જેમાં કોડ ઓફ ફેડરલ રેગ્યુલેશન્સ સામેલ છે. આ લોકો સમવાયી કાનૂન (ફેડરલ લૉ)ના પ્રચાર કરવા માટે સત્તાવાર રીતે જવાબદાર હતાં અને આ લોકો જ મારો સાથ આપી રહ્યાં હતાં.

મારા પૂર્વ બૉસ જૉન ડી.પોડેસ્ટા, શ્રમ વિભાગના પૂર્વ સચિવ રૉબર્ટ રીય અને ઓક્યુપેશનલ સેફ્ટી એન્ડ હેલ્થ એડમિનિસ્ટ્રેશન (OSHA) ના પૂર્વ ડિરેક્ટર ડૉ. ડેવિડ માઈકલ્સ પણ સામેલ હતાં. આ બધા સરકારી કર્મચારીઓ આ પ્રસ્તાવ માટે એકમત હતાં કે સામાન્ય જનતા, જે આ કાનૂનોને વાંચવા ઈચ્છે છે, એમને પહેલાં કોઈ નિજી પાટીની અનુમતિ લેવા માટે મજબૂર કરવાં, એ બરાબર નથી. જૉન પોડેસ્ટાએ એક વાર મારી સાથે ફોન વાર્તાલાપમાં આને ‘પાગલપન’ કહ્યું.

ટ્રેડમાર્ક પ્રોફેસરોના એક જાણીતા સમૂહે પણ એક બ્રીફ દાખલ કરી. મહિલા સાંસદ લોક્રોને અને પુરુષ સાંસદ ઈસાએ પણ અમારા માટે બ્રીફ દાખલ કરી કે લોકશાહીમાં કાનૂન સહજ ઉપલબ્ધ હોવો જોઈએ. આ બંને સાંસદોએ સંસદની ન્યાયિક સમિતિમાં ઘણાં વર્ષો સુધી સેવા આપી છે. સાંસદ ઈસા કોર્ટ, બૌદ્ધિક સંપત્તિ અને ઈન્ટરનેટ સંબંધી ઉપસમિતિની અધ્યક્ષા છે, અને આ મુદ્દો આ ઉપસમિતિના કાનૂની અધિકાર ક્ષેત્રમાં આવે છે. આ બહુ પ્રોત્સાહક હતું.

નવેમ્બરમાં ફરિયાદીઓએ એમની બ્રીફ દાખલ કરી. એમણે એક નવા વકીલ રોક્યા હતાં, જે યુ.એસ. ના પૂર્વ સોલિસીટર જનરલ હતાં અને ડિસેમ્બરના પ્રારંભમાં એમના મિત્રો પણ જોડાયાં. સરકાર વાસ્તવમાં વ્યાકુળ હતી. અમેરિકન ઇન્સ્યુરન્સ એસોસિએશન અને ઈન્ટરનેશનલ ટ્રેડમાર્ક એસોસિએશન બંનેએ બ્રીફ દાખલ કરી. અમેરિકન મેડિકલ એસોસિએશન, અમેરિકન ડેન્ટલ એસોસિએશન અને અમેરિકન હોસ્પિટલ એસોસિએશન પણ સાથે જોડાયાં.

અંતમાં એમિક્સ બ્રીફ દાખલ કરવાવાળા સંગઠનોમાં અમેરિકન નેશનલ સ્ટાન્ડર્ડ્સ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ તથા 10 અન્ય માનક સંગઠનો હતાં, જેમાં ઈન્ટરનેશનલ ઓર્ગનાઇઝેશન ફૉર સ્ટાન્ડર્ડાઇઝેશન ઈન જીનિવા સામેલ હતું. એમની દલીલ સરળ હતી: અમને પૈસા જોઈએ. અમને પૈસાની જરૂર છે. જો અમારી પાસે કાયદા વેચવાનો વિશેષાધિકાર ન હોય તો અમે ઉચ્ચ ગુણવત્તાના સુરક્ષા માનકોનું નિર્માણ નહીં કરી શકીએ.

હું આ દલીલ સાથે એકદમ અસહમત છું. માનક સંગઠનો ઘણાં બધાં માનકો બનાવે છે, પણ એમાંથી અમુક જ કાયદા બની શકે છે. જ્યારે નેશનલ ઇલેક્ટ્રિકલ કોડ જેવો કોઈ કોડ 50 રાજ્યોમાં કાયદો બને, ત્યારે એઓ પ્રેસ રિલીઝ બહાર પાડે છે અને પોતાની વાર્ષિક રિપોર્ટમાં એની બડાઈ હાંકે છે. માનકોનાં સંગઠન આ દસ્તાવેજોને શીઘ્ર કાનૂન

‘કોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

બનાવવા માંગે છે. આમ કરવાથી એમને અમેરિકન લોકોની સ્વીકૃતિ મળે છે અને એઓ પોતાની સેવાઓના વેચાણ માટે બહુ લાભ ઉઠાવે છે.

ભારતમાં માનક દસ્તાવેજોના વેચાણથી વધુ પૈસા નથી મળતાં. અસલમાં તો પૈસા મહેસૂલના સ્ત્રોતમાંથી આવે છે, જેમ કે ઉત્પાદનોનું પ્રમાણન (certification). દાખલા તરીકે, અંડરરાઈટર્સ લેબોરેટરીઓ, જે ઇલેક્ટ્રિક બલ્બ અને વોશિંગ મશીન જેવાં ગ્રાહક ઉત્પાદનો પ્રમાણિત કરે છે, પ્રમાણન મહેસૂલરૂપે પ્રતિ વર્ષ 20 લાખ ડૉલર કમાય છે. ભારતમાં બ્યુરોના મહેસૂલનો એક મોટો હિસ્સો એમના અનિવાર્ય પ્રમાણન કાર્યક્રમથી આવે છે. પ્રમાણન ઉપરાંત હેન્ડબુક, પ્રશિક્ષણ, સભ્યપદ શુલ્ક અને અન્ય ઘણાં આકર્ષક મહેસૂલ સ્ત્રોત છે.

અદાલતોએ જેવું ભૂતકાળમાં દયાન દોર્યું છે, આ માનકોનું મહત્વ માત્ર કાનૂન બનાવવા માટે જ નથી, બલ્કે એ કાનૂન એટલા માટે બને છે કારણ કે એમના ઉદ્યોગોના સભ્યોએ કાનૂન લખવામાં મદદ કરી છે. થોડાં દસ્તાવેજો વેચીને વધુ પૈસા કમાઈ ન શકાય. વધુ પૈસા કમાવાનું માદ્યમ એ ઢાલ છે, જે ઉદ્યોગોને આ કહેવાથી મળે છે કે “અમે કાયદાનું પાલન કરીએ છીએ.”

અધિક ધન કમાવવાનો બીજો દાખલો છે, જે સ્પષ્ટ રૂપે દર્શાવે છે કે શા માટે માનક સંગઠનોને પૈસાની જરૂર નથી, પણ તેઓ કેવળ લાલચી બની ગયાં છે. રૉસ પેરોટે એટલી સરસ રીતે આવાં ઓવરપેઈડ અને આળસુ અધિકારીઓના એક વધુ બેચનું વર્ણન કરતાં કહ્યું છે કે એઓ “જાડાં, બુશ અને ફિંચિત બેવકૂફ” બની ગયાં હતાં. અમેરિકન નેશનલ સ્ટાન્ડર્ડ ઇન્સ્ટિટ્યુટ, અન્ય બધાં માનક સંગઠનોની જેમ આંતરિક મહેસૂલ સેવા (Internal Revenue Services) સાથે પ્રમાણિત ગેરસરકારી ચેરિટી તરીકે નોંધાયેલી છે. 2015 માં એઓ 44.2 મિલિયન ડૉલર મહેસૂલ કમાયાં. આ મહેસૂલમાંથી લાખો ડૉલર થોડાંક વરિષ્ઠ મેનેજરો વસૂલે છે. સી.ઈ.ઓ. વાર્ષિક વેતન રૂપે 2 મિલિયન ડૉલર કમાય છે, અને બધાં વરિષ્ઠ મેનેજર પોતાને સપ્તાહના 35 કલાક કામ કરનારા ગણાવે છે. એવી જ રીતે, નેશનલ ફાયર પ્રોટેક્શન એસોસિએશને પોતાના આખરી સી.ઈ.ઓ.ને 1 મિલિયન ડૉલરથી પણ વધુ વાર્ષિક વેતન ચૂકવ્યું, એટલું જ નહીં, નિવૃત્તિ વખતે એમને 4 મિલિયન ડૉલરનો નિવૃત્તિ ચેક પણ આપ્યો.

ચેરિટી ઇન્સ્ટિટ્યુટ માટે આ બહુ વધુ સમૃદ્ધ વેતન પેકેજ છે. એમણે દયેય (મિશન) થી અધિક મહત્વ પૈસાને આપ્યું છે અને સેવાની ભાવના ખતમ થઈ ગઈ છે. તો પણ મને એક વાત સ્પષ્ટ કહેવા દો: આમાંના ઘણાં સંગઠનો બહુ ઉચ્ચ ગુણવત્તા ધરાવતા કોડ અને માનકો બનાવે છે. એઓ આશ્ચર્ય પમાડે એવું વાસ્તવિક કાર્ય કરે છે, પણ આ બધું કાર્ય સમર્પિત સ્વયંસેવકો દ્વારા કરવામાં આવે છે, બેક(back) ઓફિસના ઓવરપેઈડ અધિકારીઓ દ્વારા નહીં. કોઈને પણ નેશનલ ઇલેક્ટ્રિક કોડ લખવા માટે પૈસા નથી મળતાં. એ તો હજારો સ્વયંસેવકોની વ્યવસાયિક અને સાર્વજનિક સેવાની ભાવનાથી નિર્મિત થાય છે, જેમાં મોટી સંખ્યામાં સમર્પિત ફેંડરલ, રાજ્ય અને સ્થાનિક કર્મચારીઓનો સમાવેશ છે.

...

મારે આ વાત સ્પષ્ટ કરી દેવી જોઈએ કે મારી કાનૂની લડતમાં અત્યારે, ઘણું બહુ કામ સાર્વજનિક સંસાધન (રિસોર્સ) નું પ્રતિનિધિત્વ કરનારી લૉ ફર્મ્સ કરી રહી છે. અલબત્ત, મારે બધી બ્રીફિંગ વાંચવી પડે છે, અને હું ઘણો સમય મારા કેસની કાનૂની પ્રક્રિયા અને એની યોગ્યતા વિશે પોતાને શિક્ષિત કરવામાં વિતાવું છું. ખાસ કરીને જ્યારે અમે શોધ અને જુબાનીની ઊંડી પ્રક્રિયામાંથી પસાર થતાં હતાં, ત્યારે હું બહુ લાગણીપૂર્વક સામેલ હતો. જો કે આ હમેશાં સારી વાત નથી. વકીલ ન હોવાને કારણે (જ્યોર્જ ટાઉન લૉ સ્કૂલમાંથી પહેલું વર્ષ પૂરું કરીને મેં બણવાનું છોડી દીધું.) , હું મારા વકીલોને ફૂલડ જેવાં સવાલો અને અનુભવની કમીને કારણે પાગલ બનાવી દઉં છું. પરંતુ તેઓ મને બદાશત કરી લે છે કેમ કે હું મારા કેસનાં તથ્યોને જાણું છું અને બહુ મહેનત કરું છું.

અમુક લોકોને એમ લાગે છે કે જ્યારે તમે કોઈ લૉ ફર્મ પાસે તમારું કામ કરાવો છો, તો તમે ગ્રાહક છો અને તમે એમને જે કરવાનું કહેશો, એ તમારો હુકમ માનશે. આવી રીતે કામ ન થાય. વકીલો, ખાસ કરીને, જેમની સાથે હું કામ કરી રહ્યો છું, એ વરિષ્ઠ અનુભવી વાદી વકીલો કાયદાઓ વિશે મારા કરતાં નિષ્ઠિત વધુ જાણે છે. ઘણી વાર એમનું કામ મને એ સમજાવવાનું છે કે કેસનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ કેવું હશે.

તમે તમારા વકીલને આદેશ આપી શકો છો, એ વાત નિઃશુલ્ક કાનૂની પ્રતિનિધિત્વની દુનિયામાં બહુ ઓછી સાચી છે. હું નસીબદાર છું કે દુનિયાભરની નવ પ્રમુખ કાનૂની ફર્મ્સ, સાર્વજનિક સ્ત્રોતોનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા તૈયાર થયાં છે. 2015માં, એમણે કાનૂની સમયના રૂપમાં 2.8 બિલિયન ડૉલરનું યોગદાન આપ્યું, 2016 માં 1.8 બિલિયનથી વધુ અને 2017 માં 1 બિલિયનથી વધુ થયું. અમારી લડત એમના સહકાર વગર સંભવ નથી. મારી પાસે એટલાં પૈસા નથી એટલે મારે અંતમાં આ લડત પાછી લેવી પડત.

પુનઃ હું ‘રિયલ ડેટા’ પર કામ કરવા લાગ્યો, મારી “બ્રેડ લેબર”.

નવેમ્બર ખતમ થવા માંડ્યો અને મેં ભારતમાં રહીને બાકીનાં કામો પૂરાં કરવાનું ચાલું રાખ્યું. સૌથી વધુ તાત્કાલિક દયાન ડિજિટલ લાયબ્રેરી ઓફ ઈન્ડિયા પર આપવાનું હતું, જેને મેં “પબ્લિક લાયબ્રેરી ઓફ ઈન્ડિયા “નામ આપ્યું હતું. સરકારે એમની આવૃત્તિ ફરીથી ઓનલાઇન મૂકી નહોતી અને સંસ્કૃત વિદ્વાનો અતિરિક્ત સામગ્રીઓ માટે મારી સમક્ષ માગણી કરી રહ્યાં હતાં. આર્કિયોલોજીકલ સર્વે ઓફ ઈન્ડિયા ની 4,500 પુસ્તકો મળીને અમે કુલ 400,000 પુસ્તકો ઓનલાઇન મૂક્યાં.

આ ઉપરાંત, ભારતના અધિકૃત રાજપત્રો ઓનલાઇન મૂકવામાં ઘણો સમય લાગી રહ્યો હતો. કેન્દ્ર સરકારનો રાજપત્ર સરળ હતો. પબ્લિક લાયબ્રેરી રિપોઝિટરી(સંગ્રહ) માં બોજ દરમ્યાન મને સ્વાતંત્ર્ય પહેલાના સેંકડો

‘ક્રોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

જૂનાં રાજપત્રો મળ્યાં અને એ બધાં પણ સંગ્રહમાં સામેલ કરી દીધાં. પણ મુશ્કેલ તો, રાજ્ય સરકારો અને ઘણાં મોટાં શહેરોનાં રાજપત્રો હતાં.

એક દાખલો ઓરિસા રાજપત્રનો છે, જે 4.3 કરોડ લોકોના રાજ્યોનું સત્તાવાર પ્રકાશન છે. મેં એક સ્ક્રીપ્ટ લખી, જેથી રાજપત્રનાં 38,073 મામલાઓ પી.ડી.એફ. ફાઇલમાં આવી ગયાં. પણ જ્યારે મેં સ્ક્રીપ્ટ ચલાવી અને અમુક ફાઇલો જોઈ તો મારા દયાનમાં આવ્યું કે આ ફાઇલો ઓડિયા ભાષાના ફોન્ટનો સંદર્ભ આપે છે, જે પી.ડી.એફ. માં એમ્બેડેડ (embedded) નહોતાં. એનો અર્થ એ કે તમે જે પણ જોઈ રહ્યાં છો, એ બધું નકામું છે કારણ કે તમારું કોમ્પ્યુટર, ફાઇલમાં એમ્બેડેડ ફોન્ટને બદલે સિસ્ટમમાં ઇન્સ્ટોલ કરેલાં ફોન્ટને શોધે છે.

ઘણી સ્ક્રીપ્ટ ચલાવ્યા પછી મેં નક્કી કર્યું કે 35,705 ફાઇલોમાં આ સમસ્યા હતી અને ઇન્ટરનેટ આર્કાઇવ પર અપલોડ કરતાં પહેલાં મારે ફોન્ટને એમ્બેડ કરવાનાં હતાં. પણ જે ફોન્ટ તમારા સિસ્ટમમાં હોવાનું મનાય છે, એ બહુ અસ્પષ્ટ હશે, જે ઘણાં વર્ષો પહેલાં એક ભારતીય સંશોધન સંસ્થા દ્વારા નિર્મિત હતાં. ઘણાં દિવસો સુધી શોધ્યાં પછી પણ હું આ ફોન્ટ ખરીદવા અથવા ડાઉનલોડ કરવા માટે શોધી ન શક્યો, એટલે હાલ પૂરતું ઓરિસાનું કામ મુલતવી રાખ્યું છે.

અન્ય રાજ્યોનું કામ વધુ મુશ્કેલ હતું. ઓરિસાના મામલામાં હું રાજપત્રોનાં મુદ્દાઓની લાંબી સૂચીઓની સાથે ઈડેક્સ ફાઇલોને ખેંચી શકતો હતો અને એ ઈડેક્સ ફાઇલમાં પ્રત્યેક પી.ડી.એફ. ફાઇલ સાથે એક યુ.આર.એલ. હતું. ઈડેક્સને પહેલાં નીચે લાવીને, પછી મેટાડેટા અને ફાઇલ એટ્રેસીસમાં પાર્સ (parse) કરીને, બધી પી.ડી.એફ. ફાઇલોને લેવી, એ ઘણું સરળ હતું. પણ ઘણાં ખરાં રાજ્યોની બાબતમાં આટલું સરળ નહોતું.

ઘણાં રાજ્યોનાં રાજપત્રો અમુક માઈક્રોસૉફ્ટ સર્વર સોફ્ટવેર પર આધારિત છે, જે પી.ડી.એફ. ફાઇલોનું યુ.આર.એલ. (નેટવર્ક એટ્રેસ) નથી બતાવતું. સમસ્યા એ છે કે દરેક રાજ્યમાં અલગ અપારદર્શક પદ્ધતિ છે. ભારતમાં ડઝનબંધ સત્તાવાર રાજપત્રો છે, દરેક રાજ્યનો અને દિલ્હી જેવી પ્રમુખ નગરપાલિકાઓ માટે પણ. દરેકને અલગ રીતે પ્રોગ્રામ કરવામાં આવ્યો છે.

અમે આ સંગ્રહમાં કુલ 163,977 પી.ડી.એફ. ફાઇલો ભેગી કરી હતી. પણ એ સ્પષ્ટ હતું કે આ કામ સારી રીતે કરવા માટે અમારે 2018 માં કેટલાંક ગંભીર કામ કરવા પડશે. બધાં રાજપત્રો માટે ફાઇલો લાવવી પડશે, એટલું જ નહીં, સંગ્રહને હકીકતમાં ઉપયોગી બનાવવા માટે એને અપડેટ કરવો પડશે. સાથે સાથે રાજપત્રોમાં સર્ચ કરવા માટે એ બધાં એવાં સ્વરૂપમાં વ્યવસ્થિત પણ કરવા પડશે, જે અમે ખરેખર જોવા માંગીએ છીએ. અમારે સ્કેન કરેલાં રાજપત્રો પર ઉચ્ચ ગુણવત્તાયુક્ત ઓપ્ટિકલ ક્રૅસ્કટર જેવાં મુદ્દાઓનો પણ સામનો કરવો પડ્યો. પબ્લિક લાયબ્રેરી ઓફ ઈન્ડિયા બનાવતી વખતે પણ અમારે આ મુદ્દાનો સામનો કરવો પડ્યો. એ ઉપરાંત, કેન્દ્ર, રાજ્ય અને શહેરોના રાજપત્રો ડાઉનલોડ કરતી વખતે એ સ્પષ્ટ થયું કે એમાંનાં કેટલાંક અવ્યવસ્થિત હતાં અથવા ગાયબ હતાં, એટલે એમની ગુણવત્તાની ખાતરી હોવી પણ જરૂરી હતી.

કોઈ પણ દેશની સરકારી સત્તાવાર પત્રિકાઓનો ઉદ્દેશ્ય નાગરિકોને જણાવવાનો હોય છે કે એમની સરકાર શું કરી રહી છે. સમવાયી સરકાર (federal government) ની અધિકૃત પત્રિકા “યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ ધ ફેડરલ રજીસ્ટર” થી આની શરુઆત થઈ. સુપ્રીમ કોર્ટમાં એક પ્રસિદ્ધ કેસમાં સરકારે ગ્રેટ ડિપ્રેશન દરમ્યાન એક સમૂહ પર નિયમોનું પાલન નહીં કરવા બદલ મુકદમો દાખલ કર્યો હતો, પરંતુ કોઈ પણ વાસ્તવમાં આ નિયમો શોધી ન શક્યાં કારણ કે એ ક્યારેય પ્રકાશિત થયાં જ નથી.

સુપ્રીમ કોર્ટના જજ બ્રેડિસના આગ્રહથી હાર્વર્ડના એક કાનૂની પ્રોફેસરે “ગવર્નમેન્ટ ઈન ઇગ્નોરન્સ ઓફ લૉ- એ પ્લી ફોર બેટર પબ્લિકેશન ઓફ એકઝીક્યુટીવ લેજીસ્લેશન” નામે એક પ્રમુખ પેપર લખ્યું હતું. એના પછી એક ઔપચારિક પ્રક્રિયા શરુ થઈ, જેમાં બધાં સરકારી નિયમો પહેલાં એનાં પ્રારંભિક રૂપમાં પ્રકાશિત થાય, જે “પ્રસ્તાવિત નિયમ બનાવવાની સૂચના” ના રૂપમાં ઓળખાય છે. આને લીધે નાગરિકોને ખબર પડે છે કે શું થવાનું છે, પછી અંતિમ (ફાઈનલ) નિયમો પણ પ્રકાશિત થાય છે. સંપૂર્ણ વિનિયમન એક એકત્રિત દસ્તાવેજ, એટલે કે સમવાયી વિનિયમન કોડ (કોડ ઓફ ફેડરલ રેગ્યુલેશન્સ) માં સામેલ કરવામાં આવે છે, જેને બધાં સુધારાઓ, લોપ અને સહાયક ઐતિહાસિક નોટ્સ અને પોઈન્ટર્સ સાથે અપડેટ કરવામાં આવે છે.

સમવાયી (ફેડરલ) સ્તર પર જે ટેકનિકલ માનકોને કાયદાનો દરજ્જો પ્રાપ્ત છે, એમને ઉપલબ્ધ કરાવવાની મારી લડતમાં સમવાયી નિયમન કોડ (કોડ ઓફ ફેડરલ રેગ્યુલેશન્સ) માં મને બહુ વિસ્તૃત કમી દેખાઈ. મારું અનુમાન છે કે કોડ ઓફ ફેડરલ રેગ્યુલેશન ના 30% કોડ નાગરિકો માટે મોટો ભર્યો કર્યો વિના અને નિજી પાટીની અનુમતિ પ્રાપ્ત કર્યો વિના ઉપલબ્ધ નથી. આ એવાં મોડેલ કોડ અને માનક છે, જે કાનૂન નથી પણ અન્ય કાનૂનનો દરજ્જો પ્રાપ્ત નિયમોમાં “સંદર્ભ દ્વારા સામેલ” કરવામાં આવ્યાં છે. આ પ્રક્રિયાનો પહેલાં ઉદ્દેશ્ય હતો, જગ્યા બચાવવાનો, પણ નિજી સંગઠનો દ્વારા નાગરિકો પાસેથી અન્યાયપૂર્ણ રીતે શુલ્ક લઈને એમની પહોંચને નિયંત્રિત કરવા માટે એક સારો અવસર બની ગયો છે.

યુ.એસ.માં કાનૂનની સાર્વજનિક પ્રિટિંગના મુદ્દે ઘણાં વખતથી મને દિલચસ્પી રહી છે. એટલી હદ સુધી કે યુ.એસ.ના પબ્લિક પ્રિંટરની સૂચી માટે મેં મારું નામ પણ આપ્યું હતું. પબ્લિક પ્રિંટર એકનિષ્ઠ અધિકારી હોય છે જે સમવાયી (ફેડરલ) સ્તર પર કાનૂનનો પ્રચાર કરે છે અને સરકારી પ્રિટિંગ કાર્યોલયનો નિદેશક (ડિરેક્ટર) હોય છે. મને નોકરી ન મળી પણ શોર્ટલિસ્ટમાં મારું નામ હતું. એટલે મને જોવા મળ્યું કે વ્હાઈટ હાઉસમાં રાષ્ટ્રપતિ ના કર્મચારીઓ કેવી રીતે કામ કરે છે. એ દરમ્યાન મને પ્રિટિંગ કાર્યોલય વિશે બહુ શીખવા મળ્યું અને આ અનુભવ અમૂલ્ય હતો.

પબ્લિક પ્રિટિંગમાં મારા રસને કારણે હું આ ક્ષેત્રમાં કામ કરનારા દુનિયાભરનાં લોકો સાથે સંપર્કમાં હતો. એમાંના એક જોન શેરિડન છે, જેમણે યુનાઈટેડ કિંગડમના રાષ્ટ્રીય અભિલેખાગારના તત્વાધાનમાં, કાયદાના પ્રચાર માટે કદાચ દુનિયામાં સૌથી સારી વ્યવસ્થા કરી છે. આ એક

‘કોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

અદ્ભુત પ્રણાલી છે, જે ઇંગ્લેન્ડના બધાં કાયદાઓને શબ્દશઃ વાંચવા શક્ય બનાવે છે.તમે મેળના કાદીના શબ્દોને એ જ શબ્દોમાં જોઈ શકશો ,જેવી રીતે એ નિયમો બનાવવામાં આવ્યાં હતાં, પુનઃ બનાવવામાં આવ્યાં અને સમયની સાથે કેવી રીતે બદલતાં ગયાં.

ભારતમાં કાયદા સુધી લોકોની પહોંચનો સવાલ સ્પષ્ટ સામે આવી ગયો છે. નિશીથ દેસાઈ એસોસિએટ્સનાં બે વકીલો, ગૌરી ગોખલે અને જયદીપ રેડ્ડીએ “વાંટેજ એશિયા” પત્રિકામાં (Vantage Asia Magazine) “એ પુશ ફોર પ્રોસિડ્યુરલ સર્ટન્ટી” શીર્ષક હેઠળ એક લેખ લખ્યો, જેમાં એમણે નિયમો અને અધિનિયમોની સ્થિતિનું આકલન કરવામાં અસમર્થતાનાં ઘણાં ઉદાહરણ આપ્યાં. માનક કેસમાં મારાં મિત્ર અને સહ-ચારિકારકર્તા સુશાંત સિંહાએ આ વિષયમાં ઊંડો રસ લીધો. એમણે “ભારતીય કાનૂન” પત્રિકામાં બધાં અદાલતી મામલા અને કાયદાઓનો સંગ્રહ ઓનલાઇન મૂક્યાં છે. શ્રીનિવાસ કોડલી મારાં બીજાં સહ-ચારિકારકર્તા છે, એમણે અધિકૃત રાજપત્રોના સંગ્રહની શરૂઆત કરી હતી.

અમે એકલાં નહોતાં . સપ્ટેમ્બર 2017 માં, દિલ્હી ઉચ્ચ ન્યાયાલયના માનનીય જસ્ટિસ મનમોહનને એક સુનાવણી દરમ્યાન કાનૂન સુધી પહોંચની સ્થિતિ વિશે સાંભળીને કાનૂન મંત્રાલયને એક બહેતર પ્રણાલી લાવવા આદેશ કરી હતો, જે બધાં ક્ષેત્રીય અધિનિયમો અને આધીનસ્થ કાનૂનો એક ક્ષેત્રીય પોર્ટલ પર ઉપલબ્ધ હોય. ઓર્ડરમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે કાનૂનને “મશીન રીડેબલ પીડીએફ. ફોર્મેટ “ ના રૂપમાં ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવે. એનો અર્થ એ થાય કે પી.ડી.એફ.ફાઈલ્સમાંથી ટેક્સ્ટ કાઢી શકાય, અને એનો ઉપયોગ બિગ ડેટા એનાલિસિસ, એચ. ટી.એમ.એલ., બહેતર મેટાડેટા અને અન્ય રીજો માટે કરી શકાય. આ સ્પષ્ટ છે કે આ મામલો વર્ષ 2018 માં અને ત્યાર પછી મહત્વપૂર્ણ બની રહેશે.

હું સરકારનાં કાર્યોની ઉપેક્ષા શા માટે કરી રહ્યો હતો?

મેં ગાંધીને સ્કેન કરવામાં, યુ.એસ. સરકારની 6000 ફિલ્મોના આર્કાઈવને સંભાળવામાં અને સત્તાવાર રાજપત્રો વાંચવામાં વિતાવ્યા.આ બધાં કામોમાં કોઈ કામ એવું નહોતું જે મારે કરવું જોઈતું હતું. એને બદલે મારે અમેરિકાની સરકારનાં કામો પર મારી રિસર્ચનાં પરિણામો પ્રકાશિત કરવાનાં હતાં.

અમેરિકામાં પણ અન્ય ઘણાં બરાં રાષ્ટ્રીય ક્રોપીરાઈટ સિસ્ટમ્સની જેમ એવાં ઘણાં કામોની એક સૂચી છે, જેમનો ક્રોપીરાઈટ નથી. યુ.એસ.માં અપવાદોમાં સૌથી વધુ ઉલ્લેખનીય છે, અમેરિકાની સરકારનું કામ, જે અમેરિકન ફંડરલ કર્મચારીઓ અને અધિકારીઓએ એમના સરકારી કર્તવ્યોના પાલન દરમ્યાન કર્યું છે. આ અપવાદની પાછળનો ઉદ્દેશ્ય એ છે કે કર્મચારી જનતાનાં સેવક છે, લોકો એ સેવકોને વેતન આપે છે અને એમનાં કામનું ઉત્પાદન એમનાં નિયોક્તા (એમ્પ્લોયર) ,અર્થાત્ જનતાનું છે, આ સંકલ્પના સરળ છે પણ શક્તિશાળી છે.

સરકારનું કામ છે કે એ તપાસ કરે કે 1990ના દશકના પ્રારંભમાં પેટેંટ એન્ડ સિક્યોરિટી એન્ડ ડેટાબેઝને સરકાર મહુસૂલના સ્ત્રોતના રૂપમાં ઊંચી કિંમતે ક્યારે અને કેમ વેચી રહી હતી જ્યારે હું એ ડેટાબેઝને સ્વતંત્ર બનાવવામાં સક્ષમ હતો. ડેટાબેઝ ખરીદવા માટે પ્રતિ વર્ષ લાખો ડોલરો ખર્ચવા પડે છે, પણ જો હું એટલા પૈસા જમા કરી શકત, તો હું ખરીદી લેત. એક વાર ડેટા મારા હાથમાં આવી જાય, પછી કોઈ કૉપીરાઈટ નથી એટલે હું આ ડેટાબેઝને ઇન્ટરનેટ પર પોસ્ટ કરી શકતો હતો.

વિંટબણા એ છે કે યુ.એસ. સરકાર પાસેથી દસ્તાવેજો ખરીદીને યુ.એસ.નાં લોકોને આપી શકું, એ માટે એક જ રસ્તો હતો કે હું સરકારના જ એક અન્ય અંગ, નેશનલ સાયન્સ ફાઉન્ડેશન (NSF) પાસેથી જ અનુદાનની અરજી કરું. એ સમયગાળામાં ઇન્ટરનેટના વિકાસમાં નેશનલ સાયન્સ ફાઉન્ડેશન મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા નિભાવી હતી અને એના ડિવીઝન ડિરેક્ટર સ્ટીફન વોલ્ફ એક નીડર વ્યક્તિ હતાં, જેમણે મને અનુદાન આપ્યું.

જ્યારે આ નવી પરિયોજના વિશે ખબર ફેલાઈ, તો શક્તિશાળી “હાઉસ એનજીઈ કમિટી”ના અધ્યક્ષ ડિંગેલે નેશનલ સાયન્સ ફાઉન્ડેશનને કડક પત્ર લખીને પૂછ્યું કે એઓ આ માહિતી વહેંચીને, નિજી ક્ષેત્ર સાથે “પ્રતિસ્પર્ધા” શા માટે કરી રહ્યાં છે. આ વિશે ન્યૂયોર્ક ટાઇમ્સમાં ઉપરાષ્ટ્રપતિ અલ ગોરેની ટિપ્પણી કે “અમેરિકન જનતા માટે આ મોટી જીત છે” પ્રકાશિત થયાં પછી વિવાદ શાંત થઈ ગયો હતો. ત્યાર પછી હું અલ ગોરે નો પ્રશંસક બની ગયો છું.

માનકોને ઓનલાઇન કરવાના મારા કામ દરમ્યાન, મેં જોયું કે ફેડરલ કર્મચારીઓએ આ મહત્વપૂર્ણ સુરક્ષા કાનૂનો બનાવવામાં ઘણું યોગદાન આપ્યું છે, છતાં પણ નિજી માનક સંગઠનો એના પર કૉપીરાઈટનો દાવો કરે છે. આ જ પ્રયત્ન અન્ય વિદ્વતાપૂર્ણ પ્રકાશનો (scholarly publishing) માં અધિક વ્યાપક રૂપે છે. કાયદાના ક્ષેત્રમાં મારા કામને કારણે હું રાષ્ટ્રપતિ ઓબામાનાં વિદ્વતાપૂર્ણ કારીને નજીકથી જોતો આવ્યો છું અને ‘હાર્વર્ડ લૉ રિવ્યૂ’માં પ્રકાશિત એમના લેખને દયાનથી વાંચ્યો હતો. મને એ વિચિત્ર લાગ્યું કે હાર્વર્ડ લૉ રિવ્યૂ એમના કામ પર કૉપીરાઈટનો દાવો કરે છે. અને મારા દયાનમાં આવ્યું કે ‘સાયન્સ’ જેવી અન્ય પત્રિકાઓમાં પણ આ જ પ્રથા લાગૂ હતી, જ્યાં એમના લેખો પ્રકાશિત થયાં હતાં.

વર્ષ 2016 માં એક પ્રમુખ સંસ્થાએ આ પરિસ્થિતિ માટે કંઈક કરવા મારો સંપર્ક કર્યો હતો. આ ક્ષેત્રમાં કામ કરવા માટે ઓક્ટોબર 2016 માં એમણે વર્ષ 2017 માટે 500,000 \$ અને વર્ષ 2018 માટે 400,000 \$ આપવાની ઓફર કરી. જો કે આમાં એક ચાલ હતી. એમણે અમારા બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટર્સમાં એક સીટની માંગ કરી અને એઓ મારા કામ પર સંપૂર્ણ નિયંત્રણ કરવા ઈચ્છતા હતાં, જેમાં લક્ષ્ય અનુસાર વારંવાર પૈસાની ચૂકવણી માટે રકમ ઉપલબ્ધ કરવાનું પણ સામેલ હતું. મને યાદ છે, હું દિનેશ ત્રિવેદીના બંગલામાં બેઠો હતો, ત્યારે અમેરિકાથી ફોન આવ્યો અને મને આ શરતોની જાણ કરવામાં આવી. પછી હું બહાર લિવિંગ

‘કોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

રૂમમાં આવ્યો અને દિનેશ તથા સામને કહ્યું કે મેં હમણાં જ 900,000 \$ ના અનુદાનને અસ્વીકાર કરી દીધું છે.

મેં એ સંસ્થાને સમજાવ્યું હતું કે એમના પૈસાથી અમને સરકારનાં કાચીનું ગહન અદ્યયન કરવાનું, પબ્લિશર્સ અને સરકારને કોઈ પણ પ્રકારના ઉત્પન્નન વિશે સૂચિત કરવાનું અને જે સ્પષ્ટ રૂપે પબ્લિક ડોમેનમાં હોય, એવાં કોઈ પણ લેખ પ્રસિદ્ધ કરવાનાં કાચીમાં મદદ મળશે. જો કે એમાંનાં અધિકાંશ પૈસા કોઈ પત્રિકાના લેખને સ્કેન કરવા માટે (જો તમે આ વ્યાપક સ્તર પર કરી રહ્યા હો) પુસ્તકાલય વિજ્ઞાન (library science) નાં સ્નાતક છાત્રોને ચૂકવવામાં અને એવાં જ અન્ય કામોમાં ખર્ચ થઈ જશે.

જો કે અનુદાનમાં કોઈ કાનૂની ખર્ચ સામેલ નહીં હોય. ત્યાં સુધી કે જો અમને મોટી સંખ્યામાં, કોઈ પત્રિકામાં એવાં લેખ મળે છે, જે સ્પષ્ટ રૂપમાં પબ્લિક ડોમેનમાં છે અને અમે પ્રકાશિત કરીએ છીએ તો એની કોઈ ગેરંટી નથી કે પ્રકાશક, જે લગભગ હમેશા ઝગડાખોર હોય છે, એ અમારા પર કેસ નહીં કરે. બેઠમાનીથી મળેલાં મહુસુલના પ્રવાહને ચાલુ રાખવા માટે, અથવા માત્ર બદલાની ભાવનાથી, આ અમારા કામમાં વિલંબ થાય એ માટે તેઓ કેસ કરવાની રણનીતિ અપનાવશે.

અન્ય શબ્દોમાં, આ અત્યાધિક સંકટનું કામ હતું. અનુદાન ન સ્વીકારવાનું માટે કારણ એ હતું કે હું સંસ્થાના અધિકારીને અમારા બોર્ડના સભ્ય બનવાની અને અમારી પ્રવૃત્તિઓ પર નિયંત્રણ રાખવાની અનુમતિ ન આપી શકું, બાસ કરીને જ્યારે મેં એની સાથે ક્યારેય કામ નહોતું કર્યું. અમુક સંસ્થાઓ કોઈ કામ કરાવીને પૈસા આપે છે. જો તમે એમની પરિયોજના પર કામ કરો તો તમને પૈસા આપશે પરંતુ અમે એવી રીતે કામ નથી કરતાં અને અમે અમારા મિશનને હમેશાં પૈસાથી વધુ મહત્વ આપ્યું છે.

આખરે સંસ્થાએ ફરી સંપર્ક કર્યો અને જાન્યુઆરી 2017 માં અમને 250,000 \$ નું અનુદાન આપવા માટે સહમત થઈ ગઈ. એમણે કહ્યું કે રિપોર્ટ જમા કર્યો પછી જુલાઈમાં વધુ 250,000 \$ આપશે. અને બાકીના 400,000 \$ 2018 અને 2019માં હપ્તા રૂપે આપશે. આટલું મોટું અનુદાન ઘણાં હપ્તાઓમાં મળવાનું હતું, જે મને પસંદ નહોતું. પણ મેં કાગળો પર હસ્તાક્ષર કરી દીધાં.

પ્રકાશકોનાં શંકાશીલ કાચીની તપાસ.

વર્ષ 2017ના શરૂઆતનાં છ મહિના સુધી મેં સરકારનાં કાચી પર સતત સંશોધન કર્યું. યુનિવર્સિટી ઓફ નોર્થ કેરોલીનાનાં બે પ્રોફેસરો અને સ્નાતક છાત્ર સાથે કામ કરીને અને યુનિવર્સિટી ઓફ કેલિફોર્નિયા અને સ્ટાનફોર્ડનાં પુસ્તકાલય અધ્યક્ષોની સહાયતા વડે અમે વિદ્યતાપૂર્ણ સાહિત્યનાં લેખકોની સંબંધતા (author affiliation) ની તપાસ કરી.

વાસ્તવમાં આ જર્નલ ડેટાબેઝની જાણકારી પ્રાપ્ત કરવી, એ આસાન કામ નથી કારણ કે લેખકોની સંબંધતાને ઘણી રીતે લખી શકાય છે.

અમે અસલમાં દરેક સરકારી એજન્સીને પુસ્તકાલયો દ્વારા વપરાતાં એક પછી એક ત્રણ વિભિન્ન વાણિજ્યિક સર્ચ એન્જીનોમાં મૂકી દીધાં અને પછી એનાં પરિણામોનું અદ્યયન કર્યું. દાખલા તરીકે, જો તમે “રોગ નિયંત્રણ ક્ષેત્ર” સર્ચ કરો, તો તમને માત્ર યુ.એસ. ની એજન્સીનાં લેખો નહીં મળે , બલકે ચીનનાં એવાં જ ક્ષેત્રોનાં લેખો પણ મળશે. એટલે તમે એજન્સીનું નામ સર્ચ કરતી વખતે ‘અમેરિકા’ અથવા ‘યુ.એસ.’ અથવા ‘અટલાન્ટા’ શબ્દ ટાઈપ કરીને શોધને સૂક્ષ્મ બનાવી શકો છો.

અમને જે પરિણામો મળ્યાં, એ અસાધારણ હતાં. અમારા પ્રારંભિક ઓડિટમાં 1,264,429 લેખો – સંગઠનનું મળ્યાં, જે ફેડરલ કર્મચારીઓ દ્વારા લિખિત હતાં. પ્રારંભિક સૂચીમાંથી અમે બીજા સ્તરનું વિશ્લેષણ કર્યું, જેમાં વિભિન્ન પ્રશ્ને પૂછવામાં આવ્યાં હતાં. ફેડરલ કર્મચારી પોતાના સમયમાં અને ફેડરલના ભંડોળનો ઉપયોગ કર્યા વિના લેખ લખી શકે છે. એટલે સુધી કે જો એ લેખ કર્મચારીની વિશેષજ્ઞતા અનુસાર હોય તો પણ એ સરકારી કામ નથી માનવામાં આવતું. આવા લેખને કૉપીરાઈટ થી મુક્ત કામ માનવા માટે એ કર્મચારીના સરકારી કર્તવ્યો દરમિયાન લખેલો હોવો જોઈએ. અમારો પ્રશ્ન એ હતો કે શું પ્રકાશિત લેખોને યોગ્ય રીતે કૉપીરાઈટ-મુક્ત ચિહ્નિત કરવામાં આવ્યા છે, જે કાનૂની રૂપે આવશ્યક હોય છે.

અમારા વિશ્લેષણથી અમને 1.2 મિલિયન લેખોને બે રીતે ગોઠવવામાં મદદ મળી. પહેલી, એમણે ડિજિટલ ઓબ્જેક્ટ આયર્કેટીફાઇરનો ઉપયોગ કર્યો હતો, જેનાથી અમે નિર્ધારિત કરી શકતાં હતાં કે સરકારનાં કેટલાં કામો કર્યા પ્રકાશકથી મળ્યાં હતાં. દાખલા તરીકે, રીડ એલ્સેવીયરની એક કોપીરેટ શાખામાં 293,769 લેખો હતાં, જ્યારે અમેરિકન મેડિકલ એસોસિએશનની પાસે 5,961 લેખો હતાં. એ ઉપરાંત, અમે સર્ચ કરતી વખતે એજન્સીઓનાં નામ એન્ટર(enter) કર્યાં હતાં, એટલે અમે દરેક એજન્સી દ્વારા પ્રકાશિત લેખોને અલગ અલગ પ્રાપ્ત કરી શક્યાં. દાખલા તરીકે, આર્મી કોર્પ્સ ઓફ એન્જીનિયર્સના કર્મચારીઓ દ્વારા લખાયેલાં 20,027 લેખો અને નેશનલ ઈન્સ્ટિટ્યુટ્સ ઓફ હેલ્થના કર્મચારીઓનાં 45,301 લેખો મળ્યાં.

29 પ્રમુખ પ્રકાશકો માટે, આંકડાકીય રીતે સ્વીકૃત, લેખોનાં નમૂના કાઢવામાં આવ્યાં, જેમાં નાનાં પ્રકાશકો માટે 50 અને મોટાં પ્રકાશકો માટે 500 લેખોમાં આવ્યાં. 22 સરકારી એજન્સીઓમાંથી દરેક માટે આ જ પ્રક્રિયા કરવામાં આવી. અંતમાં, અમે લગભગ 10,000 લેખો કાઢ્યાં અને દરેકનું અલગથી પરીક્ષણ કરીને પુરાવા માટે તપાસ કરી કે શું શીર્ષક પૃષ્ઠ પર કૉપીરાઈટના દાવાનું સાક્ષ્ય છે. એની સાથે સાથે અમારે અમારી શોધનાં પરિણામોની ચોકસાઈને પરખવાની હતી, જેથી ખોટાં હુકારાત્મક (false positives) પરિણામો દૂર કરી શકાય અને લેખકોની “અધિકૃતતા”(officialness) નાં સંકેતો શોધવાના હતાં, જેવાં કે લેખકોએ પોતાના લેખની સમીક્ષા માટે પોતાના સહ-કર્મચારીઓનો આભાર માન્યો છે અથવા એથી

‘કોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

ઉલટું, શું લેખ એ દર્શાવે છે કે એમણે સરકારી સેવામાં પ્રવેશ કરતા પહેલાં એ લખ્યો હતો.

પરિણામો બહુ સ્પષ્ટ હતાં. જેટલાં લેખ અમને મળ્યાં, એમાંથી ઘણાં ખરાં અમેરિકન સરકારને આધીન હતાં. અને કોઈ પણ મામલામાં પ્રકાશકે એને “કૉપીરાઈટ વિના” નહોતો બતાવ્યો. લગભગ બધાં મામલાઓમાં, લેખ સાવધાનીથી એક “પે વૉલ” (paywall) ની પાછળ છુપાયેલાં હતાં અને નિશ્ચિત રૂપથી કોઈ પણ લેખ સરકારની વેબસાઈટ પર ઉપલબ્ધ નહોતો. દરેક એજન્સી દ્વારા નેશનલ આર્કાઈવ પર મૂકવામાં આવેલાં રેકૉર્ડ્સના પરીક્ષણથી આ સ્પષ્ટ હતું કે આર્કાઈવમાં પણ આ લેખોની પ્રત નહોતી.

ઘણાં શોધ વિષયો માટે , વ્યાપક રીતે કરવામાં આવેલાં ગ્રંથસૂચી શોધ (bibliographic search) સફળ રહ્યાં છે. પરંતુ કાનૂની (લીગલ) વ્યવસાય માટે આવું નથી, કારણ કે એઓ પ્રોદ્યોગિકીની અજ્ઞાનતા પર જાણીજોઈને ગર્વ કરે છે. કાનૂની સાહિત્ય સામાન્યપણે વિશેષ વિક્રેતાઓ પાસે એવી રીતે કદે છે કે સામાન્ય ગ્રંથસૂચી સર્ચ એન્જીનોમાં શોધી નથી શકાતાં. જો કે હું વાસ્તવમાં એ જાણવા ઈચ્છતો હતો કે કાનૂની પત્રિકાઓમાં કઈ પ્રથા હતી, કેમ કે આ મામલો કાનૂન સંબંધિત હતો. દેશભરનાં કાયદાનાં નાં વિદ્યાર્થીઓને અમુક લૉ જર્નલ્સનાં દરેક અંકમાં પ્રકાશિત એવાં લેખોની સૂચી બનાવીને સ્પ્રેડશીટ બનાવવાનું કહ્યું, જે ફેડરલ કર્મચારીઓએ લખ્યા હતાં. આ વિદ્યાર્થીઓનું નેતૃત્વ મારી એક સ્વયંસેવિકા, યેલ લૉ સ્કૂલની મિશા ગુટેનટેગે કર્યું હતું.

વિશ્વવિદ્યાલય કાનૂની સમીક્ષા (university law reviews) પત્રિકા ઉપરાંત, કાનૂની પ્રકાશનોમાં એક અન્ય પ્રમુખ પત્રિકા છે, અમેરિકન બાર એસોસિએશનની. આ કામ મેં ખુદ હાથમાં લીધું અને ડઝનબંધ અલગ અલગ પ્રકાશનોમાં ઘણાં લેખો વ્યક્તિગત રીતે તપાસ્યાં. મને 552 લેખો મળ્યાં, જે નિશ્ચિત રૂપે ફેડરલ કર્મચારીઓ દ્વારા લખાયેલાં લાગતાં હતાં અને જે સંભવતઃ એમણે પોતાના આધિકારિક (સરકારી) કર્તવ્યો દરમ્યાન લખ્યાં હતાં.

આવું જ એક ઉદાહરણ છે, સમવાયી વેપાર આયોગ (ફેડરલ ટ્રેડ કમિશન) ના કમિશનરનો, જેમાં આગલાં વર્ષ માટે એજન્સીનાં વિનિયમક કાર્યો અને સુધારાઓ વિશે એન્ટી ટ્રસ્ટ (Anti Trust) બારને બ્રીફ કર્યો હતો. અન્ય ઉદાહરણો છે, સૈન્ય અધિકારીઓનાં , જેમણે પોતાના આધિકારિક કર્તવ્યો દરમ્યાન પ્રબંધ કાનૂન (procurement law) ની ઉચ્ચ ડિગ્રી પ્રાપ્ત કરવા માટે એક પત્રિકામાં લેખ લખ્યો હતો. આ મામલાઓમાં કોઈ પણ લેખ સરકારી કામ રૂપે નહોતો લખવામાં આવ્યો..

સામાન્ય શોધ સાહિત્ય અને કાનૂની સાહિત્યમાં શોધ કરવા અને ઘણાં પુરાવાઓ જમા કરવા ઉપરાંત, હું ‘સરકારી’ કલમ (clause) ની ઉત્પત્તિ સમજવા માટે કાનૂની સાહિત્યનું ઊંડું અધ્યયન કરી રહ્યો હતો. અને એ પણ સમજવાની કોશિશ કરી રહ્યો હતો કે આ ‘સરકારી’ કલમનું અદાલતોએ અર્થઘટન કઈ રીતે કર્યું. મને આ કલમનું ઉત્પત્તિસ્થાન 1895 ના પ્રિટિંગ એક્ટમાં જણાયું અને જ્યારે એક સિનેટરે રાષ્ટ્રપતિ ના

લેબોના સંકલન પર કૉપીરાઈટનો દાવો કર્યો તો વિવાદ શરૂ થઈ ગયો. પછી મેં આ ‘સરકારી’ કલમનો કાયદાકીય અને ન્યાયિક ઈતિહાસ બતાવ્યો, જે કૉપીરાઈટ અધિનિયમ 1909નો એક હિસ્સો બની ગયો હતો, જેનું પાછળથી અદાલતો અને આગામી કાનૂનોમાં આવું જ અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું છે.

હું બારમાં ગયો અને મને બહાર જવાનું કહેવામાં આવ્યું.

મેં આ મામલાના સમાધાન માટે એક રણનીતિ બનાવી. આ રણનીતિમાં અમેરિકન બાર એસોસિએશન ના હાઉસ ઓફ ડેલીગેટ્સ સમક્ષ એક પ્રસ્તાવ લાવવાનો હતો.આમ કરવા માટે, સામાન્ય રીતે પ્રસ્તાવકર્તા કોઈ વકીલ હોવો જોઈએ. મારા બોર્ડનાં બે સભ્યો એ. બી.એ. (અમેરિકન બાર એસોસિએશન)નાં સભ્ય હતાં. હું વિચારતો હતો કે હું એમની સાથે મળીને એક સહ-લેબકની જેમ એક પેપર લખું, જેમાં આ મામલો રજૂ કરવામાં આવે અને એના આધાર પર અમે હાઉસ ઓફ ડેલીગેટ્સ સમક્ષ એક પ્રસ્તાવ પ્રસ્તુત કરી શકીએ જેમાં એ.બી.એ. પાસેથી સમર્થનની માંગ કરીએ કે આપણે બધાંએ કૉપીરાઈટ કાનૂનમાં બધી જોગવાઈઓનું પાલન કરવું જોઈએ. આ પ્રસ્તાવ વિવેકપૂર્ણ લાગી રહ્યો હતો.

ગેર-વકીલ તરીકે હું 2017 માં હાઉસ ઓફ ડેલીગેટ્સમાં ‘ સંસદના વિશેષાધિકાર’ ને કારણે ભાષણ આપવા માટે સક્ષમ હતો. એ વર્ષે માનકોને સમવાયી કાનૂનમાં સામેલ કરવાનો પ્રસ્તાવ પણ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો. અમેરિકન બાર એસોસિએશને સમાધાનનો એક પ્રસ્તાવ આપ્યો કે જેથી ટેકિનકલ કાનૂનોને સાર્વજનિક રીતે ઉપલબ્ધ કરાવી શકાય પણ “માત્ર વાંચવા માટે ઉપલબ્ધ.” એનો અર્થ એ થયો કે કોઈ પણ વ્યક્તિ આવા કાનૂનનો એક ઉપયોગી ફોર્મેટમાં, ચૂકવણી વિના ઉપયોગ ન કરી શકે. સાથે સાથે આ સિસ્ટમને આધિન, કોઈ પણ વ્યક્તિ નિજી સંસ્થાની અનુમતિ વિના કોઈપણ કાનૂનની વાત ન કરી શકે. મેં પ્રસ્તાવનો વિરોધ કર્યો , માનક સંગઠનોએ પણ વિરોધ કર્યો કેમ કે આ સંગઠનો નિશુલ્ક ઉપયોગનો વિરોધ કરે છે. અમે બંનેએ આ પ્રસ્તાવનો બે વિપરીત કારણોસર વિરોધ કર્યો તો પ્રસ્તાવના રજૂ કરનાર દળને લાગ્યું કે એમણે સોલોમનના ફ્રેંસલાની જેમ બાળકોને બે હિસ્સામાં કાપીને ન્યાય કર્યો છે. મારા જબરજસ્ત વિરોધ છતાં આ પ્રસ્તાવને પાસ કરવામાં આવ્યો,પણ ઓછામાં ઓછું એમણે મને પોતાની વાત કહેવાનો મોકો તો આપ્યો.

મારું એ માનવું હતું કે જો કાનૂની પ્રકાશનની સંરચના અંતર્ગત બધાં વિષયો પર પ્રમાણિક યર્યા થાય અને એ યર્યાના વ્યાપક ક્ષેત્ર અંતર્ગત અદ્યયનશીલ જ્ઞાન અને શિક્ષણનાં વિષયો પણ સઘ્મિલિત કરવામાં આવે, તો અમેરિકન બાર એસોસિએશન અને યુ.એસ.ના કૉપીરાઈટ અધિનિયમની કાનૂની આવશ્યકતાઓના સમર્થનમાં અવાજ ઉઠાવવાના એક સુઅવસર રૂપે જોઈ શકે.

મેં યુ.એસ. સરકારનાં અદ્યયનશીલ પેપર્સ પર આખી વસંત ઋતુ દરમ્યાન કામ કર્યું અને પછી મેં એક પ્રસ્તાવને 15 પૃષ્ઠોમાં (અધિકૃતમ

‘કોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

સ્વીકારી) અને 69 ફૂટનોટ્સ સાથે પૂરો કરી છે. આ અમારા દ્વારા કરવામાં આવેલાં પરીક્ષણોનાં પરિણામો પ્રસ્તુત કરે છે, જે આ કાનૂનની ઉત્પત્તિ અને એના ઉપયોગના ઇતિહાસ વગેરે પણ જણાવે છે. આ પ્રસ્તાવ એકદમ સરળ હતો કે જો કોઈ કર્મચારી પોતાના આધિકારિક કર્તવ્યો દરમિયાન કોઈ લેખ લખે તો એની એક પ્રત સરકારી પ્રકાશન કાર્યાલય (government publishing office) માં જમા કરવામાં આવે. આ વાત સરકાર દ્વારા મુદ્રિત પ્રકાશનો માટે પહેલાંથી જ જરૂરી છે. આના દ્વારા અમે પહેલેથી જ સ્થાપિત વ્યવસ્થામાં અન્ય જર્નલોનાં લેખોનો સમાવેશ કરવાની કોશિશ કરી રહ્યાં છીએ.

આ પ્રસ્તાવમાં બીજી ભલામણ એ હતી કે બધાં પ્રકાશકોએ (અમેરિકન બાર એસોસિએશન સહિત) સરકારના કોઈ પણ કામના પ્રકાશકને સારી રીતે લેબલ કરવું જોઈએ. આનાથી એ વાતનો સંકેત મળશે કે કયો હિસ્સો, કાનૂનાનુસાર, કોપીરાઈટને આધિન નથી. વળી, આ એક વર્તમાન સ્થાપિત માંગ હતી, કોઈ નવા અથવા આમૂલ પરિવર્તનની માંગ નહોતી. આ પ્રસ્તાવ સંભવિત (ભાવિ) હતો: આ ભવિષ્યમાં પ્રકાશિત થનારાં લેખો પર લાગૂ હશે અને જૂની ફાઈલો પર લાગૂ નહીં થાય જેમાં ખોટાં લેખલો લાગેલાં હોય શકે છે.

મારા પ્રસ્તાવને ‘કમિટિ ઓન રુલ્સ એન્ડ ક્રેલેન્ડર’માં રજૂ કરવામાં આવ્યો. મારે એમનાં બહુ સુસ્પષ્ટ નિયમોનું પાલન કરવા માટે સંશોધનની વ્યાપક પ્રક્રિયામાંથી પસાર થવું પડ્યું. ઉદાહરણ તરીકે, હું અમેરિકન બાર એસોસિએશનનો સહ-સભ્ય હતો, પણ પૂર્ણ સભ્યોને જ પ્રસ્તાવ રજૂ કરવાનો અધિકાર હતો. વકાલતની પ્રેક્ટીસ કરનાર વકીલ ન હોવાને કારણે હું એને માટે લાયક નહોતો. આની શરૂઆત મેં પેપરના એકમાત્ર લેખક રૂપે કરી અને પછી જ્યારે એને અસ્વીકાર કરવામાં આવ્યો, તો મેં મારા બોર્ડના એક સભ્ય અને મને, એમ બંનેને લેખકો તરીકે પ્રસ્તુત કર્યા, પણ એને પણ અસ્વીકાર કરવામાં આવ્યો. જ્યારે મેં મારું નામ એમાંથી હટાવી લીધું, ત્યાર પછી જ એ સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો. આખરે, મારો પ્રસ્તાવ વિચાર કરવા માટે સ્વીકૃત થયો અને ન્યુયોર્ક ખાતે ઓગસ્ટના મહદમાં થનારી વાર્ષિક સભામાં મારા પ્રસ્તાવ પર ચર્ચા કરવાનું નક્કી થયું.

અમેરિકન બાર એસોસિએશનની કાર્ય પ્રક્રિયામાં ઘણાં વિભાગો હોય છે, જેમાંથી દરેકમાં પ્રતિનિધિ, અધિકારીગણ અને સમિતિઓ અને એમનાં નિયમો વગેરેનાં વિભિન્ન સ્તર હોય છે. વિભિન્ન વિભાગો અને નિયમોની ગહનતા વાસ્તવમાં પ્રભાવશાળી છે. સામાન્ય રીતે, પ્રસ્તાવ એક ખાસ વિભાગમાં રજૂ કરવામાં આવે છે. દરેક સભ્યને આવું કરવાની છૂટ હોય છે, પણ એ લગભગ દુર્લભ છે. જ્યારે એક વિભાગ એક પ્રસ્તાવ પ્રસ્તુત કરે છે, તો એ બધાં વિભાગોને સહ-પ્રયોજન માટે મોકલે છે. અમેરિકન બાર એસોસિએશનની કાર્યસંસ્કૃતિમાં ઘણાં પ્રસ્તાવો ઘણાં વિભાગો દ્વારા કરવામાં આવે છે, અને અધિકતમ વિભાગો એનો વિરોધ નથી કરતાં.

મારા પ્રસ્તાવને મેં મહિનામાં સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો. પણ ત્રણ મહિના સુધી મને કોઈ પણ વિભાગ તરફથી કોઈ સૂચના ન મળી. મેં ઘણાં

વિભાગો, જેમકે ઈન્ટેલેકચ્યુઅલ પ્રોપર્ટી, એન્ટી ટ્રસ્ટ, સાયન્સ એન્ડ ટેકનોલોજી વગેરેનાં અધ્યક્ષો અને પ્રતિનિધિઓ સાથે સંપર્ક કરી અને પ્રસ્તાવના કોઈ પણ મુદ્દે, જો એમને શંકા હોય તો ચર્ચા કરવાની ઓફર કરી. પણ કોઈએ મારી સાથે વાત ન કરી.

જો કે કોઈએ મારી સાથે વાત ન કરી પણ એ ખબર પડી કે એની બહુ ચર્ચા ચાલી રહી છે. ન્યુયોર્કની મિટિંગમાં જવાના એક સપ્તાહ પહેલાં મને એક તત્કાળ પત્ર મળ્યો કે એ પ્રસ્તાવ વિશે ફોન પર ચર્ચા કરવા માટે મારી ઉપસ્થિતિ જરૂરી છે. મને કહેવામાં આવ્યું કે ફોન પર હું એકલો જ ન હોઉં. પ્રસ્તાવમાં અધિકૃત રીતે, અમેરિકન બાર એસોસિએશનના જે ખરા સભ્યનું નામ આપવામાં આવ્યું હતું, એ પણ હાજર રહેવો જોઈશે કારણ કે મને ખરેખર વચસ્ક પર્યાવેક્ષણ (એડવૅટ સુપરવિઝન)ની આવશ્યકતા છે.

અમે ફોન કર્યો. એક કલાક સુધી વાત ચાલી. પણ સુખદ ન રહી. મારી સાથે ટિમ સ્ટેન્લી અને મિશા ગુટ્ટેન્ટેગ હતાં. ટિમ સ્ટેન્લી મારા બોર્ડના સંસ્થાપક સભ્ય છે અને અમેરિકન બાર એસોસિએશનના સભ્ય છે અને મિશા ગુટ્ટેન્ટેગ ચેલ લૉ સ્કૂલનાં સ્વયંસેવિકા છે, ફોનમાં બીજી તરફ, બાર એસોસિએશનના આઠ કોઠિત સભ્યોમાં ઈન્ટેલેકચ્યુઅલ પ્રોપર્ટી, એન્ટી ટ્રસ્ટ, સાયન્સ અને એડમિનિસ્ટ્રેટીવ લૉ વિભાગનાં પ્રતિનિધિ હતાં.

એમની સ્થિતિ સ્પષ્ટ હતી. અમારે પ્રસ્તાવ પાછો લેવો પડશે અથવા બારના કોપબાજન બનવું પડશે. એન્ટી ટ્રસ્ટ વિભાગના પ્રતિનિધિએ કહ્યું કે એણે એન્ટી ટ્રસ્ટ જર્નલનાં 75 લેખો, જે મેં મોકલ્યાં હતાં, જોયા છે અને એ ખાતરીપૂર્વક કહી શકે છે કે એ બધાં લેખો સરકારી કર્મચારીઓએ પોતાના નિજી સમયમાં લખ્યાં હતાં અને સરકારી કામકાજનાં સમયમાં નહીં. મેં એ વાત પ્રત્યે અવિશ્વાસ પ્રકટ કર્યો કે એ બધાં લેખોમાંનો દરેક લેખ નિજી સંપત્તિ હતો, પરંતુ એ પોતાની વાત પર અડગ હતો. મેં ફેડરલ ટ્રેડ કમિશનના વર્તમાન કમિશનરના ઓછામાં ઓછાં 17 પ્રકાશનો સૂચીમાં ગણાવ્યાં. હું એ જોઈને બહુ ગૂંચવણમાં હતો કે એક કાર્યરત વર્તમાન સભ્ય કેવી રીતે બારને એફ.ટી.સી.ની પ્રાથમિકતાઓની અમલ બજાવણી વિશે બ્રીફ કરે, એ વાત “એમનાં સરકારી કામો” સિવાય બીજું શું હોઈ શકે.

સાયન્સ વિભાગની મહિલાએ કહ્યું કે જો મેં આ પ્રસ્તાવને રજૂ કર્યો તો એ મારે માટે ‘સ્વાર્થના ટકરાવ’ (conflict of interest) હેઠળ સમસ્યા ઊભી કરશે. આ સાંભળીને હું દંગ રહી ગયો અને મેં એને પૂછ્યું કે એ ટકરાવ કેવાં હોઈ શકે. તો એણે જવાબ આપ્યો કે મેં સરકારી માહિતીને ઉપલબ્ધ કરાવવા માટે આખી ફેસિયર દાંવ પર લગાવી દીધી છે અને હું જ્યોર્જિયા સાથે કેસ લડી રહ્યો છું, એટલે મારો આખો સ્વાર્થ છે, પણ મેં આ કેસ વિશે જણાવ્યું નથી. એણે આ વાત બહુ ગંદી અને હલકી રીતે કહી અને એ સ્પષ્ટ હતું કે એ પોતાનો આ વ્યવહાર સંભાળમાં પણ રજૂ કરી શકે છે.

‘કોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

ઈટેલેક્ચ્યુઅલ પ્રોપર્ટી વિભાગના પ્રતિનિધિઓએ દરેક વાત બહુ ફેરવી ફેરવીને કહી. એમણે કહ્યું કે હું કાનૂનને બહુ ખોટી રીતે સમજાયો છું કારણ કે કર્મચારીઓનાં લેખો જો કે કદાચ સરકારી કામ છે, પણ એક વાર પૃષ્ઠ સંખ્યા સાથે ફોન્ટમાં ટાઈપ થયાં પછી એનાં ઉપર પ્રકાશનના કૉપીરાઈટનું પડ ચઢી જાય છે , જો કે એનું બીજા (કોર) પબ્લિક ડોમેન હોય છે. એટલે પ્રકાશકોના કૉપીરાઈટના ઉલ્લંઘન વિના આ લેખો ઉપલબ્ધ કરાવવા શક્ય નથી. મારું માનવું છે કે આ બકવાસ છે અને યુ.એસ. કૉપીરાઈટ એક્ટ આનું સમર્થન નહીં કરે.ફોન્ટનું ચયન અને પૃષ્ઠ પર સંખ્યા મૂકવામાં કોઈ કૉપીરાઈટ નથી, માત્ર કોઈ વાસ્તવિક સહલેખક જ કૉપીરાઈટમાં હિસ્સો પામવાનો હકદાર છે.

હવે મેં ચર્ચાને માત્ર કાનૂની વાતોથી જ પૂરી નથી કરી. આ ગહન સંશોધન પર આધારિત હતું અને આની સમીક્ષા કૉપીરાઈટ વિશેષજ્ઞોની એક વિશિષ્ટ પેનલ દ્વારા કરવામાં આવી હતી, જે આ પ્રોજેક્ટ માટે મારા સલાહકાર બોર્ડમાં સામેલ થયાં હતાં . હું એ વાતે આશ્ચર્ય હોતો કે અમારી પાસે કાનૂની આધાર હતો. અમે હવામાં વાતો નહોતાં કરી રહ્યાં.

એ સ્પષ્ટ હતું કે અમને સભાગૃહની ચર્ચાના કાદવમાં ખેંચવામાં આવશે. હું સહન કરી શકતો હતો પણ આ સ્થિતિ બહુ ખરાબ હતી. એમણે મને જણાવ્યું કે ઓછામાં ઓછા આઠ વિભાગોએ પોતાના પ્રતિનિધિઓને સૂચના આપી છે કે પ્રસ્તાવનો વિરોધ કરે. એટલે હું ગમે તેટલો વાકપટુ અથવા પ્રેરક વક્તા હોઉં પણ વોટ પહોંચેથી જ નક્કી હતો. મને લાગે છે, એઓ દરેક બિંદુ પર ખોટાં હતાં પણ મેં એમના પર વિશ્વાસ કરી જ્યારે એમણે કહ્યું કે જો અમે આ પ્રસ્તાવને પ્રતિનિધિસભા (house of delegates) ના પટલ પર પ્રસ્તુત કરવાની ધૃષ્ટતા કરીશું તો એઓ અમને બહુ ખરાબ રીતે હરાવી દેશે. મને જીતનો કોઈ અણસાર દેખાતો નહોતો અને ન્યુયોર્ક જવાના બે દિવસ પહેલાં મેં મારી યાત્રા રદ કરી દીધી.

પૈસાની સમસ્યા ફરી ઊભી થઈ.

હું કડવી હાર સહન કરવા હાઉસ ઓફ ડેલિગેટ્સમાં જઈ શકતો હતો, પણ મારે એક બીજો મામલો પણ જોવાનો હતો. અમારા 250,000 ડોલરના અનુદાન બાબત હું બહુ સાવધાન હતો, અને માત્ર બે તૃતીયાંશ પૈસા જ ખર્ચ કર્યો હતાં. હું વિચારતો હતો કે અમેરિકન બાર એસોસિએશનની મિટિંગ પછી એ ખર્ચ કરીશું અને ચર્ચાના આધારે અમે આ પૈસા ખર્ચ કરીશું. જૂનના પ્રારંભમાં મેં સંસ્થાને મારો રિપોર્ટ સોંપી દીધો હતો. 31 જુલાઈના દિવસે એમણે અમારો બીજો હપ્તો આપવાનો હતો. રિપોર્ટ સોંપ્યા પછી મારી પ્રોગ્રામ મેનેજર કે સંસ્થાના અનુદાન સ્ટાફ તરફથી પણ કોઈ સંદેશ ન મળ્યો, એટલે મેં વારંવાર પૂછ્યું કે શું રિપોર્ટ બરાબર છે, શું અમે સાચું કામ કર્યું હતું. એમણે કહ્યું કે રિપોર્ટ બરાબર છે.

જેવી 31 જુલાઈ નજીક આવી, મેં મારા બેંક ખાતામાં તપાસ કરી, પણ કોઈ રકમ જમા નહોતી થઈ. પછી, રકમ જમા કરવાની નિશ્ચિત તારીખના

બે દિવસ પહેલાં મને એક ચિઠ્ઠી મળી કે એ લોકો રકમ નહીં આપે. એનું કારણ એ હતું કે અમે અનુદાનની શરતોનું પાલન નહોતું કર્યું કેમ કે અમે પરીપત પૈસા ખર્ચ નહોતાં કર્યા. મારે વિસ્તૃત બજેટ રજૂ કરવાનું હતું, જેમાં એ મુદ્દો પણ હોય કે પૂર્વાનુમાનનું પાલન કરવામાં ક્યાં ચૂક થઈ અને વધુ મહત્વનું એ કે વિસ્તૃત શ્રેણીઓમાં જણાવવાનું હતું કે અમે પૈસા ક્યાં ખર્ચ કરીશું. એ વાતનો પણ કોઈ સંકેત નહોતો કે જો હું સફળતાપૂર્વક અમારી ભવિષ્યની યોજનાઓ વિસ્તારથી જણાવું તો બીજો હપ્તો સ્વીકૃત થઈ જશે. અન્ય શબ્દોમાં, અમે અમારા સંગઠનને અસરકારક રીતે ચલાવતી વખતે પાછલા રિપોર્ટના (retrospective reporting) મુખ્ય મુદ્દાથી હટીને સંભાવિત અનુમોદનના (prospective approval) મુદ્દા પર આવી ગયાં હતાં.

મેં સુલહનો એક પ્રસ્તાવ મૂક્યો, જેમાં સૂચવ્યું હતું કે સમજૂતીને બાજુએ મૂકીને અમે પોતપોતાના રસ્તે જતા રહીએ. અમારી પાસે જે પૈસા વધ્યા છે, એ હું મારી પાસે રાખું અને અમે એ રિપોર્ટ આપીશું કે અમે 250,000 \$ ખર્ચ કેવી રીતે કર્યો, અને અનુદાન સમાપ્ત કરવામાં આવે. તેઓ બાકીનાં 650,000 \$ પોતાની પાસે રાખશે. સાફ શબ્દોમાં, આ બહેતર સંબંધ નહોતો. સંસ્થા માટે વધુ સારું એ હતું કે એ મોટાં સંગઠનોમાં રોકાણ કરે, જેમની પાસે સ્થિર મહેસૂલ અને વ્યવસાયિક વિકાસ અધિકારીઓ માટે સ્થાયી યોજના હોય.

સંસ્થાઓ સાથે વ્યવહાર કરવો, એ અમારાં જેવાં બિનલાભકારી ક્ષેત્રમાં કામ કરનારાં લોકો માટે મુશ્કેલ છે. મેં મારા સાથીઓ સાથે ઘણી વાર વાતચીત કરી છે, જેઓ સંચાલન-લક્ષી (operations-oriented) ઈન્ટરનેટ સંગઠન ચલાવે છે અને મિશનને આગળ ધપાવવા માટે ધનની શોધ અંતહીન છે. ઘણી સંસ્થાઓ પોતાના એજન્ડા અથવા મુખ્ય યોજનાઓથી સંબંધિત બાબતોમાં ફંડ આપવા તત્પર હોય છે. જેમ કે સંસ્થાના પ્રોગ્રામ મેનેજર દ્વારા નક્કી કરાયેલાં કોઈ વર્કશોપ કરવા માટે, યા પોતાની ઈરછાનુસાર કોઈ સૉફ્ટવેર બનાવવા માટે તેઓ બહુ આસાનીથી અનુદાન આપે છે. પરંતુ જો તમે આમાંથી કોઈની પાસે જઈને કહોશો કે તમે પહેલેથી જ કોઈ કામ કરી રહ્યાં છો, તો તેઓ કહોશે, “અમે કોઈ નવા કામ માટે અનુદાન આપવા માંગીએ છીએ, પહેલેથી ચાલી રહેલા કોઈ પ્રોજેક્ટ માટે નહીં.”

જ્યારે દરેક વ્યક્તિ કોઈ “નવા” વ્યવસાયમાં સામેલ થવા ઈચ્છે, તો એ સ્થિતિમાં એક વિશિષ્ટ અને મુશ્કેલ લક્ષ્ય પર દીર્ઘકાળ સુધી ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું અઘરું થઈ જાય છે. આ માત્ર બિનલાભદારી સંસ્થાઓની જ સમસ્યા નથી, બલકે સિલિકોન વૈલીમાં મારા દોસ્તોની પણ છે, જે પોતાના સ્ટાર્ટઅપ પર કામ કરી રહ્યાં છે. એમણે પણ રોકાણકારો સાથે આ જ સમસ્યાનો સહન કરવી પડે છે, જેઓ સ્ટાર્ટઅપમાં કામ કરનારાં લોકોને ફંડ આપવાને બદલે, એ સ્ટાર્ટઅપ કંપની પાસે કોઈ નવા આઈડિયાની પ્રયોગશાળા રૂપે કામ કરાવવા ઈચ્છે છે. એ બધાં જ પહેલેથી કામ કરી રહેલાં પરિશ્રમી ઘોડા જેવા સ્ટાર્ટઅપમાં રોકાણ કરવાને બદલે, શૂંગાશ્વ (ઘોડાનું શરીર અને કપાળ પર એક લાંબા સીધા

‘કોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

શિંગડાવાળું કલ્પિત પ્રાણી) જેવા ચળકતાં નવા સ્ટાર્ટઅપમાં રોકાણ કરવા ઈચ્છે છે.

આમાં ‘ પબ્લિક રિસોર્સ’ ભાગ્યશાળી રહી છે. અમને પૈસા બે જગ્યાએથી મળે છે. પહેલી , લિસ્બેટ રૌસિંગ અને પીટર બાલ્ડવિનની યુ.કે. સ્થિત ચેરિટેબલ સંસ્થા ‘આર્કડિયા’ જેવી ઘણી દૂરદર્શી સંસ્થાઓ પાસેથી અમને ઘણાં વર્ષો સુધી ફંડ મળ્યું. ઓમિડ્યાર નેટવર્ક તરફથી અમને પ્રારંભિક અનુદાન મળ્યું અને જ્યારે ગૂગલે પોતાની દસમી વર્ષગાઠ મનાવી તો “દુનિયાને બદલવાનાં ઉપાયો” (Ideas for changing the world) માટે 2 મિલિયન ડોલરનાં પાંચ પુરસ્કાર આપ્યાં, જેમાંથી એક પુરસ્કાર અમને મળ્યો.

ફંડિંગનો બીજો સ્ત્રોત એ લોકો છે ,જે વૈલીમાં પૈસા કમાયાં છે અને એ સમાજને પાછાં આપવા ઈચ્છે છે, જેમાંથી ઘણાં લોકોને હું ઓળખું છું. દામલા તરીકે, એલેક્ઝાન્ડર મૈકિલિવેરે ગૂગલનાં પ્રારંભિક વક્રીલ હતાં, પછી દિવટરના જનરલ કાઉન્સલ બની ગયાં. દિવટર છોડીને યુ.એસ. ના ઉપ -મુખ્ય ટેકનોલોજી ઓફિસર બન્યાં અને પોતાની સરકારી સેવા શરૂ કરતાં પહેલાં એમણે અમને 10,000 ડોલરનો ચેક મોકલવાનો નિર્દેશ પોતાના દાતા-સલાહુ બંડોળને નિર્દેશ આપ્યો. પછી, ઓબામા પ્રશાસન છોડ્યા બાદ એમણે અમને બીજો ચેક પણ મોકલી આપ્યો.

એવી જ રીતે, યુ.એસ.ના પુર્વ સહાયક એટની, ગિલ એલ્બજ અને એમની પત્ની એલિસાએ શરૂઆતથી જ , અમને દર વર્ષે સમર્થન આપ્યું છે. ગિલની કંપનીને આઈ.પી.ઓ.થી પહેલાં જ ગૂગલે ખરીદી લીધી હતી અને એઓ ઘણાં પ્રકારની મહત્વપૂર્ણ બિનલાભદારી સંસ્થાઓને ફંડિંગ કરવામાં બહુ ઉદાર રહ્યાં છે.

મેં આ નામો ‘પબ્લિક રિસોર્સ’ના મારા “about” પૃષ્ઠ પર મૂક્યાં છે. આ નામો સાથે એ નવ લો ફર્મ્સ, જે અમારી તરફથી ફેસ લડે છે, અમારાં કોન્ટ્રાક્ટર તથા અમારા બોર્ડનાં નામ પણ છે. કોઈ પણ સરકારી કે સાર્વજનિક સંગઠનની જેમ એક બિન લાભદારી સંસ્થા તરીકે અમારે પોતાના વિશે અને અમને પૈસા ક્યાંથી મળે છે, એ વિશે પૂરી જાણકારી આપવાનું અમારું દાયિત્વ છે, એવું મને લાગે છે અને હું ઈચ્છું છું કે મારી ‘કથની અને કરની’ માં કોઈ ફરક ન હોય. અમારી બધી નીતિઓ જેમ કે , સ્વાર્થ- સંઘર્ષ (conflict of interest), મુખબિર(whistle blower), ધનનો ઉપયોગ, વિત્તીય નિયંત્રણ અને અન્ય કોર્પોરેટ નીતિઓ બહુ સખત છે. એને કારણે જ અમને એક બિન લાભદારી દેખરેખ-નિયંત્રણ (monitoring) સમૂહ “ગાઈડસ્ટાર” દ્વારા ગોલ્ડ સીલ મળી છે.

આવી ઉદાર સહાયતા બાદ પણ પૈસાની તંગી હંમેશા રહતી હતી. 2016 માં, હું 12 મહિનામાંથી 8 મહિના વેતન વગર રજા પર હતો, જેથી હું મારા કોન્ટ્રાક્ટરને પૈસા ચૂકવી શકું. વર્ષ 2017 માં વેતન સાથે કામ પર પાછો આવીને હું ખુશ હતો, પરંતુ સંસ્થાએ પીછેહઠ કર્યા પછી મેં ફરીથી પે-રોલ (payroll) કંપનીને જણાવ્યું કે ડિસેમ્બરથી મારું વેતન ન ચૂકવે.

હું વધારે કર્મચારીઓ (વાસ્તવમાં હું જ એકમાત્ર કર્મચારી હતો) એટલાં માટે નથી રાખતો કારણ કે પૈસા હમેશાં સમય પર નથી મળતાં. અમારાં મુખ્ય ખર્ચાં ઓછાં કરીને, અમે અછતના સમયે પણ પોતાનું અસ્તિત્વ બચાવી શકીએ છીએ.

અમને સમજવામાં ભૂલ ન કરતાં. જો કે હું એકમાત્ર કર્મચારી છું, તો પણ “પબ્લિક રિસોર્સ” એક સાચી, ઈશ્વર પ્રત્યે ઈમાનદાર, સરકાર દ્વારા માન્યતા પ્રાપ્ત બિન લાભદાયી સંસ્થા છે, જે ઉદ્યોગના ધોરણે કામ કરે છે અને લાખો લોકોને સેવા આપે છે. અમારા બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટર્સના સભ્યો હમેશાં પ્રતિષ્ઠિત અને બહુ મદદગાર રહ્યાં છે. એમાંનાં અમુક લોકો વ્યવસાયમાં સારાં કોન્ટ્રાક્ટર છે. ઈન્ટરનેટ પર મારી સારી પકડને લીધે હું હોસ્ટિંગ, ઓફિસ અને અન્ય સગવડોનો લાભ લઈ શકું છું, જે સારી રીતે વિત્ત-પોષિત (well-funded) સિલિકોન વૈલી સ્ટાર્ટઅપ માટે ઈષ્ટીનો વિષય હોઈ શકે છે.

જ્યારે અમને મોટું અનુદાન મળે છે, તો હું વધારે કર્મચારીઓને કામ પર રાખવાને બદલે મૂડી વ્યય (capital expenses) પર ખર્ચ કરું છું, જેમ કે મેં યુ.એસ. કોર્ટ ઓફ અપીલનો અભિપ્રાય ખરીદવા માટે 250,000 ડોલર ખર્ચ કર્યો, પબ્લિક સેફ્ટી કોડ ખરીદવા માટે 250,000 ખર્ચ કર્યો, અને નાઈન્ટ્થ સર્કિટ ઓફ ધ યુ.એસ. કોર્ટ ઓફ અપીલના સ્થાપના વર્ષ 1891થી અત્યાર સુધીની બ્રીફિંગ્સ 3.5 મિલિયન પૃષ્ઠોને સ્કેન કરવા માટે 300,000 ડોલર “ઈન્ટરનેટ આર્કાઈવ” ને આપ્યાં.

હું પ્રિંટ શા માટે કરું છું?

ઘણાં લોકોએ મને સૂચવ્યું કે હું પૈસા ભેગાં કરવા માટે ક્રીકસ્ટાર્ટર (Kickstarter) ની જેમ “ક્રાઉડસોર્સિંગ” (crowdsourcing) પ્લેટફોર્મનો ઉપયોગ કરું. મેં ઘણી વાર એનો ઉપયોગ કર્યો પણ એમાં બહુ સફળતા ન મળી. ક્રીકસ્ટાર્ટ જેવાં પ્લેટફોર્મ ત્યારે વધુ સારી રીતે કામ કરે છે જ્યારે તમે લોકોને એકદમ નવા હાર્ડવેયર અથવા કોઈ પુસ્તક અથવા અન્ય કોઈ એવી વસ્તુ આપવાનો વાચદો કરો છો, જે બીજે ક્યાંય ઉપલબ્ધ નથી. સારા મિશન માટે સામાન્ય સમર્થન મળવું ત્યારે પણ મુશ્કેલ છે જ્યારે તમે અભિયાનના એક ભાગ રૂપે લોકોને પુસ્તકો અથવા અન્ય કોઈ પુરસ્કાર આપો છો.

મેં હોલિડે ગીવિંગ સીઝન દરમિયાન થોડી સહાય માટે અપીલ કરવાની કોશિશ પણ કરી છે, પણ , સાચું કહું તો એવી અન્ય ઘણી જગ્યાઓ છે, જ્યાં વ્યક્તિગત યોગદાન કરવા માટે મેં લોકોને ભલામણ કરી છે, જેમ કે ઈ.એફ.એફ., ઈન્ટરનેટ આર્કાઈવ જેવાં નેટવર્ક ઓપરેશન્સ અને વાસ્તવિક દુનિયામાં ઘણી અનિવાર્ય ચેરિટી જેમ કે ક્લૂડ બેંક, આપાત રાહત અને એવું બધું.

ક્રાઉડસોર્સિંગ અભિયાનો ઘણાં આશ્ચર્યજનક છે, પછી એ બંડોળ ઊભું (fund raising) કરવા માટે હોય, કે ‘PACER’ જેવાં અમુક મુદ્દાઓ પર

‘કોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

અધિક દયાન આપવા માટે હોય. મને કોઈ પણ કામ મારા પ્રિંટિંગ પ્રયાસોના માદ્યમથી કરવું, વધુ અસરકારક લાગે છે, જે સામાન્ય જનતા (mass appeal) ને અપીલ કરવાને બદલે બહુ જ કેંદ્રિત છે. દાખલા તરીકે, અમે ભારતના બિલ્ડિંગ કોડને બહુતર ગ્રાફિકના માદ્યમથી એચ.ટી.એમ.એલ.માં પરિવર્તિત કરીને, સુંદર આવરણ સાથે બે ખંડો હાર્ડકવર પ્રિંટ કર્યા અને ભારતીય ઈમારતોની ઐતિહાસિક તસવીરો ઈન-લાઈન મૂકી પોઈન્ટ બી(Point B) દ્વારા એને ડિઝાઈન કરવામાં આવ્યો હતો અને મેં એની માત્ર એક ડઝન પ્રત જ પ્રિંટ કરાવી હતી પણ એ અતિ ભવ્ય હતી.

આ પ્રતો સામ પિત્રોડા અને ભારતીય માનક બ્યુરોને મોકલાવી જેથી એમને ખ્યાલ આવે કે હું જે કરી રહ્યો છું, એમાં કેટલી સંભાવના છે. હું એમને દેખાડવા માંગતો હતો કે હું આ કામ માટે ગંભીર છું, મારાં પ્રયાસો ખરાં છે અને આ પ્રયાસોથી ઘણો સુધાર થયો છે.

એવી જ રીતે જ્યારે મેં ડેલાવેયર કોર્પોરેટ કોડની ગેરકાનૂની આવૃત્તિ તૈયાર કરી, તો મેં એની પ્રતો રાજ્યના સચિવ અને એટની જનરલને એમનું દયાન આ મુદ્દે ખેંચવા માટે મોકલી. આ ગેરકાનૂની આવૃત્તિ રાજ્ય સચિવની અનુમતિ વિના તૈયાર કરવા બદલ જેલની સજાની જોગવાઈ છે. એક મિત્રના માદ્યમથી નવા એટની જનરલ બિયુ બિદેન સાથે સંપર્ક કર્યા પછી પણ એમના તરફથી કોઈ ઉત્તર ન મળ્યો.

ભારતમાં સન્માનીય અતિથિને સુસજ્જીત મુદ્રિત દસ્તાવેજ બેટ આપવામાં આવે છે. આ પ્રથાથી પ્રેરિત થઈને મેં અનેક ઘોષણાઓ અને અભિનંદન પત્રો પ્રિંટ કરાવ્યાં. જેમ કે, મહાત્મા ગાંધીએ જ્યારે ભાષણ આપ્યાં તો એમને ઘણાં અભિનંદન પત્રો મળ્યાં હતાં. આ અભિનંદન પત્રો એક ફ્રેમમાં સુંદર અક્ષરોમાં અંકિત કરેલાં હોય છે અને પ્રાપ્તકર્તાના ઘણાં ગુણોનું વર્ણન કરનારી ઘોષણાઓ એમાં હોય છે. મેં જે અભિનંદન પત્રોને જોયાં છે એ બહુ સુંદર છે અને ત્યારથી મારી આંખો એવાં સ્ત્રોત શોધી રહી છે જેને હું સ્કેન કરીને લોકો માટે પોસ્ટ કરી શકું.

જ્યારે હું યાચિકા દાખલ કરવામાં વ્યસ્ત નહોતો ત્યારે મેં મહાત્મા ગાંધીના પોસ્ટરો પ્રિંટ કરવામાં સમય વિતાવ્યો હતો, જે મેં સાબરમતી આશ્રમને આપ્યાં અને યુ.એસ.માં એ લોકોને આપ્યાં, જેમણે મને વિભિન્ન રીતે મદદ કરી છે. મહાત્મા ગાંધીના પોસ્ટકાર્ડ, કાનૂની ક્ષેત્રના મહાનુભાવો અને અન્ય કલાકૃતિઓ પ્રિંટ કરવામાં મને આનંદ થયો અને (જો હું કહી શકું તો) કસ્ટમ લેબલ અને પોસ્ટેજ સ્ટેમ્પની વાત આવે તો હું એમાં વિશેષજ્ઞ છું અને પૈકેજ એસેમ્બલીની વાત આવે તો મારાથી વધુ હોશિયાર બહુ થોડાં લોકો હશે.

હું અલંકૃત મુદ્રિત કાર્ય એટલાં માટે કરું છું કારણ કે મને મુદ્રણ કરવું ગમે છે, સાથે સાથે આ મારી ગંભીરતાનો પણ સંકેત છે. જ્યારે હું રાજ્ય કોડને સાર્વજનિક કરવાનું કામ કરી રહ્યો હતો, મેં હાઉસ ઓફ જ્યોર્જિયાના સ્પીકરને મોટા ફોર્મેટમાં ‘ઘોષણાનું જાહેરનામું’ (Proclamation of Promulgation) 19"x22" લાલ ચમકદાર પરપોટાવાળા પરબીડિયા (bubble

envelope) માં મોકલ્યું. એ પ્રભાવિત ન થયો, પણ એને સંદેશ જરૂર મળી ગયો કે જો એ જવાબ નહીં આપે તો હું એનો પીછો મૂકવાનો નથી. મેં આ જ ઘોષણાપત્ર એક વકીલને મોકલ્યું, જેને હું ઓળખતો હતો. એ એટલાં બધાં પ્રભાવિત થઈ ગયાં કે ‘પબ્લિક રિસોર્સ’ નાં મામલાઓનું પ્રો બોનો (નિશુલ્ક) આધાર પર પ્રતિનિધિત્વ કરવા રાજી થઈ ગયાં .

અલકૃત મુદ્રણ કાર્ય પર ત્યારે નજર જાય છે જ્યારે એ ભેટ આપવામાં આવે છે. વરિષ્ઠ કોર્પોરેટ અને સરકારી અધિકારીઓના મામલામાં સામાન્ય રીતે ઈચ્છિત પ્રાપ્તકર્તાને પૈકેજ મોકલવાથી પૂર્વનિશ્ચિત નિષ્કર્ષ નથી કાઢી શકાતો. હું એમ ઈચ્છું છું કે પ્રાપ્તકર્તા એ વાત સમજે કે મેં એ દસ્તાવેજ તૈયાર કરવામાં ઘણો સમય વિતાવ્યો છે, તો કદાચ એ આ બાબતમાં દયાન આપવા સમય આપશે.

કેટલાંક લોકો હાઉકોપીને નાપસંદ કરે છે અથવા હું જે કહેવા માંગું છું, એ વાત પસંદ નથી કરતાં. જ્યારે મેં એક મોટા બૉક્સમાં રિપોર્ટ સાથે મુદ્રિત માનકો ને પેક કર્યા અને એ બૉક્સને લાલ, સફેદ અને નીલા ફ્રિંકલ-પૈકમાં પૈક કર્યું, જે અમેરિકન રાષ્ટ્રીય દવજ જેવો લાગી રહ્યું હતું, તો અમેરિકન રાષ્ટ્રીય માનક સંસ્થાને લાગ્યું કે હું પાગલ છું. વ્હાઈટ હાઉસમાં શ્રી.કૈશ સનસેટે પોતાના કર્મચારીઓને કહ્યું કે બૉક્સ જેણે મોકલ્યું છે એને જ પાછું મોકલી દો. અને એ બૉક્સ એક મોટી પ્લાસ્ટિક બેગમાં મારી પાસે પાછું આવ્યું.

બીજી તરફ, વ્હાઈટ હાઉસમાં શ્રી. જૉન પોડેસ્ટાના સહાયક પાસેથી મેં સાંભળ્યું છે કે વેસ્ટ વિંગના મેઈલ ડિલીવરી સ્ટાફને મારું પૈકેટ જોઈને “બહુ મજા” આવી. યુ.એસ. ના પુરાલેખાદયક્ષને પૈકેટ બહુ ગમ્યું. એમણે મને ઈ-મેઈલ કર્યો, “અત્યાંત મનોહર પ્રસ્તુતિ (ભેટ)” અમેરિકાની કોંગ્રેસના સભ્ય ડૅરેલ ઈજા ફ્રિંકલ -પૈકથી બનેલા અમેરિકન દવજને જોઈને બહુ પ્રભાવિત થયાં અને એમણે એનો ફોટો દિવટ કર્યો. ફેડરલ ટ્રેડ કમિશનના અદ્યક્ષ જૉન લીયુબોડ્સે મને પત્ર લખીને જણાવ્યું કે એમને પૈકેટનું કામ બહુ ગમ્યું અને તેઓ એ વાતથી હજુ વધુ ખુશ છે કે પ્રસિદ્ધ બ્લોગ ‘બોઈંગ બોઈંગ’ માં આ જાણકારી આપવામાં આવી છે અને આ વિષય પર મારું ‘કાનૂનનું જ્ઞાપન’ (memorandum of law) પ્રિંટ કર્યું છે. કોને જાણ હતી કે એફ.ટી.સી.ના અદ્યક્ષ બ્લોગ્સ વાંચે છે?

(લગભગ) બધાં માનવ જ્ઞાન સુધી પહોંચવું.

પૈસા ખતમ થવાથી અને અમેરિકન બાર એસોસિએશન તરફથી મોટો ઝટકો લાગવાને લીધે મારું મન સરકારી કામોનો રિપોર્ટ લખવામાં નહોતું લાગતું, જેમાં મારી શોધનો નિષ્કર્ષ ડઝનબંધ પ્રકાશકોને મોકલવાનો હતો, કે તેઓ કોઈને કોઈ રીતે કાનૂનનું ઉલ્લંઘન કરી રહ્યાં છે. જો કે એક બીજું કારણ પણ હતું. હું મારી રણનીતિ પર ફરીથી વિચાર કરી રહ્યો હતો.

‘ક્રોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

આ સંશોધનમાં મેં ત્રણ મુખ્ય પ્રશ્ને ઉઠાવ્યાં છે. પહેલો, આ મુદ્દાનું કાનૂની વિશ્લેષણ કરવાનું હતું, જે મેં પૂરું કર્યું હતું. બીજો પ્રશ્ન, સરકારી કાર્યોને ઓળખવાનાં હતાં. આમાં પણ અમે અમારા મૂલ્યાંકનથી આશ્ચર્ય હતાં. ત્રીજો પ્રશ્ન હતો, જર્નલ્સનાં લેખોની પ્રતો પ્રાપ્ત કરવાનો. શરૂમાં મેં વિચાર્યું હતું કે અમને એવાં પુસ્તકાલયો મળી રહેશે, જે અમને જર્નલ્સ ઉછીનાં આપે અને પછી ઈન્ટરનેટ આર્કાઈવ પાસેથી એ બધાંનું સ્કેનિંગ કરાવી લઈશું. આ વિશાળ કાર્યને પૂરું કરવા માટે અનુદાનના બજેટનો મોટો હિસ્સો પુસ્તકાલયો અને ઈન્ટરનેટ આર્કાઈવને આપવા માટે હતો.

લેખોને એક એક કરીને કાઢવાનું કામ મુશ્કેલ હોય છે. જો કે પુસ્તકાલયો માટે આ પ્રતિકૂળ હોય શકે છે, છતાં પણ બે પુસ્તકાલય આ કાર્ય કરવા પર વિચાર કરી રહ્યાં હતાં. પણ, આ બધાં લેખો ડેટાબેઝમાં છે અને ઈલેક્ટ્રોનિક રીતે ઉપલબ્ધ છે એટલે સ્કેનિંગ કરવું, એ એક અર્થમાં અનાવશ્યક કાર્ય છે. કોઈ વ્યક્તિ સીધો જ પ્રકાશકની સાઈટ પર લોગ ઈન ન કરી શકે કારણ કે ત્યાં મૌજૂદ જાણકારીનો ઉપયોગ કરવાનાં અમુક કાનૂની નિયમ અને ટેકનિકલ પ્રતિબંધ હોય છે, જેથી વિદ્યતાપૂર્ણ સંશોધન બાધિત થાય છે. આનો ઉપયોગ માત્ર સીમિત પદ્ધતિઓથી જ થઈ શકે છે.

કઝાકિસ્તાનની એલેકઝાન્દ્રા એલ્બાક્યાન નામની યુવા વૈજ્ઞાનિકને પણ આ જ સમસ્યા હતી, જે દુનિયાભરનાં એમનાં સાથીઓ અને સહકર્મીઓને છે. જ્ઞાનને ક્રેદ કરી દેવામાં આવ્યું છે, વસાહતી (colonized) બનાવી દેવામાં આવ્યું છે, એટલે કેટલીક ફ્રેન્સી યુનિવર્સિટીઓમાં ભણી રહેલાં અમીર લોકો જ્ઞાન સુધી અસીમિત રીતે પહોંચી શકે છે, પણ અધિકતર વિશ્વ એનાથી વંચિત છે. એલેકઝાન્દ્રાએ આ સમસ્યા હલ કરી અને સાય-હબ (sci-hub) સિસ્ટમ તૈયાર કરી, જે રશિયા સ્થિત એક મશીન પર ચાલે છે, જેમાં 660 લાખ જર્નલ લેખો કોઈ પણ જોઈ શકે છે.

સાય-હબ (sci-hub) આખી દુનિયામાં વૈજ્ઞાનિકો માટે ઉપયોગી સાબિત થયું છે, જેમની આ વિદ્યતાપૂર્ણ સાહિત્ય સુધી અગાઉ પહોંચ નહોતી. 2017 માં સાય-હબથી સૌથી વધુ સામગ્રીઓ ચીનથી ડાઉનલોડ કરવામાં આવી, જેમાં 249 લાખ લેખો જોવામાં આવ્યાં. બીજા નંબરે ભારત હતું, જ્યાંથી 131 લાખ ડાઉનલોડ કરવામાં આવ્યાં અને ત્રીજા નંબર પર યુ.એસ. હતું, જ્યાંથી 119 લાખ સામગ્રી ડાઉનલોડ કરવામાં આવી. આ એ વાતની સ્પષ્ટ સાબિતી છે કે સંપૂર્ણ વિશ્વમાં વૈજ્ઞાનિક સાહિત્ય સુધી પહોંચ બાધિત છે. ઈરાન, ઈન્ડોનેશિયા, રુસ અને મેક્સિકો પણ આ ડેટાબેઝનો વ્યાપક ઉપયોગ કરે છે.

પ્રકાશક આ વાતથી ખુશ ન હતાં અને પોતાનાં અત્યધિક ફાયદા અને અયોગ્ય રીતે થનારાં લાભોને બચાવવા માટે એઓ એલેકઝાન્દ્રાનો બહુ વિરોધ કરી રહ્યાં છે. પ્રકાશકોને આના પર નુકસાનની ભરપાઈ થવી જોઈએ પણ અનુચિત કૉપીરાઈટનો દાવો કરવાથી અને અન્ય કાનૂની છલકપટને કારણે એમની સ્થિતિ બહુ સંદેહાસ્પદ બની ગઈ છે. એમણે ન્યુયોર્કમાં એલેકઝાન્દ્રા વિરુદ્ધ કેસ દાખલ કર્યો અને અદાલતમાં એલેકઝાન્દ્રા હાજર ન રહી એટલે એણે લાખો ડૉલરનો દંડ ભરવાનો

ફેંસલો આવ્યો અને એમને એલેક્ઝાન્ડ્રા વિરુદ્ધ ડોમેન નામ, ઈન્ટરનેટ સેવા અને એવી અન્ય સેવાઓથી વંચિત કરવાનો આદેશ કોર્ટ તરફથી મળ્યો. એની વિરુદ્ધ અન્ય મુકદમાઓ પણ ચાલી રહ્યાં છે.

હું એલેક્ઝાન્ડ્રાને ક્યારેય મળ્યો નથી. મારાં ક્રેટલાંક દોસ્તો એમને ઓળખે છે, પણ અમે ક્યારેય એની સાથે વાત નથી કરી. એક વાર મેં યુ-ટ્યુબ પર એનો ઈન્ટરવ્યુ જોયો હતો. એ બહુ સંતુલિત, જવાન અને દિલેર લાગતી હતી.

...

એપ્રિલમાં મારી પાસે આઠ ડિસ્ક ટ્રાઈવ આવી, દરેક આઠ ટેરાબાઈટ ક્ષમતાની હતી. આ ડિસ્કસમાં બધું માનવ જ્ઞાન હતું અથવા ઓછામાં ઓછું એનો એક મોટો હિસ્સો, જે સાય-હબમાંથી લેવામાં આવ્યો છે. મેં ડેટાને બે ડિસ્ક-એરે (disk arrays) માં લીધો. દરેક ડિસ્ક એરેમાં આઠ ટ્રાઈવ હતાં અને એવી રીતે સેટ કરવામાં આવ્યાં હતાં કે જો હું બે ટ્રાઈવ બોઈ પણ નાહું તો પણ કોઈ ડેટા નહીં ખોવાય. આ પ્રક્રિયામાં લગભગ બે મહિના વીતી ગયાં. પછી મેં ડેટાનું પરીક્ષણ કરવામાં બે મહિના ગાળ્યાં. પછી મેં આ ડિસ્ક-એરેસને મારા કાર્યાલયની બહાર બીજી જગ્યાએ સ્થાનાંતર કરી દીધાં.

પ્રારંભમાં આ ડેટાનું પરીક્ષણ કરવામાં મારો હેતુ સરકારી પ્રોજેક્ટનાં કાર્યોથી સંબંધિત હતો. હું એક પરિવર્તનકારી ઉદ્દેશ્ય માટે ડેટાબેઝનો ઉપયોગ કરી રહ્યો હતો: હું એ નિશ્ચિત કરવા માટે પરીક્ષણ કરું છું કે શું આ લેખો વાસ્તવમાં પબ્લિક ડોમેનમાં હતાં અને એ ઘટકો, જે પબ્લિક ડોમેનમાં હતાં, એને વ્યાપક પ્રસાર માટે કદાચ અલગ તારવી શકું.

મને એ પણ બહુ મહત્વપૂર્ણ લાગ્યું કે લોકો આગળ વધીને એ વાતનું સમર્થન કરે છે, જેના પર એઓ વિશ્વાસ કરે છે. એટલે મેં ટ્વિટર પર જઈને દુનિયાને જણાવ્યું કે મેં શું કર્યું અને હું એ શા માટે કરી રહ્યો હતો. તથ્યોને કહવાની જરૂર હોય છે. મેં એ ટ્વિટ્સ આ પુસ્તકમાં પરિશિષ્ટ રૂપે સંલગ્ન કર્યા છે.

મેં મારી જાત સાથે વાચદો કર્યો હતો કે ડિસેમ્બરમાં હું સરકારી શોધ પરિણામો વિશે લખીશ, પણ મેં ન લખ્યું. એને બદલે, મેં ગાંધીના સ્કેન પર કામ કર્યું અને એક એવા શબ્દ પર વિચાર કર્યો જે ઘણાં વર્ષોથી મારા મગજમાં ઘુમરાયા કરતો હતો.

એ શબ્દ “કોડ સ્વરાજ” હતો. મને આ શબ્દ ફેવી રીતે મળ્યો, એ એક લાંબી અને ઘુમાવદાર સફર છે. એની શરૂઆત વોશિંગ્ટન, ડી.સી.માં થઈ, જ્યાં મેં ચાર વિભિન્ન કાર્યોવધિમાં કુલ 15 વર્ષ વિતાવ્યાં છે. હું આ શહેરને પ્રેમ કરું છું પણ જ્યારે પણ મને એનાથી દૂર જવાનો મોકો મળે છે, તો હું ખુશ થઈ જાઉં છું. 2007 માં હું ફરી ત્યાંથી બાગી છૂટ્યો.

‘ક્રોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

ફ્રેડફિલક્સ, ફિલ્મો સાથે વિતાવ્યો મેં સમય.

જ્યારે મેં ‘પબ્લિક રિસોર્સ’ની સ્થાપના કરી, ત્યારે હું કાનૂનને સુગમ (accessible) બનાવવાનું કામ કરી રહ્યો હતો. 1990 માં હું આ કાનૂન પર કામ કરવાનો વિચાર કરી રહ્યો હતો, પણ એ બહુ મુશ્કેલ લાગી રહ્યું હતું, એટલે મેં પેટેન્ટ અને એસ.ઈ.સી. જેવાં વિશાળ ડેટાબેઝ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું. વોશિંગ્ટન ડી.સી.માં જોન પોડેસ્ટાના મુખ્ય ટેકનોલોજી ઓફિસર તરીકે સેન્ટર ફોન અમેરિકન પ્રોગ્રેસમાં લગભગ બે વર્ષ કામ કર્યા પછી મેં જોનને કહ્યું કે મને લાગે છે કે હું કોઈ નાની ગેરલાભકારી સંસ્થા ચલાવવા માટે વધુ યોગ્ય છું. હું કેલિફોર્નિયા પાછો ફર્યો, મારા મિત્ર ટિમ ઓ’રેલીને પુછ્યું કે મને એના મુખ્યાલયમાં ઓફિસ ભાડેથી મળી શકશે, જ્યાં હું કામ કરી શકું. આ વાત 2007 ની છે.

પહેલાં તો હું જે કરી રહ્યો હતો, એ વિશે નિશ્ચિત નહોતો. મેં ઘણો સમય વિડિયો પર કામ કરવામાં વિતાવ્યો. પછી અમારા ‘ફ્રેડફિલક્સ’ કાર્યક્રમના ભાગ રૂપે હજારો ફેડરલ વિડિયો કૉપી કરવા અને પોસ્ટ કરવા માટે મેં સ્વયંસેવકોને નેશનલ અભિલેખાગાર (national archive) માં મોકલ્યાં. નેશનલ ટેકનિકલ ઈન્ફોર્મેશન સર્વિસ સાથે મળીને મેં એક સંયુક્ત ઉદ્યમ પણ સ્થાપિત કર્યો. એમને કહ્યું કે જો તેઓ મને પોતાના વી.એચ.એસ., બીટાક્રેમ અને યુમેટિક ટેપ્સ આપે તો હું એમને ડિજિટાઈઝ કરીને એક ડિસ્ક ટ્રાઈવમાં એનાં ડિજિટાઈઝડ વિડિયો એમને પાછા મોકલી આપીશ. અને આ બધું જ સરકારી પૈસા વિના થશે. આ નિશ્ચુલક સહાય હશે.

આ શરૂ કર્યા પછી હું ઓબામા દ્વારા નિયુક્ત એક વ્યક્તિને મળ્યો, જે રક્ષા મંત્રાલયમાં સહાયક સચિવ હતાં. સેના પાસે વિડિયોઝનો એક વિશાળ ડેટાબેઝ હતો અને એવી સિસ્ટમ પણ હતી જેમાં સેનાનો કોઈ પણ સભ્ય, કોઈ ખાસ ડી.વી.ડી.ની કૉપીને એના કાર્યક્ષેત્રમાં મોકલવાનો અનુરોધ કરી શકે. ઘણાં ખરાં વિડિયો અવગીકૃત (declassified) થયેલી પ્રશિક્ષણ ફિલ્મો અને ઐતિહાસિક સામગ્રીઓ હતી, દાખલા તરીકે, વિમાન-વ્યવહારનો મહાન ઇતિહાસ. મેં એમની પાસેથી 800 ડી.વી.ડી. મંગાવી. સેનાની કેટલીક જૂની ફિલ્મો, જેવી કે વીજળી કેવી રીતે કામ કરે છે, યુ ટ્યુબ પર બહુ પ્રચલિત છે. મને સતત કોમેન્ટ્સ મળતી રહે છે કે વર્ગમાં અદ્યાપન કરતાં પણ વધુ સારી રીતે આ વિડિયો સંબંધિત વિષયની માહિતી આપે છે. સંક્ષેપમાં, અમે ઈન્ટરનેટ આર્કાઈવ અને યુ ટ્યુબ પર 6000 વિડિયો મૂક્યાં અને અમને 723 લાખથી વધુ દર્શકો મળ્યાં.

જ્યારે મેં આ સરકારી વિડિયો પોસ્ટ કરવાનું શરૂ કર્યું તો મારા યુ ટ્યુબ ચેનલે ‘કન્ટેન્ટ આઈ.ડી.’ની સરખામણી કરવાનું ચાલુ કર્યું. જો કોઈ પ્રમુખ મીડિયા વિક્રી કેન્દ્ર (outlet) નો કોઈ કન્ટેન્ટ નિર્માતા સ્વરચિત વિડિયો અપલોડ કરે તો, એ નિર્માતા યુ ટ્યુબને એવાં જ વિડિયોને શોધવાનો નિર્દેશ આપી શકે છે, જે પૂર્ણતઃ યાં આંશિક રૂપે સમાન હોય. જો કોઈ સમાનતા મળી આવે તો કન્ટેન્ટ નિર્માતા બીજા વ્યક્તિના

વિડિયોને ચિહ્નિત કરવાનો અને ઔપચારિક રીતે એને હટાવી લેવાની સૂચના નોટિસ(Takedown Notice) દ્વારા આપે છે.

જો તમને આવી ટેકડાઉન નોટિસ પ્રાપ્ત થાય, તો તમારું ખાતું (એકાઉન્ટ) બંધ થઈ જાય છે, જ્યાં સુધી તમે “કોપીરાઈટ સ્કૂલ” (જેમાં શું કાનૂની છે અને શું ગેરકાનૂની છે, એ વિશે પ્રશ્નનાં ઉત્તર આપવાના હોય છે) માં ન જાઓ. જો કોપીરાઈટ સ્કૂલ તમારાથી સંતુષ્ટ થઈ જાય તો તમે ફરી તમારું ખાતું ચાલુ કરી શકો છો. પરંતુ જ્યાં સુધી કાનૂની શંકા દૂર ન થાય ત્યાં સુધી તમે સીમિત અધિકારો સાથે જ કામ કરી શકો છો. વાસ્તવમાં જો તમને ત્રણ વાર નોટિસ મળે અને તમે બચાવ ન કરી શકો તો તમારું ખાતું રદ કરવામાં આવે છે. જ્યારે તમને પહેલી વાર નોટિસ મળે, ત્યારે જ તમે એ ટેકડાઉન નોટિસનો વિરોધ કાઉન્ટર નોટિસથી કરી શકો છો, જે વાસ્તવમાં બીજી પાટીને એક ઔપચારિક કાનૂની નોટિસ હોય છે. આ સમયે એઓ તમને અદાલતમાં ખેંચી શકે છે કારણ કે તમે તમારી કથિત સંપત્તિ હટાવવાનો ઈન્કાર કરી છે.

મને એક સમસ્યાનો સામનો કરવો પડ્યો હતો. સેંકડો સામગ્રી પ્રદાતાઓએ નક્કી કર્યું કે સામગ્રીમાં કોઈપણ પ્રકારની સમાનતા એમના અધિકારોનું ઉલ્લંઘન છે, બલે સામગ્રી પહેલેથી જ પબ્લિક ડોમેનમાં મૌજૂદ હોય (જેમ કે સરકારી વિડિયોગ્રાફર કોઈ સામગ્રીની ફિલ્મ ઉતારે અને અન્ય નેટવર્ક પણ એ જ સામગ્રીની ફિલ્મ બનાવે). લગભગ એ બધાં મામલામાં જેમાં મને ટેકડાઉન નોટિસ મળી, નિર્માતા એ સામગ્રીના સ્વામિત્વ વિશે ખોટાં હતાં અથવા એ સામગ્રીના ઉપયોગ માટે સરકારને કાયમી લાયસન્સ પ્રદાન કરી દીધું હતું. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો આ કાર્ય યુ.એસ. સરકારનાં હતાં.

જ્યારે મેં વીડિયો પોસ્ટ કરવાનું શરૂ કર્યું, તો શરૂઆતના થોડાં વર્ષ, મેં આવાં ખોટાં દાવાઓ રદ કરવામાં ઘણો સમય વિતાવ્યો. વર્ષ 2011 માં હું 5,900 વીડિયો પર 325 કન્ટેન્ટ આઇ.ડી.વાળાં દાવાઓને હટાવી ચૂક્યો હતો. આમાંથી માત્ર બે વીડિયોમાં, વાસ્તવમાં કોપીરાઈટનું ઉલ્લંઘન થયું હતું : વર્ષ 1927 માં થાઈલેન્ડ વિશે એક સાયલન્ટ ફિલ્મ અને વર્ષ 1940 ની ટાઈમ,ઈફ. ફિલ્મ, જે આફ્રીકામાં દાતા પ્રતિબંધ (donor restriction) સાથે જમા કરવામાં આવી હતી. બાકી બધાં વીડિયો નિશુલ્ક અને સ્પષ્ટ હતાં. મેં આ વિશે મારાં નિષ્કર્ષ લખ્યાં અને યુ.એસ.ના આર્કિવિસ્ટ ડેવિડ ફ્રેન્કેરોને મોકલી દીધાં.

2011 ના વર્ષથી ચેનલ ટેકડાઉનના મામલે એકદમ શાંત હતી.જો કે ચેનલને લાખો વ્યૂઝ મળી રહ્યાં હતાં. અમને 2014ના વર્ષમાં બૉબ હોપ ફિસમસ સ્પેશિયલ માટે બહુ પરેશાની થઈ હતી. હોપના મૃત્યુ પછી હોપની કંપની ચલાવનાર નિર્માતાએ અમને બહુ હેરાન કર્યાં અને સહયોગ આપવા માટે ઈન્કાર કરી દીધો.એણે દાવો કર્યો કે સરકારને બૉબ હોપ ફિસમસ સ્પેશિયલ નો ઉપયોગ કરવાનો માત્ર સીમિત અધિકાર પ્રાપ્ત છે, બલે એ વિરોધતામાં અમેરિકન આર્મી બેઝ પર અમેરિકન સરકારના બર્થ બનાવાઈ હતી. મને સરકાર સાથે થયેલો એમનો પ્રારંભિક કરાર મળ્યો નહીં એટલે મેં એ વીડિયો હટાવી લીધો.

‘ક્રોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

વર્ષ 2007 થી , જયારથી મેં ચેનલ શરૂ કરી છે, “ ફ્રેડફિલક્સ” જોવામાં લોકોએ કુલ 207,066,021 મિનિટો વિતાવી છે. એટલે કે, 394 વર્ષો જેટલો વ્યૂઈંગ સમય (viewing time). જે જૂનાં વીડિયો નિજોરીમાં ઘૂળ ખાતાં હતાં, એના માટે આ ખોટું નહોતું.

મારો અશ્રુદ્વીપ (my island of tears)

ડિસેમ્બરમાં ફરી મને કોપીરાઈટ સ્કૂલમાં મોકલવામાં આવ્યો, એ આશ્ચર્યની વાત હતી.આ વખતે અમને ચાર્લ્સ ગુગેનહેમ દ્વારા નિર્મિત ફિલ્મ “ આઈલેન્ડ ઓફ હોપ, આઈલેન્ડ ઓફ ટિઅર્સ” ને હટાવવા માટે ઔપચારિક ટેકડાઉન નોટિસ મળી હતી. એલિસ આઈલેન્ડ અને યુ.એસ.માં આપ્રવાસનની આ ખૂબસૂરત વાર્તા છે, જે જીન હૈકમેને કહી છે અને એને નેશનલ પાર્ક સર્વિસ દ્વારા દેખાડવામાં આવી હતી. નેશનલ ટેકિનકલ ઇન્ફોર્મેશન સર્વિસે મને એક વીડિયોટેપ ડિજિટાઈઝ કરવા મોકલી હતી, જે મેં 2008માં ઓનલાઇન મૂકી હતી. અત્યાર સુધી એને 80,000 વ્યૂઝ પ્રાપ્ત થઈ ચૂક્યા છે. નેશનલ પાર્ક સર્વિસે આ ફિલ્મ વિશે એક પૃષ્ઠ (page) પણ લખ્યું છે, જેમાં મારા દ્વારા ઇન્ટરનેટ આર્કાઈવ પર મૂકવામાં આવેલી કોપીને ઈગિત કરવામાં આવી છે. આને લીધે અદ્યાપકોને પોતાની કક્ષામાં એનો ઉપયોગ કરવા માટે પ્રોત્સાહન મળશે.

આ ટેકડાઉન નોટિસ વોશિંગ્ટનની એક ઉચ્ચ વગીચ મહિલા તરફથી આવી હતી. એ નિર્માતાની પુત્રી હતી અને પિતાના મૃત્યુ પછી એમની કંપની ચલાવી રહી હતી. એનું કહેવું હતું કે અમે આની ખરાબ કોપી ઓનલાઇન મૂકીને એની ગુણવત્તા ઓછી કરી રહ્યાં છીએ, આ ફિલ્મ માત્ર થિયેટરમાં નેશનલ પાર્ક સર્વિસ દ્વારા દર્શાવવા માટે જ છે. એ ઉપરાંત, એણે મારા પર આરોપ મૂક્યો કે મેં આ ફિલ્મને નિઃશુલ્ક ઓનલાઇન મૂકીને નેશનલ પાર્ક સર્વિસની આવક પર તરાપ મારી છે.

મેં ક્લોઝિંગ ક્રેડિટ્સ (closing credits) ને દયાનથી વાંચ્યાં . એમાં કહેવામાં આવ્યું હતું કે એનું નિર્માણ અને નિર્દેશન ગુગેનહેમ દ્વારા કરવામાં આવ્યું છે અને એની “પ્રસ્તુતિ” નેશનલ પાર્ક સર્વિસ દ્વારા કરવામાં આવી છે. મેં કોપીરાઈટ સ્કૂલના નિર્દેશનું પાલન કર્યું અને યુ ટ્યૂબ અને ઇન્ટરનેટ આર્કાઈવ પરથી આ વીડિયો હટાવી લીધો અને કોઈપણ ગેરસમજ માટે માફી માગી. પરંતુ હું ગૂંચવણમાં હતો.

મેં જોયું કે ગુગેનહેમ પ્રોડક્શન્સ આ જ વીડિયો એમેઝોન પર વેચી રહ્યાં હતાં. એટલે મેં પોતે એની એક કોપીનો ઓર્ડર આપ્યો અને પછી નેશનલ આર્કાઈવ્સના ડેવિડ ફરેરોને એક પત્ર મોકલ્યો. વળી, એમણે એ મોશન પિક્ચર ડિવિઝન ને મોકલ્યો. કારણ કે લગભગ એક સપ્તાહ પછી મને વરિષ્ઠ આર્કિવિસ્ટ તરફથી એક પત્ર મળ્યો. એમણે નેશનલ પાર્ક સર્વિસ અને ફિલ્મ નિર્માતા વચ્ચે થયેલાં કરારની એક પ્રત મોકલી ,જેમાં સાફ લખ્યું હતું કે આ કામ મહેનતાણું આપીને કરાવવા માં આવ્યું છે , એટલે નિર્માતાનો “આ કામ પર કોઈ અધિકાર નહીં રહે.” આટલું જ નહીં, પ્રોડક્શન કંપનીને આ ફિલ્મ બનાવવા માટે કરદાતાઓના પૈસામાંથી

325,000 ડોલર આપવામાં આવ્યાં હતાં. અને જ્યાં સુધી હું માનું છું કે અમેરિકન એક્સપ્રેસ તરફથી ફિલ્મ બનાવવા માટે બેટ પણ મળી હતી. એઓ પણ આ ફિલ્મને એમેઝોન પર વેચતા હતાં અને એઓ કૉપીરાઈટનો દાવો કરી રહ્યાં હતાં તથા આવક પોતાના બિસ્સામાં નાખતાં હતાં.

બીજા શબ્દોમાં, એમણે મને જે ટેકડાઉન નોટિસ મોકલી હતી, એ રદબાતલ (null and void) હતી. આમાં કોઈ કૉપીરાઈટ નહોતો. યુ ટ્યૂબ એમની પ્રારંભિક ટેકડાઉન નોટિસ સ્વીકાર કરે એ પહેલાં નિર્માતાઓએ પેનલ્ટી ઓફ પર્જુરી અંતર્ગત (under penalty of perjury) શપથમાં કહ્યું કે ફિલ્મના વાસ્તવિક સ્વામી એઓ જ છે. એમણે શપથ લીધાં કે તેમને જાણ છે કે જો એઓ ખોટી ટેકડાઉન નોટિસ મોકલશે તો એમની વિરુદ્ધ કાનૂની કાર્યવાહી થઈ શકે છે. હું એમના કૉપીરાઈટનું ઉલ્લંઘન કરી રહ્યો છું, એવો દાવો કરવા માટે ખરેખર તો એમને પાંચ ચેક બોક્સ ચકાસવા પડ્યાં હતાં , દરેકમાં કાનૂની શપથ હતાં. આમ તો એઓ મૂર્ખતાપૂર્ણ કામ કરી રહ્યાં હતાં પણ મને અપરાધી કહીને ઘણી મુસીબતો ઊભી કરી હતી. મને એ બિલકુલ ગમ્યું નહીં.

એ કરારની પ્રત મને મોકલવા ઉપરાંત, નેશનલ આર્કાઈવ્સે કહ્યું કે એઓ મને એક હાઈ-ડેફિનેશન વીડિયો ફાઈલ મોકલશે. મેં યુ ટ્યૂબ અને ઈન્ટરનેટ આર્કાઈવની મદદ લીધી, ફ્રી નેટ પર ગયો, એમેઝોન ડી.વી.ડી. લીધી અને પોસ્ટ કરી. નેશનલ આર્કાઈવ્સ પાસેથી આવેલી ડિસ્ક ટ્રાઈવ 163 ગીગાબાઈટની હતી અને વીડિયો 28 મિનિટનો હતો. આ વીડિયો બહુ સારી ગુણવત્તાનો હતો. મેં એને પોસ્ટ કર્યો. મેં અનકમ્પ્રેસ્ડ હાઈ-ડેફિનેશન વીડિયોમાંથી 276 સ્થિર ચિત્રો (still images) ને કાઢીને કૉપીરાઈટ-ફ્રી સ્ટોક ફૂટેજના રૂપે, ફ્લિકર (Flickr) પર પોસ્ટ કર્યાં. સામગ્રીના આ નવા અને રોચક ઉપયોગથી નેશનલ આર્કાઈવનો સ્ટાફ બહુ ખુશ થયો. હું સતત નેશનલ આર્કાઈવ સાથે કામ કરી રહ્યો છું અને એમણે મને કહ્યું છે કે એઓ મને આવી બીજી ઘણી રેફરન્સ પ્રિંટ્સ ઉપલબ્ધ કરાવી આપશે, જે એમણે ફિલ્મમાંથી ડિજિટલાઈઝ કરી છે.

ઘણાં લોકોનું માનવું છે કે કૉપીરાઈટ એક જૂનો મુદ્દો છે, એક દ્વિગુણી મુદ્દો છે, જેમાં “એમની” સામગ્રી (content) નો ઉપયોગ કરીને લોકો સામગ્રીના “સ્વામી”ને નુકસાન પહોંચાડે છે. ખોટાં કૉપીરાઈટના દાવાઓને ખોટાં સાબિત કરવાના મારાં અનુભવોએ મને શીખવ્યું છે કે એવાં ઘણાં લોકો છે જે એવી સામગ્રી પર દાવો કરે છે જે એમની નથી હોતી. એમના સ્વામિત્વના દાવાઓની તપાસ જરૂરી છે, ખાસ કરીને જ્યારે એ વાતનો પાકો પુરાવો હોય કે એ સંબંધિત કાર્ય સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલું કાર્ય છે.

‘ક્રોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

ધ એક્સીડેન્ટલ કાંગ્રેશનલ વીડિયો આર્કાઈવ

વાસ્તવમાં હું ફ્રેડફિલક્સમાં ફસાઈ ગયો. મારો પહેલો વીડિયો ઈન્ટરેસ્ટ, કાંગ્રેશનલ હિસ્ટોરિસમાં હતો. જ્યારે હું જોન પોડેસ્ટા માટે કામ કરતો હતો ત્યારે મેં એક પ્લાન તૈયાર કરવામાં લગભગ બે વર્ષ ગાળ્યાં. એ પ્લાનને મેં “આઈ-સ્પૈન” નામ આપ્યું. બધી કાંગ્રેશનલ સુનાવણીઓનાં વીડિયો ઓનલાઇન કરવાનો આ પ્રયાસ હતો. મેં સ્પીકર નેન્સી પેલોસીને રિપોર્ટ મોકલી, એમાં આ મુદ્દે બાર આપવામાં આવ્યો અને કાંગ્રેશનલ સ્ટાફ સાથે ઘણી બેઠકો થઈ.

વર્ષ 2007 માં મેં કાંગ્રેસમાં આવનારી રિપબ્લિકન બહુમતી સાથે વાત કરી કે એઓ મને કાંગ્રેશનલ વીડિયો ઓનલાઇન મૂકવામાં મદદ કરે. સ્પીકર જોન બહેનરે પોતાના કાર્યકાળના પહેલાં જ દિવસે મને પત્ર લખીને જણાવ્યું કે હું હાઉસ ઓવરસાઈટ કમિટિને એમનો સંપૂર્ણ આર્કાઈવ ઓનલાઇન મૂકવામાં મદદ કરું. સુનાવણી પૂરી થયાં પછી તરત મને સુનાવણી અને ટ્રાન્સસ્ક્રિપ્ટ મળી ગયાં. મેં એમને ઉચ્ચ ગુણવત્તાયુક્ત વીડિયોને એકસાથે ઘણાં સ્થાનો પર પોસ્ટ કરવાનું શીખવ્યું. એ ઉપરાંત, બધર લોકો માટે ક્લોઝડ કેશનિંગ જોડવાનું શીખવ્યું. એનો અર્થ એ થયો કે અમારી પાસે વર્તમાન સુનાવણીની ઉચ્ચ ગુણવત્તાયુક્ત ફીડ હતી, જે હાઉસમાં પહેલી વાર થયું હતું.

હાઉસ સાથે મારા કરારને લીધે મને હાઉસ ઓવરસાઈટ કમિટિના આર્કાઈવ લેવાની મંજૂરી તો મળી ગઈ, પણ જ્યારે હું હાઉસ બ્રોડકાસ્ટ સ્ટુડિયો ગયો અને એમની મદદ માંગી તો એમણે કહ્યું કે એઓ અન્ય અધિક ગંભીર મુદ્દાઓમાં વ્યસ્ત છે. મેં એમને કહ્યું કે હું પોતે જ એ ડેટા કૉપી કરી લઈશ તો એમણે કહ્યું કે એ બધું એક વ્યવસાયિક ફોર્મેટ (professional format) માં છે અને હું સંભવતઃ એ હેંડલ નહીં કરી શકું. મેં થોડી ખુશામત કરી (અને કમિટિ ચેરમેન તરફથી એમને એક ફોન ગયા પછી) એટલે એમણે કહ્યું કે એઓ મને એક ટેસ્ટ ડિસ્ક મોકલશે, જેથી એમને ખબર પડે કે હું વાંચી શકું છું કે નહીં. જ્યારે વાત વીડિયોની હોય, તો હું એટલો બુદ્ધિ પણ નથી ! મેં એમની ડિસ્ક વાંચી લીધી.

પછી જે થયું, એ બહુ ચોંકાવનારું હતું. હાઉસ બ્રોડકાસ્ટે મને એક બાઈન્ડર ફેડરર એક્સપ્રેસથી મોકલ્યું જેમાં 50 બ્લુ-રે (Blu-ray) ડીવીડી ડિસ્ક હતી. મેં ખોલીને જોયું તો એમાં એ ડેટા તો હતાં જ, જે મને હાઉસ ઓવરસાઈટ માટે જોઈતાં હતાં, સાથેસાથે એમાં બધી કમિટિનાં ડેટા હતાં, જે 600 થી પણ વધુ કલાકોનાં બ્રોડકાસ્ટ -કવાલિટીનાં વીડિયો હતાં.

હું તરત જ છ બ્લુ -રે રીડર્સ ખરીદી લાવ્યો અને મારા મૈક ડેસ્કટૉપ પર લગાવી દીધાં. એક જ સમયે છ ડિસ્કમાં ડેટા કૉપી કર્યો અને એ જ રાત્રે બાઈન્ડરને કુરિઅરથી વોશિંગ્ટન મોકલી દીધું. બીજે દિવસે મેં એમને ફરી ફોન કર્યો, એમનો આભાર માન્યો અને એમને સહજ પૂછ્યું કે શું એમની પાસે આવાં કોઈ બીજાં વીડિયો છે. “ચોક્કસ, અમારી પાસે

આવી ઘણી ચીજો છે. શું તમને હજી જોઈએ છે?” આમ, એમણે મને વધુ એક બાઈન્ડર મોકલ્યું.

ગરમીની સંપૂર્ણ ઋતુ દરમિયાન એઓ મને વધુ ને વધુ બાઈન્ડર્સ મોકલતાં રહ્યાં. હું એમને કોપી કરીને પાછાં મોકલી આપતો. બધું કામ પતી ગયાં પછી મેં વોશિંગ્ટનની ટિકિટ ખરીદી અને એમને પૂછ્યું કે એમની પાસે બીજું કોઈ કામ છે. જાણવા મળ્યું કે એમની પાસે ઘણી ડિસ્ક ટ્રાઈવ હતી, જે સાધનસામગ્રીઓના રૈકની પાછળ પડી હતી. એટલે મેં ફેડેક્સ સ્ટોરમાંથી પેકિંગ ટેપ અને બૉક્સ ખરીદ્યાં અને બધી ડિસ્ક રેબર્ન બિલ્ડિંગના ભોંયતળીયે લાવ્યો અને એમને શિપિંગ માટે પેક કરી દીધી.

ગ્રીષ્મકાળના અંત સુધીમાં મારી પાસે કાંગ્રેસનલ સુનાવણીનો 14,000 કલાકનો વીડિયો હતો. ભવિષ્યની યોજનાઓ પર ચર્ચા કરવા સ્પીકરના જનરલ કાઉન્સિલ સાથે મારી મુલાકાત થઈ. મેં કાંગ્રેસને 2.4 ગીગાબાઈટની લાઈનથી કેપિટોલના બેઝમેન્ટથી સી-સ્પેન (C-SPAN) સુધી અને પછી એને ઈન્ટરનેટ 2 બેકબોન સુધી જોડવાનો પ્રસ્તાવ રજૂ કર્યો. આમ કરવાથી કાંગ્રેસની કાર્યવાહી ને, 48 સમવર્તી (Concurrent) સુનાવણીનો બ્રોડકાસ્ટ -ક્વાલિટી વીડિયો એકસાથે સંપૂર્ણ દેશમાં જોવા માટે લાઈવ-સ્ટ્રીમ થઈ શકશે. આનાથી ઈન્ટરનેટ આર્કાઈવ, યુ ટ્યુબ, સ્થાનિક ન્યૂઝ સ્ટેશનો અને અન્ય માધ્યમો દ્વારા કાંગ્રેસની કાર્યવાહી જોઈ શકાશે.

ડેડફેટેડ હાર્ડવેયર ઈનક્રોડર્સ અને ઈથરનેટ સ્વિચ પર મેં 42,000 ડૉલર ખર્ચ કર્યો, જે બીજાં કામો માટે હતાં. આ બધું મેં એક રૈક (rack) પર લગાવી દીધું અને આ સેટઅપનાં ફોટોગ્રાફ્સ મારી સાથે લઈ ગયો. મેં એમને કહ્યું કે આને માટે સરકારે કોઈ ખર્ચ નહીં કરવો પડે કેમ કે હાર્ડવેર પહેલેથી ઉપલબ્ધ છે અને માત્ર 90 દિવસોમાં આ આખું કામ પૂરું થઈ શકે છે. પછી ઉપયોગ માટે ઉપલબ્ધ થઈ જશે.

અમે યુ.એસ. કેપિટોલના બેઝમેન્ટના એ સ્થાનને બરાબર જાણતાં હતાં, જ્યાંથી હાઉસ બ્રોડકાસ્ટ સ્ટૂડિયોથી આવતાં ફાઈબર વીડિયો ફીડ્સને જોડી શકતાં હતાં. અમારી મિટિંગ સપ્ટેમ્બર 2011માં થઈ અને મેં ત્યાંનાં સ્ટાફને કહ્યું કે જ્યારે કાંગ્રેસનું બીજું સત્ર શરૂ થશે, જાન્યુઆરી 2012 સુધીમાં આ ચાલુ કરી દેશું અને એમનાં પ્રમુખનાં ક્રિયાશીલ નેતૃત્વમાં એક નવા યુગનો આરંભ થશે. મેં એમને કહ્યું કે જો એઓ અમેરિકાનાં ન્યુઝ રુમ્સમાં સીધો જ હાઈ રિઝોલ્યુશન વીડિયો લાવી શકે તો એ દેશનાં દરેક સ્થાનીય ટીવી સ્ટેશનો પર દેખાઈ શકશે. મેં આને પબ્લિક -પ્રાઈવેટ ભાગીદારીનું કામ કહ્યું, જે બધાં માટે લાભદાયી હતું.

જ્યારે હું ઓફિસમાં હતો ત્યારે મેં સ્પીકરના સ્ટાફને એકાંતમાં કહ્યું કે હાઉસ સ્ટૂડિયોએ ભૂલથી મને કાંગ્રેસનાં બધાં દસ્તાવેજો મોકલી દીધાં છે. એમને આશ્ચર્ય થયું કારણ કે એમણે વિચાર્યું હતું કે હું એક જ કમિટિનું કામ કરી રહ્યો હતો. મેં એમને સૂચવ્યું કે આ વિષયમાં અમારી વચ્ચે કોઈ ઔપચારિક સમજૂતી નથી અને આ સરકારી કામ હતું અને પબ્લિક ડોમેનમાં હતું, એટલે જો હું આ ડેટા પોસ્ટ કરું તો

‘કોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

કદાચ કોઈને વાંધો ન હોય. મેં એમને રૅક્સનાં ફોટોગ્રાફ્સ પણ બતાવ્યાં, જે મેં બનાવડાવી હતી. સાથે જ ઘણાં વિસ્તૃત આર્ટ્સ અને ટેબલ્સ પણ આપ્યાં.

આવું કાર્યક્ષેત્ર એક રોચક વિષય છે. કાંગ્રેસની લાયબ્રેરીમાં વિસ્તૃત (અને મોંઘી) ઓડિયો-વીડિયો સુવિધા છે, જે વર્જિનિયામાં બનાવવામાં આવી છે. બ્રોડકાસ્ટ સ્ટૂડિયો અને પ્રશાસનિક તંત્રમાં ઘણાં કર્મચારીઓ કામ કરે છે. લાયબ્રેરીનાં કર્મચારીઓએ આ વાત બહુ ગંભીરતાપૂર્વક માનતાં હતાં કે આ કામ એમનું જ છે અને અંતતઃ એઓ પોતે જ આ કામ કરશે અથવા જ્યારે એઓ કામ શરૂ કરશે તો કામ બહુ બહેતરીન હશે. ગમે તે હોય, પણ એ સ્પષ્ટ હતું કે એઓ નહોતાં યાહુતાં કે હું આ કામ કરું.

એટલે, એમણે મને આ કામથી એકદમ દૂર કરી દીધો. હાઉસ એડમિનિસ્ટ્રેશનની કમિટિનાં ચેરમેન કાંગ્રેસમેન લૅંગ્રેને એક આદેશ બહાર પાડ્યો કે મને કોઈ ડેટા ન આપવામાં આવે. લાયબ્રેરીએ વાસ્તવમાં બહુ નિમ્ન-બ્રૅડવિડ્થ (low -bandwidth) નું સ્ટ્રીમિંગ સોલ્યુશન સ્થાપિત કર્યું અને એ વાતનું ખાસ દયાન રાખ્યું કે સંપૂર્ણ આર્કાઈવ સાર્વજનિક રૂપે ઉપલબ્ધ ન થઈ જાય. એઓ પહેલાં જે કરતાં હતાં, એનાથી તો આ સારું હતું પણ વાસ્તવમાં બહુ ખરાબ હતું. મારી પાસે કોઈ કામ નહોતું, હાર્ડવેયરનો બંગાર માથે પડ્યો, જે છ વર્ષો પછી સ્થાનીય ડમ્પ પર ઈ-સાઈફલિંગ માટે આપી દીધો. કેટલી બરબાદી!

સૌથી વધુ વિચિત્ર ક્ષણ એ હતી, જ્યારે હું હાઉસ એડમિનિસ્ટ્રેશનની કમિટિનાં વકીલોને મળ્યો. એમણે એક કાગળ કાઢ્યો, એક કરારનો કાગળ, જેમાં લખ્યું હતું કે જે ડેટા મારી પાસે હતો, એનો હું ઉપયોગ કરી શકું છું, પણ કમિટિનાં વીડિયો રિલીઝ કરતાં પહેલાં મારી પાસે એ કમિટીનાં ચેરમેનની અનુમતિ હોવી જોઈએ. એઓ ઈચ્છતાં હતાં કે હું આ કરાર પર સહી કરું પણ મેં ઈનકાર કરી દીધો.

મારો 14,000 કલાકનો વીડિયો હવે ઈન્ટરનેટ આર્કાઈવ પર હતો અને હું આ વીડિયો ગમે ત્યારે જોઈ શકું છું અને એના માદ્યમથી મેં 6390 સુનાવણીઓ માટે મેટાડેટા પણ બનાવ્યો. મેં હાઉસ સાથે કરેલાં ઈ-મેઈલ અને પત્રાચાર પણ પોસ્ટ કર્યાં, એ મૂર્ખતાપૂર્ણ કરાર પણ ,જેના પર મેં સહી નહોતી કરી.

ન્યાયાલયોએ અમારા માટે એફ.બી.આઈ. (FBI) ને બોલાવી.

વીડિયો પર કામ કરવાનું મજેદાર હતું, પણ આ મારો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય નહોતો. મારે તો કાનૂન પર દયાન આપવાનું હતું. કાનૂનના અદ્યયનથી જ મને નાગરિક પ્રતિકારના ઈતિહાસની વિસ્તૃત જાણકારી મળી. મેં કાનૂનના કેસથી શરૂઆત કરી. હાર્વડનાં પ્રોફેસર લેરી લેસિંગ સાથે કામ કરીને મેં યુ.એસ.કોર્ટ ઓફ અપીલ્સનાં બધાં જૂનાં મામલાઓ વિક્રેતા પાસેથી ખરીદ્યાં અને નેટ પર મૂકી દીધાં. આ કામમાં અમારા 600,000

ડૉલર ખર્ચ થયાં. પરંતુ પહેલી વાર લોકોને આ સુવિધા મળી કે ઈન્ટરનેટ પર આ બધાં મામલા નિશ્ચુલક ઉપલબ્ધ હતાં. આ ચોગ્ય જ હતું.

યુ.એસ. કોર્ટ ઓફ અપીલ્સ પછી, મેં યુ.એસ.નાં જિલ્લા ન્યાયાલયો પર દયાન આપ્યું, જે “પેસર” (PACER- Public Access to Court Electronic Records) નામની એક સિસ્ટમ ચલાવે છે, જે બ્રીફ, અભિપ્રાયો, ડૉક્ટર્સ અને અન્ય સામગ્રી ઉપલબ્ધ કરાવી આપે છે, પણ એના માટે પ્રતિ પૃષ્ઠ 8 સેન્ટ આપવા પડે છે (આજકાલ પ્રતિ પૃષ્ઠ 10 સેન્ટ). મને આ બહુ મૂર્ખતાપૂર્ણ લાગ્યું, એટલે મેં “પેસર” નાં દસ્તાવેજોને રિસાયકલિંગની સિસ્ટમ બનાવી, જેમાં વારંવાર પૂછાતાં પ્રશ્નોના (frequently asked questions about PACER) સેટ મૂક્યાં. આ સિસ્ટમ બનાવવામાં ઘણી આર્થિક અને ટેકનિકલ ખામીઓનો સામનો કરવો પડ્યો.

આ 2008 સાલની વાત છે. એક વાર અયાનક મારા ફોનની ઘંટડી વાગી. સામે લાઈન પર એમ.આઈ.ટી. (MIT) નો એક છાત્ર સ્ટીવ શુલ્ટઝ અને એનો મિત્ર આરોન સ્વાટ્ઝ પણ હતા. હું આરોનને ત્યારથી ઓળખું છું જ્યારે એ 12 વર્ષનો હતો. એ લૈરી લેસ્સિંગનો છાત્ર હતો અને ઉદ્યોગ-મિલન (Industry get together) સમારંભમાં ઘણી વાર હાજર રહેતો હતો. આરોને મારી સાથે આઈ.આર.એસ. (IRS) જેવાં ઘણાં મામલાઓમાં કામ કર્યું હતું. એણે મારી પૂર્વ પત્ની રેબેકા મલામુદ સાથે પણ કામ કર્યું હતું, જ્યારે એ ઈન્ટરનેટ આર્કાઈવ માટે ઓપન લાયબ્રેરી સિસ્ટમનું સંચાલન કરતી હતી.

આરોનને મારો FAQ (frequently asked questions) બહુ પસંદ પડ્યો. અને એણે વ્યાપક સ્તર પર રિસાયકલિંગ માટે લાયબ્રેરીનો ઉપયોગ કરવાનો નિર્ણય કર્યો. સ્ટીવે એક સાધારણ “પેસર” ક્રૉલર (crawler) લખ્યો હતો અને આરોન એનો પ્રયોગ કરવા ઈચ્છતો હતો. અદાલતોએ દેશભરનાં 20 પુસ્તકાલયોમાં એક પ્રયોગાત્મક સેવા શરૂ કરી હતી, એ જાણવા માટે કે શું “સામાન્ય” લોકો “પેસર” નો ઉપયોગ કરવા માંગે છે. એક રીતે આ કાંગ્રેશનલ અધિકારીઓનાં અત્યધિક દબાણ સામે અદાલતો દ્વારા થોડું ઝૂકવા જેવું હતું. કાંગ્રેસનલ અધિકારીઓ એ જાણવા માગતાં હતાં કે એમને “પેસર” વિશે પૂરછા કરતા લોકોનાં આટલાં પત્રો કેમ મળે છે. અદાલતોએ વિચાર્યું કે 2 વર્ષની પાયલટ તપાસ (Pilot investigation) વિલંબ કરવાની આસાન રીત છે.

આરોને સ્ટીવનો કોડ લીધો અને એક લાંબો ક્રૉલર લખ્યો. એના દયાનમાં આવ્યું કે લાયબ્રેરી સિસ્ટમની અંદર જવા (access) ના અધિકારની પ્રક્રિયા “કુકી” (cookie) પર આધારિત છે. એનો અર્થ એ કે જ્યારે સપ્તાહની શરૂઆતમાં લાયબ્રેરિયન સિસ્ટમ પર એક વાર લૉગ-ઈન કરે પછી તિકડમ કરીને, કોઈ પણ એક સપ્તાહ સુધી મફતમાં પેસરનો ઉપયોગ કરી શકે. હું હજી સુધી એ ચોક્કસ પણે સમજી નથી શક્યો કે આરોને અહીં શું કર્યું હતું પણ મને લાગે છે કે એણે સપ્તાહમાં એક વાર પોતાના ખાસ દોસ્તને સેક્રામેંટો લાયબ્રેરીમાં મોકલ્યો અને એણે ત્યાં “કુકી” ક્રોપી કરી અને એ “કુકી” આરોનને ઈ-મેલથી મોકલી દીધી.

‘કોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

આ રીતે એને એક આખા સપ્તાહ માટે “કુકી” મળી ગઈ, જેનો ઉપયોગ કરીને એ સિસ્ટમ કોલ કરી શક્યો.

કેટલાંક મહિનાઓ પછી મને આરોન તરફથી એક ચીઠ્ઠી મળી, જેમાં લખ્યું હતું કે એની પાસે અમુક ડેટા છે, શું એ મારા સર્વર પર લોગ-ઈન કરી શકે છે. હું સામાન્ય રીતે આ અધિકાર કોઈને આપતો નથી, વાસ્તવમાં મેં મારા સિસ્ટમ પર કોઈને ગેસ્ટ એકાઉન્ટ પણ નથી આપ્યો, પણ આરોન ખાસ હતો એટલે મેં એને એકાઉન્ટ આપ્યો અને કંઈ વધારે વિચાર ન કર્યો. ત્યાર બાદ, લગભગ એક મહિના પછી અમે જોયું કે એણે 900 ગીગાબાઈટ્સથી પણ વધુ ડેટા અપલોડ કર્યો હતો. આ બહુ વધારે હતો. પણ એ ઘણો હોશિયાર હતો એટલે મને એ વાતથી બહુ આશ્ચર્ય ન થયું. મેં આ વાતની નોંધ લીધી અને ફરી એના વિશે વિચાર ન કર્યો કારણ કે અમારી પાસે પર્યાપ્ત ડિસ્ક સ્પેસ ઉપલબ્ધ હતી.

વળી, ફોનની ઘંટડી વાગી. આરોન લાઈન પર હતો. સરકારે અચાનક પ્રયોગાત્મક લાયબ્રેરી સિસ્ટમ બંધ કરી દીધી હતી અને નોટિસ જાહેર કરી હતી કે એમની સિસ્ટમ પર હુમલો થયો છે અને એમણે એફ.બી.આઈ.ને ફોન કર્યો. એમણે 20 લાયબ્રેરીનો સંપૂર્ણ પ્રયોગ બંધ કરી દીધો. એઓ કહી રહ્યાં હતાં કે એમની સિસ્ટમને “હૅક” કરવામાં આવી છે. આ ગંભીર વાત હતી.

...

ત્યાર બાદ બે વાત બની. પહેલી, હું વકીલ પાસે ગયો અને આરોનને પણ વકીલ શોધવાનું કહ્યું. જે પણ કંઈ થયું હતું, એના પર અમે દયાનથી વિચાર કર્યો અને અંતતઃ મારો અભિપ્રાય હતો કે અમે કંઈ જ બોટું નથી કર્યું. અમે કોઈ પણ સમજૂતી અથવા સેવાની શરતોનું ઉલ્લંઘન નથી કર્યું. હા, એ વાત જરૂર હતી કે અદાલતોને એ વાતનો અંદેશો નહોતો કે કોઈ પબ્લિક ટર્મિનલથી 900 ગીગાબાઈટ ડેટા પ્રાપ્ત કરી લેશે. પણ, જેમ મેં એફ.બી.આઈ.ને કહ્યું હતું, “કોઈ નોકરશાહને આશ્ચર્યમાં મૂકવા, એ કોઈ અપરાધ નથી.” આ પબ્લિક ડેટા હતો અને અમે પબ્લિકને આપવામાં આવેલી સુવિધા વડે જ પ્રાપ્ત કર્યો છે. અમે નિદીષ છીએ.

બીજી વાત એ થઈ કે મેં હવે ગોપનીયતા અતિક્રમણ (Privacy violations) માટે આ ડેટાને બહુ જ દયાનથી ચકાસવાનું શરૂ કર્યું. મને એમાં હજારો દસ્તાવેજો એવાં મળ્યાં, જે અદાલતના નિર્ણયોની વિરુદ્ધ જઈને વ્યક્તિગત માહિતી આપતા હતાં, જેમ કે સામાજિક સુરક્ષા નંબર, નાના બાળકોનાં નામ, ગોપનીય સૂચનાઓ આપનારાંનાં નામ, કાનૂની અધિકારીઓનાં ઘરોનાં સરનામાં, ચિકિત્સા સંબંધી વ્યક્તિગત અવસ્થાનું વર્ણન વગેરે, જે હરગિજ પ્રગટ ન થવું જોઈતું હતું.

આ કામ કરવામાં મને બે મહિના લાગ્યાં. ઓડિટ પરિણામો લખવામાં આવ્યાં અને પ્રમાણિત (certified) પત્રો ડિસ્ટ્રિક્ટ કોર્ટનાં 32 મુખ્ય

ન્યાયાધીશોને મોકલવામાં આવ્યાં. શરૂમાં તો એમણે આ પરિણામોની અવગણના કરી. પણ, હું એમને વારંવાર મોકલતો ગયો. જ્યારે ત્રીજી વાર મેં એમને નોટિસ મોકલી તો એના ઉપર મેં લાલ શાહીથી “ત્રીજી અને અંતિમ નોટિસ” નો સ્ટેમ્પ લગાવી દીધો. મેં યુ.એસ. ડિસ્ટ્રિક્ટ કોર્ટના મુખ્ય ન્યાયાધીશને જરા ઉદ્દત પત્ર મોકલ્યો હતો પણ એનાથી આ મુદ્દા પર એમનું દયાન નિશ્ચિત જ ગયું.

યુ.એસ. સીનેટે પણ આની નોંધ લીધી અને યુ.એસ.ની ન્યાયિક પરિષદને બહુ સખ્ત શબ્દોમાં પત્ર મોકલ્યો. કોર્ટ એમની ગોપનીયતાની પ્રથા (privacy practices) માં ક્રેટલાંક ગૌણ બદલાવ કર્યો અને ક્રેટલાંક ન્યાયાધીશો આ મુદ્દાને ગંભીરતાથી લેવા માંડ્યાં, જેનો શ્રેય એમને જાય છે. જો કે, આનાથી અમને કોઈ લાભ ન થયો. નિશુલ્ક પહોંચ (free access) માટેનો પાચલટ પ્રયોગ સમાપ્ત કરી દેવામાં આવ્યો. અદાલતોએ એમનાં ભાવ પણ વધારી દીધાં.

એફ.બી.આઈ. એ આરોનના ઘર પર જાપ્તો રાખ્યો અને એની સાથે વાત કરવાની કોશિશ કરી પણ એણે ઈન્કાર કરી દીધો. પછી એફ.બી.આઈ.એ કોર્ટને કહ્યું કે અમે કંઈ જ ખોટું નથી કર્યું. ત્યાર બાદ, ન્યૂયોર્ક ટાઈમ્સમાં લેખ પ્રકાશિત થયા પછી ન્યાયાલયે એફ.બી.આઈ. ને ફરી બોલાવી અને આ મામલે હજી એક વાર નજર રાખવા કહ્યું. ફરી કંઈ ન મળ્યું એટલે એફ. બી. આઈ. એ ન્યાયાલયોને વિનંતી કરી કે આ મામલો અહીં જ ખતમ કરી દેવામાં આવે.

...

આ વાત ત્યારની છે, જ્યારે મેં નાગરિક પ્રતિકારનું ગંભીરતાથી અદ્યયન કરવાનું શરૂ કર્યું. હું જાણતો હતો કે અમે એવા જોખમોનો સામનો નહોતા કરી રહ્યા, જેવાં જોખમોનો સામનો ગાંધી અને માર્ટિન લ્યુથર કિંગે કર્યો હતો. મને કોઈ કાનૂની અધિકારી કે સતર્કતા અધિકારી તરફથી શારીરિક નુકસાનની ધમકી નહોતી મળી. સામાજિક ન્યાય માટે લડતની સરખામણીમાં કાનૂની સાહિત્ય સુધી પહોંચનો સંઘર્ષ બહુ નાનો સંઘર્ષ છે. આ જનતા માટે આઝાદીની લડત જેવી લડત નથી.

પરંતુ અમારો પ્રયાસ તો સિસ્ટમની કાર્યશૈલીને બદલવાનો હતો અને હું જાણતો હતો કે અમારી અગાઉ જેઓ વિભિન્ન સંઘર્ષોમાંથી પસાર થયા હતાં, એમની પાસેથી અમારે ઘણું શીખવાનું હતું. હું એ બાબત પણ વધુ જાણવા માંગતો હતો કે બદલાવ પ્રભાવશાળી કેવી રીતે થઈ શકે. દિવાલ સાથે માથું અથડાવીને કે પવનચક્કીને નમાવીને કંઈ નહીં થાય. હું એ જાણવા માંગતો હતો કે ભૂતકાળમાં બદલાવ કેવી રીતે કરવામાં આવ્યો હતો, વર્તમાન વિશેની ફરિયાદોથી આગળ વધીને ભવિષ્યમાં બદલાવ કઈ રીતે લાવી શકાય.

મારું આ અદ્યયન 2011 થી વધુ ગહન થતું ગયું. હવે હું કાનૂનના કેસ પર કામ નહોતો કરી રહ્યો અને કાનૂન દ્વારા આવશ્યક ટેકનિકલ માનકો પર દયાન કેંદ્રિત કરવાનું શરૂ કર્યું. જે નિજી પાર્ટીઓ એમ

‘કોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

માનતી હતી કે આ કાનૂનો પર એમનું સ્વામિત્વ છે, એમની લાખો ડૉલરની આવક જોખમમાં હતી અને એઓ સંઘર્ષ કરવા તૈયાર હતાં . મારા પર ક્યારેય કેસ નથી થયો, પરંતુ મને ખબર હતી કે આ ગેરલાભદાયી માનક સંગઠનોમાંથી કેટલાંક બહુ ગુસ્સે છે અને બદલાવને કોઈ પણ રીતે રોકવા ઈચ્છતાં હતાં.

આ દરમ્યાન કંઈક એવું થયું કે આરોનની ધરપકડ થઈ. એણે જે.એસ.ટી.ઓ.આર. (JSTOR) નામની સિસ્ટમમાંથી ઘણાં વિદ્યતાપૂર્ણ લેખો ડાઉનલોડ કર્યા હતા. આ કામ એણે એમ.આઈ.ટી.માંથી જ કર્યું, જ્યાં એને અતિથિ વિશેષાધિકાર (Guest privilege) પ્રાપ્ત હતો. એમ.આઈ.ટી.એ પોલીસ બોલાવી. સામાન્ય રીતે આરોન જેવાં, પોતાની ઉંમર કરતાં વધુ હોશિયાર વિદ્યાર્થીઓને આવી સ્થિતિમાં બોલાવીને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. મેં મારા મિત્ર જેફ શિલ્લરને ફોન કર્યો, જે એમ.આઈ.ટી. નેટવર્ક ચલાવતાં હતાં. એમણે પણ એમ જ કહ્યું. જો કે હવે આ મામલો એના હાથમાં નહોતો કારણ કે કોઈ બીજું આ નેટવર્ક ચલાવી રહ્યું હતું. વળી, એક વાર પોલીસ બોલાવવામાં આવી પછી કંઈ કરી ન શકાય. જે થઈ ગયું, એ થઈ ગયું.

પોલીસે એને યુ.એસ. એટનીને સોંપી દીધો. એટની આ કેસને એક ઉદાહરણ તરીકે રજૂ કરવા ઈચ્છતા હતાં એટલે એમણે આરોન પર 13 ગંભીર આરોપો મૂક્યા. આ આરોપો સાબિત થાય તો બહુ મોટો દંડ અને વધીની જેલ થઈ શકે. મને આરોન માટે સૌથી મોટો ડર એ હતો કે આવાં ગંભીર આરોપો સાબિત થવાથી એ પોતાના મતદાનનો અધિકાર ખોઈ બેસશે. એક તથાકથિત હૈકર છૂટ્ટા પછી પણ કમ્પ્યુટર અને ઈન્ટરનેટનો ઉપયોગ ન કરી શકે, આ શરત લાગૂ કરવામાં આવે છે. આરોન જેવાં વ્યક્તિ માટે આ બહુ ડરામણું હતું. યુ.એસ. એટની આ મામલાને પરિણામ સુધી પહોંચાડવા કટિબદ્ધ હતાં. એમણે આરોનના એટનીને કહ્યું કે આરોનને જેલની સજાથી બચાવવા માટે એઓ કોઈ પણ પ્રકારના પ્લી બાર્ગેન (plea bargain) સોદા માટે તૈયાર નથી.

આરોનનો અપરાધ એટલો જ હતો કે એણે ઘણાં લેખો ડાઉનલોડ કર્યા હતાં. જે.એસ.ટી.ઓ.આર.(JSTOR) સર્વિસ પર ડાઉનલોડની પરવાનગી હોય છે.કોઈ પણ છાત્ર કેમ્પસ-વાઈડ સર્વિસ અંતર્ગત, જે.એસ.ટી.ઓ.આર. જર્નલ લેખ વાંચી શકે છે. સમસ્યા એ હતી કે આરોન આ લેખો બહુ ઝડપથી વાંચતો હતો. હજી પણ હું મૂંઝવણમાં છું કે આ મામલો કથિત અપરાધ કેવી રીતે થઈ ગયો.

આરોને આ લેખો કયાંય રીલીઝ નહોતાં કર્યા. જો કે યુ.એસ. એટનીને વિશ્વાસ હતો કે એ રીલીઝ તો થશે જ. મને વિશ્વાસ નહોતો. જ્યારે આરોને પેસર દસ્તાવેજો ડાઉનલોડ કર્યા, એણે મને સ્ક્રબ કરીને રીલીઝ કરવા માટે આપ્યા હતાં. એ સર્વર નહોતો ચલાવતો એટલે મારા કે બ્રૂસ્ટર જેવાં લોકો પર આવા કામ માટે નિર્ભર હતો. હજી સુધી જે.એસ.ટી.ઓ.આર. ડેટા રીલીઝ કરવા માટે એણે કંઈ જ કર્યું નહોતું.

કદાચ ભવિષ્યમાં એ બધાં લેખો રીલીઝ કરત, પણ એ વાતની કોઈ સાબિતી નહોતી અને મારા જેવા કોઈ વ્યક્તિ કે નેટ પર કામ કરનારા અન્ય દોસ્તોમાંથી કોઈના સાથ વિના એ આ કામ ન જ કરી શક્યો હોત.

પહેલાં એણે પશ્ચિમના ઘણાં લો જર્નલ ડાઉનલોડ કર્યા હતાં પણ એ બધાં પણ એણે રીલીઝ નહોતાં કર્યા. અને બદલે એણે લેખોનું ડેટા વિશ્લેષણ કર્યું અને એક નિર્ણાયક પેપર (Seminal paper) નું સહ-લેખન કર્યું, જેમાં દર્શાવવામાં આવ્યું કે કાનૂનના પ્રોફેસરો ઘણીવાર કૉપીરેટ કંપનીઓ પાસેથી અનુદાન મેળવીને એમના મુદ્દાને અનુકૂળ લેખો લખતાં હતાં, જેમ કે પ્રદૂષણ માટે કાનૂની જવાબદારી, અને પછી આ લેખો કોર્ટ કેસોમાં એમના તરફથી વાપરવામાં આવ્યાં.

આરોને અમારાં બંનેના ઘનિષ્ઠ મિત્ર કલે જોનસનને કહ્યું કે એ પર્યાવરણ પરિવર્તન સંશોધનમાં બ્રષ્ટાચારની સાબિતીઓ માટે જે.એસ.ટી.ઓ.આર.નાં લેખોનું વિશ્લેષણ કરવાનો હતો. આરોનની ધરપકડ પછી, ઘણાં વર્ષો બાદ કલેને એનાં શબ્દો યાદ હતાં, “એમાં કોઈ શંકા નથી કે ડેટા નિશુલ્ક હોવો જોઈએ પણ હું માત્ર પર્યાવરણ પરિવર્તન સંબંધી લેખોને મળેલાં અનુદાનનું નગ્ન વિશ્લેષણ કરવા માંગુ છું.” આવું આરોન જ કહી શકે.

આરોનની ધરપકડ અને ટેકનિકલ માનકોના મુદ્દે મારા ગહન અધ્યયનને લીધે હું આરામથી સૂઈ નહોતો શકતો અને કેટલીય રાતો મેં વાંચીને પસાર કરી. જ્યારે 2013 માં આરોને આત્મહત્યા કરી, તો ઈન્ટરનેટ પર કામ કરનારાં બધાં લોકોએ શોક મનાવ્યો, ખાસ કરીને અમારાં જેવાં લોકોએ, જેમને એની સાથે કામ કરવાનો અવસર અને ગૌરવ પ્રાપ્ત થયું હતું. હજું પણ મને એના જવાનું દુઃખ છે.

હિંદ સ્વરાજ

ગાંધીએ સન 1909 માં ‘હિંદ સ્વરાજ’ પુસ્તક લખ્યું હતું. તેઓ લંડનથી સ્ટીમરમાં પાછા ફરી રહ્યાં હતાં અને દક્ષિણ આફ્રિકામાં વધુ ગંભીરતાથી મુદ્દાઓ ઉઠાવવાના હતાં. એમનું સત્યાગ્રહ આંદોલન શાનદાર રીતે સફળ રહ્યું હતું પણ એ સફળતા અત્યંત કષ્ટ અને બલિદાન આપીને મળી હતી. મને લાગે છે કે ગાંધીજી જે વાતો પર વિશ્વાસ કરતાં હતાં, એ વાતો એઓ પોતે સ્પષ્ટ સમજવા માંગતા હતાં. એસ.એસ. કિલ્ડોનન કૈસલ નામક જહાજની સફર દરમિયાન તેઓ નવ દિવસો સુધી સતત લખતાં રહ્યાં. જ્યારે એમના જમણા હાથમાં પીડા શરૂ થતી, તો તેઓ ડાબા હાથે લખવા માંડતાં. જ્યારે એમણે આ પુસ્તક પ્રકાશિત કર્યું તો આવરણ પર મોટાં અક્ષરોમાં લખ્યું હતું, “કોઈ અધિકાર આરક્ષિત નથી.” (No Rights Reserved)

આ પુસ્તક એકદમ અલગ છે પણ વિદ્યતાપૂર્ણ છે. ગાંધીજી પાસે ઘણાં વિચારો (ideas) હતાં, જેમાંથી કેટલાક એમના મિત્રોને તર્કસંગત લાગતા

‘ક્રોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

હતાં, તો કેટલાંક નહોતાં લાગતાં. નહિરૂ અને ટાગોરને આ પુસ્તક કદી પસંદ નહોતું પડ્યું. આ પુસ્તકમાં કેટલાંક એવાં વિચાર છે, જે આજે મને મૂર્ખતાપૂર્ણ લાગે છે, જેમ કે “હોસ્પિટલ પાપોના પ્રસાર માટેનાં સંસ્થાન છે.” પરંતુ આ કઠોર વાક્ય પછી પણ, આપણે એ સ્વીકાર કરવું પડશે કે બાપૂનાં વિચારોમાં દમ હતો. ભલે તમે પુસ્તકના દરેક શબ્દનું સમર્થન ન કરતાં હો, પણ એમાં ગાંધીજીના મત અનુસાર ભારતની અને ભારતીયોની સમસ્યાઓનું સંપૂર્ણ વર્ણન છે અને એ સમસ્યાઓના નિવારણનાં વિશ્વસનીય સિદ્ધાંતો પણ આપવામાં આવ્યાં છે.

ગાંધીજીએ એક ઉત્તર આપ્યો હતો. એવું હોઈ શકે કે આ સાચો ઉત્તર ન હોય, પણ નિસંદેહ આ એકમાત્ર ઉત્તર ન હતો. પણ આ સુસંગત ઉત્તર હતો અને કદાચ આ ઉત્તર, વિશ્વમાં બુનિયાદી પરિવર્તન કેવી રીતે લાવી શકાય, એ વિશે એમનું પહેલું સંપૂર્ણ નિવેદન હતું. એઓ નિશ્ચિત આ વાતને વારંવાર કહેતાં રહ્યાં કે એ પરિવર્તન કેવી રીતે લાવી શકાય અને એમનાં લેખનનાં 100 સંકલિત ખંડો એ દર્શાવે છે કે એમનું લેખન અસાધારણ હતું અને એમનાં વિચારો કેવી રીતે વિકસિત થયાં. પરંતુ મારા માટે ‘હિંદ સ્વરાજ’નું સ્થાન મારાં પુસ્તકોની અલમારીમાં વિશિષ્ટ રહશે કેમ કે આ પુસ્તક એક શક્તિશાળી સંદેશનું પ્રકાશિત રૂપ છે. એ પુસ્તકની શક્તિ દર્શાવે છે અને એ પણ દર્શાવે છે કે દરેક વ્યક્તિએ વિચારોને પ્રસારિત કરવા માટે મુદ્રક (પ્રિન્ટર) બનવું જોઈએ.

મેં જ્યારે પહેલી વાર ‘હિંદ સ્વરાજ’ પુસ્તક વાંચ્યું, ત્યારથી “ક્રોડ સ્વરાજ” શબ્દો મારા મસ્તિષ્કમાં ઘુમરાયા કરતાં હતાં. હિંદ સ્વરાજ અર્થાત્ ભારતીયોના સ્વશાસનનો વિચાર એક શક્તિશાળી અને મહાન લક્ષ્ય છે. આ બહુ મહત્વાકાંક્ષી છે, પણ પ્રાપ્ય છે. આ વાસ્તવિક લક્ષ્ય છે, મજબૂત પણ. સ્વતંત્રતાની લડતનાં મુખ્ય પ્રતીકોમાં આ એક પ્રતીક હતું. શબ્દ સાર્થક હોય છે અને જે લોકોએ હિંદ સ્વરાજ શબ્દો સાંભળ્યાં, એમને માટે આ શબ્દોનો અર્થ વિશિષ્ટ બની ગયો. આ શબ્દો એક મહાન અને સામૂહિક લક્ષ્યનું પ્રતીક બની ગયાં.

ગાંધીજીએ આપણને અન્ય સિદ્ધાંતોનો પણ પરિચય કરાવ્યો છે. સત્યાગ્રહ એક સંઘર્ષ છે, પણ એ કોઈ આડાઅવળા માર્ગે ચાલતો સંઘર્ષ નથી, જે કોઈ પણ સારા દયેય માટે હોય. સત્યાગ્રહ એક વિશિષ્ટ સંઘર્ષ છે, જે કોઈ વાસ્તવિક લક્ષ્ય માટે કરવામાં આવે છે, જેમ કે એક વિશેષ અધિનિયમની અવજા કરીને નમક બનાવવું.

સત્યાગ્રહ માટે ઘણી તૈયારીની આવશ્યકતા હોય છે. લોકોએ પોતાને આ મુદ્દે શિક્ષિત કરવા પડે છે. સત્યાગ્રહ માટે નૈતિક આધાર જરૂરી છે: ગાંધીજીએ સમુદ્ર તટ સુધી કૂચ કરતા પહેલાં વાઈસરોયને પોતાના ઈરાદાની સૂચના આપી હતી. સત્યાગ્રહ હંમેશા પોતાના દયેય પર કેંદ્રિત હોવો જોઈએ. જેવું પહેલું લક્ષ્ય પ્રાપ્ત થઈ જાય, તો એને લંબાવવું ન જોઈએ. જીતની ઘોષણા પછી અન્ય લક્ષ્યની દિશામાં આગળ વધવું જોઈએ. સૌથી વધુ મહત્વપૂર્ણ વાત એ કે સત્યાગ્રહનું આંદોલન એક બહુ મોટા દયેયના સંદર્ભમાં કરવું જોઈએ; જેમ કે સ્વરાજની પ્રાપ્તિ.

આ ઉપદેશો ગાંધી દ્વારા દક્ષિણ આફ્રિકા અને ભારતમાં પહોંચ્યાં. ગાંધી દ્વારા મંડેલા અને ક્રેનિયાટા અને ન્કૂમાહુ સુધી પહોંચ્યાં અને સંપૂર્ણ આફ્રિકામાં એનો પ્રસાર થયો. ગાંધીના આ ઉપદેશો કિંગ સુધી અને અમેરિકામાં નરસભેદની નાબૂદીની લડત સુધી પહોંચ્યાં. આ ઉપદેશોએ વિશ્વને બદલી નાંખ્યું.

કોડ સ્વરાજ, એક પ્રતીક અને એક લક્ષ્ય રૂપે.

મારા માટે કોડ સ્વરાજનો અર્થ એ છે કે અમારા નિયમોનાં પુસ્તકો બુલ્લાં (ઓપન) ઉપલબ્ધ હોવાં જોઈએ. ઈન્ટરનેટે વિશ્વને બદલી નાંખ્યું છે અને ઈન્ટરનેટે ઓપન સોર્સ સોફ્ટવેર અને ઓપન પ્રોટોકોલ્સને કારણે વિશ્વને બદલ્યું છે. બધાં જાણે છે કે ઈન્ટરનેટ કેવી રીતે કામ કરે છે. માત્ર સાર્વજનિક રૂપે ઉપલબ્ધ પ્રોટોકોલ સ્પેસિફિકેશન્સ વાંચવા માટે એમણે સમય આપવો પડશે.

ઈન્ટરનેટ કોઈ અનિવાર્ય પરિણામ નહોતું. 1980 ના વર્ષમાં જ્યારે મેં ઈન્ટરનેટ પર કામ કરવાનું શરૂ કર્યું ત્યારે અલગ અલગ નેટવર્ક હતાં. એક નેટવર્કને ઈન્ટરનેશનલ ઓર્ગેનાઇઝેશન ફૉર સ્ટૅન્ડર્ડાઇઝેશન અને મોડા કોપીરેટ અને સરકારી સંગઠનોની મદદથી વિકસિત કરવામાં આવ્યું હતું. આને ઓપન સિસ્ટમ ઈન્ટરકનેક્શન (OSI) કહેવામાં આવતું હતું. જે મોડેલ એમણે અપનાવ્યું હતું, એ જ મોડેલનો આજે પણ માનકોના સંગઠનો ઉપયોગ કરે છે. પ્રોટોકોલની વિશેષતાઓ એક નિયંત્રિત પ્રક્રિયા અંતર્ગત તૈયાર કરવામાં આવ્યાં હતાં અને એનાં દસ્તાવેજો બહુ મોંઘા હતાં અને એક નિજી સંસ્થા દ્વારા આપવામાં આવેલાં લાયસન્સ વગર એની નિશુલ્ક કૉપી નહોતી બનાવી શકાતી.

હું એ સમય દરમિયાન કોમ્પ્યુટર નેટવર્ક વિશે વ્યવસાયિક સંદર્ભ પુસ્તકો લખી રહ્યો હતો અને એના માટે મારે ઘણાં “OSI” દસ્તાવેજો ખરીદવાં પડતાં હતાં. હું કોમ્પ્યુટર ટ્રેડ મેગેઝીન માટે કોલમ પણ લખતો હતો અને મારી ઘણી કોલમોમાં મેં લખ્યું હતું કે માનકોની ઊંચી કિંમત અને સંવૃત પ્રક્રિયા (closed process) આ નવી ટેકનોલોજીની સંભાવનાઓને નષ્ટ કરે છે.

આ દરમિયાન , એન્જીનિયર્સના એક અનૌપચારિક સમૂહે ઈન્ટરનેટ એન્જીનિયરિંગ ટાસ્ક ફોર્સ (આઈ.ઈ.ટી.એફ.) ગઠન કર્યું. આ સમૂહ સ્વ-આયોજિત હતું અને એનાં બધાં પ્રોટોકોલ ઓપન અને નિશુલ્ક ઉપલબ્ધ હતાં. વધારે મહત્વપૂર્ણ એ હતું કે આ “વર્કિંગ કોડ”ના સિદ્ધાંત પર કામ કરી રહ્યું હતું . એનો અર્થ એ કે તમે સમિટિની બેઠકમાં ઈન્ટરનેટ સંચાલનના કોઈ પણ પક્ષના માનકીકરણ (standardize) માટે રજૂઆત ન કરી શકો, જ્યાં સુધી તમે એને કાર્યાન્વિત ન કર્યું હોય; જેમ કે ઈ-મેલ હેડર્સ (headers) ના ફોર્મેટની રજૂઆત ત્યાં સુધી ન કરી શકો ,જ્યાં સુધી તમે ઈ-મેલ હેડર્સના ફોર્મેટને કોડ કરીને અમલમાં ન મૂક્યું હોય. ઈન્ટરનેટ પ્રોટોકોલ એ રીજો પર આધારિત હતાં, જે વાસ્તવમાં

‘કોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

લાગૂ થઈ શકતાં હતાં, જ્યારે ઓ.સી.આઈ. કોપીરેટ એજન્ડા પર આધારિત હતો.

ઈન્ટરનેટ પ્રોટોકોલ પર મારું યોગદાન ઓછું છે પણ મેં આઈ.ઈ.ટી.એફ. પર ઘણો સમય વિતાવ્યો અને પ્રશાસનના મુદ્દાઓ પર કામ કર્યું. હું એ ઉગ્ર સુધારાવાદી (radicals) સમૂહમાં હતો, જે એના પ્રશાસનને નિપુણતાથી નિયંત્રિત કરીને એક બોટમ-અપ મોડલ તરફ લઇ ગયાં અને એની પ્રશાસન પ્રણાલીને સરકારી પ્રાયોજકો(sponsors) ના નિયંત્રણથી બચાવતા રહ્યાં; જેમ કે અમેરિકા રક્ષા મંત્રાલય અને બાકી અન્ય એજન્સીઓ જે આજે પણ અમારી ઉપર પર્યવેક્ષી મંડળ (supervisory bodies) ,જેવાં કે ઈન્ટરનેટ આર્કિટેક્ચર બોર્ડની સ્થાપના કરી રહ્યાં હતાં.

અમે મૂળ સિદ્ધાંતો પર અડગ રહ્યાં; જેવી રીતે મિટિંગમાં ભાગ લેનારા લોકો પોતાના અભિપ્રાયો વ્યક્ત કરે છે, પોતાના નિયોજતાઓનાં (employers) નહિ. આમાં કોઈ પણ ભાગ લઈ શકતા હતાં, કોઈ આવેદન કે સભ્યપદ પણ નહોતું. મેં એ બાબત પણ ઘણો સમય વિતાવ્યો કે જે આઈ.ઈ.ટી.એફ. ડેટાબેઝનું નિર્માણ થયું છે, એ દસ્તાવેજો કેવી રીતે ઉપલબ્ધ થઈ શકે. આ માટે મેં મારા સહકર્મી માર્શલ ટી. રોઝ સાથે મળીને સંલેખન ભાષા (authoring language) પર કામ કર્યું, જેનો ઉપયોગ આજે પણ કરવામાં આવી રહ્યો છે.

ઈન્ટરનેટે ઓ.એસ.આઈ. વિરુદ્ધ લડત જીતી લીધી. અમે જોયું કે જ્યારે પણ કોઈ મોટી સમસ્યા, જેનું સમાધાન અસંભવ લાગે, ત્યારે અમારું ઓપન નેટવર્ક હંમેશાં એનો કોઈ ઉકેલ શોધી જ કાઢતું હતું. અચાનક કોઈ નવો સ્નાતક વિદ્યાર્થી કોઈ ઉપાય શોધી કાઢતો, જેથી ચીજો બહેતર રીતે કરી શકાતી હતી. ઈન્ટરનેટની પ્રગતિ આપણી બધી કલ્પનાઓની સીમાઓ પાર કરી ચૂકી છે, પણ અમે ઓછામાં ઓછું એ વાત પર ગર્વ કરી શકીએ કે એની પ્રગતિની રાહમાં અમે કોઈ અડચણ નહોતી નાખી. ઓ.એસ.આઈ. ટીમે આ બોધ ન લીધો અને એઓ આજે ઈતિહાસનાં પૃષ્ઠમાં ક્લૂટનોટ માં સીમિત થઈ ગયાં છે.

...

‘કોડ સ્વરાજ’ ઈન્ટરનેટ માટે વાસ્તવિક રહ્યું છે, જો કે હજી પણ અમે મોટી દિવાલોનો સામનો કરી રહ્યાં છીએ. જો તમે લાયનક્સ (Linux) નો ઉપયોગ કરી હોય, તો તમે એ જોઈ શકશો કે તમારા કોમ્પ્યુટરનું સંચાલન કેવી રીતે થાય છે, પણ તમે તમારા આઈ ફોનના સોર્સ કોડને જોઈ નહિ શકો. નેટનાં પ્રોટોકોલ સ્પેસિફિકેશન્સ ઓપન છે, પણ આજકાલ સેવાઓ વિશાળ અને ક્ષેત્રિત ક્લાઉડ સેવાઓ પર સ્થાનાન્તર થઈ રહી છે. અમે નેટ ન્યુટ્રિલીટી માટે સતત સંઘર્ષ કરી રહ્યાં છીએ. અને ઈન્ટરનેટનો મોટો ભાગ ઓપન છે. આપણે એને આમ જ રાખવા માટે લડતા રહેવું પડશે. હજી પણ ઈન્ટરનેટ પર નક્કી સમાચારો, એબ્યુસીવ બોક્સ અને નેટને ખરાબ કરવા માટે અનેક પ્રયત્નોના આક્રમણ થઈ રહ્યાં છે, જેથી એનો વિદવંસ કરીને બંધ કરી શકાય.

આપણે ઈન્ટરનેટને ઓપન બનાવવાથી વધુ મોટું લક્ષ્ય રાખવું જોઈએ. આ જ સિદ્ધાંતો જીવનનાં અન્ય ક્ષેત્રોમાં પણ લાગૂ કરવાં જોઈએ. કોડ સ્વરાજ કાનૂનના ક્ષેત્રમાં પણ લાગૂ થાય છે. આપણે સારી લોકશાહી કેવી રીતે બની શકીએ, જો આપણા પ્રશાસનનાં કાનૂનો અધૂરાં, ટેકનોલોજીની દ્રષ્ટિએ ત્રુટિપૂર્ણ અને મોંઘા હોય? આજે વક્રીલો પણ વિક્રેતાઓ દ્વારા સંચાલિત જૂની સિસ્ટમનો ઉપયોગ કરવા બાદ્ય છે. એ કંપની જે જયોર્જિયા લો સુધી પોતાની એકમાત્ર પહોંચનો દાવો કરે છે, એ ટેકનિકલ રૂપે ત્રુટિપૂર્ણ સોફ્ટવેર અને અસંખ્ય શરતો માનવા બાદ્ય કરે છે. એટલી હદ સુધી કે યુ.એસ. ફેડરલ કોર્ટ જેવી પબ્લિક સિસ્ટમ સુધી પહોંચ પણ એકદમ અપર્યાપ્ત અને મોંઘા કૈશ (cash) રજીસ્ટરની પાછળ છુપાયેલી છે, જેથી કોઈ પણ સાધારણ કામ કરવું પણ અસંભવ લાગે છે, જેમ કે ગોપનીયતાના અતિક્રમણના અદ્યયન માટે બધાં જીલ્લા ન્યાયાલયોની કાર્યવાહીઓને ડાઉનલોડ કરવાનું કામ.

મારું માનવું છે કે કોડ સ્વરાજ ઈન્ટરનેટ અને કાનૂન સિવાય અન્ય ક્ષેત્રોમાં પણ લાગૂ થાય છે અને ટેકનિકલ માનકોની સ્વતંત્રતા માટે અમારી લડત એનું ઉદાહરણ છે. આપણી દુનિયા વધુ ને વધુ ટેકનિકલ થતી જાય છે અને એ મહત્વપૂર્ણ છે કે આપણે સમજી લઈએ કે વિશ્વની મુખ્ય આધાર સામગ્રી (infrastructure) નું સંચાલન કેવી રીતે થાય છે. માનકો આપણાં બધાંની સર્વસંમતિ દર્શાવે છે કે કામ કેવી રીતે કરવું જોઈએ અને કોડ સ્વરાજ કહે છે કે જો કોઈ માનક બધાં લોકો માટે વાંચવા અને એનું અર્થઘટન કરવા ઉપલબ્ધ હોય તો એ અર્થપૂર્ણ છે. કોઈ પણ નિજી માનક નિજી કાનૂનની જેમ મૂર્ખતાપૂર્ણ જ હોય શકે.

મને ઈલા ભટ્ટનાં શબ્દો યાદ છે, જે એમણે અમને કહ્યાં હતાં કે આપણે આપણાં લક્ષ્યો પ્રત્યે આકાંક્ષાપૂર્ણ હોવું જોઈએ. આપણે વિશ્વ શાંતિ માટે કામ કરવું જોઈએ, ભલે આપણને વિશ્વાસ ન હોય કે એવું તરત થશે; ભલે આપણને એ વિશ્વાસ પણ ન હોય કે એવું ક્યારેય થશે. તો પણ આપણે પ્રયત્ન જરૂર કરતાં રહેવું જોઈએ.

જ્ઞાન સુધી પહોંચ એ પણ એક આકાંક્ષાપૂર્ણ લક્ષ્ય છે. આપણે એના માટે કામ કરવું જોઈએ. જેમ હિંદ સ્વરાજનું લક્ષ્ય ભારતનાં અન્ય વિશાળ આકાંક્ષાપૂર્ણ લક્ષ્યો સાથે સંલગ્ન હતું ; એવી જ રીતે, કોડ સ્વરાજનું લક્ષ્ય પણ જ્ઞાનની સાર્વત્રિક પહોંચની શોધ સાથે સંલગ્ન છે. જો આપણી પાસે કોડ સ્વરાજ ન હોય તો આપણે ક્યારેય જ્ઞાન સુધી પહોંચી નહિ શકીએ. જો આપણી પાસે કાનૂનનું યુલ્લું (ઓપન) પુસ્તક નહિ હોય, તો આપણે ક્યારેય માહિતીનું લોકશાહીકરણ નહિ કરી શકીએ. આ વાત લોકશાહીમાં લોકો દ્વારા પોતાનું ભાગ્ય પોતાના નિયંત્રણમાં રાખવા વિશે છે.

‘કોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

પારદર્શી સરકાર (ઓપન ગવર્નમેન્ટ) : એક મંત્ર

બરાક ઓબામાએ કાર્યભાર સંભાળ્યો, ત્યારે એક દિલચસ્પ ઘટના બની. સરકારી માહિતી માટે મારી લડત સિલિકોન વૈલીમાં વર્ષો સુધી વિચિત્ર માનવામાં આવતી હતી. પણ ઓબામાએ સરકારને બહેતર બનાવવા માટે પ્રોદ્યોગિકીની શક્તિનો ઉપયોગ કર્યો, તો લોકોમાં પ્રોદ્યોગિકીની શક્તિ પ્રત્યે આશાની એક લહેર ફેલાઈ ગઈ. ગૂગલ અને ફેસબુકનાં વરિષ્ઠ એન્જિનિયરોએ વ્હાઈટ હાઉસમાં કામ કરવા માટે પોતાની આકર્ષક નોકરી છોડી દીધી.

રાષ્ટ્રપતિએ એક મુખ્ય ટેકનોલોજી ઓફિસર નિયુક્ત કર્યો. હું એ ત્રણેય લોકોને મારા મિત્ર માનું છું, જેમણે આ પદ સંભાળ્યું હતું. દૂરદર્શી અધિકારીઓને સંપૂર્ણ એજન્સીઓ ચલાવવાનું કામ સોંપવામાં આવ્યું; જેમકે ડેવિડ ફેરિએરોને નેશનલ આર્કાઈવનું કામ સોંપવામાં આવ્યું. રિપબ્લિકન્સ સભ્યો કાંગ્રેસ ચલાવી રહ્યાં હતાં, પરંતુ એવું લાગતું હતું કે એઓ પણ પ્રોદ્યોગિકી અપનાવવા ઈચ્છે છે. મારા જેવો એક ઉદારવાદી આ વાતનો સાક્ષી હતો. હું રુઢિવાદી રિપબ્લિકન સમિતિના અધ્યક્ષ, કાંગ્રેસના સભ્ય ડેરેલ ઈસા સાથે મળીને કામ કરી રહ્યો હતો. એ કામ હતું, કાંગ્રેસ સંમેલનનાં અસંખ્ય વિડિયો સાર્વજનિક કરવાનું.

આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તર પર વ્હાઈટ હાઉસ દ્વારા ઓપન ગવર્નમેન્ટની ભાગીદારી માટે બહુ જ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો. અસંખ્ય દેશોનાં અધિકારીઓ વારંવાર મળીને ઓપન ગવર્નમેન્ટની યોજનાઓ અને લક્ષ્ય તૈયાર કરતાં હતાં. યુ.એસ.માં દરેક ફેડરલ એજન્સીને ઓપન ગવર્નમેન્ટ યોજના બનાવવાનું કહેવામાં આવ્યું. એજન્સીઓએ કેટલાં “ડેટા સેટ” સાર્વજનિક કર્યાં હતાં, એના આધાર પર એમને રેન્ક (rank) આપવાની શરૂઆત થઈ. ‘પારદર્શિતા’ શબ્દ એક મંત્ર બની ગયો અને દરેક હતું , ‘ઓપન’ .

સરકારી સેવામાં અધિક સંખ્યામાં ટેકનિકલ વિશેષજ્ઞોને લાવવા માટે યુ.એસ.સરકારે યુ.કે.ની એક અગ્રણી એજન્સી ગવર્નમેન્ટ ડિજિટલ સર્વિસનું અનુકરણ કર્યું, જે આધુનિક કોમ્પ્યુટર પ્રોગ્રામિંગને પ્રત્યક્ષ રૂપે ઓનલાઇન સરકારી સેવાઓમાં લાવી રહ્યાં હતાં. આ નવી યુ.એસ. ડિજિટલ સર્વિસ સાથે જનરલ સર્વિસીઝ એડમિનિસ્ટ્રેશન સ્થિત “18F” નામનો એક અન્ય સમૂહ જોડાઈ ગયો, જેમાં લગભગ 100 હોનહાર યુવા, અનુભવી ટેકનિકલ વિશેષજ્ઞ હતાં. (સંગઠનનું આ અનોખું નામ એટલે પડ્યું કેમ કે એના કાર્યાલયની ઈમારત 18મી સ્ટ્રીટ અને F સ્ટ્રીટ ના ખૂણામાં સ્થિત હતી.)

આરોન સ્વાર્ટઝે એ સમયે એક લેખ લખ્યો હતો, જે મેં પરિશિષ્ટના રૂપમાં સંલગ્ન કર્યો છે. એણે ચેતવણી આપી હતી કે એકમાત્ર લક્ષ્ય તરીકે પારદર્શિતા , એક ખોટું લક્ષ્ય છે; અને હું એની વાતથી સંમત છું. વાસ્તવમાં મને બહુ ગુસ્સો આવતો, જ્યારે લોકો એમ કહેતાં કે હું સરકારમાં પારદર્શિતા લાવવાના એકનિષ્ઠ લક્ષ્ય માટે જ કામ કરી રહ્યો છું. મને સમજવામાં બૂલ ન કરતાં. હું કોઈ પણ કાર્યના સંચાલનને વધુ પ્રભાવશાળી બનાવવાના એક સાધન રૂપે પારદર્શિતાના ઉપયોગ પર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખું છું; માત્ર સરકારી એજન્સીઓના સંચાલન માટે જ નહિ,

બલ્કે મારી સંસ્થા જેવી પબ્લિક ચેરિટી માટે પણ. પરંતુ મને લાગે છે કે અમે જે કરી રહ્યા છીએ, એને માટે આ પારદર્શિતાની ફ્રેમ બરાબર નથી. પારદર્શિતા એક અસ્પષ્ટ દરોહ છે અને એની અંતર્ગત સત્યાગ્રહ જેવા કોઈ વિશિષ્ટ અભિયાનને સામેલ ન કરી શકાય. તમારું દરોહ માત્ર સૂર્ય પ્રકાશથી કંઈક વધુ હોવું જોઈએ .

મેં આ કામ એટલા માટે કર્યું કારણ કે એનાથી સરકારની કાર્યપદ્ધતિ બહેતર બની. હું એ કાર્યપદ્ધતિઓને સુધારવામાં રસ લઈ રહ્યો હતો, જેના દ્વારા સરકાર પોતાના નિયમો પોતાને, બાર એસોસિએશનોને અને જનતાને ઉપલબ્ધ કરાવે છે. હું કાંગ્રેસ સંબંધી સુનાવણીઓ ઈન્ટરનેટ પર મૂકવા માંગતો હતો કારણકે દેશનાં બધાં વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષિત કરવા માટે આ એક ઉપકરણ હતું, જેનાથી કાંગ્રેસનાં કર્મચારીઓ માટે કાંગ્રેસને વધુ સારી રીતે ચલાવવાનું કામ આસાન થઈ જાય.

પારદર્શી સરકારના આંદોલનમાં જોડાયેલાં અસંખ્ય નેક લોકો એમ વિચારતાં હતાં કે એઓ સિસ્ટમને અંદરથી બદલી રહ્યાં છે.હું સ્પષ્ટ કરું છું કે એમાંથી ઘણાં લોકોને બહુ સફળતા મળી છે.એક નાની SWAT ટીમનું આશ્ચર્યજનક કામ જુઓ, જેણે healthcare.gov ને કોન્ટ્રાક્ટરના ચંગુલમાંથી બચાવી. પણ ઘણાં એમ માનતાં હતાં કે અંદર એક સમૂહ કામ કરી રહ્યું હતું; જો તમે સરકારમાં નથી તો તમે સમસ્યાના કોઈ ઉકેલના પણ ભાગીદાર નથી. એમનામાંથી ઘણાં લોકો મારી સાથે વાત કરવા માટે અચકાતા હતાં ; એમને ડર હતો કે મારી સાથે વાત કરવાથી એવું પ્રતીત થશે કે એઓ સંઘર્ષ અને આમૂલ પરિવર્તનને અપનાવવા માંગે છે.

મને લાગે છે કે સરકારને પ્રભાવકારી બનાવવા માટે તમારે અંદર અને બહાર બંને તરફથી કામ કરવાની જરૂર છે. હું ભારત અને યુ.એસ. , બંનેની સિવિલ સર્વિસના કૌશલ્યનો બહુ મોટો પ્રશંસક છું. તમે કોઈ પણ મિશન-લક્ષી (મિશન ઓરિએન્ટેડ) એજન્સી જુઓ; એમાં ટેકનોલોજીના જ્ઞાન અને સાર્વજનિક સેવાની પ્રતિબદ્ધતા જોઈને તમને નવાઈ લાગશે.

જો કે, આપણે સરકારને માત્ર એની અંદરનાં લોકો પર ન છોડી શકીએ. આપણે આપણી સરકારના સ્વામી છીએ અને એની કાર્યપ્રણાલીમાં સક્રિય રીતે ભાગ નહિ લઈએ તો સરકાર પોતાની પૂર્ણ ક્ષમતા સુધી નહિ પહોંચી શકે. પારદર્શિતા એક લક્ષ્ય તરીકે પર્યાપ્ત નથી. બલ્કે આપણે અધિક વિશિષ્ટ થવું પડશે. એટલે જ કોડ સ્વરાજની જરૂર છે. જો કોઈ કાનૂન છે, તો એ સાર્વજનિક હોવો જોઈએ. આ પારદર્શિતા ,માત્ર પારદર્શિતા માટે નથી, બલ્કે આ આપણી કાનૂની અને ટેકનિકલ આધારસામગ્રીને પ્રભાવકારી રીતે કામ કરવા માટે એક મહત્વપૂર્ણ ઉપકરણ છે. એ માત્ર (સરકારની) અંદરથી નહિ થાય.

ઘણાં વર્ષો સુધી એવું લાગી રહ્યું હતું કે સરકારની અંદર રહીને કામ કરવું, એ જ એકમાત્ર રસ્તો છે. યુ.કે.ની ગવર્મેન્ટ ડિજિટલ સર્વિસને ટેકનિકલ વિશ્વમાં સાર્વત્રિક પ્રશંસા મળી, પણ હવે સરકાર બદલાયા પછી એ ક્રેવળ બાલી નામ છે. યુ.એસ.માં યુ.એસ. ડિજિટલ સર્વિસ અને 18

‘ક્રોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

F બંને એજન્સીઓ વૈધાનિક અને કાર્યવાહક શાખાઓના નીતિ-નિર્ણાયકોનું દયાન એમના પર રહે, એ માટે ઘણો પ્રયત્ન કરી રહ્યાં છે. એઓ સતત સારું કામ કરી રહ્યાં છે. આ બંને એજન્સીઓમાં કામ કરી રહેલાં પ્રશાસકોને વ્યક્તિગત મિત્રની હેસિયતથી ઓળખું છું અને એમની સાર્વજનિક સેવાની ભાવનાની હું બહુ કદર કરું છું. પરંતુ, એમને બહારથી આપણી સહાયતાની જરૂર છે. આપણે પ્રશાસનને માત્ર સરકારના ભરોસે ન છોડી શકીએ. નાગરિક તરીકે આ આપણી ફરજ છે.

ભારતમાં જ્ઞાનનો એજન્ડા.

ડિસેમ્બર નજીક આવ્યો અને 2017નું વર્ષ પૂરું થવા આવ્યું કે મેં એ સમજવામાં દિવસો વિતાવ્યાં કે હું શું કરવા માંગુ છું. મને લાગ્યું કે હું ભારતમાં વધુ કામ કરવા માંગુ છું. હું સ્વાથી કારણોને લીધે એ કરવા માંગુ છું. હું આ વિશાળ અને વૈવિધ્યસભર દેશ પાસેથી ઘણું શીખી શકું છું. આ દેશ સમૃદ્ધ ઇતિહાસ અને ગતિશીલ લોકોનો દેશ છે. મને એ પણ લાગે છે કે સામ પિત્રોડા સાથેના મારા કામથી પરિવર્તનની શરૂઆત થઈ રહી છે. એમના થકી હું ભારતમાં બીજાં ઘણાં લોકોને મળ્યો છું, અને મને ખાતરી છે કે એ બધાં જીવનભર મારાં મિત્રો બની રહેશે.

હું ભવિષ્યની કાર્યપ્રણાલીની ચર્ચાના એજન્ડા સાથે આ પુસ્તક પૂરું કરવા ઈચ્છું છું. આમ કરવાથી હું મારા વિચારોને વ્યવસ્થિત કરી શકીશ અને મને એ આશા પણ છે કે અમારા આ સંઘર્ષમાં અન્ય લોકો પણ જોડાશે.

કુલ દસ એવાં ક્ષેત્રો છે, જ્યાં અમે કામ કરી શકીએ છીએ. એમાંથી ઘણાં બરાં ક્ષેત્રોમાં પહેલેથી જ કામ ચાલી રહ્યું છે. હું સ્પષ્ટ જ ઈચ્છું છું કે અન્ય લોકો પાસે આનાથી અલગ અને વધુ સારું લિસ્ટ હોય. આ દસ વિષયોના લિસ્ટ હું કોઈ નિર્ણાયક કાર્યક્રમ તરીકે નથી જોતો. હું દૃઢતાપૂર્વક માનું છું કે જ્યારે ગાંધીજીએ કહ્યું હતું કે “બદલાવના માધ્યમ બનો”, તો એમનું તાત્પર્ય ફક્ત એ જ નહોતું કે લોકો સંઘર્ષ કરે, બલકે લોકો સાથે સાથે પોતાની અંદર પણ જુએ અને બીજાઓને ન કહે કે એમણે શું કરવું જોઈએ.

1. ટેકનિકલ જ્ઞાન: નિસ્સંદેહ, સૌથી પહેલાં તો આ લડત ટેકનિકલ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની લડત છે, માનકોનો સત્યાગ્રહ. આ વિશે માત્ર ભારતમાં જ નહિ, આખા વિશ્વમાં પ્રજા ઉઠાવવામાં આવ્યો છે. લાખો લોકોએ અમારા દ્વારા પોસ્ટ કરવામાં આવેલાં માનકોનો ઉપયોગ કર્યો છે, અમે યુ.એસ. અને ભારતનાં લોકોને આ બાબત જણાવ્યું છે. અને એ સ્પષ્ટ છે કે આ માહિતીને હજી વધુ વિકસિત કરવાની જરૂર છે.

અમે દિલ્હીની માનનીય ઉચ્ચ ન્યાયાલય અને માનનીય યુ.એસ. કોર્ટ ઓફ અપીલ્સના ફેસલાની રાહ જોઈ રહ્યાં છીએ, પણ આપણે રાહ જોવા ઉપરાંત પણ કંઈક કરવું જોઈએ. આપણે એ લોકોનાં મગજમાં આ મુદ્દો ઉઠાવવો જોઈએ, જેમણે આ દસ્તાવેજોનો ઉપયોગ કરવો જ

જોઈએ, જેમ કે શિક્ષા -વિશેષજ્ઞો, એન્જિનિયર્સ, શહેરી અધિકારીઓ અને સામાન્ય નાગરિકો. આ ત્યારે જ શક્ય છે જ્યારે આપણે બધાં એને માટે અવાજ ઉઠાવીએ અને માંગ કરીએ કે આપણાં સમાજને જે ટેકનિકલ નિયમો નિયંત્રિત કરે છે, એ સાર્વજનિક રૂપે ઉપલબ્ધ હોવા જોઈએ.

2. પબ્લિક લાયબ્રેરી ઓફ ઈન્ડિયા : બીજું, પુસ્તકો સુધી પહોંચવું કામ પણ ભારતીય સાર્વજનિક પુસ્તકાલય(Public Library of India) દ્વારા કરવામાં આવી રહ્યું છે. હજી ઘણું કામ બાકી છે, અને ભારતનાં બધાં પુસ્તકાલયોમાં ઉચ્ચ ગુણવત્તાનું સ્કેનિંગ કરવાની ક્ષમતા છે. વર્તમાન સંગ્રહ માટે ઘણું કામ કરવાનું છે, જેમ કે મેટાડેટાને વ્યવસ્થિત કરવાનું, સ્કેનને ઠીક કરવાનું અને વધુ સામગ્રીઓ સામેલ કરવી.આ સાથે જ ટેકસ્ટને અત્યાધુનિક ઓપ્ટિકલ ક્રૅસ્કટર રીડરના માધ્યમથી પરિવર્તિત કરવાની બહુ જરૂર છે.

હું ડિજિટલ લાયબ્રેરી ઓફ ઈન્ડિયા માટે સરકારનાં પ્રયાસોની સરાહના કરું છું, પણ મારું માનવું છે કે આખા સંગ્રહને ફરીથી સ્કેન (rescan) કરવો જોઈએ. ખાસ કરીને, જે સ્કેનિંગ ઓછા રિઝોલ્યુશનનાં છે, ઘણાં પૃષ્ઠો ગાયબ છે અને વાંકા છે. આને કારણે સંગ્રહ અધૂરો લાગે છે અને ઓપ્ટિકલ ક્રૅસ્કટર રીડરથી વાંચવું મુશ્કેલ બની જાય છે.ભારતમાં વિશાળ પબ્લિક સ્કેનિંગ કેન્દ્ર મોજૂદ છે, જેણે સાર્વજનિક ક્ષેત્રની સામગ્રીઓ ઉપલબ્ધ કરાવી છે. ભારતમાં બધી ભાષાઓમાં શૈક્ષણિક સામગ્રીઓ વિપુલ માત્રામાં ઉપલબ્ધ કરવા માટે આ ઘણું ઉપયોગી થઈ શકે. અમારો વર્તમાન સંગ્રહ 4,00,000 પુસ્તકો છે , પણ મને આશા છે કે વધુ પ્રયાસ કરીને અમે લાખો પુસ્તકો સ્કેન કરી શકીએ છીએ. આ લક્ષ્ય પૂરું થઈ શકે એવું છે અને એ પૂરું કરવા માટે થોડાંક જ વર્ષ લાગશે. ભારતમાં શિક્ષણના ભવિષ્ય માટે આ સારું રોકાણ હશે.

જ્યારે રાષ્ટ્રપતિ બરાક ઓબામાએ પદ સંભાળ્યું, તો મેં જોન પૉડેસ્ટાનો સંપર્ક કર્યો અને અમે આ જ મુદ્દાઓ પર રાષ્ટ્રપતિને ખુલ્લો પત્ર લખ્યો. મેં આ પત્ર YesWeScan.Org નામની વેબસાઈટ પર મૂક્યો, જેનું નામ રાષ્ટ્રપતિના ‘હા, આપણે કરી શકીએ છીએ,’ “Yes We Can” અભિયાનના પ્રચાર-સૂત્ર પર આધારિત હતું. આ પત્રની સંકેત-પંક્તિ (catchline) હતી, “જો આપણે ચંદ્ર ઉપર માણસ મોકલી શકીએ છીએ તો ચોક્કસ કાંગ્રેસની લાયબ્રેરીને સાયબરસ્પેસમાં મૂકી શકીએ છીએ.” જોન મારાં સહ-લેખક હતાં એટલે પ્રશાસને ડેવિડ ફેરિએરોના માધ્યમથી અમને બહુ સરસ ઉત્તર આપ્યો, પણ એનો કોઈ ફાયદો ન થયો. મેં હિંમતપૂર્વક નવી ડિજિટલ પબ્લિક લાયબ્રેરી ઓફ અમેરિકા જેવાં વ્યાપક આકાંક્ષાપૂર્ણ દયેયમાં રસ લેતાં કરવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ કોઈ લાભ ન થયો. મને આશા છે કે ભારત આ પડકાર ઝીલી લેશે અને ભવિષ્યની પેઢીને શિક્ષિત બનાવવા માટે એક જ્ઞાન મંદિરનું નિર્માણ કરશે.

3. સરકારનાં આદેશ: ત્રીજો પ્રયાસ, સરકારની પત્રિકાઓને આધુનિક બનાવવી. આ કાર્યમાં ગતિશીલતા આવી રહી છે; સરકારની અંદર પણ અને સરકારી રાજપત્રો જેવાં ક્ષેત્રોમાં પણ મૂળભૂત સમર્થન મળી રહ્યું છે.

‘કોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

પરંતુ આ ક્ષેત્રોમાં અધિક પ્રયાસની આવશ્યકતા છે. રાજપત્રોનાં જૂનાં અંકો રહસ્યમય ટેકનિકલ ઈન્ટરફેસોથી બચાવવાનાં છે. આથી પણ વધુ જરૂરી એ છે કે રાજપત્રો, કાયદાઓ, નિયમો, ઉપ નિયમો અને સરકારનાં બીજાં બધાં આદેશો હજી વધુ વ્યાપક રીતે ઉપલબ્ધ કરાવી શકાય, પણ આ ત્યારે જ શક્ય છે જ્યારે સરકારી કર્મચારીઓ આ સામગ્રીને પ્રકાશિત કરવાના કામને એક લાભદાયી પ્રયત્ન રૂપે જોશે. આપણે એમને શિક્ષિત કરવાં જોઈએ, જેમ આપણે સ્વયંને શિક્ષિત કરીએ છીએ.

સરકારી આદેશોને વધુ વ્યાપક રીતે ઉપલબ્ધ કરાવવા માટે બે પ્રયાસ કરી શકાય. પહેલું કામ બિલકુલ ટેકનિકલ છે; રાજ્યો અને નગરપાલિકાઓનાં બધાં રાજપત્રોની એક પ્રત પ્રકાશિત કરવી, અને એમાં વર્તમાન ઓનલાઇન ફાઇલો ઉપરાંત એમની જૂની ઐતિહાસિક પ્રતો પણ સ્કેન કરવી. પહેલાંથી ઉપલબ્ધ રાજપત્રોને પ્રતિબિંબિત (mirroring) કરવાં, એ અઘરું કામ છે, પરંતુ, સહેજ અવિરત પ્રયાસથી આ થઈ શકે છે.

એક બીજી પ્રવૃત્તિ, જે ઉપયોગી થઈ શકે, એ છે; સંમેલન, કોંગ્રેસ અથવા અન્ય કોઈ સભા માટે સરકારનાં, કાનૂની ક્ષેત્રના અને ટેકનિકલ વિષયનાં સહભાગીઓને એકત્રિત કરવા. સરકારી પત્રિકાઓના પ્રકાશન તંત્રને આધુનિક બનાવવા માટે અને કાનૂનોને વ્યાપક રીતે પ્રકાશિત કરવા માટે અમુક વૈધાનિક પરિવર્તનોની આવશ્યકતા છે. એમાં કોઈ સંદેહ નથી કે આને માટે અમુક પ્રશાસનિક અને પ્રક્રિયાત્મક પરિવર્તનોની જરૂર છે. ભારતમાં સરકારી આદેશોને લાગૂ કરનારાં લોકોને એકત્ર કરીને અને યુ.કે. સિસ્ટમ વ્યવસ્થિત કરનારાં વિશેષજ્ઞો જેવાં અન્ય વિશેષજ્ઞો સાથે મળીને કામ કરવાથી કદાચ નક્કર પગલાં લેવાનું કામ સહેલું થશે.

4. હિંદ સ્વરાજ: આ ચોથું ક્ષેત્ર, હિંદ સ્વરાજનો અદ્ભુત અને સમૃદ્ધ ઇતિહાસનાં દસ્તાવેજ પ્રકાશિત કરવાં, જે વ્યક્તિગત રીતે મને પસંદ છે. હું એને સંગ્રહમાં સામેલ કરવા માટે બહુ ઉત્સાહિત છું. અહીં પણ અમુક મુદ્દાઓ છે. મહાત્મા ગાંધીના કાચી પર ટેકનિકલ પ્રયોગ અને કોપીરાઈટના માધ્યમથી ઘણી વાર નિયંત્રણ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે. સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામનો સંપૂર્ણ ઇતિહાસ, બધાં જ સ્ત્રોત દસ્તાવેજો અને બંધારણમાં નિર્મોતાઓમાં વક્તવ્યોને ઉપલબ્ધ કરાવવાં જોઈએ. ખાસ કરીને, જ્યાં સામગ્રીઓના વિકાસમાં સરકારી ધન વાપરવામાં આવ્યું હોય.

સાબરમતી આશ્રમ સુદ્ધાં મહાત્મા ગાંધીનાં લેખનસંગ્રહ પર પોતાના કોપીરાઈટનો દાવો કરે છે અને એના ઉપયોગ પર ટેકનિકલ નિયંત્રણ લગાવે છે. મારે સ્વીકાર કરવું જોઈએ કે મેં એમના સંગ્રહની પી.ડી.એફ. ફાઇલો પ્રાપ્ત કર્યા પછી પહેલું કામ જે કર્યું એ હતું; સુરક્ષાત્મક પ્રતિબંધો હટાવી દેવાનું (જેથી લોકો દરેક પૃષ્ઠ અલગથી કાઢી શકે) અને એના ઉપર લાગેલાં જળચિહ્નો(watermarks) ને હટાવવાનું, જે દરેક પૃષ્ઠ પર હતાં અને મારું માનવું છે કે એ સંગ્રહને ખરાબ કરી રહ્યાં હતાં.

મેં સાબરમતી આશ્રમને ગાંધીજીના પોર્ટલ પર મૌજૂદ સામગ્રીઓને પ્રતિબંધ નુકત કરવા સંબંધી પત્ર મોકલ્યો છે, જેથી અમે અમારા ‘હિંદ સ્વરાજ’1

સંગ્રહમાં એ સામગ્રી વોટરમાર્ક્સ અને અન્ય ટેકનિકલ પ્રતિબંધો વિના, ઉપયોગ કરી શકીએ. મને આશા છે કે એમની સાથે અને ભારતમાં મહત્વપૂર્ણ ઐતિહાસિક સામગ્રીઓનાં સંરક્ષકો(trustees) સાથે આ મુદ્દે ચર્ચા થઈ શકશે. આ સંગ્રહ પર લાગેલાં અમુક પ્રતિબંધોનું કારણ હું સમજું છું, જે આ કામની અમંડતા અને એનો દુરુપયોગ અટકાવવા માટે ગંભીર અને ઉત્સાહી પગલું છે. પરંતુ, મને નથી લાગતું કે આ ઐતિહાસિક સંગ્રહને લોક કરવાથી એનો દુરુપયોગ અટકશે. એ તો માત્ર એના કાયદેસર ઉપયોગને હતોત્સાહિત કરશે. મારું માનવું છે કે આપણે આ મુદ્દે આવનારાં થોડાં વર્ષો સુધી ચર્ચા કરીશું કારણ કે આપણે બધાં એક જ સામાન્ય ઉદ્દેશ્ય માટે કામ કરી રહ્યા છે.

5. ફોટોગ્રાફિક રેકૉર્ડ ઓફ ઈન્ડિયા: આ પાંચમું ક્ષેત્ર છે, જે હું માનું છું કે આપણે ભારતનો વધુ સારો ફોટોગ્રાફિક રેકૉર્ડ બનાવવા માટે કામ કરવું જોઈએ. જે ફોટોગ્રાફસ અમે માહિતી મંત્રાલયના સર્વિસ પર જોયાં, એ ઓછાં રિઝોલ્યુશનનાં હતાં, છતાં પણ એ અદ્ભુત હતાં. ભારતનાં ઘણાં ફોટોગ્રાફિક આર્કાઈવ છે, જેમાંથી ઘણાંમાં ઉચ્ચ ગુણવત્તાયુક્ત સ્કેન કરેલાં ફોટોગ્રાફસ છે, પણ એ પૈસાની દિવાલ (pay-wall) ની પાછળ બંધ છે. બ્રિટિશ લાયબ્રેરી જેવી ઘણી વેબ સાઈટ પર પણ આશ્ચર્યજનક સંગ્રહ મોજૂદ છે.

હું માનું છું કે ઉચ્ચ ગુણવત્તાયુક્ત ડેટાબેઝનો વિકાસ કરવો, એ સાર્થક ઉદ્દેશ્ય છે, જેનો ઉપયોગ પ્રિંટથી માંડીને વેબ સુધી કરી શકાય અને એ ડેટાબેઝને પ્રતિબંધ વિના ઉપલબ્ધ કરી શકાય. આ મુશ્કેલ કામ નથી. દાખલા તરીકે, માહિતી મંત્રાલયના ફોટોગ્રાફિક રેકૉર્ડ સરળતાથી ઉપલબ્ધ કરાવી શકાય અને એના ઉપયોગ પર પ્રતિબંધની કોઈ જરૂર નથી.

6. આકાશવાણી : છઠ્ઠું કાર્ય ક્ષેત્ર, ઓલ ઈન્ડિયા રેડિયો પર મહાત્મા ગાંધીના જીવનના અંતિમ વર્ષનાં 129 વક્તવ્યો પ્રાપ્ત કરીને હું એકદમ વિસ્મિત હતો. નિસંદેહ આકાશવાણીની તિજોરીમાં અન્ય અનેક ઉપયોગી સામગ્રીઓ છે. એમાંથી અમુક બજાનો એટલે કે, સંગીત અને અન્ય સામગ્રીઓની સી.ડી. ઓ વ્યવસાયિક રૂપે રીલીઝ કરવામાં આવી છે. આકાશવાણી સરકારનો એક અભિન્ન અંગ હતું. અને એવું લાગે છે કે એ આર્કાઈવને વિસ્તૃત રૂપે ઉપલબ્ધ કરવાં, એ બહુ રસપ્રદ હશે.

7.ભારતનો એક વિડિયો રેકૉર્ડ : સાતમું કાર્યક્ષેત્ર , વિડિયો આર્કાઈવ ઓડિયો આર્કાઈવથી સંબંધિત છે. અમે ‘ભારત, એક યોજ’ નાં 53 એપિસોડ પોસ્ટ કર્યાં છે. આજે પણ એ એટલાં જ લોકપ્રિય અને પ્રાસંગિક છે, જેટલાં પહેલી વાર પ્રસારિત થતી વખતે હતાં. રામાયણ શા માટે ન પોસ્ટ કરી શકાય? અથવા ભારતનાં ગીતો, નૃત્યો, કલા, સંસ્કૃતિ અને ઇતિહાસને શા માટે પોસ્ટ ન કરી શકાય? આકાશવાણીની જેમ દૂરદર્શન પણ લાંબા સમય સુધી સરકારનું એક અંગ હતું. હવે એ એક સ્વતંત્ર એજન્સી છે પણ એનો ઉદ્દેશ્ય સાર્વજનિક (પબ્લિક મિશન) છે.

દૂરદર્શન ઉપરાંત સંપૂર્ણ ભારતમાં વિડિયોનાં ઘણાં આર્કાઈવ છે, જે સહેલાઈથી ઉપલબ્ધ કરાવી શકાય છે. યુ.એસ. નેશનલ આર્કાઈવ્સ સાથે

‘કોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

મારો અનુભવ રહ્યો છે કે એમના દ્વારા સંરક્ષિત વિડિયોનો ઉપયોગ વ્યાપક રીતે થાય, એવું એઓ ઈચ્છે છે. જ્યારે અમારા સ્વયંસેવકોએ 6000 વિડિયોને કૉપી કરીને ઉપલબ્ધ કરાવ્યાં, તો એમને 7.5 કરોડથી પણ વધુ વ્યૂઝ મળ્યાં, તો આક્રીવિસ્ટ આશ્ચર્યચકિત રહી ગયાં. ઘણી વાર આક્રીઈવનું મુદ્રીકરણ (monetization) કરવાની ખોટી રીતને લીધે વિડિયો છુપાવવામાં આવે છે. પરંતુ એમ કરવાથી ભાગ્યે જ એનું વ્યાપક વિતરણ થઈ શકે છે કે કોઈ મોટી રકમ મળી શકે છે. આવી રીતે ઈતિહાસ ને ઈરાદાપૂર્વક જનતાથી દૂર રાખવાથી યોગ્ય સાર્વજનિક સેવા ન થઈ શકે.

વિડિયો, ફોટોગ્રાફ્સ અને ઓડિયોને સૌથી સારી ગુણવત્તામાં ઉપલબ્ધ કરાવવાનો એક અન્ય પક્ષ પણ છે. ફિલ્મ બનાવવા અથવા ન્યૂઝ પ્રોડક્શનમાં અથવા ઉચ્ચ ગુણવત્તાની પત્રિકા માટે લેખ લખવામાં સૌથી મુશ્કેલ કામ એ શોધવાનું છે કે ફિલ્મ માટે “બી-રોલ” અથવા પ્રિંટ માટે “સ્ટોક ફોટોગ્રાફ્સ” શું છે. જો તમે કોઈ યાત્રાવર્ણન લખી રહ્યાં હો, તો કદાચ તમને તાજમહલના ફોટાની જરૂર પડશે. જો તમે ભારત વિશે કોઈ ફિલ્મ બનાવતાં હો, તો તમને કદાચ નેહરુના ક્લૂટેજની જરૂર પડે. આ પ્રકારની ઐતિહાસિક સામગ્રીઓ પ્રાપ્ત કરવી ઘણી વાર બહુ મુશ્કેલ હોય છે.

ઐતિહાસિક રેકૉર્ડના સાર્વજનિક કેન્દ્રને ડિજિટાઈઝ કરીને અને આ માહિતીને નિશુલ્ક અને અપ્રતિબંધિત ઉપયોગ માટે ઉપલબ્ધ કરાવીને સરકાર બૉલિવુડ અને સમાચાર મીડિયા અને બધાં જ નાના સ્વતંત્ર ફિલ્મ નિર્માતા, લેખક અને છાત્રોને પણ એક સારી ભેટ આપી શકશે. જેઓ પોતાના કામમાં આ સામગ્રીનો ઉપયોગ, ધારે તો કરી શકે છે. આ સામાન્ય સાર્વજનિક કેન્દ્ર બનાવીને આપણે નિજી ગતિવિધિઓને પ્રોત્સાહિત કરી શકીએ છીએ.

આ સાત કાર્યક્ષેત્ર મુશ્કેલ છે પણ બહુ સ્પષ્ટ છે. હું અન્ય ત્રણ પડકારો તમારી સમક્ષ રજૂ કરવા માગું છું.

8. પારંપરિક જ્ઞાન;
9. આધુનિક વૈજ્ઞાનિક જ્ઞાન;
10. માહિતીના લોકશાહીકરણનું મહત્વાકાંક્ષી વ્યાપક દયોય.

પારંપરિક જ્ઞાન અને જૈવિક લૂંટારા (Biopirates)

પારંપરિક જ્ઞાન મારા માટે નવું ક્ષેત્ર હતું, જે મેં વિસ્તારથી નહોતું વાંચ્યું. ઓક્ટોબર 2017 ના મારા પ્રવાસ માટે મેં સાનફ્રાન્સિસ્કોથી ફ્લાઈટ લીધી અને સામ પિત્રોડાએ શિકાગોથી ફ્લાઈટ લીધી. અમે બંને દિલ્હી એરપોર્ટ પર મળ્યાં અને ત્યાંથી સીધાં જ બેંગલુરુ પહોંચ્યા. સૌથી પહેલાં અમારે એક આયુર્વેદિક વિશ્વવિદ્યાલય અને હોસ્પિટલમાં જવાનું હતું, જેના કુલપતિ સામ છે. ત્રીસ વર્ષ પહેલાં એમણે પોતાના દોસ્ત દર્શન શંકર સાથે મળીને આ વિશ્વવિદ્યાલયની સ્થાપના કરી હતી.

ભારતીય સંસ્કૃત પાઠોમાં આયુર્વેદને ચિકિત્સાનું પારંપરિક વિજ્ઞાન માનવામાં આવે છે, જે વર્ષોથી ચાલ્યું આવે છે અને સમયની સાથે પરિષ્કૃત થતું ગયું છે. આ પદ્ધતિનાં ચિકિત્સકો વૈદ્ય તરીકે ઓળખાય છે. આયુર્વેદથી સંબંધિત પ્રાચીન ચિકિત્સા પરંપરા યુનાની પદ્ધતિ છે, જે અરબી અને ફારસી દુનિયાથી આવી હતી અને મુસલમાન હકીમો એની પ્રેક્ટિસ કરતાં હતાં.

જ્યારે સામ પિત્રોડા બોર્ડનાં સભ્યો અને પ્રોફેસરો સાથે કામમાં વ્યસ્ત હતાં, તો હું કેમ્પસમાં ફરવા માંડ્યો. ટ્રાંસ ડિસિપ્લિનરી યુનિવર્સિટી એક આકર્ષક સ્થાન છે. ભારતમાં 6,500થી પણ વધુ ઔષધીય વનસ્પતિઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે અને પ્રાચીન ગ્રંથોમાં એનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. ટી.ડી.યુ.ના કેમ્પસ માં 1,650 થી પણ વધુ પ્રજાતિઓ ઉગાડવામાં આવી છે. એક વિશાળ વનસ્પતિ સંગ્રહાલયમાં 4,500 થી પણ વધુ પ્રજાતિઓને સંરક્ષિત અને સંગ્રહિત કરવામાં આવી છે.

ટીડીયુ પારંપરિક પાઠો અને સિદ્ધાંતોના વિસ્તૃત જ્ઞાનને અતિ આધુનિક વિજ્ઞાન સાથે જોડે છે. 50 થી પણ વધુ પી.એચ.ડીના વિદ્યાર્થીઓ સંશોધન કરીને સમજવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યાં છે કે આયુર્વેદની પ્રાચીન ટેકનિકો કેવી રીતે કામ કરે છે (અથવા નથી કરતી.) હાલમાં જ સ્કૂલે સ્નાતક પાઠ્યક્રમ શરૂ કર્યો છે અને એક મોટી હોસ્પિટલ પણ અહીં ચલાવે છે. એ ઉપરાંત, ટીડીયુ 6000 ઔષધીય વનસ્પતિઓ, સૂત્રીકરણ (formulations), ઔષધ વિજ્ઞાન, ફાર્માસ્યુટિકલ સિદ્ધાંતો અને વિધિઓ, ચિકિત્સા વિજ્ઞાન, રોગજનન, જૈવ-નિયમન અને આયુર્વેદિક વિજ્ઞાનના અન્ય અંગોના કોમ્પ્યુટર કૃત ડેટાબેઝ પણ જાળવે છે.

મેં આ શોધનાં ઘણાં ઉદાહરણ જોયાં. દાખલા તરીકે, અદ્યયન દર્શાવે છે કે અમુક ખાદ્યપદાર્થો આયુષ્યમાં વૃદ્ધિ કરે છે. અમુક લોકપ્રચલિત અદ્યયનો રેડ વાઈનમાં પણ આ ગુણ દર્શાવે છે. આયુર્વેદમાં દાડમ એવાં જ ગુણો માટે જાણીતું છે. આયુર્વેદની એક શાખાને રસાયણ કહેવામાં આવે છે, જે દીર્ઘાયુ વિજ્ઞાન નામથી પણ ઓળખાય છે.

એક પી.એચ.ડી. છાત્રે આ સૂચના ની કસોટી કરવા માટે ટ્રોસોફીલા(ફળો પર બેસતી માખી) પર પ્રયોગ કર્યો. કેટલીક માખીઓને રેડ વાઈન આપવામાં આવ્યો, કેટલીકને દાડમનો રસ અને બાકીની માખીઓ નિયંત્રિત સમૂહમાં રાખવામાં આવી. જોવાનું એ હતું કે આ માખીઓ પાત્ર (container) માં કેટલી ઉપર ચડી શકે છે, જેથી એમની જીવનશક્તિ અને સામર્થ્યને માપી શકાય. છાત્રે જોયું કે જે માખીઓને દાડમનો રસ આપવામાં આવ્યો હતો, એમની જીવન અવધિ તો વધી જ, એમની પ્રજનન ક્ષમતા પણ વધી. અર્થાત આ માખીઓ રેડ વાઈન અને નિયંત્રણ સમૂહની સરખામણીમાં બહેતર હતી.

ટીડીયુ બોર્ડ ઓફ ટ્રસ્ટીના સહ-અધ્યક્ષ ડૉ. રામાસ્વામી એક પ્રમુખ ન્યુરોલોજિસ્ટ છે. એમણે મને એક વધુ પ્રભાવશાળી પ્રયોગ વિશે જણાવ્યું. ચિકિત્સા ક્ષેત્રોમાં શોધની સમસ્યાઓમાંથી એક સમસ્યા એ છે કે તથાકથિત અસલી દુનિયામાં શોધનાં પરિણામોનું પરીક્ષણ કેવી રીતે કરવું.

‘કોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

નિશ્ચિત જ, કોઈ પ્રયોગશાળામાં ઉંદરો અથવા ફળો પર બેસનારી માખીઓ પર પ્રયોગ કરી શકે છે પરંતુ એ બધાં માણસથી અલગ છે. માણસો પર સિદ્ધાંતનું પરીક્ષણ કરવું, એ વિશેષ રૂપે મુશ્કેલ છે કારણ કે એનાથી કોઈ મોટું નુકસાન થઈ શકે છે અને ફિલ્ડ ટેસ્ટ માટે કઠોર ‘પ્રયોગશાળા પ્રોટોકોલ’ હોય છે. બધાં ચિકિત્સા સંશોધનો માટે આ અધરી સમસ્યા છે.

ડૉક્ટરે કહ્યું કે એઓ એ દવાઓની અસરનું પરીક્ષણ કરવા માંગે છે, જે મેલેરિયાના ઈલાજમાં સહાયક હતી. પરંતુ આમ કરવા માટે એકમાત્ર ઉપાય એ હતો કે આ દવાને જે લિવરમાં ઈજેક્શન દ્વારા પહોંચાડવામાં આવી હોય, તે લિવરની બાયોપ્સી કરવામાં આવે. અને આ નિશ્ચિત જ મેલેરિયાગ્રસ્ત કોઈ જીવિત માણસ પર શક્ય નથી.

ટીમે અત્યાધુનિક સ્ટેમ સેલ ટેકનિકનો પ્રયોગ કર્યો. આમાં શરૂઆતમાં હાથની ત્વચાનાં સેલ લેવામાં આવે છે. સ્ટેમ સેલથી માનવ શરીરના કોઈ પણ અંગને વિકસિત કરી શકાય છે. આ પ્રમાણે એમણે લિવર વિકસિત કર્યો. આ લિવરમાં મેલેરિયાનાં જંતુઓ ઈજેક્ટ કર્યા. પછી એક લિવરમાં આયુર્વેદિક દવા ઈજેક્ટ કરી. આ રીતે એઓ પ્રાચીન દવાની અસરકારકતાની જાણકારી મેળવી શક્યાં.

આ મુલાકાત રસપ્રદ હતી. પારંપરિક જ્ઞાન સંબંધી મારાં વિચારો એકદમ બદલાઈ ગયાં હતાં. દર્શનશંકરે કહ્યું કે એમની પાસે એક વિસ્તૃત ડેટાબેઝ છે, જેમાં એમણે પ્રાચીન પાઠોમાં ઉલ્લેખિત દવાઓનો સમાવેશ કર્યો છે. એમાં ફોટાઓ, ટિપ્પણીઓ અને અન્ય સામગ્રીઓ પણ છે. મેં એમને પૂછ્યું કે શું આ ડેટાબેઝ ઓનલાઇન મૂકી શકાય? એમણે જવાબ આપ્યો કે જૈવિક વિવિધતા અધિનિયમ (Biodiversity Act) હેઠળ આ પ્રતિબંધિત છે. હું કંઈ સમજ્યો નહિ. મારે આ વિશે વધુ જાણવું હતું.

એ દિવસે સાંજે મૈસૂરની મહારાની મહામહિમ પ્રમોદાદેવી વાડિયારે પોતાના બેંગલુરુ પેલેસમાં બેંગલુરુ સમાજના કેટલાંક પ્રખ્યાત સભ્યો અને ટીડીયુનાં ડૉક્ટરો માટે એક સમારંભનું આયોજન કર્યું હતું. પ્રસ્તુતિઓ પછી, અમે દક્ષિણ ભારતીય ભોજનનો આનંદ ઉઠાવ્યો, જેમાં દોસા અને પાણી પુરી હતાં. ભોજન પછી ડેઝર્ટ તરીકે તરબૂજમાં પીરસવામાં આવેલી કુલ્ફી અને સંતરાની છાલમાં પીરસાયેલી કુલ્ફી સામેલ હતી. ડિનર દરમિયાન હું ઈન્ટરનેટ પર આયુર્વેદિક જ્ઞાન વિશે અને આ માહિતીને ઈન્ટરનેટ પર પ્રસારિત કરવા માટે જૈવિક વિવિધતા અધિનિયમનાં સૂચિતાથી સંબંધી પ્રશ્ન પૂછતો રહ્યો.

...

જ્યારે હું કેલિફોર્નિયા પાછો આવ્યો, તો મેં પારંપરિક જ્ઞાન અને જૈવિક પાયરેસી (Biopiracy) સંબંધિત પુસ્તકો ખરીદ્યાં અને એની શરૂઆત વંદના શિવાનાં અભૂતપૂર્વ પુસ્તકોથી જ કરી. મેં કેટલાંક સંસ્કૃત વિદ્વાનોને નોટ મોકલી, જે પબ્લિક લાયબ્રેરી ઓફ ઈન્ડિયાનાં સક્રિય ઉપયોગકર્તા હતાં. મેં એમને પૂછ્યું કે તેઓ આ બાબતમાં શું વિચારે છે. મેં આયુર્વેદિક

ઔષધિઓનો ઇતિહાસ અને પારંપરિક જ્ઞાનનાં પેટન્ટ વિશેનાં બૌદ્ધિક સંપત્તિનાં ગ્રંથો વાંચ્યાં.

બે ચીજો વિશે મને કૃતુહલ થયું. પહેલી, દર્શન શંકરે મને 13 સી.ડી.ઓ મોકલી, જેને તેઓ “હોમિયોપેથીમાં ઔષધીય વનસ્પતિઓ” (Medicinal plants in Homeopathy) અને “કેરળની ઔષધીય વનસ્પતિઓ” (Medicinal plants in Kerala) નામથી વેચે છે. દરેક સી.ડી.માં સાધારણ ડેટાબેઝ ઈન્ટરફેસ હતો. એમાં વનસ્પતિઓનાં ફોટાઓ સાથે મૂળ પાઠ, કીવર્ડ્સ (keywords) અને અન્ય સામગ્રીઓ સામેલ હતી. આ સી.ડી. જોઈને એવું લાગી રહ્યું હતું કે એને સરળતાથી સરસ ઈન્ટરનેટ ઈન્ટરફેસમાં બદલી શકાશે.

બીજી વાત જે મને પરેશાન કરી રહી હતી, એ હતી, “ટ્રેડિશનલ નૉલેજ ડિજિટલ લાયબ્રેરી” નામથી સરકારનો મોટો પ્રયાસ. આ સિસ્ટમ ઘણાં વર્ષોમાં બનાવાઈ છે, જેમાં 150 પુસ્તકોનું બહુ મહેનતથી અનુલેખન કરવામાં આવ્યું છે અને પછી 297,183 પારંપરિક આયુર્વેદિક અને યૂનાની ફોર્મુલેશન્સને સામેલ કરવામાં આવ્યાં છે. પ્રખ્યાત વિશેષજ્ઞોએ ટેકસ્ટનું ચયન કર્યું છે અને હું એ કહી શકું છું કે આ ડેટાબેઝ પારંપરિક જ્ઞાનના આયુર્વેદિક ફોર્મુલેશનના કોડની કલાને દર્શાવે છે. પણ આમાં પણ એક પેંચ છે; આ ડેટાબેઝ જનતા માટે ઉપલબ્ધ નથી અને આ માત્ર પેટેન્ટ-પરીક્ષકો માટે જ ઉપલબ્ધ છે.

હું ઘણાં વખતથી યુ.એસ.પેટેન્ટ સિસ્ટમ માટે ચિંતિત છું. મને લાગે છે કે બિઝનેસની રીતો અને સૉફ્ટવેર પેટેન્ટ લાભ કરતાં હાનિ વધુ કરે છે અને ભાગ્યે જ નવીન અથવા અનોખાં છે. મેં વર્ષ 1994માં યુ.એસ. પેટેન્ટ ડેટાબેઝને ઈન્ટરનેટ પર મૂક્યાં અને પેટેન્ટ આપવાની પ્રક્રિયાઓ સમજવામાં ઘણો સમય વિતાવ્યો. મેં એ લોકો સાથે પણ વાત કરી, જેઓ પોતાની દિનચર્યામાં પેટેન્ટનો ઉપયોગ કરે છે. વાસ્તવમાં જ્યારે મેં પહેલી વાર ઈન્ટરનેટ પર પેટેન્ટ ડેટાબેઝ મૂક્યો, તો મારાં સૌથી વધુ ઉત્સાહી ઉપયોગકર્તાઓ યુ.એસ. પેટેન્ટ અને ટ્રેડમાર્ક ઓફિસનાં કર્મચારીઓ હતાં. એમના કાર્યાલયમાં કોમ્પ્યુટર પર સર્ચ કરવાની સુવિધાઓ બરાબ અને જૂની હતી અને તેઓ પોતાના સંશોધન માટે મારી સિસ્ટમનો ઉપયોગ કરવા મારા ઘરે આવતાં હતાં.

વ્યાપારિક પદ્ધતિઓ અને સૉફ્ટવેર પેટેન્ટની વધતી સંખ્યા ઉપરાંત ચિકિત્સા ક્ષેત્રમાં પણ આવાં જ મુદ્દાઓ છે. ખાસ કરીને, યુ.એસ. અને યુરોપિયન પેટેન્ટ કાર્યાલયોએ બહુ મોટી સંખ્યામાં સંદિગ્ધ પેટેન્ટ આપ્યાં છે, જેથી ભારત, આફ્રિકા અને અન્ય ઘણી જગ્યાએ કોધની ભાવના ફેલાઈ ગઈ છે, જ્યાં દૈનિક જીવનમાં આ પારંપરિક જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરવાનો ઘણો પ્રાચીન ઇતિહાસ રહ્યો છે.

સૌથી પ્રસિદ્ધ પેટેન્ટ હળદરનો હતો. હળદર પ્રાચીન સમયથી ચિકિત્સાના ગુણો માટે પ્રસિદ્ધ છે, જેમાં જબમો માટે હળદરનો ઉપયોગ મુખ્ય છે. બે અમેરિકન શોધકર્તાઓએ “હળદરના પાવડરનો ઉપયોગ અને ઉપયોગની પદ્ધતિ” પર પેટેન્ટ પ્રાપ્ત કર્યો હતો. ભારતનો કોથ સમુચિત જ હતો.

‘કોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

વૈજ્ઞાનિક અને ઔદ્યોગિક સંશોધન પરિષદ (Council of Scientific and Industrial Research) ભારતમાં મોટી રાષ્ટ્રીય સંશોધન પ્રયોગશાળાઓ ચલાવે છે. આ પરિષદના મહાનિદેશક ડૉ.આર.એ.માશેલકરના નેતૃત્વમાં બહુ પ્રયત્નો પછી આ પેટેન્ટ રદ કરવામાં આવ્યો.

બાસમતી ચોખા પર પણ એક પેટેન્ટ આપવામાં આવ્યો હતો, જેને બંગાળમાં હજારો વર્ષથી ઉગાડવામાં આવે છે. આ પેટેન્ટ બાસમતી ચોખા અને ફણકી ચોખાને કોસ બ્રીડિંગ કરીને ઉગાડેલાં વધુ સારી જાતના ચોખાને આપવામાં આવ્યો હતો. આ નિશ્ચિત જ કોઈ નવો પ્રયોગ નથી કારણ કે ભારતનાં ખેડૂતો સદીઓથી કોસ બ્રીડિંગ કરીને ચોખા ઉગાડી રહ્યા છે. એટલું જ નહિ, પેટેન્ટમાં “બાસમતી” શબ્દ સામેલ કરાયો હતો, એટલે આ શબ્દનો પ્રયોગ કરવાથી ખેડૂતો વિરુદ્ધ કાર્યવાહી થઈ શકતી હતી.

જૈવ વિવિધતા પર સંયુક્ત રાષ્ટ્ર સંમેલન દરમિયાન આંતરરાષ્ટ્રીય સમુદાયે એ સ્વીકાર કર્યું છે કે જે પેટેન્ટ પારંપરિક જ્ઞાન પર આધારિત હોય અને જે સ્થાનિક લોકો વર્ષોથી જાણતાં હોય, એ કોઈ પશ્ચિમી જૈવિક લૂંટારી કંપનીઓ (corporate biopirates) ના અધિકારમાં ન આવવી જોઈએ, જે એ જ્ઞાનને પોતાને માટે છીનવી લેવા માંગે છે. આ સંમેલનથી વિભિન્ન દેશ એક રાષ્ટ્રીય કાનૂન બનાવવા માટે પ્રેરિત થયાં અને ભારતે વર્ષ 2002 નો જૈવ-વિવિધતા અધિનિયમ બનાવ્યો. એ સંમેલન અને આ અધિનિયમ, બંનેનો પ્રમુખ સિદ્ધાંત એ છે કે પશ્ચિમી કૉર્પોરેશનોએ સ્થાનિક સમુદાયોના જ્ઞાનથી થયેલો નફો માત્ર પોતાના પૂરતો જ સીમિત ન રાખવો જોઈએ બલ્કે એ સ્થાનિક લોકો સાથે વહેંચવો જોઈએ.

જો પેટેન્ટ પારંપરિક જ્ઞાન પર આપવામાં આવે તો હું સંપૂર્ણપણે સંમત છું કે નફાને વહેંચવો જોઈએ. એ ઉપરાંત જો જૈવિક સામગ્રીને વિશેષ ઉપચારાત્મક પ્રભાવના પારંપરિક સ્ત્રોતોસંબંધી જાગૃતિના આધાર પર એને કોઈ સ્થાનિક ક્ષેત્રમાં વ્યાપક રીતે ઉગાડવામાં આવે તો પેટેન્ટે એમાંથી થયેલા નફાને સ્થાનિક સમુદાય સાથે વહેંચવો જોઈએ. જૈવ- વિવિધતા અધિનિયમ આ સિદ્ધાંતોને પ્રતિષ્ઠાપિત કરે છે.

જો કે અહીં મારી સમસ્યા એ છે કે હળદરથી માંડીને બાસમતી ચોખા સુધી જેટલાં પેટેન્ટ આપવામાં આવ્યાં છે , એમાંથી ઘણાં બરાં નકલી હતાં. એ નહોતાં આપવા જોઈતાં. પરંતુ હજી પણ એવાં રદી પેટેન્ટ આપવાનું ચાલુ જ છે. પારંપરિક જ્ઞાન ડિજિટલ લાયબ્રેરીનો સિદ્ધાંત એ છે કે પેટેન્ટ-પરીક્ષક આવાં રદી પેટેન્ટ ઓળખવા માટે એનો ઉપયોગ કરે અને આવાં રદી પેટેન્ટ આપવાનું જ બંધ કરે. ડિજિટલ લાયબ્રેરીએ અમેરિકા અને યુરોપનાં પેટેન્ટ ફાયોલયો સાથે સમજૂતી કરી છે અને હું આ વિચારનું સંપૂર્ણ સમર્થન કરું છું કે પેટેન્ટ-પરીક્ષકે આ ડેટાબેઝનો ઉપયોગ નિયમિત રૂપે કરવો જોઈએ. આ હકારાત્મક વાત છે.

પરંતુ કેટલાંક લોકો એમ માને છે કે ડેટાબેઝને વ્યાપક રૂપે ઉપલબ્ધ કરાવવા અમુક અંશે અયોગ્ય હોઈ શકે કેમ કે કોર્પોરેટ કંપનીઓ એનો અયોગ્ય લાભ ઉઠાવી શકે છે. ટીડીયુનો ડેટાબેઝ ઓનલાઇન મૂકવાનું પણ

આ જ કારણે ચિંતાજનક માનવામાં આવે છે. મને આ તર્ક સમજાતો નથી. છેલ્લાં ત્રણ દશકોથી હું જે માહિતી ઓનલાઇન મૂકીને સાર્વજનિક કરી રહ્યો છું, મારા એ અનુભવથી આ તર્ક એકદમ વિપરીત છે.

મેં આ બાબત માટે ઘણાં લોકોને લખ્યું કે એ લોકો શું વિચારે છે. તેઓ મારી સાથે સંમત થયાં કે ડેટાબેઝને ગુપ્ત રાખવાથી ખોટાં પેટેન્ટ રોકી નહિ શકાય. હું એ નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યો છું કે આ માહિતીને ગુપ્ત રાખવાથી મહત્વપૂર્ણ સાર્વજનિક જ્ઞાનની પ્રગતિ અને વિસ્તાર બાધિત થાય છે. મને એ વાતનું દયાન છે કે મેં ક્યારેય ડેટાબેઝ જોયો નથી અને સંસ્કૃતનાં વિદ્વાનોએ ચેતવણી આપી છે કે કોઈ પણ કોર્પોરેશનને એના અંતર્નિહિત ટેકસ્ટને સંપૂર્ણ રીતે સમજ્યા વિના ડેટાબેઝમાં મૂકવાથી એ યુગો જૂનાં સિદ્ધાંત, garbage in, garbage outની જેમ માત્ર કચરાનો ઢગલો બની જશે, જેમાંથી કચરો જ નીકળશે.

આમ તો આ બહુ ઉચ્ચ ગુણવત્તાયુક્ત ડેટાબેઝ છે. હું માનું છું કે વ્યાપક રીતે એની ઉપલબ્ધતા ઉપયોગી જ્ઞાનના પ્રસારણમાં સહયોગ કરી શકે છે. જો આ માહિતી ખોટા પેટેન્ટને રોકવામાં ઉપયોગી હોય તો આ માહિતી પેટેન્ટ-બસ્ટરના વ્યાપક સમૂહને ઉપલબ્ધ કરાવવી લાભદાયી થઈ શકે. જો ડેટાબેઝ ઉચ્ચ ગુણવત્તાયુક્ત ન હોય તો સંસ્કૃતનાં વિશેષજ્ઞો આમાં ટિપ્પણીઓ મૂકવાનું કામ કરી શકે છે અને એને વધુ ઉપયોગી બનાવી શકે છે. અને, નિશ્ચિત જ, આયુર્વેદિક અને યૂનાની વિજ્ઞાનના પ્રચારમાં આ ઘણો ઉપયોગી થશે.

કેવળ પરીક્ષકો સુધી ડેટાબેઝ સીમિત રાખવા કરતાં વધુ સારી વ્યૂહરચના એ હોઈ શકે કે આ વંદના શિવા જેવાં પેટેન્ટ-બસ્ટરોને એ પ્રેરિત કરે. મારી સહકર્મી અને સામ પિત્રોડાની મિત્ર બેથ નોવેકે, જેમણે વ્હાઈટ હાઉસમાં ઓસામાના ઓપન ગવર્મેન્ટ પ્રયાસોનું નેતૃત્વ કર્યું હતું, એક “પીઅર ટૂ પેટેન્ટ” (Peer to Patent) નામની સિસ્ટમ શરૂ કરી હતી, જેમાં પેટેન્ટ પરીક્ષક પૂર્વગામી કલાના ઉદાહરણો જાણવા માટે નેટ પર અન્ય લોકો સાથે કામ કરે છે. માત્ર થોડાં પેટેન્ટ-પરીક્ષકો માટે ડેટાબેઝ ઉપલબ્ધ કરાવવાને બદલે “પીઅર ટૂ પેટેન્ટ” વધુ સારું પરિણામ પ્રાપ્ત કરવા માટે લોકોના જ્ઞાનનો લાભ લે છે.

હું ચોક્કસ કહી નથી શકતો કે આનો ઉત્તર હું જાણું છું, પણ મારો મત છે કે સરકારની પારંપરિક જ્ઞાન ડિજિટલ લાયબ્રેરીનો ડેટાબેઝ સાર્વજનિક રીતે ઉપલબ્ધ હોવો જોઈએ. આમાં સાર્વજનિક ક્ષેત્રનું જ્ઞાન સામેલ છે, સરકાર દ્વારા ઘણો ખર્ચ કરીને એ જમા કરવામાં આવ્યું છે અને આને ઉપલબ્ધ કરાવવું એ પરંપરાગત જ્ઞાન માટે સારું હશે.

સરકારી ઉદ્યમ તરીકે, એવું પણ લાગશે કે કોપીરાઈટ અધિનિયમ, માહિતીનો અધિકાર અધિનિયમ, અને બંધારણ બધાંનું વલણ છે; માહિતી પ્રગટ કરવી. હું આ બાબતે ખોટો પણ હોઈ શકું છું, પણ મારી ઈચ્છા છે કે વર્ષ 2018 માં આ ચર્ચા શરૂ થાય, જેને પરિણામે એવું બની શકે કે સરકારને એક ચાલિકા દાખલ કરવામાં આવે કે એમનો ડેટાબેઝ સાર્વજનિક કરે, માત્ર પોર્ટલ પર નહિ બલકે એને બારે માત્રામાં

‘કોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

ડાઉનલોડ કરવા માટે અને એનો ફરી પોતાની રીતે ઉપયોગ કરવા માટે પણ.

વૈજ્ઞાનિક જ્ઞાન અને દિલ્હી વિશ્વવિદ્યાલયમાં ફોટોકોપીની દુકાન.

નવમું કાર્યક્ષેત્ર છે , વૈજ્ઞાનિક જ્ઞાન; મારું તાત્પર્ય પત્રિકામાં છપાતાં આધુનિક વિદ્વાનોના પ્રકાશનથી છે. 2017 માં મારો મોટા ભાગનો પ્રયાસ વૈજ્ઞાનિક જ્ઞાન સુધી પહોંચવામાં રહેલી અડચણોનો સામનો કરવામાં ગયો, ખાસ કરીને અમેરિકી કર્મચારીઓ અથવા અધિકારીઓ દ્વારા એમના સરકારી કર્તવ્યો દરમિયાન લખવામાં આવેલાં, પત્રિકાઓના લેખ હતાં, જે પૈસાની દિવાલ (pay wall) ની પાછળ છુપાવવામાં આવ્યાં હતાં.

મારી કાર્યવાહીની મૂળ યોજના એ સમસ્યાનું વિશ્લેષણ કરીને, અમેરિકન બાર એસોસિએશનની સમક્ષ મારા નિષ્કર્ષી રજૂ કરીને એમની “હા” અથવા “ના” નો મત લઈને પછી એ માહિતી પ્રમાણિત મેઈલ દ્વારા ડાઉનલોડ પ્રકાશકો અને એજન્સીઓને મોકલવાની હતી. આ પત્રો દ્વારા પ્રકાશકોને નોટિસ મોકલવાની હતી કે એમના પર સવાલ ઉઠાવવામાં આવ્યાં છે અને એમણે 60 દિવસોની અંદર પોતાની પ્રતિક્રિયા આપવાની રહેશે.

મારા મનમાં એક જ સવાલ હતો, “હવે શું થશે?” જ્યારે હું પબ્લિક ડોમેનનાં કામો પર કૉપીરાઈટના અનુચિત દાવાઓ વિશે પત્ર મોકલું છું તો એને પ્રકાશિત કરવાની અનુમતિ નથી માંગતો. જો કામ ખરેખર પબ્લિક ડોમેનમાં છે, તો મારે અનુમતિની જરૂર નથી. હું એ વાત પણ સ્પષ્ટ કરી દઉં કે મારી પાસે એવાં કામોની એક કોપી છે, જેના વિશે હું સવાલ ઉઠાવી રહ્યો છું. અન્યથા આ કેવળ એક સૈદ્ધાંતિક મુદ્દો છે. હું પ્રતિક્રિયા માગું છું પણ મને ભાગ્યે જ કોઈ પ્રતિક્રિયા મળે છે. આ પરિસ્થિતિમાં પ્રશ્ન એ છે કે શું આ લેખને પોસ્ટ કરવો જોઈએ?

સાય-હબ (sci-hub)ની એલેક્ઝાન્ડ્રા એલ્બાકયાન અને જેએસટીઓઆર (JSTOR) નાં આરોન સ્વાટર્ઝના અનુભવો પરથી હું જાણું છું કે જ્યારે પ્રકાશકોને એમનાં વિત્તીય હિતો પર જોખમ લાગે, ત્યારે એ કેટલાં ફૂર થઈ શકે છે. મને નથી લાગતું કે જો હું સરકારનાં કામો વિશે કાયદેસર રીતે વાત કરું, તો પ્રકાશક મારી વાત જરા પણ સાંભળશે. એઓ એ જ કરશે, જે માનક સંગઠનોએ કર્યું અને એ લોકો ઝઘડવા માટે તૈયાર જ હોય છે. હું ચોક્કસ પ્રકાશકોને એ નોટિસ મોકલવાનો છું કેમ કે મને લાગે છે કે એમણે સાર્વજનિક સંપત્તિનો દુરુપયોગ કર્યો છે. પરંતુ હું આ કરવા માટે કોઈ બીજો રસ્તો તલાશ કરી રહ્યો છું, જે થોડો ઓછો વાંકોચૂકો હોય અને સીધો જ ઝળહળતી લાયબ્રેરી સુધી પહોંચાડી દે.

ભારતમાં પણ આ જ સ્થિતિ છે, દિલ્હી યુનિવર્સિટીની ફોટોકોપી દુકાનનો પ્રસિદ્ધ કેસ, એ રસ્તો હોય શકે છે. દિલ્હી વિશ્વવિદ્યાલયના કેમ્પસમાં એક નિજી ફોટોકોપી દુકાન હતી. પ્રોફેસરો અહીં જર્નલ નાં લેખોની લિસ્ટ લઈને આવતાં, એ દુકાનદાર લાયબ્રેરીમાં જઈને એ લેખોને કોપી

કરી લેતો, પછી વિદ્યાર્થીઓ માટે પાઠ્યક્રમ પુસ્તિકા(course pack) તૈયાર કરતો અને વ્યાજબી ભાવે એ વેચતો. આ “રામેશ્વરી ફોટોકોપી શોપ” પર ઓક્સફર્ડ યુનિવર્સિટી પ્રેસ, કેમ્બ્રિજ યુનિવર્સિટી પ્રેસ અને ટૈલર એન્ડ ફ્રાંસિસ, ત્રણેએ કેસ કર્યો. દુકાન પર સશસ્ત્ર પોલીસે દરોડો પાડ્યો. દુકાનના માલિકે ‘ધ વાયર’ને જણાવ્યું, “આ બહુ શરમજનક હતું. મને લાગ્યું કે હું અપરાધી છું.”

આ કેસ નવી દિલ્હીમાં દિલ્હી ઉચ્ચ ન્યાયાલયમાં ચાલ્યો. ભારતના બૌદ્ધિક સંપત્તિના એક પ્રમુખ વિદ્વાન અને સમર્પિત સાર્વજનિક કાર્યકર્તા, મારા મિત્ર શમનાદ બશીરે છાત્રો અને શિક્ષણવિદોના પક્ષ તરફથી મદદરેશી કરી.

ભારતીય કૉપીરાઈટ અધિનિયમ (ધ કૉપીરાઈટ એક્ટ ઓફ ઇન્ડિયા) માં પણ અન્ય કૉપીરાઈટ અધિનિયમોની જેમ અમુક અપવાદ છે, જ્યાં કૉપીરાઈટ લાગૂ નથી થતો. દાખલા તરીકે, યુ.એસ.માં અમેરિકન સરકારનું કામ કૉપીરાઈટથી મુક્ત છે. ભારત અને અમેરિકા, બંને દેશોમાં કૉપીરાઈટનું ઉલ્લંઘન કર્યો વિના કોઈ નેત્રહીન માટે પુસ્તક કૉપી કરી શકાય છે. એ વાતથી કોઈ ફરક નથી પડતો કે પુસ્તકનું મહત્વ શું છે, આ એક આંતરરાષ્ટ્રીય સંધિનું પરિણામ છે.

ભારતમાં કૉપીરાઈટના સંબંધે એક બીજો અપવાદ પણ છે, જો કોઈ શિક્ષક પોતાના વિદ્યાર્થીને ભણાવતી વખતે કોઈ કામ કૉપી કરાવે, તો એના ઉપર કૉપીરાઈટ લાગૂ નહિ થાય. ન્યાયાલયનું કહેવું છે કે દિલ્હી વિશ્વવિદ્યાલયમાં કોર્સ પેક આ જ અપવાદને અંતર્ગત આવે છે. રામેશ્વરી ફોટોકોપી દુકાને કૉપીરાઈટનું કોઈ ઉલ્લંઘન નથી કર્યું કારણ કે કોર્સ પેકને વિશ્વવિદ્યાલયની અનુમતિથી એક વિશેષ ઉદ્દેશ્ય માટે તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો. આ ઉદ્દેશ્ય છે, જ્ઞાનના પ્રસારને પ્રોત્સાહન આપવું, જે કૉપીરાઈટનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય છે.

કૉપીરાઈટ કાનૂન આની ઉપર લાગૂ નથી થતો. કેસ કાઢી નાખવામાં આવ્યો.

હું દિલ્હી યુનિવર્સિટીના મામલા પર વિચાર કરી રહ્યો છું અને કોર્ટનો નિર્ણય મારા કાનોમાં ગૂંજી રહ્યો છે. હું જર્નલના લેખોનો મારો ડેટાબેઝ જો વિશ્વવિદ્યાલયના પરિસરમાં લઈ જાઉં તો શું થાય? હું દિલ્હી વિશ્વવિદ્યાલયના મામલા જેવું જ કંઈક કરવાનો વિચાર કરી રહ્યો હતો, જે અમેરિકામાં પણ સર્વવ્યાપી હોય.

મારો વિચાર છે કે કોઈ પ્રોફેસર મને પત્રિકાના લેખો માટે એક ડિજિટલ ઓબ્જેક્ટ આઈડેન્ટિફાયરની સૂચિ આપી શકે છે. પછી, જ્યારે છાત્ર આવે ત્યારે હું એમને એક યુએસબી(USB) ટ્રાઈવ આપીશ, જેમાં એમનો પાઠ્યક્રમ (કોર્સ પેક) હશે. પછી, હું બીજા વિશ્વવિદ્યાલયમાં જઈને આ જ પ્રક્રિયા ફરીથી કરીશ. આ જ્ઞાન ઉપલબ્ધ કરાવવાની સેવા દરેક છાત્ર માટે વ્યક્તિગત હશે. કદાચ અમે મફત યુએસબી ટ્રાઈવ સાથે

‘કોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

વિદ્યાર્થીઓને નાસ્તો પણ આપીએ. મારી પાસે ગુઆરેમોલે વાનગીઓનો અદ્ભુત સંગ્રહ છે, જે ભારતમાં બહુ લોકપ્રિય છે.

મેં શમનાદને પૂછ્યું, “આ એ જ મુદ્દો નથી?” એમણે સંમતિ વ્યક્ત કરતા કહ્યું કે આ યુએસબી ટ્રાઈવ પણ પાઠ્યક્રમ પુસ્તિકા (કોર્સ પેક) સમાન જ છે, પરંતુ કોઈ એ ન કહી શકે કે કોર્ટ આના વિશિષ્ટ તથ્યોની વ્યાખ્યા કઈ રીતે કરશે અને કોર્ટ શું યુએસબી ટ્રાઈવ અને કાગળોની પાઠ્યક્રમ પુસ્તિકા(paper course pack) ને સમાન માનશે. પરંતુ અમે બંને એ વાતમાં સંમત હતાં કે ખરેખર આ કામ એક બિંદુ પર સમાન જ હતાં.

શિક્ષણનો અધિકાર માત્ર કોપીરાઈટ અધિનિયમમાં જ સામેલ કરવામાં આવ્યો છે, એવું નથી. આ અધિકાર ભારતના બંધારણમાં પણ મૂળભૂત અધિકારો અંતર્ગત સામેલ કરવામાં આવ્યો છે. દાખલા તરીકે, પોતાની પંસદનો વ્યવસાય કરવો, એ મૌલિક અધિકાર છે, જે જાતિની ઉપર છે. પણ આ જાતિથી કંઈક વધુ છે; તમે તમારી પંસદનો વ્યવસાય ત્યાં સુધી ન કરી શકો, જ્યાં સુધી તમે એ શીખી ન લો. ટેક્નિકલ માનકો માટે મારો આ જ તર્ક હતો અને સામાન્ય રીતે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે પણ મારો આ જ તર્ક હશે. કાર્યશીલ લોકશાહીમાં સુમાહિતગાર નાગરિકોનું મુખ્ય યોગદાન હોય છે.

બધાં લોકોને વૈજ્ઞાનિક માહિતી ઉપલબ્ધ કરવાને બદલે 2 કરોડ ભારતીય વિદ્યાર્થીઓને આ માહિતી એક એક કરીને ઉપલબ્ધ કરાવવામાં મને ખુશી થશે. આ મહત્વપૂર્ણ બિંદુ છે: જ્ઞાન સુધી પહોંચ દ્વિગુણી(binary) સમસ્યા નથી જો કે અહીં નિજી સંપત્તિના અધિકારોનો મામલો છે પણ આપણે આ અધિકારને જ્ઞાનના માર્ગમાં ત્યારે અનુચિત અડચણ ન બનવા દેવો જોઈએ, જ્યારે વિદ્યાર્થી પોતાનું શિક્ષણ આગળ ધપાવવા પ્રયાસ કરે છે. શિક્ષણમાં અડચણ પેદા કરવી, એ અનૈતિક છે. અને કદાચ અડચણો દૂર કરવાનો આ જ અવસર છે.

મને આશા છે કે આ ડેટા ભારતમાં ઉપયોગમાં લેવામાં આવશે અને એને ભારતીય વિદ્યાર્થીઓ સુધી પહોંચાડી શકાશે. મને ખાતરી નથી કે આ કામ કરવાની મારામાં હિમ્મત છે અથવા ભારતનાં વિશ્વવિદ્યાલયો એટલું સાહસ કરશે કે મને પોતાના પરિસરમાં આવવાની અનુમતિ આપે. મને એ પણ ખબર નથી કે લોબી પ્રકાશકો કેવી પ્રતિક્રિયા આપશે. પણ મારું માનવું છે કે આ પ્રવૃત્તિ ભારતીય કાનૂન અંતર્ગત આવે છે અને આ માહિતી ઉપલબ્ધ કરાવવા માટે જો જ્ઞાન- સત્યાગ્રહ જ એકમાત્ર ઉપાય છે, તો એ કરવો જ રહ્યો.

માહિતીનું લોકશાહીકરણ

દસમું ક્ષેત્ર છે, માહિતીનું લોકશાહીકરણ. આ મારું કાર્યક્ષેત્ર છે, કદાચ સૌથી મહત્વપૂર્ણ છે. મારું વ્યક્તિગત દયાન એ વિશાળ ડેટાબેઝ શોધીને એને સાર્વજનિક કરવા પર છે, જે પબ્લિક ફંડમાંથી , મોટે ભાગે

સરકારી ફંડમાંથી બનાવવામાં આવ્યાં હોય. આ ઉપરથી નીચે (top-down) જવાનો ઉદ્દ્યમ છે, જે ઘણી વાર ભારત અને અમેરિકામાં રાષ્ટ્રીય સરકારના સ્તર પર કામ કરે છે. હું એ ચીજોની શોધ કરું છું, જે પહેલાંથી જ મોજૂદ છે અને લોકોને એ ઉપલબ્ધ કરાવી આપવાનો પ્રયત્ન કરું છું.

પરંતુ જ્ઞાન ઉપરથી નીચે(top-down) નથી વહેતું. જ્ઞાન લોકોથી શરૂ થાય છે. વર્ષ 2016માં, મારી યાત્રા દરમિયાન જ્યારે હું બંકર રોયને મળ્યો, ત્યારે મને એનો અનુભવ થયો. સામ પિત્રોડાએ પ્રખ્યાત મેયો કોલેજમાં ભાષણ આપવાનું હતું. ત્યાર પછી બીજે દિવસે સવારે સામનાં જૂના દોસ્ત બંકરને મળવા બેયરક્રૂટ કોલેજ ગયાં. પછી રાજસ્થાન કેન્દ્રીય વિશ્વવિદ્યાલયમાં કુલપતિ તરીકે સામે દીક્ષાંત સમારંભની અદ્યક્ષતા કરવાની હતી.

બેયરક્રૂટ કોલેજ એક અદ્ભુત જગ્યા છે. બંકરે એની સ્થાપના 1972 માં કરી હતી. વર્તમાનમાં મધ્ય રાજસ્થાનમાં તિલોનિયા ગામ પાસે એનું મોટું પરિસર છે. એમનું ઉલ્લેખનીય કામ સૌર ફાનસનું છે. તેઓ આખી દુનિયાનાં ગામોની મહિલાઓને પોતાના પરિસરમાં નિમંત્રિત કરે છે અને એમને સૌર ફાનસ બનાવવાનું અને એની જાળવણીનું કામ શીખવે છે. એ મહિલાઓ સોલ્ડર કરવાનું, સ્ક્રેમૅટિક્સ આકૃતિઓ સમજવાનું અને અન્યોને પ્રશિક્ષણ આપવાનું કામ પણ શીખે છે. આ મહિલાઓ પોતાના ઘરે પાછી જઈને ગામમાં પ્રકાશ ફેલાવવાનું કામ કરે છે, જેથી વિદ્યાર્થીઓ અને વયસ્કોને અંધારું થયા પછી પણ ભણવાની સગવડ મળે છે. સૌર ઉર્જાનો ઉપયોગ અન્ય ઘણાં કામો માટે પણ થાય છે, જેમ કે સેલ ફોનને ચાર્જ કરવા માટે.

આ ઉપરાંત બેયરક્રૂટ કોલેજમાં સૌર કૂકર, જળ પુનર્પ્રાપ્તિ (reclamation) પરિયોજનાઓ, સૌર ઉર્જાથી સંચાલિત જળ વિલવણીકરણ (desalination), કચરા નિકાલની પ્રણાલી અને અન્ય ઘણી યોજનાઓ વિકસિત કરવામાં આવી છે. એમણે એપ્પલ કંપની સાથે મળીને એવી સિસ્ટમ પર પણ કામ કર્યું છે, જેથી બાળકો જો દિવસે બેતરમાં કામ કરતાં હોય તો એઓ રાત્રે શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરી શકે. પી.એચ.ડી. કરી ચૂકેલાં છાત્રો પોતાના પોસ્ટ-ડૉક્ટરલ શિક્ષણ માટે એક વર્ષ અહીં ગાળે છે, જેથી બહુતર નવીન ટેકનોલોજીનું નિર્માણ કરે અને પછી ભારત અને દુનિયાનાં ગામડાઓમાં જઈને એ ટેકનોલોજી લાગૂ કરી શકે.

જ્ઞાન જમીનના સ્તરે પેદા થાય છે. કોઈ વ્યક્તિ રાષ્ટ્રીય સરકારો પર જ દયાન કંદ્રિત કરી શકે છે, પણ આમ કરવાથી અસંખ્ય નાના પુસ્તકાલયો, સ્કૂલો, ગામડાઓમાં બુઝુગીનું જ્ઞાન, મંદિરો અને આયુર્વેદિક ડિસ્પેન્સરીઓમાં રાખવામાં આવેલું પરંપરાગત જ્ઞાન અને જ્ઞાનના ઘણાં બંડારોની અવગણના થશે.

માહિતીનું લોકશાહીકરણ એક લક્ષ્ય છે, જે અમેરિકા અને ભારત વચ્ચે કોસ-ફર્ટિલાઇઝેશનનો અવસર પ્રદાન કરે છે. ઉદાહરણ તરીકે, બંને દેશોમાં બેઝૂતોએ એકસમાન સમસ્યાઓનો સામનો કરવો પડે છે, જેમ કે યોગ્ય

‘કોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

સૌકટવેરની પ્રાપ્તિ, એમનાં ખેતીનાં મશીનો અને બીજાનો પુનરુપયોગ વગેરે.અમેરિકા અને ભારત બંને દેશોમાં મજબૂત ગ્રામીણ પરંપરાઓ અને આખા દેશમાં નાના શહેરોમાં વિશાળ સંસાધનો મોજૂદ છે. ‘અમેરિકા-ભારત ભાઈ ભાઈ’ સૂત્ર બહુ શક્તિશાળી હશે! અમેરિકામાં રહેનારાં 35 લાખ ભારતીય મૂળનાં નાગરિકો આ ભાગીદારી નિર્માણ કરવા માટે એક મજબૂત આધાર બની શકે છે.

સામ પિત્રોડા અવારનવાર માહિતીના લોકશાહીકરણ વિશે વક્તવ્ય આપતાં હોય છે. આ એક મહત્વાકાંક્ષી લક્ષ્ય છે. આ કોઈ એક ડેટાબેઝ નથી, જેને મુક્ત કરવાનો છે. માહિતીનું લોકશાહીકરણ એટલે જ્ઞાનના ઉત્પાદન અને એના ઉપયોગમાં મૌલિક પરિવર્તન. જ્ઞાનની સાર્વત્રિક પહોંચ આપણા સમયની સંભાવના છે અને માહિતીનું લોકશાહીકરણ એનું પરિણામ. આપણે અવશ્ય આ આકાંક્ષાપૂર્ણ લક્ષ્ય પર કામ કરવું જોઈએ.

મારી પોતાની, ભારતની બોજ.

ભારત અને અમેરિકા બંને દુનિયાની સૌથી મોટી લોકશાહી છે અને બંનેનો સમૃદ્ધ વારસો છે; સ્વતંત્રતા અને કાયદાના શાસન માટે મહત્વપૂર્ણ લડાઈઓ. કદાચ મારા જેવા અપ્રવાસી અભારતીય વ્યક્તિ માટે, ભારતના જ્ઞાન વિશે વાત કરવી થોડી ધૂષ્ટતા હોય શકે,પરંતુ મને આ વાતથી પ્રસન્નતા થઈ કે મારાં પ્રયાસોને સારી પ્રતિક્રિયા મળી છે અને હું મારા પ્રયાસો બમણાં કરવા ઈચ્છું છું.

આ મારો દૃઢ વિશ્વાસ છે કે જ્ઞાન સુધી સાર્વત્રિક પહોંચ માટે અને જ્ઞાનને બધાં અંકુશોમાંથી મુક્ત કરવા માટે જો દુનિયાભરમાં ક્રાંતિ શરૂ થાય તો આ ક્રાંતિનું નેતૃત્વ ભારત દુનિયાના અન્ય દેશો કરતાં વધુ સારી રીતે કરી શકશે. મારાં આ વિશ્વાસની પાછળ બે પ્રસંગો છે, જેનું વર્ણન અહીં કરું છું.

ડૉ. કવિરાજ નાગેન્દ્રનાથ સેનગુપ્ત લિખિત “ઔષધીની આયુર્વેદિક પ્રણાલી - બંડ 2” બંગાળી ભાષામાં લખાયેલો ઉત્કૃષ્ટ ગ્રંથ છે, જેનો અંગ્રેજીમાં અનુવાદ સન્ 1901 માં કરવામાં આવ્યો હતો. એ ગ્રંથના એક અવતરણથી હું બહુ પ્રભાવિત થયો. સેનગુપ્ત એવાં વૈદ્યો અને સંસ્કૃતના આચાર્યોના વંશજ હતાં, જેમણે ઘણા સમય સુધી કોલકત્તામાં પ્રેક્ટિસ કરી હતી. આ પુસ્તકની ભૂમિકામાં એમણે લખ્યું છે કે “આ દેશનું જ્ઞાન વેચાણ માટે ક્યારેય ઉપલબ્ધ નથી. હિંદુ શાસ્ત્રો અનુસાર જ્ઞાનનું વેચાણ નિંદનીય છે.”

એ વાત મારા મનમાં ગૂંજતી હતી. મેં જેટલાં પણ ભારતીય માનકોને પોસ્ટ કર્યાં, એ બધાં ઉપર ભર્તૃહરિના “નીતિશતકમ્” નું સૂત્ર લખ્યું, “જ્ઞાન એવો બજાનો છે જે કોઈ ચોરી નથી શકતું.” સન્ 1901ના આયુર્વેદિક ગ્રંથમાં આ સૂત્ર જોવાની આશા નહોતી પણ નિશ્ચિત જ મને આશ્ચર્ય નહોતું થવું જોઈતું.

સેનગુપ્તજીએ ફરીથી આશ્ચર્યચકિત કરી દીધો, કારણ કે એમણે લૉડ ફ્રાંસિસ બેકનના શાસ્ત્રીય ગ્રંથ “ધ એડવાન્સમેન્ટ ઓફ લર્નિંગ” નું અવતરણ આપ્યું છે. બેકને કહ્યું કે જ્ઞાનના નિર્માણનું કામ “લાભ અથવા વેચાણની દુકાન” ન હોવી જોઈએ બલ્કે જ્ઞાન તો “રચનાકારની કીર્તિના પ્રચુર ભંડાર અને મનુષ્યની સ્થિતિ સમૃદ્ધ બનાવે એવું” હોવું જોઈએ.

ડૉ. સેનગુપ્તે એ શાસ્ત્રીય પાઠોનું ગહુન અદ્યયન કર્યું અને સમજાવ્યું કે પ્રાચીન સમયમાં એ કેવી રીતે ઉપયોગી હતાં.

“જો કોઈ વ્યક્તિએ જ્ઞાનના કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં નિપુણતા પ્રાપ્ત કરી હોય તો એ પોતાનું જ્ઞાન એવાં યોગ્ય છાત્રોને આપવા બાદ્ય છે, જે છાત્રો આ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા ઈચ્છે છે. શિક્ષકો છાત્રોને માત્ર શિક્ષણ જ નહિ આપે, બલ્કે એમના ભોજન અને રહેઠાણનો પ્રબંધ પણ કરશે, જ્યાં સુધી છાત્ર એમની સાથે રહેશે. સમાજનાં સમૃદ્ધ અને સંપત્તિવાન લોકો અદ્યાપનમાં વ્યસ્ત શિક્ષકોની હંમેશા સહાયતા કરશે.”

સ્વાભાવિક છે કે કોઈ પણ વ્યક્તિ આ સિદ્ધાંતને સંદેહાત્મક રીતે જોશે. શમનાદ બશીરે જેમ મને કહ્યું હતું કે ઘણાં બ્રાહ્મણો ધાર્મિક ગ્રંથોને સાવધાનીપૂર્વક સુરક્ષિત રાખવા માટે પહોંચ સીમિત કરી દેતાં હતાં. જો કોઈ ક્ષુદ્ર એ સાંભળી લે તો એમનાં કાનોમાં પીગળેલું સીસું નાખીને સજા આપતાં. છતાં પણ મારો મત છે કે જાતિનિષેધ અને અન્ય અવરોધો છતાં પણ જ્ઞાન સુધી પહોંચનો સિદ્ધાંત ભારતના ઇતિહાસમાં બહુ ઊંડે સુધી સમાયેલો છે.

પારંપરિક જ્ઞાન પર અદ્યયન દરમિયાન મારા દયાનમાં એક બીજો પ્રસંગ પણ આવ્યો, જેને લીધે હું પરેશાન થઈ ગયો. હું “ડૉક્ટરિંગ ટ્રેડિશન” નામનો અદ્ભુત ગ્રંથ વાંચી રહ્યો હતો, જે 19 મી સદીના અંતમાં બંગાળમાં આયુર્વેદિક પ્રણાલીના આધુનિકીકરણ પર આધારિત હતો. પાછલી સદીની શરૂઆતમાં જ્યારે પશ્ચિમી ચિકિત્સા શિક્ષણ વધુ વ્યાપક બન્યું, તો ડૉક્ટરોના નવા વર્ગમાં ઘણાં આયુર્વેદિક ચિકિત્સકો પણ હતાં. એમણે થમીમીટર, માઇક્રોસ્કોપ અને સ્પોટ વોચ જેવાં નવા ઉપકરણો અપનાવી લીધાં હતાં. નવી હોસ્પિટલો બની રહી હતી. ફાર્મસીઓ વધુ મોટી અને વધુ કેન્દ્રિત થઈ ગઈ હતી.

આ બધાંની સાથે સાથે ચિકિત્સા શિક્ષણ માટે નવા વિશ્વવિદ્યાલયો અને કોલેજો શરૂ કરવામાં આવી. જ્યારે નવી “અષ્ટાંગ આયુર્વેદ કોલેજ” બહુ ધામધૂમથી શરૂ થઈ તો એમણે ગાંધીજીને મુદ્દત માટે આમંત્રણ આપ્યું.

ગાંધીજીએ પોતાના નિજી કારણોથી આમંત્રણ સ્વીકાર કર્યું. ત્યાં એમનું સ્વાગત બહુ ધૂમધામથી થયું અને એમને બે શબ્દો કહેવાનો અનુરોધ કરવામાં આવ્યો. એમણે આ આખા ઉપક્રમની ટીકા કરી ! તમે 6મે, 1925 નું આ વક્તવ્ય ગાંધીજીના સંગ્રહના અંડ 27 માં પૃ.42 પર વાંચી શકો છો. ગાંધીજીએ આ વાત વિસ્તારથી કહી કે એમને લાગે છે કે

‘કોડ સ્વરાજ’ પર નોંધ

મોટી હોસ્પિટલો અને ફેન્સી દવાખાનાઓ ચીજોને બહેતર બનાવવાને બદલે વધુ ખરાબ કરી રહ્યાં છે. એમણે કહ્યું કે આયુર્વેદિક ચિકિત્સકોમાં વિવેકની કમી છે અને એમનામાં વિનમ્રતાની પણ કમી છે. આ તો માત્ર એમની શરૂઆત હતી. પછી તો એમણે આ સમસ્યાના મૂળ સુધી જઈને એની સખત ટીકા કરી, જે કેવળ ગાંધીજી જ કરી શકે..

ગાંધીજી ગયાં પછી ત્યાં ધાંધલ મચી ગઈ. નિમંત્રણ સમિતિએ એમને પત્ર લખીને એમનાં શબ્દો પાછાં ખેંચી લેવા જણાવ્યું. એમણે ઈનકાર કરી દીધો. મેં એમનું આ ભાષણ સામ પિત્રોડાને મોકલ્યું. એમણે મને જવાબમાં જણાવ્યું કે એઓ ઘણા મુઠ્ઠે ગાંધીજી સાથે સંમત છે. સામે સ્પષ્ટતા કરી કે ગાંધીજી વાસ્તવમાં એમ કહેતાં હતાં કે સમાજે રોગોના નિવારણ પર દયાન આપવું જોઈએ, નહિ કે ચિકિત્સકો, દવાઓ અને હોસ્પિટલોના વ્યવસાય ઉદ્યમ તરીકેના વિકાસ પર. ગાંધીજીએ એમ પણ કહ્યું કે તમારી પાસે બધાં ઉત્તર છે એ એકદમ ખોટી માન્યતા છે અને ઘણા આધુનિક ચિકિત્સકોનો વિચાર છે કે આયુર્વેદમાં બધાં ઉત્તર છે, તો એ પણ ખોટું છે. આ ચિકિત્સકોમાં સામાન્ય લોકોના સ્થાનિક જ્ઞાન પ્રત્યે વિનમ્રતા અને વિશ્વાસનો પણ અભાવ દેખાય છે.

આ બે પ્રસંગોએ મને સમજાવ્યું કે માહિતીના લોકશાહીકરણની શરૂઆત અને એના સંસ્થાનવાદ (decolonizing) નો અંત લાવવા માટે ભારત જ સૌથી સારું સ્થાન છે. માહિતી બધાંને મળે, એ વિચાર ભારતીય ઈતિહાસ અને ગણતંત્રની આધુનિક લોકશાહીના માળખામાં સંપૂર્ણપણે અંતર્નિહિત છે. પશ્ચિમી દેશોની દવાઓની ઊંચી કિંમત, પારંપરિક જ્ઞાન પર પેટેન્ટ અને સંપૂર્ણ વૈજ્ઞાનિક સંગ્રહ (corpus) સુધી સીમિત પહોંચ, આ બધાં જ્ઞાન પર મુકવામાં આવેલાં અંકુશોનાં પ્રતીક છે, જેને લોકો ઓળખે છે અને સમજે છે.

ભારતમાં લોકો આ વાતને સમજે છે કે જ્યારે જ્ઞાન કેટલાંક કોર્પોરેટ્સની નિજી સંપત્તિ બની જાય, તો એનાથી સમાજને કેટલું મોટું નુકસાન થાય છે? ભારતમાં સામાજીક મુદ્દાઓ પર ચર્ચા કરવાની પરંપરા છે. એ જ ગાંધીજીએ કર્યું, જ્યારે એમણે અષ્ટાંગ આયુર્વેદ કોલેજમાં ભાષણ આપ્યું. એવું જ સમ્રાટ અશોકે કર્યું હતું, જ્યારે એમણે બધાં ધર્મો પ્રત્યે સહિષ્ણુતાને પ્રોત્સાહન આપ્યું હતું અને ત્રીજી બૌદ્ધ પરિષદ પ્રાયોજીત કરવામાં પણ મદદ કરી હતી. જો આપણે જ્ઞાનની સાર્વત્રિક પહોંચ વિશે સ્પષ્ટ વાતચીત કરવા ઈચ્છીએ છીએ, તો ભારત આ ચર્ચા માટે એકદમ સાચું સ્થાન છે.

આજે કેલિફોર્નિયામાં નાતાલના દિવસે હું આ નોટ પૂરી કરી રહ્યો છું. મેં ફેબ્રુઆરીમાં ભારત જવાની ટિકિટ બુક કરી છે. મને આશા છે કે નવું વર્ષ જ્ઞાનનું વર્ષ હશે; મારા માટે અને બીજાઓ માટે પણ. મને આ યાત્રામાં સામેલ કરવા માટે હું મારા દોસ્ત સામ પિત્રોડાનો ખૂબ ખૂબ આભારી છું. જય હિંદ! જય ‘કોડ સ્વરાજ’

टी.डी.यू. बेंगलुरुमां वनस्पति संग्रहालय (Herbarium).

ટી.ડી.યુ. બેંગલુરુમાં વનસ્પતિ સંગ્રહાલય (Herbarium).

સાબરમતી આશ્રમમાં ગાંધીજીની કામ કરવાની જગ્યા.

NEW KNOWLEDGE: RASAYANA FOR WELLNESS & NUTRITION

तत्र रसायनतन्त्रं नाम वयस्थापनं आयुर्मेधाबलकरं रोगापहरणं समर्थं च

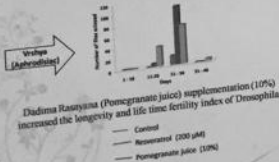
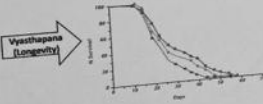
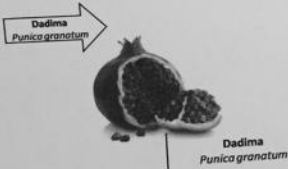
Susrutha samhitha

The word 'Rasayana' refers to optimum supply of nourishment to the body tissues.

Rasayana line of treatment slows down the aging process, provides youthfulness, optimum health, enhanced physical and mental competency, immunity against diseases and longevity.

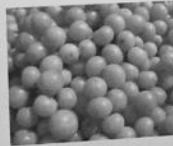
RASAYANA

Dhatuvar dhaka (Direct Nourishment)

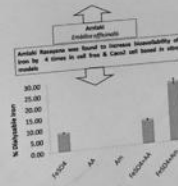

Dadima Rasayana (Pomegranate juice) supplementation (10%) increased the longevity and life time fertility index of *Drosophila*.

Agnivyapara (Metabolism)

Amla
Emblica officinalis

Amla Rasayana was found to increase the number of flies by 4 times in all four 10-day cycles.

Srotoshodhaka (Clearing channels)

Vidanga
Embelia ribes

Konghin
C. elegans model

Antihelmintic
activity

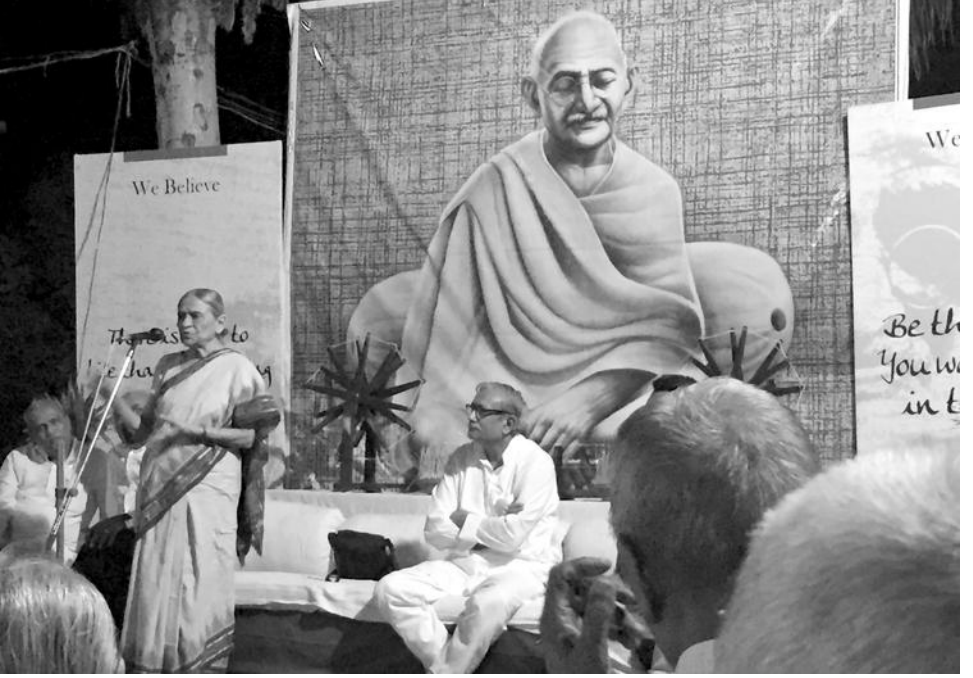
आयुर्वेदिक औषधीओना परंपरागत सिद्धांत "रसायना"ना सूत्रोना वैज्ञानिक परीक्षण पर डॉक्टर छात्रोनुं एक पोस्टर.

મેસૂરનાં મહારાણી સાથે.

રાત્રિ ભોજન સમયે સામ પિત્રોડા સાથે. વચ્ચે ઊભાં છે, ટીડીયુના શ્રીદર્શન શંકર

અમદાવાદમાં ઈલા બટ અને અનામિક શાહ બાષણ આપતી વેળા.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં દીક્ષાંત સમારંભનું સરઘસ.

લૉડ સિર્ડ એટનબરો દ્વારા સંકલિત સંગ્રહનાં પુસ્તકો.

નહેરુજી સંકલન, ભારતીય નિર્માણ સંહિતા (Building code of India) અને આઝાદીનાં દસ્તાવેજો, જેનું સ્કેનિંગ બાકી છે.

બેયરકુટ કોલેજમાં વિશાળ કઠપૂતળીઓ સાથે.

બેયરકુટ કોલેજમાં મહિલાઓ સૌર ફાનસ બનાવવાનું અને એની જાળવણીનું કામ શીખી રહી છે.

બેલારક્ષ્ટ કોલેજમાં બંકર રૌય જળ પુનપ્રાપ્તિ(reclamation) પ્રણાલી વિશે સમજાવી રહ્યા છે.

દિનેશ ત્રિવેદીના ઘરે ગુજરાતી ભોજન.

સલમાનના ચેબરમાં નિશીથ દેસાઈની ફર્મનાં અનંત માલતી અને સલમાન ખુશીદ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠના વિદ્યારથીઓ સાથે વાતચીત કરી રહેલાં સામ પિત્રોડા.

મુંબઈમાં ગેટ વે ઓફ ઈન્ડિયા પર નિશીથ દેસાઈ સાથે .

અધિસૂચનાઓ (notifications) નાં ડબ્બાઓ, જે માનક સંગઠનોને મોકલવામાં આવ્યાં. કોર્ક વાલ્ટરે લીધેલો ફોટો.

કંપની બનાવવાની નોટિસ (incorporation), જે અમારા વિશ્વાસને રજૂ કરે છે કે કાનૂન બધાં માટે ઉપલબ્ધ હોવાં જોઈએ.

બે ડિસ્ક એરૈમાં 545 લાખ પત્રિકા-લેખ ,જેમાં બધાં માનવ જ્ઞાનનો એક મોટો હિસ્સો ઉપલબ્ધ છે. આ બંને ડિસ્ક “પબ્લિક રિસોર્સ” ની ઓફિસથી હટાવીને અન્ય જગ્યાએ મોકલી દેવામાં આવી છે.

પરિશિષ્ટ : જ્ઞાન સંબંધી દિવટ્સ.

કાર્લ મલામુદ સેબસ્ટોપોલ, કેલિફોર્નિયા, 6 જૂન, 2017.

@carlmalamud 2.13 PM- 6 જૂન 2017

1/10 ‘પબ્લિક રિસોર્સ’ વૈજ્ઞાનિક લેખોનું સઘન ઓડિટ કરી રહી છે. અમે અમેરિકાની સરકારનાં કાચી પર દયાન કેંદ્રિત કર્યું છે.

Replying to @carlmalamud, 2.13 PM-6 જૂન 2017

2/ અમારા ઓડિટે એ નિર્ધારિત કર્યું છે કે ફેડરલ કર્મચારીઓ અથવા અધિકારીઓ દ્વારા લિખિત 1,264,429 જર્નલના લેખ, સંભવત કૉપીરાઈટ રહિત છે.

Replying to @carlmalamud, 2.13 PM- 6 જૂન 2017

3/ આ વિષયમાં વધુ પરીક્ષણ કરવા માટે મેં એ ડેટાબેઝની કૉપી બનાવી લીધી છે, જેને સાય-હબ (sci-hub) કહેવામાં આવે છે, જેમાં 63+ મિલિયન જર્નલ લેખો છે.

Replying to @carlmalamud, 2.14 PM- 6 જૂન 2017

4/ આ સાય-હબને કૉપી કરવાનો ઉદ્દેશ્ય છે, એનો પરિવર્તનકારી ઉપયોગ કરવો અને એમાંથી એ બધાં લેખો અલગ કરવાં, જે સાર્વજનિક ક્ષેત્ર (પબ્લિક ડૉમેન)નાં છે.

Replying to @carlmalamud , બપોરે 2.14 વાગ્યે - 6જૂન 2017

5/ જે સરકારી પત્રિકોનાં 1,264,429 લેખોનો મેટાડેટા મારી પાસે છે, હું હું એમાંથી 1,141,505 ફાઈલો (90.2%) સંભવિત રીલીઝ માટે લઈ શકું છું.

Replying to @carlmalamud, બપોરે 2.14 વાગ્યે-6જૂન 2017

6/ આ ઉપરાંત, મારી પાસે સન્ 1923 અથવા એનાથી પણ પહેલાંનાં 2,031,359 લેખો છે. આ બંને શ્રેણીઓનાં લેખ મળીને સાય-હબના 4.92% થાય છે.

Replying to @carlmalamud ,બપોરે 2.15વાગ્યે -6જૂન 2017

7/ અતિરિક્ત શ્રેણીઓ, જેનું પરીક્ષણ કરવાનું બાકી છે, એમાં એ લેખો છે, જેનાં કૉપીરાઈટનું રજીસ્ટ્રેશન સમાપ્ત થઈ ગયું છે, એવાં લેખ જ્યાં ઓપન એક્સેસ નથી અને એ લેખો જેનાં લેખકોએ કૉપીરાઈટ પોતાની પાસે રાખ્યાં છે.

Replying to @carlmalamud ,બપોરે 2.15વાગ્યે-6 જૂન 2017

8/ “પબ્લિક રિસોર્સ” શીઘ્ર એલેક્ઝાન્ડ્રાના પુસ્તકાલયોનો સંગ્રહ ઉપલબ્ધ કરાવશે અને પ્રકાશકો તથા સરકાર સમક્ષ રજૂ કરશે.

Replying to @carlmalamud, 2.15PM-6 Jun 2017

9/ એલેક્ઝાન્ડ્રા એલ્બાકયાને સાય-હબનું નિર્માણ કરીને અને જ્ઞાન સુધી

પહોંચને સંભવ બનાવવા માટે વિસ્તૃત અને સાહસી યોગદાન આપ્યું છે. આપણે બધાંએ એનું સમર્થન કરવું જોઈએ.

Replying to @carlmalamud, 2.16PM- 6 Jun 2017

10/ બધાં પ્રકારના જ્ઞાન સુધી સાર્વત્રિક પહોંચ સંભવ બનાવવી, એ આપણી પેઢીની અધૂરી સંભાવના છે. ઈન્ટરનેટ દ્વારા આ સ્વપ્ન વાસ્તવમાં પૂર્ણ થઈ શકે છે.

સીડબલ્યુ. એમ.જી. અંડ85 (1946), ફ્રંટિસપીસ, નવી દિલ્હીની ભંગી કોલોનીમાં જવાહરલાલ નહેરુ સાથે.

સીડબલ્યુ. એમ.જી., અંડ48 (1931-1932), પૃષ્ઠ 80, લંકશાયરમાં કાપડ ઉદ્યોગનાં શ્રમિકો સાથે.

સી.ડબલ્યુ.એમ.જી., અંક 90 (1947-1948), ફ્રંટિસપીસ

પરિશિષ્ટ : પારદર્શિતા ક્યારે ઉપયોગી થાય?

આરોન સ્વાટ્ઝ (Aaron Swartz), જૂન, 2009.

‘પારદર્શિતા’ એક અનિશ્ચિત શબ્દ છે; આ શબ્દ ‘સુધારો’ શબ્દ જેવો છે, જે સાંભળવામાં સારો લાગે છે, પરંતુ વાસ્તવમાં એનો સંબંધ એવી રાજનૈતિક વાત સાથે હોય છે, જેને કોઈ પ્રોત્સાહન આપવા ઈચ્છે છે. પણ જેવી રીતે “સુધાર” શબ્દ ઉપયોગી છે કે નહિ (એ સુધાર પર નિર્ભર છે), એ વિશે ચર્ચા કરવી, એ મૂર્ખતા છે; એવી જ રીતે પારદર્શિતા વિશે વાત કરીને સામાન્ય રીતે કોઈ ખાસ નિષ્કર્ષ પર નહિ પહોંચી શકીએ. સાર્વજનિક સુનાવણીથી માંડીને પોલીસ દ્વારા પૂછપરછની વિડિયો ટેપ કરવાની જરૂરત; બધું જ પારદર્શિતા અંતર્ગત આવી શકે- આટલી વિશાળ શ્રેણી વિશે વાત કરવી, એ વધુ ઉપયોગી નથી થતું.

સામાન્ય રીતે જ્યારે કોઈ તમને “સુધારો” અથવા “પારદર્શિતા” શબ્દોનાં અર્થ સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરે, તો તમારે સંશય કરવો જોઈએ. સામાન્ય રીતે તમારે સંશય કરવો જોઈએ પણ વિશેષ રૂપમાં, પ્રતિક્રિયાવાદી રાજનૈતિક આંદોલનોને આવાં સરસ શબ્દોના આવરણમાં ઢાંકી લેવાનો દીર્ઘ ઇતિહાસ છે. ઉદાહરણ તરીકે, વીસમી સદીના પ્રારંભમાં થયેલું ‘સારું શાસન’ (Good Government) આંદોલન. આને પ્રતિષ્ઠિત પ્રમુખ ફ્રાન્કલિન રૂઝવેલ્ટ દ્વારા વિતીય સહાયતા આપવામાં આવી હતી અને એવો દાવો કરવામાં આવ્યો હતો કે આ વ્યવસ્થા બ્રષ્ટાચાર અને રાજનૈતિક તંત્રની બુરાઈઓને દૂર કરશે, જે લોકશાહીમાં અડચણરૂપ છે. એને બદલે, આ સુધારાઓ જ લોકશાહી માટે અડચણરૂપ બની ગયાં. વામપંથી ઉમેદવારો, જેઓ નિર્વાચિત થવાનાં હતાં, એમનાં નિર્વાચનમાં અડચણરૂપ બની ગયાં.

ગૂ-ગૂ (Good Government) સુધારકોએ ઘણાં વર્ષો સુધી ચૂંટણીઓ સંચાલિત કરી. એમણે શહેરી રાજનીતિને રાષ્ટ્રીય રાજનીતિથી અલગ કરવાનો દાવો કર્યો, પણ વાસ્તવમાં પ્રભાવ પડ્યો, મતદાતાઓની સંખ્યા પર, જે ઓછી થઈ ગઈ. એમણે રાજનેતાઓને વેતન આપવાનું બંધ કર્યું. આથી બ્રષ્ટાચાર ઓછો થવાની આશા હતી, પણ આનાથી કેવળ એટલું જ સુનિશ્ચિત થયું કે માત્ર ધનિક લોકો જ ચૂંટણી જીતવા આગળ આવી શકશે. એમણે ચૂંટણીઓમાં પક્ષ (party) ની ભૂમિકાને ખતમ કરી દીધી. કદાચ એવું એટલા માટે કરવામાં આવ્યું કારણ કે શહેરી ચૂંટણીઓ સ્થાનિક મુદ્દાઓ પર આધારિત હતી, રાષ્ટ્રીય રાજનીતિ પર નહિ. પણ એનો પ્રભાવ વ્યક્તિ વિશેષના નામની શક્તિ વધારવા માટે અને મતદાતાઓ માટે થયો, જેમને માટે એ સમજવું મુશ્કેલ બની ગયું કે કયો ઉમેદવાર એમની તરફેણમાં છે. અને એમણે મેયરોના સ્થાને, અનિર્વાચિત શહેરી પ્રબંધકો નિયુક્ત કર્યા, એટલે અસરકારક બદલાવ લાવવા માટે ચૂંટણીમાં વિજય પણ પર્યાપ્ત નહોતો.1

આધુનિક પારદર્શિતા આંદોલન નિશ્ચિત જ પ્રાચીન ‘સારું શાસન’ (good government) આંદોલનથી બહુ અલગ છે. પણ આ વાતથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે આપણે બિન-લાભદાયી (non-profit) પ્રતિષ્ઠાનોની મદદથી સતર્ક રહેવું

જોઈએ. હું પારદર્શિતાના વિચારની એક ઉણપ તરફ દયાન ખેંચવા માંગુ છું અને એ દર્શાવવા ઇચ્છું છું કે કઈ રીતે આ કામ બગાડી શકે છે. આની શરૂઆત એવી વાતથી થાય છે, જેની સાથે અસંમત થવું મુશ્કેલ હોય છે.

જનતાને દસ્તાવેજો ઉપલબ્ધ કરાવવાં (sharing)

આધુનિક સમાજ નોકરશાહીનો સમાજ છે અને આધુનિક નોકરશાહી કાગળ પર ચાલે છે : પત્રો (memos), રિપોર્ટ, ફોર્મ અને ફાઈલોની પ્રણાલી પર. જનતા માટે આ આંતરિક દસ્તાવેજો ઉપલબ્ધ કરાવવાનું કામ વાસ્તવમાં સારું લાગે છે અને આ દસ્તાવેજોના પ્રકાશનથી સારા પરિણામો પણ પ્રાપ્ત થયાં છે. ભલે એ દસ્તાવેજો રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા અભિલેખાગાર (નેશનલ સિક્યુરિટી આર્કાઈવ) નાં હોય, જે માહિતી સ્વાતંત્ર્ય અધિનિયમ (Freedom of Information Act- FOIA) ને કારણે પ્રકાશિત કરી શકાયું અને જેનાથી એ વાત જાણવા મળી છે કે દશકોથી અમારી સરકાર આખી દુનિયામાં અનેક ખોટાં કામ કરી રહી હતી. અથવા એ દસ્તાવેજો હોય, જે કાર્લ મલામુદ અને એમની સ્કેનિંગને કારણે આપણને મળ્યાં હોય, જેને લીધે વ્યાપક માત્રામાં સરકારના ઉપયોગી દસ્તાવેજો, કાનૂનથી માંડીને ફિલ્મો સુધીના દસ્તાવેજો ઈન્ટરનેટના માધ્યમથી બધાં લોકો માટે ઉપલબ્ધ થઈ ગયા છે.

મને એવી શંકા છે કે ક્રેટલાંક લોકો પોતાની રાજનૈતિક પ્રાથમિકતાઓની સૂચીમાં “વેબ પર સરકારી દસ્તાવેજોના પ્રકાશન” ને ઉપર મૂકી શકે છે, પણ આ બહુ જ સસ્તો પ્રોજેક્ટ છે(બધી સામગ્રીઓને સ્કેનરમાંથી પસાર જ કરવાની છે) અને આમાં બહુ જોમમ પણ નથી. સૌથી વધુ ચિંતાની વાત છે-નિજતા (Privacy) ની- જેને બચાવવા માટે યોગ્ય પગલાં લેવાયાં છે. યુ.એસ.માં એફ.ઓ.આઈ.એ. અને નિજતા અધિનિયમ (Privacy Act) આ વિશે સ્પષ્ટ દિશા-નિર્દેશ આપે છે કે લોકોની નિજતાની રક્ષા કરીને દસ્તાવેજોના પ્રકાશનને કેવી રીતે સુનિશ્ચિત કરી શકાય.

સરકારી દસ્તાવેજો ઓનલાઇન મૂકવા કરતાં કોપીરેટ અને બિન-લાભદારી રેકૉર્ડ સાર્વજનિક રૂપમાં ઉપલબ્ધ કરાવવો, વધુ ઉપયોગી થશે. ઔપચારિક સરકારની બહાર પણ ઘણી રાજનૈતિક પ્રવૃત્તિઓ થતી હોય છે અને એટલે જ એ વર્તમાન એફ.ઓ.આઈ.એ. કાનૂનોના કાર્યક્ષેત્રની બહાર હોય છે. પણ એવી પ્રવૃત્તિઓ પારદર્શિતા પર કામ કરનારાં કાર્યકર્તાઓના રેકૉર્ડમાંથી સંપૂર્ણ રીતે બહાર હોય છે; એને બદલે મોટાં નિગમો, જેમને સરકાર પાસેથી અબજો ડૉલરનું અનુદાન પ્રાપ્ત થાય છે, પોતાના દસ્તાવેજોને પૂર્ણતઃ ગુપ્ત રાખે છે.

જનતા માટે ડેટાબેઝ તૈયાર કરવાં.

ઘણાંબરાં નીતિ સંબંધી પ્રશ્ન આપસનાં હિતોની પ્રતિસ્પર્ધાની લડાઈ છે- કોઈ ટૂંકાવર એવી કાર ન ચલાવવા ઇચ્છે, જે ટર્ન લેતી વખતે ઊંધી વળી જાય અને એનો જીવ લઈ લે; પરંતુ કાર કંપનીઓ એવી કારો વેચતી

પરિશિષ્ટ : પારદર્શિતા ક્યારે ઉપયોગી થાય?

રહે છે. જો તમે કાંગ્રેસના સભ્ય હો, તો ઉપરની બે વાતોમાંથી કોઈ એકનું ચયન કરવું મુશ્કેલ છે. એક તરફ તમે એવાં લોકો દ્વારા નિર્વાચિત સભ્ય છો, જેમણે તમને મત આપ્યો છે. પરંતુ બીજી તરફ વિશાળ નિગમ છે, જેણે તમારા બીજી વારના ચૂંટણી અભિયાન માટે ધનની વ્યવસ્થા કરી છે. વાસ્તવમાં આવી સ્થિતિમાં તમે કોઈ એક પક્ષને બહુ વધારે નારાજ ન કરી શકો.

એટલે, કાંગ્રેસ સમજૂતી કરાવાનો પ્રયાસ કરે છે. આવી સમજૂતીનું ઉદાહરણ છે, ટ્રાંસપોર્ટેશન રિફોર્મ એન્ડ્રાસમેન્ટ, એકાઉન્ટબિલિટી એન્ડ ડૉક્યુમેન્ટેશન (ટી.આર.ઈ.એ.ડી.) અધિનિયમ. સુરક્ષિત કારોની માંગને બદલે કાંગ્રેસ કાર કંપનીઓ પાસેથી એ અપેક્ષા કરે છે કે એમની કાર કઈ સ્થિતિમાં ઊંઘી વળી જવાની સંભાવના છે, એનો રિપોર્ટ આપે. અને આ છે પારદર્શિતાની ફરી જીત.

અથવા, હજુ એક પ્રસિદ્ધ ઉદાહરણ છે : વોટરગેટ કાંડ પછી, લોકો એ વાતથી બહુ ખિન્ન હતાં કે રાજનેતાઓને મોટાં કોર્પોરેટ્સ પાસેથી લાખો ડોલર મળે છે. પણ બીજી તરફ, કોર્પોરેટ્સ રાજનેતાઓને ધન ઉપલબ્ધ કરાવવા માટે બહુ તત્પર રહેતાં હોય છે. એટલે આ પ્રથા બંધ કરવાને બદલે કાંગ્રેસે માત્ર એ માંગ કરી કે રાજનેતા એવાં બધાં લોકો પર દયાન રાખે, જેઓ એમને ધન ઉપલબ્ધ કરાવે છે અને એનો એક રિપોર્ટ સાર્વજનિક નિરીક્ષણ માટે રજૂ કરે.

મને આવી પ્રથાઓ બહુ જ હાસ્યાસ્પદ લાગે છે. જ્યારે તમે એક નિયામક (regulatory) એજન્સી બનાવો, તો તમે એવા લોકોનો સમૂહ બનાવો છો, જેનું કામ અમુક સમસ્યાઓને ઉકેલવાનું છે. એમને એ લોકોની તપાસ કરવાનો અધિકાર આપવામાં આવે છે, જે કાનૂનનો ભંગ કરી રહ્યાં હોય અને એમને એવી સત્તા આપવામાં આવે છે, જે એવાં લોકોને દંડિત કરી શકે. બીજી તરફ, પારદર્શિતા એવાં કાચી સરકાર પાસેથી લઇને સામાન્ય નાગરિકને સોંપી દે છે, જેની પાસે આવાં પ્રશ્નને ચકાસવા માટે ન તો સમય છે કે ન તો ક્ષમતા છે. એના દ્વારા આ વિશે કોઈ પગલાં લેવાં, એ તો બહુ દૂરની વાત છે. આ તમાશો છે : કાંગ્રેસ માટે એક સરળ રસ્તો, જેનાથી એવું લાગે કે કાંગ્રેસે આ મહત્વપૂર્ણ મુદ્દા વિશે કોઈ કામ કર્યું છે, પણ વાસ્તવમાં કોર્પોરેટ્સ પ્રાયોજકો(Sponsors) ને કોઈ જોખમમાં નાખ્યા વગર આ કર્યું હોય છે.

જનતા માટે ડેટાબેઝની વિવેચના .

આ સ્થિતિમાં જ ટેકનોલોજીસ્ટ પ્રવેશ કરે છે. એઓ સાંભળે છે, “અમુક ચીજો લોકો માટે સમજવી મુશ્કેલ છે.” અને એઓ કહે છે, “અમે જાણીએ છીએ કે આને કેવી રીતે ઠીક કરવી.” પછી એઓ ડેટાબેઝની એક કોંપી ડાઉનલોડ કરે છે અને સામાન્ય જનતા માટે એને ઈન્ટરનેટ પર મૂકે છે- એનાં સારાંશ આંકડાઓ તૈયાર કરીને, એની આસપાસ સુંદર ચિત્રો મૂકીને અને એમાં કોઈ ખાસ સર્ચ અને વિજુઅલાઇઝેશનની વિશેષતા સાથે. હવે જે નાગરિકો પૂછપરછ કરવા ઈચ્છે, તેઓ ઈન્ટરનેટ

પર જઈને એ વાત જાણી શકે છે કે એમના રાજનેતાઓને વિત્તીય સહાયતા કોણ આપી રહ્યું છે, અને એમની કાર કેટલી ખતરનાક છે.

વિશેષજ્ઞો આ પસંદ કરે છે. હાલમાં નિયમનમુક્તિ (deregulation) અને સરકાર વિરોધી ભાવનાથી ઓતપ્રોત લોકો સરકાર પ્રત્યે શંકાશીલ છે. એમનું કહેવું છે ,”અમે નિયામકો (regulators) પર વિશ્વાસ ન કરી શકીએ. અમારે પોતે આ આંકડાઓની વિવેચના કરવી પડશે.” એવું લાગે છે કે ટેકનોલોજી કોઈ યોગ્ય ઉકેલ લાવશે. તમારે ફક્ત બધું ઓનલાઇન કરવાનું છે- લોકો કોઈના પર પણ વિશ્વાસ કર્યા વિના ડેટાનું નિરીક્ષણ તો કરી જ શકે છે.

માત્ર એક સમસ્યા છે : જો તમે નિયામકો પર વિશ્વાસ ન કરી શકો, તો તમે ડેટા પર વિશ્વાસ કરવાનો વિચાર કેવી રીતે કરી શકો?

ડેટાબેઝ તૈયાર કરવાની સમસ્યા એ નથી કે એને વાંચવો મુશ્કેલ છે;બલકે એ છે કે એની યોગ્ય રીતે વિવેચના નથી થઈ શકતી અને એને અમલમાં પણ નથી મૂકી શકાતો ; આમાં વેબસાઈટ તરફથી પણ કોઈ મદદ નથી મળતી. પારદર્શી ડેટાબેઝમાં આપેલી મોટા ભાગની વાતો ખોટી હોય છે કારણ કે આની સત્યતાની કસોટી કરવા માટે કોઈ નથી હોતું. ક્યારેક એકદમ ખોટી હોય છે ; જેમ કે કેટલાંક કારખાનાઓ “કાર્યસ્થળમાં થતી ઈજાઓ” સંબંધી બે રજીસ્ટર રાખે છે; એક સાચું, જેમાં દરેક ઈજા નોંધવામાં આવે છે. અને બીજું , સરકારને બતાવવા માટે, જેમાં કુલ ઈજાઓમાંથી માત્ર 10% ઈજા જ નોંધવામાં આવે છે. આ વધુ ચાલાકીથી દર્શાવવામાં આવે છે : અમુક ફોર્મ ખોટી રીતે ભર્યા હોય અથવા ટાઈપિંગની ભૂલો હોય, અથવા અમુક ડેટા એવી રીતે બદલી નાખવામાં આવે, જેથી એ ફોર્મમાં દર્શાવી ન શકાય. આ ડેટાબેઝને વાંચવા માટે સરળ બનાવવાનું પરિણામ એ આવે છે કે માત્ર ખોટી વાતોને વાંચવી સરળ બને છે.

ત્રણ ઉદાહરણ :

- કોંગ્રેસનું કામકાજ જનતા જોઈ શકે છે, પણ જો તમે સંસદની મુલાકાત લો (અથવા , આ પારદર્શી સાઈટ્સમાંથી કો એક સાઈટ જુઓ છો) તો તમે જોશો કે એઓ પોતાનો બધો સમય વિતાવે છે, પોસ્ટ ઓફિસને નામો આપવામાં . બધાં વાસ્તવિક કામ કટોકટીની જોગવાઈઓ હેઠળ પાસ કરવામાં આવે છે અને કોઈ સાધારણ બિલોનાં ઉપ-ભાગોમાં છુપાયેલાં રહે છે. (બેકોને બેઈલ આઉટ, એટલે કે બચાવવાનું કામ, પોલ વેલસ્ટોન માનસિક સ્વાસ્થ્ય અધિનિયમ અંતર્ગત રાખવામાં આવ્યું છે.) મૅટ ટેબ્બી(Matt Taibbi) નું પુસ્તક ‘ધ ગ્રેટ ડિરેન્જમેન્ટ’ (Spiegel &Grau) આ વાતને દર્શાવે છે.
- આમાંની ઘણી સાઈટ્સ તમને એ કહેશે કે તમારા નિર્વાચિત સરકારી પ્રતિનિધિ કોણ છે, પણ તમારા નિર્વાચિત સરકારી પ્રતિનિધિઓની વાસ્તવમાં શું અસર પડે છે? 40 વર્ષો સુધી,

પરિશિષ્ટ : પારદર્શિતા ક્યારે ઉપયોગી થાય?

ન્યૂયોર્કના લોકો વિચારતાં હતાં કે એમનાં નિર્વાચિત સરકારી પ્રતિનિધિ એમના પર શાસન કરે છે-એમની નગર પરિષદ, એમના મેયર, એમના ગવર્નર. પણ રૉબર્ટ ક્રૈરોએ જેમ ‘ધ પાવર બ્રોકર’(Vintage)માં જણાવ્યું છે, એ બધાં જ ખોટાં હતાં. ન્યૂયોર્કમાં સત્તા કેવળ એવી વ્યક્તિ દ્વારા નિયંત્રિત હતી, જે દરેક ચૂંટણીમાં અસફળ રહેતી, એવી વ્યક્તિ, જેના વિશે કોઈને પણ જાણ નહોતી કે એ બધું નિયંત્રિત કરે છે અને એ વ્યક્તિ હતી, પાર્ક્સ કમિશ્નર રૉબર્ટ મોઝેઝ.

- ઈન્ટરનેટ પર ઘણી સાઈટ્સ તમને એ કહેશે કે તમારા પ્રતિનિધિને કોની પાસેથી પૈસા મળે છે, પરંતુ જાહેર કરવામાં આવેલો (disclosed) ફાળો (contributions) તો એમને મળેલા ફાળાનો એક નાનો એવો હિસ્સો જ હોય છે. કેન સિલ્વરસ્ટીને જેમ હાર્પર પ્રકાશકને લખેલાં પોતાના લેખોની શ્રંખલામાં (એમાંનાં કેટલાંક લેખો એમના પુસ્તક “Turkmeniscam” [રેન્ડમ હાઉસ દ્વારા પ્રકાશિત] માં સામેલ છે.) ઉલ્લેખ કર્યો છે કે કાંગ્રેસના સભ્ય હોવાથી આવાં લોકોને અનેક રીતે સુવિધાઓ (perks) અને રોકડ મળે છે પણ એ વાત છુપાવવામાં આવે છે કે એ મળ્યાં કઈ રીતે.

પારદર્શિતાનાં પ્રશંસકો આ શબ્દની આસપાસ ચક્રર લગાવતાં રહે છે. એઓ કહે છે, “ઠીક છે, પણ અમુક ડેટા તો સારો હશે. જો સારો ન પણ હોય, તો શું આપણે એ ન શીખી શકીએ કે લોકો જૂઠું કેવી રીતે બોલે છે?” કદાચ આ સાચું છે, જો કે આ બાબતમાં કોઈ સારા ઉદાહરણ મળવાં મુશ્કેલ છે. (વાસ્તવમાં એવા પારદર્શી કામના કોઈ સારા ઉદાહરણો વિચાર કરવો મુશ્કેલ છે, જેમાં કંઈ પ્રમાણિત થતું હોય, પારદર્શિતા અધિક થવા સિવાય). પરંતુ દરેક ચીજની પોતાની એક કિંમત હોય છે.

વિશ્વમાં પારદર્શી પ્રોજેક્ટ માટે લાખો ડૉલર ખર્ચ કરવામાં આવે છે. આ ધન આકાશમાંથી નથી આવતું. પ્રજા એ નથી કે બિલકુલ પારદર્શિતા ન હોવા કરતાં થોડી પારદર્શિતા હોવી, એ બહેતર છે; બલકે એ છે કે શું આ સંસાધનો ખર્ચ કરવા માટે પારદર્શિતા જ સૌથી વધુ ઉપયોગી છે. જો આ સંસાધનોનો ઉપયોગ અન્યત્ર કરવામાં આવે તો શું એનો પ્રભાવ અપેક્ષાકૃત બહેતર નહિ હોય?

મને આમ જ લાગે છે. આ બધું જ ધન સીધો જવાબ મેળવવા માટેના લક્ષ્ય પર ખર્ચ કરવામાં આવ્યું, નહિ કે માત્ર કંઈક કામ કરવા માટે. અમલ કરવાની સત્તાના અભાવમાં વિશ્વના ઘણાંબરાં પઠનીચ ડેટાબેઝોથી કોઈ વધુ પ્રભાવ નહિ પડે- ભલે એ પૂર્ણતઃ સારાં હોય. એટલે લોકો ઓનલાઇન જઈને જુએ છે કે બધી કારો ખતરનાક છે અને બધાં રાજનેતા ભ્રષ્ટ છે. આ જાણ્યા પછી એ લોકો શું કરી શકે?

નિશ્ચિત એ લોકો નાનાં બદલાવ લાવી શકે છે- આ રાજનેતાઓને પેલાં કરતાં થોડી ઓછી તેલ- ધનરાશિ મળે છે, એટલે હું એને મારો મત

આપીશ (બીજી તરફ, કદાચ એવું બની શકે કે એ વધુ સારી રીતે જૂઠું બોલતી હોય અને તેલ-ધનરાશિ કોઈ અન્ય PAC અથવા પ્રતિષ્ઠાનો(foundations) અથવા અન્ય પ્રચારકો (lobbyists) ના માધ્યમથી લેતી હોય.) -પણ, સરકારની જેમ એ કોઈ મોટા મુદ્દાને ઉકેલી નહિ શકે; વેબસાઈટ વાંચનારાં થોડાંક લોકો કાર કંપનીને બાદ્ય ન કરી શકે કે એ સુરક્ષિત કાર બનાવે. તમે અસલી સમસ્યા ઉકેલવા માટે કંઈ નથી કરી શક્યાં; તમે એને વધુ નિરાશાજનક બનાવી દીધી છે: બધાં રાજનેતા ભ્રષ્ટ છે, બધી કારો ખતરનાક છે. તમે શું કરી શકો?

એક વિકલ્પ

વિટંબણા એ છે કે ઈન્ટરનેટ કંઈક એવું પણ ઉપલબ્ધ કરાવે છે, જેમાં તમે કંઈક કરી શકો છો. ઈન્ટરનેટે લોકોનો સમૂહ બનાવીને, બધા સાથે મળીને કોઈ પણ સામાન્ય કામ કરવાનું અગાઉ કરતાં ઘણું આસાન બનાવી દીધું છે. અને એના માધ્યમથી -- વેબસાઈટ પર મૂકેલાં ડેટાના વિશ્લેષણથી નહિ -- વાસ્તવિક રાજનૈતિક પ્રગતિ થઈ શકે છે.

હજી સુધી અમે નાનાં પગલાં જોયાં છે કે - લોકો ઈન્ટરનેટ પર જે કંઈ જુએ એને રાજનીતિમાં લાગૂ કરવાની કોશિશ કરે છે. જો વીકિપીડિયા સારું કામ કરે, તો તમે રાજનૈતિક વીકિપીડિયા બનાવી દો છો. બધાં લોકો સોશિયલ નેટવર્કને પસંદ કરે છે એટલે તમે રાજનૈતિક સોશિયલ નેટવર્ક બનાવો છો. પણ આ બધાં ઉપકરણ પોતાના મૂળ સેટિંગ્સમાં કામ કરે છે કારણ કે એમાં એ એક વિશિષ્ટ સમસ્યાનો ઉકેલ લાવવાની કોશિશ કરે છે, એટલે નહિ કે એ કોઈ જાદુની છડી છે. રાજનીતિમાં પ્રગતિ કરવા માટે આપણે એ વિચારવું જરૂરી છે કે એની સમસ્યાઓનો ઉકેલ કઈ રીતે લાવી શકાય , નહિ કે એવી ટેકનિકોની નકલ કરીને , જે અન્ય ક્ષેત્રોમાં સફળ થઈ છે.

ડેટા વિશ્લેષણ આનો એક હિસ્સો થઈ શકે છે, પણ આ એક મોટી તસવીરનો હિસ્સો છે. લોકોના એવા સમૂહની કલ્પના કરો, જે કોઈ ખાસ મુદ્દા પર સાથે મળીને કામ કરે છે, એવો મુદ્દો, જેની એઓ પરવા કરે છે; જેમ કે બાદ્ય સુરક્ષાનો મુદ્દો. તમારી પાસે એવાં ટેકનોલોજીસ્ટ હોય શકે, જે સુરક્ષાત્મક રેકોર્ડો પર નજર રાખે; સંવાદદાતાઓ જે ફોન કોલ્સ કરે, ઈમારતોમાં ઘુસણખોરી કરે; એવા વકીલો હોય શકે જે દસ્તાવેજો સંબંધી સમ્મન મોકલે અને કેસ દાખલ કરે; એવાં રાજનૈતિક આયોજક હોય શકે, જે પ્રોજેક્ટનું સમર્થન કરતાં હોય અને સ્વયંસેવકોને સંયોજીત કરતાં હોય; કોંગ્રેસનાં એવાં સભ્યો હોઈ શકે, જે તમારા મુદ્દાઓ પર સુનાવણી માટે દબાણ કરતાં હોય અને તમારી સમસ્યાઓને ઉકેલવા માટે કાનૂન પાસ કરતાં હોય અને સ્વાભાવિક રીતે જ, એવાં બ્લોગર અને લેખક હોઈ શકે છે ,જે તમારી કહાણીને જેમ જેમ એ વિકસિત થતી જાય, એમ કહતાં જાય .

કલ્પના કરો: એક તપાસ દળ, જે એક મુદ્દા પર કાર્યવાહી કરી રહ્યું છે, સરચાઈની ખોજ કરી રહ્યું છે, અને સુધારા પર ભાર આપી રહ્યું છે.

પરિશિષ્ટ : પારદર્શિતા જ્યારે ઉપયોગી થાય?

સ્વાભાવિકપણે જ એ ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરે છે પણ સાથે સાથે રાજનીતિ અને કાનૂનનો ઉપયોગ પણ કરે છે. સૌથી સારું એ કે પારદર્શિતા કાનૂન તમને એક વધુ ડેટાબેઝ જોવાની સગવડ આપે છે. પણ કોઈ કેસ (અથવા કાંચેસનલ તપાસ) ? તમને બધાં ડેટાબેઝ જોવાં માટે અને એની પાછળનાં સોર્સ રેકૉર્ડને પણ જોવાનો અધિકાર મળે છે અને ત્યાર બાદ શપથ લઈ ચૂકેલાં લોકોને પૂછપરછ કરવાનો અધિકાર પણ મળે છે. તમને તમારી જરૂરત અનુસાર પૂછવાનો અધિકાર મળે છે; નહિ કે જે ભવિષ્યમાં તમારી જરૂરતનું પૂર્વાનુમાન કરવાની કોશિશ હોય.

અહીં ડેટા વિશ્લેષણ સાથે જ ઉપયોગી થઈ શકે. ગમે તે સર્ફરને વેબ પર નિશ્ચિત ઉત્તર આપવા માટે નહિ પણ એનો ઉપયોગ વિસંગતિઓ અને પૈટર્ન ઓળખવા માટે અને એવાં પ્રશ્નોનો ઉત્તર શોધવા માટે જેની તપાસ બીજાં લોકો કરી રહ્યાં હોય. એનો ઉપયોગ કોઈ ઉત્પાદન બનાવવા માટે નહિ થાય બલકે આ કોઈ શોધની પ્રક્રિયામાં ભાગ લેવા માટે ઉપયોગી થશે.

પરંતુ આ ત્યારે જ થઈ શકે જ્યારે આ તપાસણી -દળનાં સભ્ય અન્ય લોકોની સાથે મળીને કામ કરે છે. એ લોકો પોતાનું લક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરવા માટે બધું જ કરશે, માત્ર એ શરતે કે એ “ટેકનોલોજી”, “પત્રકારિતા” અને “રાજનીતિ” ની શ્રેણીઓમાં વહેંચાયેલાં ન હોય.

હાલ તો ટેકનોલોજીસ્ટ એ વાત પર ભાર મૂકે છે કે એઓ કોઈ પણ મુદ્દે ડેટાને શોધવા માટે નિષ્પક્ષ મંચનું નિર્માણ કરી રહ્યાં છે. પત્રકાર એ વાત પર ભાર મૂકે છે કે એઓ તથ્યોને તટસ્થ રૂપે જુએ છે. અને રાજનીતિથી સંબંધિત લોકો એમ વિચારે છે કે એમને ઉત્તર પહેલાંથી જ ખબર છે અને પ્રશ્નોની વધુ તપાસ જરૂરી નથી. આ બધાં પોતપોતાની સીમાઓ સુધી સીમિત છે અને એઓ વિસ્તૃત પરિદ્રશ્ય નથી જોઈ શકતાં.

હું ચોક્કસ જોઈ શકતો હતો. હું આ મુદ્દાઓ વિશે બહુ ગંભીર છું – હું બ્રષ્ટ રાજનેતા નથી ઈચ્છતો; હું નથી ઈચ્છતો કે કારો લોકોનું જીવન છીનવી લે- અને ટેકનોલોજીસ્ટ તરીકે મને એનો ઉકેલ લાવવાનું ગમશે. એટલે જ હું પારદર્શિતાની માંગના પ્રવાહમાં તણાઈ ગયો. હું એ ચીજો કરવા લાગ્યો, જે હું બહુ સારી રીતે કરી શકતો હતો- કોડ લખવાં, ડેટાબેઝની તપાસણી કરવી- અને મને લાગ્યું કે આનાથી હું દુનિયાને બદલી શકું છું.

પરંતુ આ કંઈ ખાસ કામ નથી આવતું. ડેટાબેઝને ઓનલાઈન મૂકવાથી સમસ્યાનો ઉકેલ નહિ આવે કેમ કે પારદર્શિતા શબ્દ સાંભળવામાં જેટલો સારો લાગે છે એટલો વાસ્તવમાં નથી. પણ આ સ્વયંને ભ્રમમાં નાખવા માટે સારું હતું. મારે માત્ર એટલું જ કરવાનું હતું કે ચીજોને ઓનલાઈન મૂકી દેવાની અને પછી કોઈ ક્યાંકથી એનો ઉપયોગ શોધી કાઢશે. આખરે ટેકનોલોજીસ્ટ પણ આમ જ કામ કરે છે, બરાબર? વર્લ્ડ વાઇડ વેબને સમાચારો પ્રકાશિત કરવા માટે નથી ડિઝાઈન કરવામાં આવી- બલકે એ નિષ્પક્ષ પ્લેટફોર્મના રૂપમાં ડિઝાઈન કરવામાં આવી છે, જે વૈજ્ઞાનિકથી

માંડીને અશ્લીલ સાહિત્ય સુધી બધાં પ્રકારના પ્રકાશન માટે સહાયક બની શકે.

રાજનીતિ આ રીતે કામ નથી કરતી. એક સમય હતો જ્યારે “ન્યૂયોર્ક ટાઈમ્સ “ ના પહેલા પાના પર કોઈ સમસ્યાના સમાચાર આવે તો એ વાતની ગેરંટી રહતી કે એ સમસ્યા સમાપ્ત થઈ જશે, પણ હવે એ વાત જૂની થઈ ગઈ છે. કોઈ મામલો દયાનમાં આવે, એની તપાસ થાય, એનો રિપોર્ટ આવે, અને પછી એને સુધારવાની પ્રક્રિયા હવે સંપૂર્ણપણે ખંડિત થઈ ચૂકી છે. ટેકનોલોજીસ્ટ પત્રકારો પર બરોસો ન રાખી શકે કે એઓ એમની સામગ્રીઓનો ઉપયોગ કરશે ; પત્રકારોને રાજનૈતિક કાર્યકર્તા પર બરોસો નથી રહ્યો કે એમના દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવેલી સમસ્યાઓનું એઓ નિરાકરણ કરી શકશે. જો દરેક વ્યક્તિ અલગઅલગ દિશામાં કામ કરતી હોય, તો હજારો લોકો પણ પરિવર્તન નહિ લાવી શકે. પરિવર્તન લાવવા લોકોએ એક સર્વસામાન્ય ઉદ્દેશ્ય માટે સાથે મળીને કામ કરવાની આવશ્યકતા છે. ટેકનોલોજીસ્ટ માટે સ્વયં આમ કરવું બહુ મુશ્કેલ છે.

પરંતુ જો ટેકનોલોજીસ્ટ આને પોતાના એક લક્ષ્ય તરીકે અપનાવે, તો આ સમસ્યાના નિરાકરણ માટે પોતાની પૂર્ણ પ્રતિભા અને કૌશલ્યનો ઉપયોગ કરી શકે. એઓ પોતાની સફળતા, એ લોકોની સંખ્યાથી આંકી શકે, જેમના જીવનમાં આ પરિવર્તનથી સુધાર થયો હોય; એ લોકોની સંખ્યાથી નહિ, જે એમની વેબસાઈટ જુએ છે. એઓ શીખી શકે છે કે વાસ્તવમાં કઈ ટેકનોલોજી પરિવર્તન લાવી રહી છે અને કઈ માત્ર તુષ્ટિ પ્રદાન કરે છે. પછી એઓ એને ઈટરેટ (iterate) કરી શકે છે, એમાં વધુ સુધાર કરી શકે છે અને વ્યાપક સ્તર પર કરી શકે છે.

પારદર્શિતા એક શક્તિશાળી ચીજ હોઈ શકે છે પણ આ કોઈ એક પૃથક કાર્ય ન હોઈ શકે. એટલે એમ કહેવાનું બંધ કરીએ કે અમારું કામ માત્ર ત્યાંથી ડેટા કાઢવાનું છે અને એ ડેટાનો ઉપયોગ કઈ રીતે કરવો, એ બીજાં લોકોનું કામ છે. ચાલો, આપણે નક્કી કરીએ કે આપણું કામ છે, દુનિયામાં સારા કામ માટે લડવું. હું ઇચ્છું છું કે આ બધાં અદ્ભુત સંસાધનો વડે આ કાર્ય કરવામાં આવે.

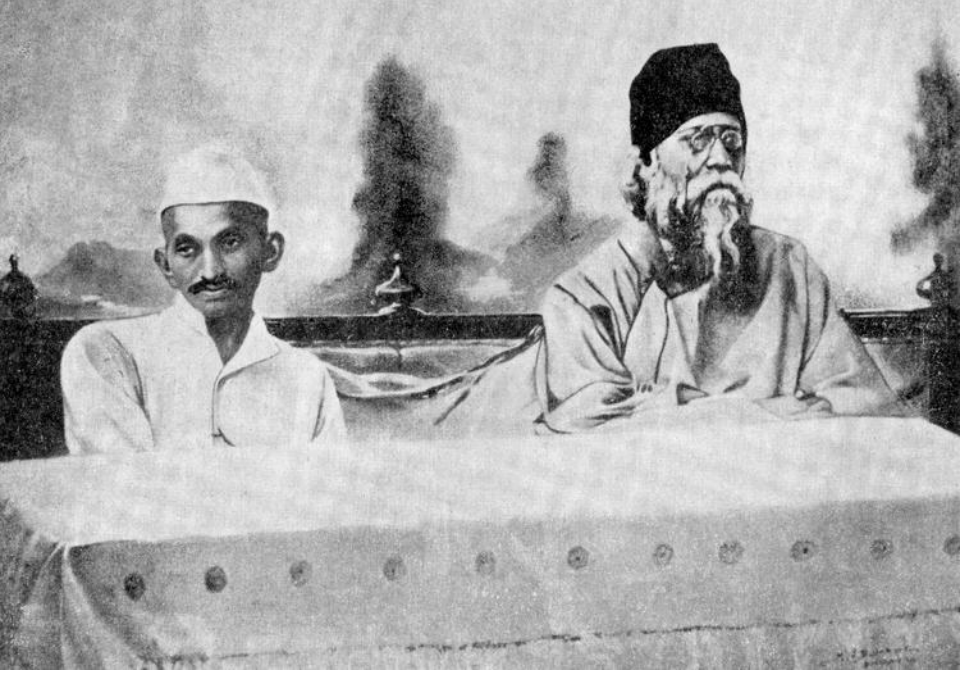
નોટ્સ

1. વધુ જાણકારી માટે, આ વેબસાઈટ જુઓ. <http://sociology.ucsc.edu/whorulesamerica/power/local.html>

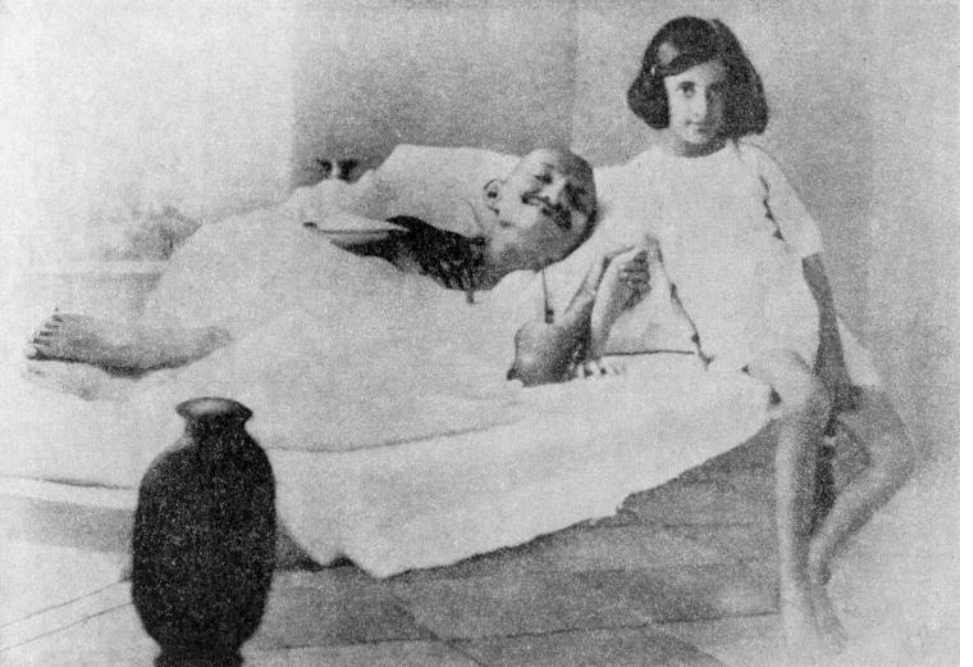
2. ફાસ્ટ ફ્લૂ નેશન, એરિક શ્લોસેર, હૉફ્ટન બિક્લિન, 2001

સીડબલ્યુ. એમ જી., ખંડ 74 (1941), ફંટિસપીસ, ધનુષ તકલીથી ક્રાંતતી વેળા.

સીડબલ્યુ. એમ.જી. ખંડ17 (1920), પૃષ્ઠ 169, ગાંધીજી સ્વીન્દ્રનાથ ટૈગોરની સાથે અમદાવાદમાં, એપ્રિલ 1920.

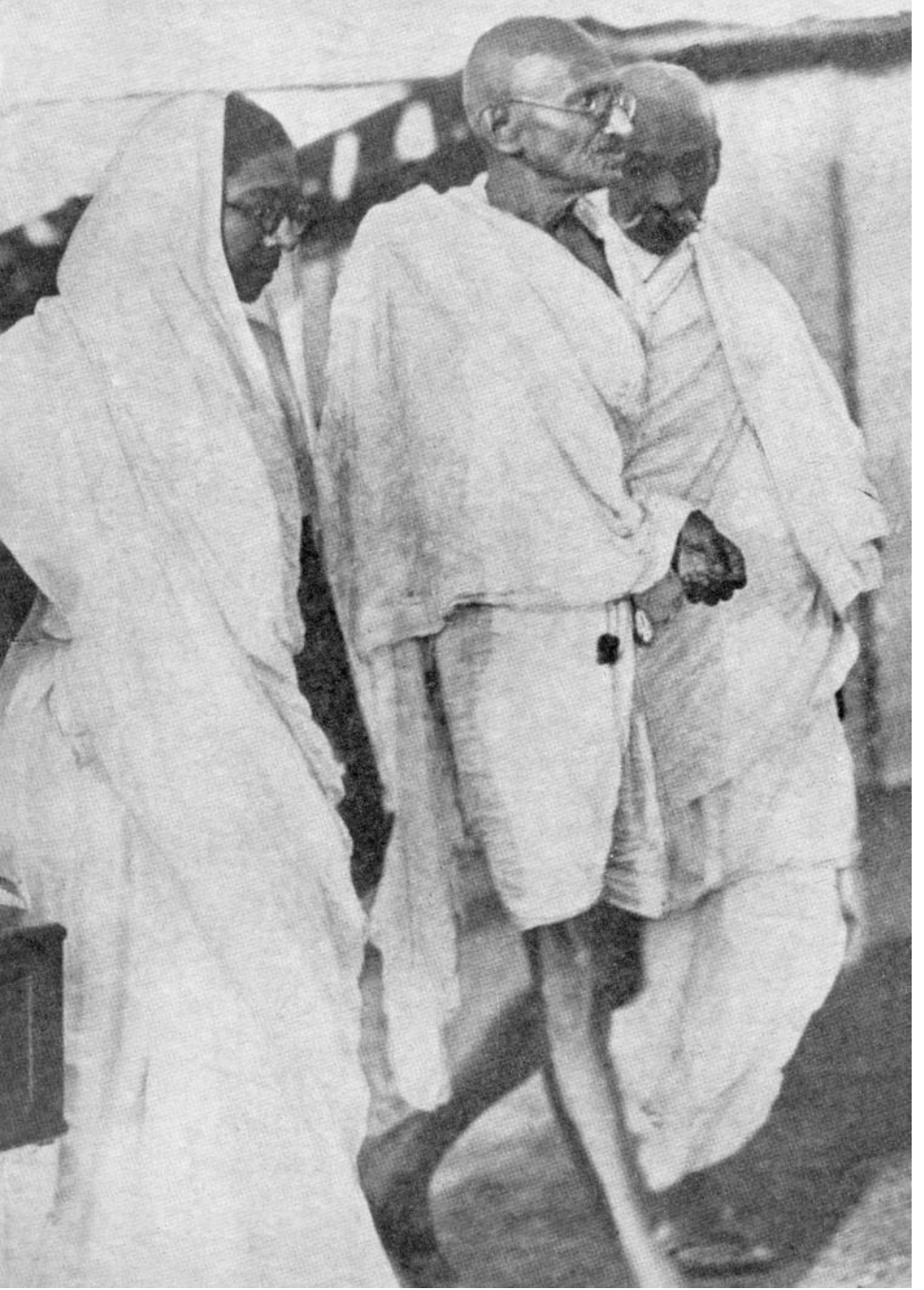
સીડબલ્યુ. એમ. જી. ખંડ25 (1924-1925), પૃષ્ઠ 177, ઉપવાસ દરમિયાન ગાંધીજી ઇન્દિરા સાથે .

સીડબલ્યુ. એમ જી. બંડ 86 (1947), પૃષ્ઠ 225, નોઆબલીમાં પ્રાર્થના પછી

સીડબલ્યુ. એમ જી. ખંડ 89 (1947), ફંટિસપીસ.

સીડબલ્યુ. એમ જી. ખંડ 59 (1934), ફ્રંટિસપીસ, થુંબઈમાં કાંગ્રેસ સત્ર દરમ્યાન સરદાર પટેલ અને મણિબેન પટેલ સાથે.

ચુનંદા વાંચન

એડમ્સ,જોન, જોન એડમ્સ : રિવોલ્યુશનરી રાઇટિંગ્સ, 1755-1775, લાયબ્રેરી ઓફ અમેરિકા, 2011.

એલિસ્કી, શાઉલ ડી., રુલ્સ ફોર રૈડિકલ્સ, વિટેજ, 1989.

એલેન,ચાર્લ્સ, અશોક : ધ સર્ચ ફોર ઈન્ડિયા'ઝ લોસ્ટ એમ્પાયર, લિટલ, બ્રાઉન, 2012.

આંબેડકર, બી. આર., એનિહિલેશન ઓફ કાસ્ટ, સેલ્ફ -પબ્લિશડ, 1936, વસી , 2014

ઓસ્ટિન,ગ્રેનવિલ, ધ ઈન્ડિયન કોન્સ્ટિટ્યુશન: કોર્નરસ્ટોન ઓફ ધ નેશન, ક્લેરેન્ડન પ્રેસ, 1966.

બેકન, લૉડ ફ્રાંસિસ, ધ એડવાન્સમેન્ટ ઓફ લર્નિંગ એન્ડ ન્યૂ એટલાંટિસ, ઓક્સફર્ડ યુનિવર્સિટી પ્રેસ,1984.

ભટ્ટાચાર્ય, સવ્યસારી, મહાત્મા ગાંધી ધ જર્નાલિસ્ટ, પ્રેજર 1984

ભટ્ટાચાર્ય, સવ્યસારી, મહાત્મા એન્ડ ધ પોએટ; લેટર્સ એન્ડ ડિબેટ્સ બિટવિન ગાંધી એન્ડ ટૅગોર 1915-1941, નેશનલ બુક ટ્રસ્ટ, 1977.

બિંધમ,થોમસ હેઢી,ધ રુલ ઓફ લૉ, પેન્જવન પ્રેસ,2011.

બ્રાંચ,ટેલર,પાર્ટિંગ ધ વોટર્સ: અમેરિકા ઈન ધ ક્રિંગ ઇયર્સ 1954-63, સિમોન એન્ડ સ્કૂસ્ટર, 1988.

બ્રાંચ, ટેલર, પિલર ઓફ ફાયર: અમેરિકા ઈન ધ ક્રિંગ ઇયર્સ, 1963-65, સિમોન એન્ડ સ્કૂસ્ટર, 1998

બ્રાંચ, ટેલર, એટ ક્રેનાન'ઝ એડ્જ : અમેરિકા ઈન ધ ક્રિંગ ઇયર્સ, 1965-68, સિમોન એન્ડ સ્કૂસ્ટર, 2006.

બ્રાઉન, જૂડિથ એમ., ગાંધી'ઝ રાઇઝ ટૂ પાવર: ઈન્ડિયન પોલિટિક્સ 1915-1922, ક્રૅબિબ્રજ યુનિવર્સિટી પ્રેસ,1972.

બ્રાયન, વિલિયમ જેનિંગ્સ, સ્પીચીઝ ઓફ વિલિયમ જેનિંગ્સ બ્રાયન, 2 બંડો, ફ્રંક એન્ડ વાગ્નાલ્સ, 1911

બાયર્ડ, રોબર્ટ સી., ધ સીનેટ ઓફ ધ રોમન રિપબ્લિક : એટ્રેસીસ ઓન ધ હિસ્ટ્રી ઓફ રોમન કોન્સ્ટિટ્યુશનલિઝમ, ગવર્મેન્ટ પ્રિન્ટિંગ ઓફિસ, 1995.

ચૌધરી, સુજીત, માધવ ખોસલા, એન્ડ પ્રતાપ બાનુ મહેતા, સંપાદક, ધ ઓક્સફર્ડ હૅન્ડબુક ઓફ ધ ઈન્ડિયન કોન્સ્ટિટ્યુશન, ઓક્સફર્ડ યુનિવર્સિટી પ્રેસ, 2016.

ક્લેટન, રિચર્ડ એન્ડ ટોમલિંસન, લ્યુ, ધ લૉ ઓફ લ્યુમન રાઈટ્સ, બીજી આવૃત્તિ, 2 ખંડો, ઓક્સફર્ડ યુનિવર્સિટી પ્રેસ, 2009.

ક્લૉસ, હેરોલ્ડ એલ., ધ પીપલ્સ રાઈટ ટૂ નો: લીગલ એક્સેસ ટૂ પબ્લિક રેકૉર્ડ્સ એન્ડ પ્રોસિડિંગ્સ, કોલંબિયા યુનિવર્સિટી પ્રેસ, 1953.

ડાર્નટન , રોબર્ટ, સેન્સર્સ એટ વર્ક: હાઉ સ્ટેટ્સ શોપ લિટરેચર , ડબલ્યુ. ડબલ્યુ. નોર્ટન એન્ડ કંપની, 2014.

દેવજી , ફૈસલ, ધ ઈપોસિબલ ઈન્ડિયન : ગાંધી એન્ડ ધ ટેંપટેશન ઓફ વાચર્લેસ, હાર્વર્ડ યુનિવર્સિટી પ્રેસ, 2012.

ડીસેલ્વો, ચાર્લ્સ આર., એમ. કે. ગાંધી : એટની એટ લૉ, યુનિવર્સિટી ઓફ કેલિફોર્નિયા પ્રેસ, 2013

ડોક, જોસેફ જી., એમ. કે ગાંધી : ઈન્ડિયન પેટ્રિઓટ ઈન સાઉથ આફ્રિકા, અખિલ ભારત સર્વ સેવા સંઘ પ્રકાશન, 1909.

હુજી, કાઈ લાલ, અશોક એઝ ડેપિક્ટેડ ઈન હિઝ એડિક્ટ્સ, મુંશીરામ મનોહરલાલ પબ્લિશર્સ, 2007.

ગાંધી, એમ. કે., હિંદ સ્વરાજ: એ ક્રિટિકલ એડિશન, સુરેશ વર્મા અને ત્રિદીબ સુહ્રુદ, સંપાદકો , નવજીવન ટ્રસ્ટ, 1910, ઓરિએન્ટ બ્લેક સ્વાન, 2010.

ગાંધી, એમ.કે., સત્યાગ્રહ ઈન સાઉથ આફ્રિકા, એસ.ગણેશન, 1928.

ગાંધી, એમ. કે., ધ સ્ટોરી ઓફ માઈ એક્સપેરિમેન્ટ્સ વિથ ટ્રુથ, 2 ખંડો, નવજીવન પ્રેસ, 1927.

ગાંધી , સોનિયા, સંપાદક, ફ્રીડમ્સ ડૉટર : લેટર્સ બિટ્વિન ઈદિરા ગાંધી એન્ડ જવાહરલાલ નહેરુ, 1922-1939, હૉડર એન્ડ સ્ટૉઘટન, 1989.

ઘોષ, અનિદિતા, પૉવર ઈન પ્રિંટ: પૉપ્યુલર પબ્લિશિંગ એન્ડ ધ પોલિટિક્સ ઓફ લૅંગ્વેજ એન્ડ કલ્ચર ઈન એ કોલોનિયલ સોસાયટી, ઓક્સફર્ડ યુનિવર્સિટી પ્રેસ, 2006.

ગોપાલ, સર્વપલ્લી, રાધાકૃષ્ણન : એ બાયોગ્રાફી, અનવિન હાઈમન, 1989.

હૉકમ્બેચર, ઈસાબેલ, ગાંધી'ઝ પ્રિંટિંગ પ્રેસ, હાર્વર્ડ યુનિવર્સિટી પ્રેસ, 2013.

ચુનંદા વાંચન

હંટ, જેમ્સ ડી., ગાંધી ઈન લંડન, નટરાજ બુક્સ (સંશોધિત આવૃત્તિ), 1993.

હોટનબૈક, રોબર્ટ એ., ગાંધી ઈન સાઉથ આફ્રિકા : બ્રિટિશ ઇમ્પીરિયલિઝમ એન્ડ ધ ઈન્ડિયન ક્વેશ્ચન, 1860-1914, કોર્નેલ યુનિવર્સિટી પ્રેસ, 1971.

જેફરસન, થોમસ, જેફરસન: રાઈટિંગ્સ, લાયબ્રેરી ઓફ અમેરિકા, 1984.

જોન્સ, એલિયન, પાઈરસી : ધ ઈંટલેક્ચ્યુઅલ પ્રોપર્ટી વોર્સ ફ્રોમ ગુટેનબર્ગ ટૂ ગેટ્સ, યુનિવર્સિટી ઓફ શિકાગો પ્રેસ, 2010.

ખુશીદ, સલમાન, સન્સ ઓફ બાબર : એ પ્લે ઈન સર્ચ ઓફ ઈન્ડિયા, રૂપા એન્ડ કંપની, 2008.

કિલિંગ, બ્લેચર બી., ધ બ્લુ મ્યુટિની, ફીર્મા કે.એલ.એમ. પ્રાઈવેટ, 1977.

કુલકર્ણી, સુધીન્દ્ર, મ્યુઝિક ઓફ ધ સ્પિનિંગ વ્હીલ, અમરાયલિસ, 2012.

માધવી, સુંદર, ફ્રોમ ગુડ્સ ટૂ એ ગુડ લાઈફ : ઈંટલેક્ચ્યુઅલ પ્રોપર્ટી એન્ડ ગ્લોબલ જસ્ટિસ, યેલ યુનિવર્સિટી પ્રેસ, 2010.

મંડેલા, નેલ્સન, લોન્ગ વોક ટૂ ફ્રીડમ : ધ ઓટોબાયોગ્રાફી ઓફ નેલ્સન મંડેલા, બેક બે બુક્સ, 1995.

માશેલકર, રઘુનાથ, સંપાદક, ટાઈમલેસ ઇન્સ્પિરેટર : રિલિવિંગ ગાંધી, સકલ પબ્લિકેશન્સ, 2010.

મિત્રા, દીનબંધુ, નીલ દર્પણ ઓર ધ ઈન્ડિગો પ્લાંટિંગ મિરર, પશ્ચિમબંગા નાટ્ય એકેડમી, 1997.

મુખર્જી, પ્રોજીત બિહારી, ડૉક્ટરિંગ ટ્રેડિશન્સ : આયુર્વેદ, સ્મોલ ટેકનોલોજીસ એન્ડ બ્રેડેડ સાઈન્સીસ, યુનિવર્સિટી ઓફ શિકાગો પ્રેસ, 2016.

મુખોપાધ્યાય, ગિરીન્દ્રનાથ, હિસ્ટ્રી ઓફ ઈન્ડિયન મેડિસિન, 3 ખંડો., મુંશીરામ મનોહરલાલ, 1922, પુર્નપ્રકાશિત 2007 માં.

નંદા, બી આર., ધ નહેરુઝ, મોતીલાલ એન્ડ જવાહરલાલ, જે.ડે. કં., 1963.

નેશનલ ગાંધી મ્યુઝિયમ, ગાંધીજી ઓન હિંદ સ્વરાજ એન્ડ સેલેક્ટ વ્યૂઝ ઓફ અધર્સ, નેશનલ ગાંધી મ્યુઝિયમ, 2009

નવરોજી, દાદાભાઈ, પૌવર્ટી એન્ડ અન-બ્રિટિશ રૂલ ઈન ઈન્ડિયા, સ્વાન સોનેન્સીની એન્ડ કં., 1901.

નૌરિયા, અનિલ, ધ આફ્રિકન એલિમેન્ટ ઈન ગાંધી , નેશનલ ગાંધી મ્યુઝિયમ એન્ડ જ્ઞાન પબ્લિશિંગ હાઉસ, 2006.

નહેરુ, જવાહરલાલ, ધ ડિસ્કવરી ઓફ ઈન્ડિયા, વાઇકિંગ, 2004.

નહેરુ, જવાહરલાલ, ગિલમ્પસીસ ઓફ વર્લ્ડ હિસ્ટ્રી, વાઇકિંગ, 2004.

રાધાકૃષ્ણન, સર્વપલ્લી, સં., મહાત્મા ગાંધી : એસસેસ એન્ડ રિફ્લેક્શન્સ ઓન હિઝ લાઈફ એન્ડ વર્ક, જયકો પબ્લિશિંગ હાઉસ, 1994.

સંદ્યા, તોતારામ, માય ટ્વેન્ટી-વન ઇયર્સ ઈન ધ ફિજી આઈલેન્ડ, ફિજી મ્યુઝિયમ, 1991.

સન્યાલ, શુક્લ, રિવોલ્યુશનરી પૈકલેટ્સ, પ્રોપેગેન્ડા એન્ડ પોલિટિકલ કલ્ચર ઈન કોલોનિયલ બંગાલ, કૅબ્રિજ યુનિવર્સિટી પ્રેસ, 2014.

સરકાર, સુમિત, ધ સ્વદેશી મૂવમેન્ટ ઈન બેંગાલ 1903-1908, ઓરિએન્ટ બ્લૈક સ્વાન, 2011.

સ્કેલમર, સીન, ગાંધી ઈન ધ વેસ્ટ : ધ મહાત્મા એન્ડ ધ રાઈઝ ઓફ રેડિકલ પ્રોટેસ્ટ, કૅબ્રિજ યુનિવર્સિટી પ્રેસ, 2011.

શિયાવોન, એલ્ડો, ધ ઈન્વેનશન ઓફ લૉ ઈન ધ વેસ્ટ, બેલ્કનૅપ હાર્વર્ડ , 2012.

સીરવઈ, એચ.એમ., કૉન્સ્ટિટ્યુશનલ લૉ ઓફ ઈન્ડિયા, 3 બંડો, ચોથી આવૃત્તિ, યુનિવર્સલ લૉ પબ્લિશિંગ કં., 1991.

સેન, અમર્ત્ય, ધ આયુર્મેટેટિવ ઈન્ડિયન: રાઈટિંગ્સ ઓન ઈન્ડિયન હિસ્ટ્રી, કલ્ચર એન્ડ આઈડેન્ટિટી, ફરાર, સ્ટ્રોસ અને ગિરૌક્સ, 2005.

સેન, અમર્ત્ય, ધ આઈડિયા ઓફ જસ્ટિસ, હાર્વર્ડ યુનિવર્સિટી પ્રેસ, 2009.

સેન, અમર્ત્ય, ડેવલપમેન્ટ એઝ ફ્રીડમ, ઓક્સફર્ડ યુનિવર્સિટી પ્રેસ, 1999.

સેનાપતિ, ફકીર મોહન, સિક્સ એકર્સ એન્ડ એ થર્ડ, મૂળ રૂપે પ્રકાશિત 1902, અંગ્રેજી અનુવાદ યુનિવર્સિટી ઓફ કેલિફોર્નિયા પ્રેસ, 2005.

સેનગુપ્ત, કવિરાજ નાગેન્દ્રનાથ, ધ આયુર્વેદિક સિસ્ટમ ઓફ મેડિસિન, 2 બંડો, લોગોસ પ્રેસ, 1919.

શાર્પ, જીન, ધ પોલિટિક્સ ઓફ નોનવાયલન્ટ એક્શન, 3 બંડો, પોર્ટર સાજેટ, 1973.

ચુનંદા વાંચન

શિવા, વંદના, બાયોપાઈરસી : ધ પ્લંડર ઓફ નેચર એન્ડ નૉલેજ, સાઉથ ઍડ પ્રેસ, 1999.

શિવા, વંદના, હૂ રિડલી ફીડ્સ ધ વર્લ્ડ? : ધ ફેલિયર્સ ઓફ એથિબિઝીનેસ એન્ડ ધ પ્રોમિસ ઓફ એગ્રોઈકોલોજી, નૉર્થ અટલાંટિક બુક્સ, 2016.

તલવલકર, ગોવિંદ, ગોપાલ કૃષ્ણ ગોખલે: હિઝ લાઈફ એન્ડ ટાઇમ્સ, રૂપા, 2006.

થાપર, રોમિલા, અશોક એન્ડ ધ ડિક્લાઈન ઓફ ધ મૉર્યાઝ, ઓક્સફર્ડ યુનિવર્સિટી પ્રેસ, 1999.

થાપર, રોમિલા, ધ પબ્લિક ઇંટેલેક્ચ્યુઅલ ઈન ઈન્ડિયા, એલિક્ઝ, 2015.

થરુર, શશિ, એન એરા ઓફ ડાર્કનેસ : ધ બ્રિટિશ એમ્પાયર ઈન ઈન્ડિયા. એલિક્ઝ, 2016.

થરુર, શશિ, નહેરુ- ધ ઈન્વેન્શન ઓફ ઈન્ડિયા, પેંગ્વિન, 2003.

થોરિયો, હેન્ની ડેવિડ, કલેક્ટેડ એસેસ એન્ડ પોયેમ્સ, લાયબ્રેરી ઓફ અમેરિકા, 2001.

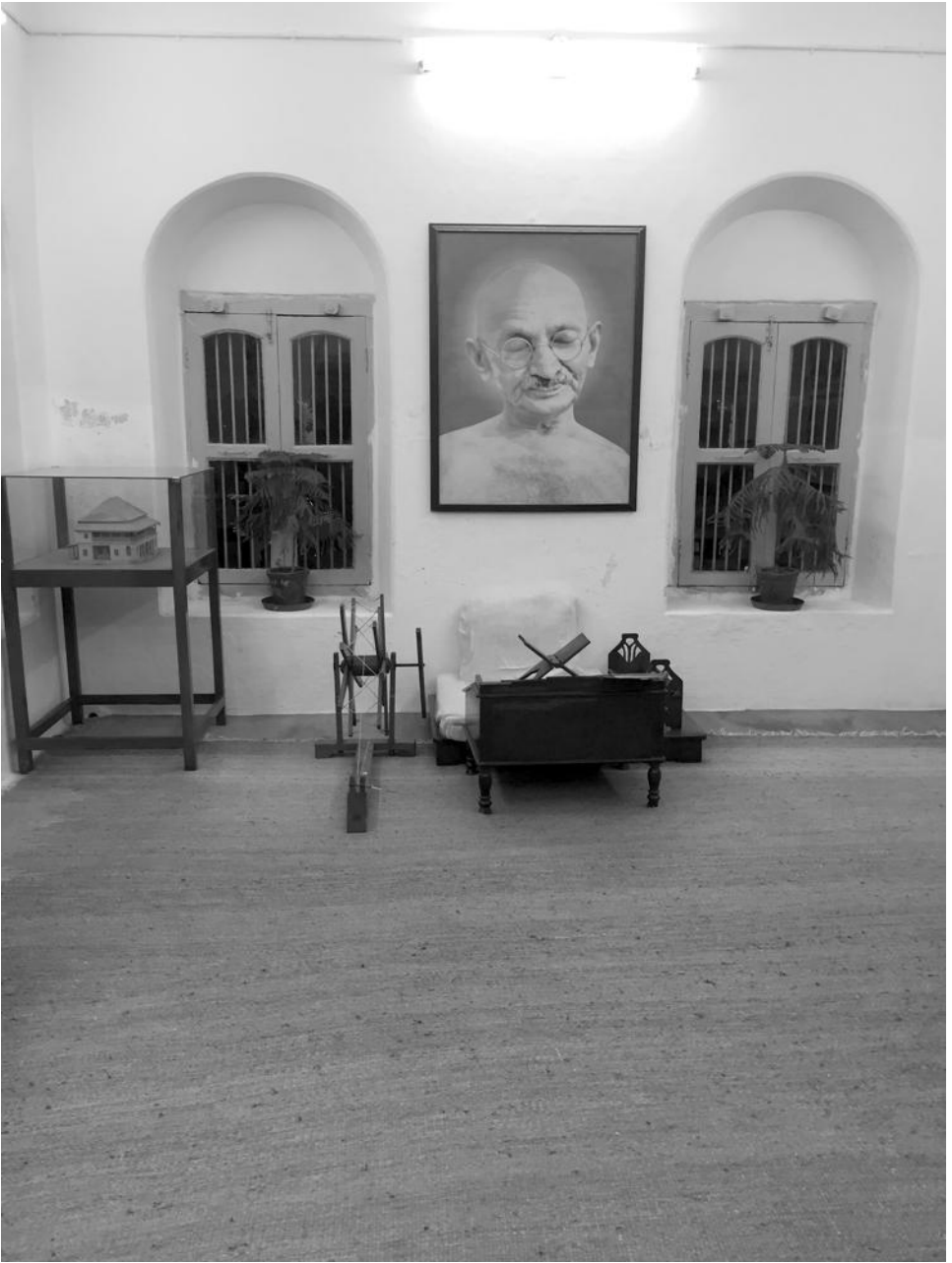
ત્રિવેદી, લીસા, કલોથિંગ ગાંધી'સ નેશન : હોમસ્પન એન્ડ મોડર્ન ઈન્ડિયા, ઈન્ડિયાના યુનિવર્સિટી પ્રેસ, 2007.

વાર્નર, માઇકલ, સં., અમેરિકન સરમન્સ: ધ પિલગ્રિમ્સ ટૂ માર્ટિન લ્યુથર કિંગ જુનિયર, લાયબ્રેરી ઓફ અમેરિકા, 1999.

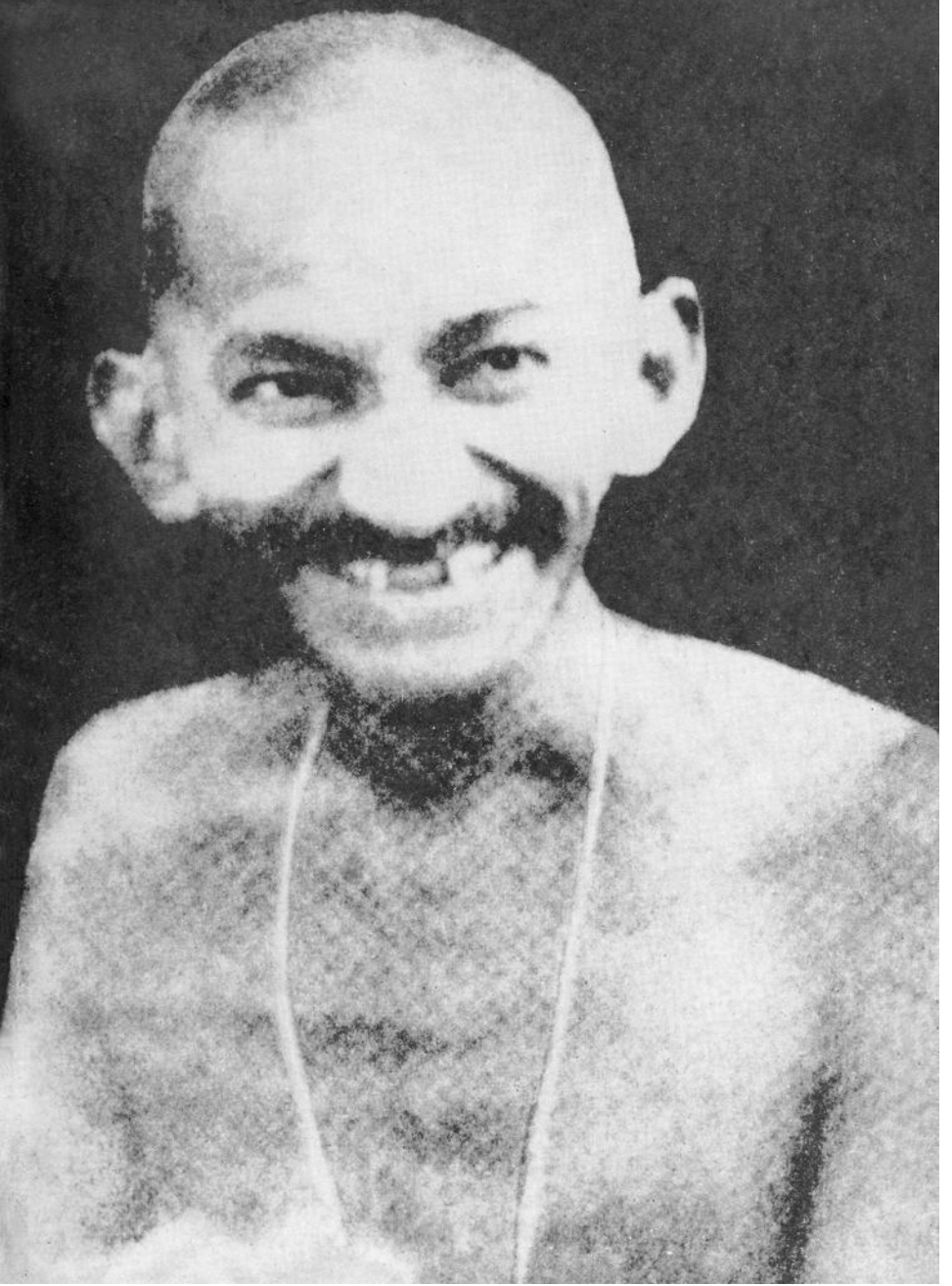
વાશિંગટન, જેમ્સ એમ., સં., એ ટેસ્ટામેંટ ઓફ હોપ : ધ એસેસિયલ રાઈટિંગ્સ ઓફ માર્ટિન લ્યુથર કિંગ, હાર્પર એન્ડ રો, 1991.

વેબર,થોમસ, ઓન ધ સૉલ્ટ માર્ચ : ધ હિસ્ટોરિયોગ્રાફી ઓફ મહાત્મા ગાંધી'જ માર્ચ ટૂ દાંડી રૂપા, 2009.

વૂજાસ્તિક, ડોમિનિક, એટ. આલ., એડિટર્સ, મેડિકલ ટેક્સ્ટ્સ એન્ડ મૅન્યુસ્ક્રિપ્ટ્સ ઈન ઈન્ડિયન કલ્ચરલ હિસ્ટ્રી, મનોહર, 2013.

કોચરબ આશ્રમમાં

સીડબલ્યુ. એમ.જી., ખંડ 37 (1928), ફંટિસપીસ.

સી.ડબલ્યુ. એમ.જી., ખંડ 13 (1917), પૃષ્ઠ 368, કાઠિયાવાડી પાઘડી પહેરીને.

લિંકનું કોષ્ઠક

ઇન્ટરનેટ આર્કાઇવ, ભારત અને અમેરિકામાં જ્ઞાન સુધી પહોંચ
<https://archive.org/details/A2KInIndiaAndAmerica>

સામ પિત્રોડા, ડિજિટલ ઇન્ડિયા
<https://www.youtube.com/watch?v=sSGCLBt1juo>

ન્યુમા (NUMA) બેંગલુરુમાં હૈસગીક કાર્યક્રમ
<https://archive.org/details/in.hasgeek.2017.10.15.1>

ભારતનાં ફોટોગ્રાફ્સ
<https://www.flickr.com/photos/publicresourceorg/collections/72157666804055474/>

ભારતનું સાર્વજનિક પુસ્તકાલય
<https://archive.org/details/digitallibraryindia>

હિંદ સ્વરાજ સંગ્રહ
<https://archive.org/details/HindSwaraj>

ભારતનાં રાજપત્રો
<https://archive.org/details/gazetteofindia>

વૈશ્વિક સાર્વજનિક સુરક્ષા કોડ
<https://archive.org/details/publicsafetymcode>

સામ પિત્રોડા
<https://sampitroda.com/>
[@sampitroda](https://twitter.com/sampitroda)

કાર્લ મલામુદ
<https://public.resource.org/>
[@carlmalamud](https://twitter.com/carlmalamud)

સી.ડબલ્યુ.એમ.જી., બંડ 96, ફંટિસપીસ, ઇન્ટરનેશનલ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, ફીનિક્સ.

‘કોડ સ્વરાજ’ આધુનિક સમયના નાગરિક પ્રતિકાર આંદોલનની કહાણી છે, જે મહાત્મા ગાંધી અને એમના સત્યાગ્રહ આંદોલનમાંથી પ્રેરણા ગ્રહણ કરે છે, જે આંદોલને આપણી સરકાર અને એના નાગરિકો વચ્ચે પારસ્પરિક વ્યવહારની પદ્ધતિ બદલી નાખી. મલામુદ અને પિત્રોડા જ્ઞાનની સાર્વત્રિક પહોંચ, માહિતીનું લોકશાહીકરણ અને સંસ્થાનવાદ-મુક્ત જ્ઞાનની બોજમાં ગાંધીવાદી મૂલ્યોને આધુનિક સમયમાં લાગૂ કરે છે અને ભારત તથા સંપૂર્ણ વિશ્વમાં પરિવર્તન લાવવા માટે એક અનિવાર્ય એજન્ડા પ્રસ્તુત કરે છે.

ડૉ. સામ પિત્રોડા ભારતનાં બે ભૂતપૂર્વ વડાપ્રધાનો, શ્રી. રાજીવ ગાંધી અને શ્રી. મનમોહન સિંહના સલાહકાર રહી ચૂક્યા છે અને એમને કેબિનેટ પ્રધાનનો દરજ્જો પ્રાપ્ત હતો. 1980 ના દશકમાં ભારતની દૂરસંચાર ક્રાંતિના નેતૃત્વનો શ્રેય વ્યાપક રીતે એમને મળે છે. સામ 20 માનદ પી.એચ.ડી. ડિગ્રીઓ અને લગભગ 100 વિશ્વવ્યાપી પેટન્ટ્સ ધરાવે છે અને 1960 માં પ્રથમ ડિજિટલ પીબીએક્સ (PBX) ના નિર્માણમાં એમણે સહાયતા કરી હતી. એઓ એવાં આન્ટ્રપ્રેનર પણ છે, જેમણે યુ.એસ.માં ક્રમશઃ ઘણી ટેકનોલોજી કંપનીઓની સ્થાપના કરી છે.

કાર્લ મલામુદે ઈન્ટરનેટ પર પહેલું રેડિયો સ્ટેશન શરૂ કર્યું હતું અને એમને આધુનિક યુ.એસ.ઓપન ગવર્નમેન્ટ આંદોલનના અગ્રણી માનવામાં આવે છે. કાર્લ Public.Resource.Org, નામની બિનલાભદાયી સંસ્થાનું સંચાલન કરે છે. આ સંસ્થા દ્વારા સરકારી માહિતીનાં લાખો પૃષ્ઠો નિશુલ્ક અને અનિયંત્રિત ઉપયોગ માટે ઓનલાઇન મૂકવામાં આવ્યાં છે, જેમાં બધાં 19,000 ભારતીય માનકોનો સમાવેશ છે. આ અગાઉ એમણે આઠ પુસ્તકો લખ્યાં છે.

કોઈ અધિકાર સુરક્ષિત નથી.

પ્રકાશક

PUBLIC.RESOURCE.ORG

ISBN 9781892628091

9 781892 628091

90000 >

